

DE
NOXIIS PALUDUM
EFFLUVIIS,

Eorumque Remediis.

LIBRI DUO.

DE

NOXIIS PALUDIBUS

EFFLUVIIS

Remedium Remedia.

ABRAHAM

JOANNIS MARIÆ LANCISII

Intimi Cubicularii, & Archiatri Pontificii

D E

NOXIIS PALUDUM

EFFLUVIIS

EORUMQUE REMEDIIS.

LIBRI DUO.

JOANNIS MARIAE PANICHI

Imprimatur

D. E.

NOXITIS PALUDIS

EFFLUVIT

FORUMQUE REPERTIS

LIBRI DUO.

JOANNIS MARIÆ LANCISII

INTIMI CUBICULARII,
ET ARCHIATRI PONTIFICII

OPERA

QUÆ HACTENUS PRODIERUNT OMNIA.

TOMUS III.

ROMÆ, MDCCXLV.

EX TYPOGRAPHIA PALLADIS,
APUD NICOLAUM, ET MARCUM PALEARINOS.
SUPERIORUM FACULTATE.

INDEX OPERUM

Quæ in hoc Volumine continentur.

De Noxiis Paludum Effluviis eorumque remediis
Libri duo.

Eminentissimis, ac Reverendissimis Principibus

SANCTÆ ROMANÆ ECCLESIAE

CARDINALIBUS

Consultationi Civitatum, & Terrarum Status Ecclesiastici
præpositis.

JO: MARIA LANCISIUS FELICITATEM.

I qua bonarum Artium studia mandare literis, atque in,
Com-

Commentarios relata offerre Principibus convenit, illa certè mihi præcipua videntur, EMINENTISSIMI PATRES, quæ omnibus eorum potestati subiectis prodesse valent. Hæc sanè impulsus ratione, cùm plures annos non tam ingenii, quo destituor, acumine, quàm improbo labore perniciosos corruptarum aquarum effectus, pro virili parte animadverterim: cùmque imperio vestro consilia non pauca, nec fortè inutilia ad conservandas, instaurandasque aliquot Ecclesiasticæ Ditionis Civitates, palustri labe penè deletas, opportuno tempore exhibuerim; nonnullas tandem observationes, ac valida præsidia collegi, quæ hoc uno comprehensa volumine vobis sistere non erubesco. Quamquam verò probè scio, multa nunc à me nec nova, nec ignota in lucem emitti; pleraque tamen partim ab

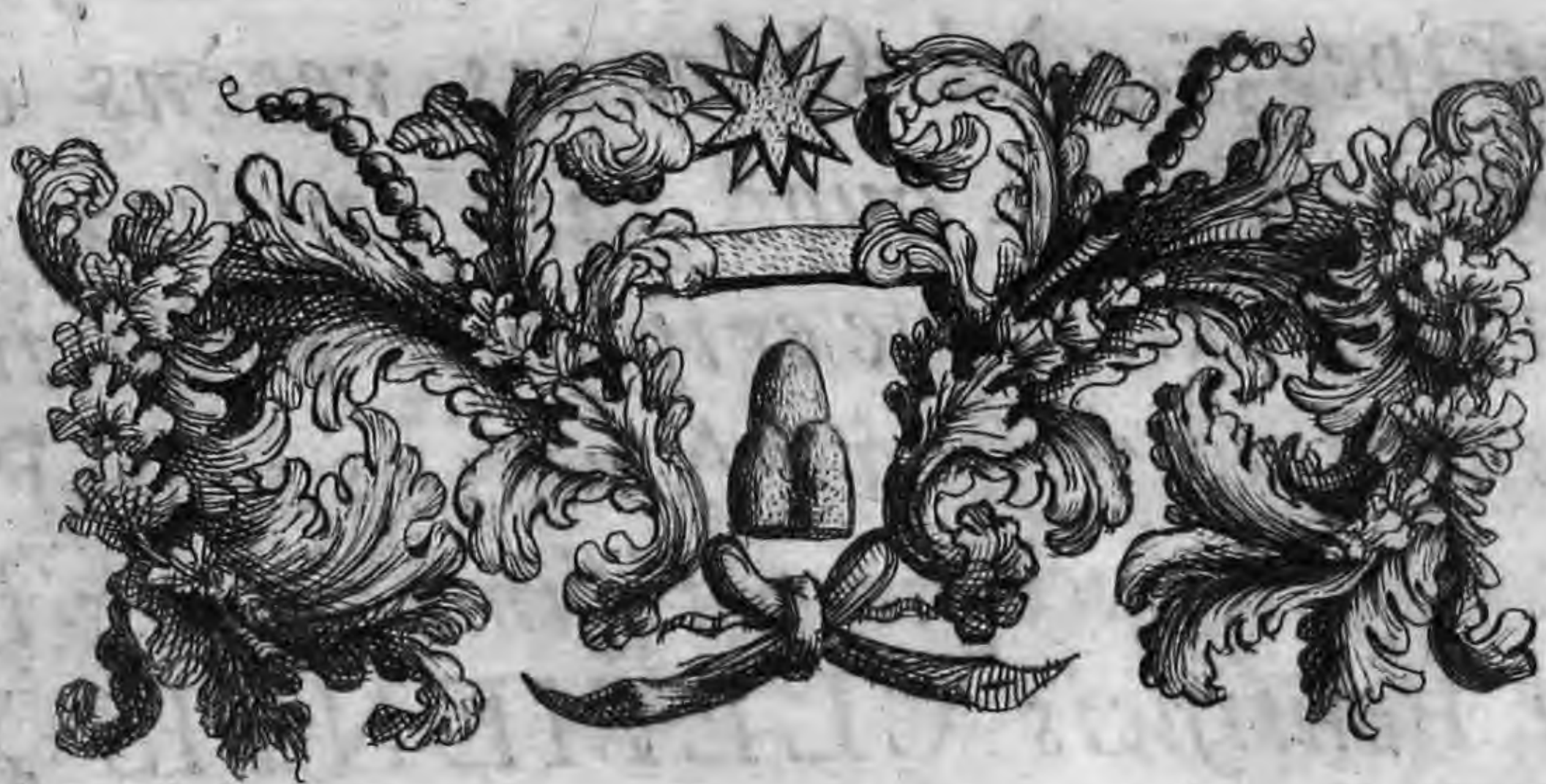
aliis

aliis nondum observata, partim
 etiam Curatorum, ac Civium indili-
 gentiâ penitus neglecta, saluberrimum
 judicavi, ut ex privatis Actis digesta
 ad publicam posterorum memoriam,
 usumque traducerentur. Enimvero
 non majori laude celebrandi sunt
 Principes, quòd Colonias recens de-
 ducant, quàm quod jam conditas ab
 interitu, exitioque eripiant. Sollicitu-
 dine itaque vestrà, AMPLISSIMI PA-
 TRES, sub excelsis potissimùm Sanctis-
 simi Pontificis CLEMENTIS XI.
 Auspiciis, fortè non indignum repu-
 tabitur opus, quo Epidemica hujus
 generis lues à populis in posterum
 avertatur. Quemadmodum igitur
 Vos, EMINENTISSIMI CARDINALES,
 incredibili curâ, & vigilantia com-
 munem incolumitatem sartam, te-
 Æamque servare satagitis; ita ipse
 in spem erigor fore, ut benevolentia,
 & pa-

Et patrocínio vestro meas hasce ad
Reipublicæ commodum exaratas lu-
cubrations excipere, ac tueri non
dedignemini.

IMPRIMATUR,

Si videbitur Reverendissimo Patri Sac. Palatii
Apostolici Magistro.

N. Card. Caracciolus Pro-Vicar.

JUDICIUM DE HOC OPERE.

Libros duos De Noxiis Paludum effluviis, eorumque
remediis, quibus vir, multis nominibus aliàs in Repu-
blica literaria spectatissimus, Jo: Maria Lancisius, publicæ
populorum utilitati consulere satagit, magna animi voluptate
perlegi, miratus in illis lucidum ordinem, summam perspi-
cuitatem, & parem in dicendo elegantiam, quibus Vir stre-
nuus philosophicas, medicasque vigiliarum suarum observa-
tiones cum penitioris rei geographicæ, & hydrographicæ, a
ceteris ferme neglectæ, explanationibus copulavit, ut huma-
næ salutis studiosis commodè suppetat, unde morbis ingruen-
tibus occurrere possint. Quare celeberrimi Scriptoris, & Ar-
chiatrorum nostri sæculi facilè Principis, lucubrationem, in
qua nihil non consonum Catholicæ Fidei, & bonis moribus
reperi, editione, & omnium plausu dignissimam censeo.
Jussu Reverendissimi Patris Magistri Sacri Palatii Apostoli-
ci hæc scripsi VI. Idus Octobres Anno Domini 1716.

Justus Fontaninus manu propria.

IMPRIMATUR,

Fr. Gregorius Selleri Ordinis Prædicat. Sacri
Palatii Apostolici Mag.

C A R M E N
D. ANTONII COCCHII
MEDICINAE DOCTORIS

In Opus Illustrissimi

L A N C I S I I

DE NOXIIS PALUDUM EFFLUVIIS.

P Ande Opus egregium latebras, & nocte fugat a
 Rumpe moras, ut luce tuâ velamina tandem
 Naturæ retegas: tibi nam promittit Apello
 Æternam annorum seriem: tibi destinat orbis
 Ire per ora Virûm, laudumque insigne trophæum.
 Quæ latuere diu pateant, genioque rebelli
 Ut mutent elementa fidem, patriumque tenorem
 Conjurata neci, præsens melioribus ætas
 Audiat auspiciis. Grata est, cum murmure rauco
 Huc illuc jactata fugit torrentis ad instar,
 Atque per angustas rupes irascitur unda:
 Najades excussi laticis tormenta queruntur,
 Questibus alliciunt, invitant Morphea planctu.
 Ast ubi limosis cæpit residere lacunis,
 Et cursu, motuque carens argenteus humor,
 Destituunt proprias humentia Numina sedes.
 Exul ab Oceano, captivæque marmore lymphe
 Jam velut in solio ripas oblita priores
 Majestate fluit: cæso caudata juvenco
 Dolia cum præceps subiit, stridente per Urbem
 Evehitur plaustro, atque imbrem mentita serenum
 Temperat æstatem; non solâ Tibridis undâ
 Conspicimus, Gradive, tuos gestire Nepotes.

Flumina cùm cessant, mediis elapsus ab austris
 Tunc errat tumidus septeno gurgite Nilus,
 Et fundit blandas hyemes. Hinc subdita Cancro
 Regna levamen habent. Thetidis sed turpe cadaver
 Stagna tacentis aquæ fœcundant æthera tabo,
 Effluviis nocitura magis, quàm lymphæ Jugurthæ.
 Sacra Jovis soboles, nempe ad commercia Cœli
 Natus homo, ceu piscis aquis, sic transigit ævum
 Aëre libratum: totum quæ circuit orbem
 Pars vitæ melior generoso pondere Nitri
 Mobile demittit secreta in pectora robur.
 Est veluti flumen nativo murice tinctum
 Venarum rapidis perlabens fluctibus alveos
 Artubus hinc vigor est: alternos cordis ad ictus
 Itque, reditque vias, & passim viscera succos
 Quæque suos cribrant: cerebri falcata Potestas
 Exprimit in nervos laticem, quo remige nostri
 Jussa animi tranant, cui non mortalis origo.
 Hic veluti Rector summâ, quâ despicit, Arce
 Subjectam molem, tenuit quoque nobile rerum
 Imperium, sua cùm repetit prætoriam gressu,
 Tum vigiles umbræ veteris vestigia sensus
 Ordine se produnt. Spirantia mollius æra
 Non aliter servat regalis Principis Aula.
 Cùm minor est radius solis, corrupta Mephitis
 Subsident, & labem, concretis frigore lymphis,
 Exhalare nequit: torpent in semine morbi.
 At cùm findit agros urenti lampade Titan,
 Sirius aut flammæ latrat, fermenta paludum
 Excitat, & stagnis admixta metallica: quidquid
 Aut genus amphibium, vel turbida lina relinquunt,
 Quidquid segne jacet, tunc acre volatile reddunt,
 Inque auras tollunt rabiosi tempora signi.
 Aëre quæ veniunt, minimas tu finge cohortes

*Instructas gladiis, pharetratas concipe turmas,
 Quæ nos insidiis teneant, vitæque minentur;
 Sanguinis & lymphæ rumpunt dum fœdera, regnant,
 Et pede tunc tardo vitalis volvitur humor:
 Hinc subito languent vires, sævique dolores
 Sinciput infestant: ægri sitientis omittunt
 Arida labra dapes; ingestas rejicit offas
 Convulsus stomachus, nigrâ caligine fervet
 Lingua animi interpret: febrisque insania vexat:
 Balbutit fatuas invitus scurra loquelas,
 Et stupet attonitus, stygioque papavere mersus
 Stertit, & à Siculis securæ cantibus aures
 Tinnitum referunt: aurito pollice dextram
 Si tremulam tangas, chordis vix assonat Echo
 Torva supercilio facies, & lumine mæsto
 Sponte cadunt lacrymæ, simul & pro semmate morbi
 Effulgent maculæ, quæ mox livore notantur.
 Perniciosa lues multas grassata per Urbes
 Et furit, & quamvis gelidos imitata rigores,
 Acrior igne tamen violenta in funera Cives
 Implacata rapit cæco sævire tumultu:
 Nec cessaret adhuc; si non Tua Lancea felix,
 Lancea morborum domitrix, qua vindice nobis
 Redditus est CLEMENS; fatali vulnere tandem
 Sterneret Eumenidem, Romanæ Gloria Gentis,
 Inclyte Phœbi Heros, cujus sub jure, togæque
 Crescunt, quos novit proprios Natura Ministros.
 Divinoque Seni tantum nec Græcia debet,
 Quantum Roma Tibi: Te Dictatore triumphat
 Coa iterum virtus, melioraque sæcula ducit.*

Λ Α Γ Κ Ι Σ Ι Ο Υ

Περὶ λιμναίων ἀτμῶν εἶχοι

Τ Ο Τ Α Ν Δ Ρ Ε Ο Τ Τ Ο Τ Λ Α Μ Α .

Ε¹ ποτε μυσάων θεοείκελθ' ἱεροφάντης,
 ὡς Κάδμοιο πόλιν κατελάμφατο καλλιθέμετλον,
 Εἶπεν ἄριστον ὕδωρ· ἔδ' αὖμαγε πρῶτον αἰεῖδεν
 Τέτο πολυφροσύναισι κεκασμένον ἔξοχα πάντων.
 Οὐδὲν ἐπεὶ καθαρῶς τ' νάματός ἐστιν ἄμνηον,
 Οππόταν ἀέναόν τε διαδραμῇ, ἥδ' ἀδόλωτον
 Οὐρεος ἐν βήσασιν ἐπὶ χαλίκεσι φαεινοῖς,
 Πάντοσέ τ' ἀργυρίῳ ἐναλίγκιον· ὥς μερόπεσιν
 Αργαλέῳ μὲν δίψαν ἀποσβέσαι, ἄτχετον ἥδ' ἔ
 Καῦμα καταψύχην, καὶ τὸ δένθ' αὖθις ὀρίνειν.
 Ἡνίκα δὴ φλογεράν θερινᾶς ἐπὶ ἀντυγα κάμψῃ
 Ἡελίος γε τροπαῖς, καὶ πυρπολεῖ αἶθρος ἅπαντα,
 Λυσιμελεῖτε κόπῳ δ' ὀλιγοδρανέεσι δαμέντες
 Οἶσι ναιετάουσιν ἔδθ' βαρύποτμον ἀρέρης.
 Τισίκα παμβασίλειαν ἴδοις πόλιν ἐπτακόλωνον
 Πάντοθεν ἀρδομένῳ ἱεραῖς προχοαῖσι κλεεννῇ
 Θύμβριδθ'· εἰς ἀγοράν καὶ δὴ μέγα θάμβος ὄρωσι,
 Ἡχι κλέες περὶ μαρνάμενοι ἀρχῇθεν ἀγῶνας
 Ἐννάεται γ' ἐτίθενθ', ἐνὸς ἐκ κρηιοῖο ῥέονταν
 Τέταρτας ὕδροχόας ποταμῶν ὑπὸ ἀργυροδινῶν
 Αρχομένοιο θέρεις βαθυκύμονα πόντον ἰάλλειν,
 ὡς πόλεως μεσσηγὺς ἐφίγμένον οἶδμα θαλάσσης
 Τῶς μὲν ὕδωρ πρὸς ἅπαντα βιωφελές ἀνθρώποισιν.
 ὡς τε πόσιν παρέχεν ζῆς ὀχυρώτατον ἔρμα,
 Καὶ μόνον ἀλθαίνην μαλὰ παντρόφον οὐδαρ ἀρέρης.
 Εὖτε διανομένη ζαθέοις ὑπὸ ρεύμασιν ἀνθεῖ
 Καρπὸν ἀπφρέσιον παντὴ μερόπεσι φέρουσα.
 Κεῖνε δ' αὖτ' ἀπάνευθε πανώλεθρθ' αὐχμὸς ἐφήκει.
 Δένδρεα γὰρ ποίας τε καὶ ἔρνεα καὶ βιότοιο
 Κρηιὸν αἰνᾶοντα, πυρεὺς Δημήτερος ἀγνῆς
 Ριζόθεν ἀναίνει, καὶ ἀπόλλυσι δηιοῦσας

Ως τε μόρον πάντεσσι καὶ αἵτιμον ἥμαρ ἱκάνην
 Ἀλλ' ὅπταν θνητοῖσι μὲν ἄφθονον αὐτὸ πάρεσι,
 Εὐπορίαν βιοτῆς, εὐδαιμονίαν τε παρῆναι.
 Αὐτὰρ ὅταν μὲν ὕδωρ βαθυκόλπῳ γ' ἔνδοσι λίμνῃ
 Ηκαλὸν, ἀσεμβές καταπύθεῃ, ἐδὲ διαρρεῖ,
 Τῆμος ἐπισμυγερὸν, πολλῶ τ' ὀλοότερον ἄλλων
 Γίνεῃ, ἀργαλέας τε νότες καὶ πότμον ἐφήσει
 Θαυμάσιον δ' ὅσον ἔνθα παχύνεται ἥκα σεσηπός.
 Εὐ δὲ βαθεῖ πάμπολλα τρέφει κακὰ θηρία κόλπῳ,
 Καὶ διερὸν κτὶ λαῖτμα, πεφυκότα ἔνδοθεν ὧν
 Ποικίλῳ ἐν σύρφακι, καὶ ἄλλοθεν εἰσπιπτόντων.
 Τῶν δ' ἄρα μιγνυμένων καταθαλπομένων τε παρ' ὄχθας,
 Ηεὶς περιτελλόμενοι τηλαυγέῃ ὥραι
 Κρύβδα νεοπύεσιν ὑφ' ὕδασι πῆμα βροτοῖσι,
 Λεπταλέων γείῃ ἐλμίνδων, νήριθμου ἰδέσθαι
 Ηνίκα δὲ συγεροῖσιν ἐπέχραεν ἀκτίνεσσιν
 Ἥλιθ', ἀστράπη Προκύων δ' ἐπὶ τέρμασιν ὥρας,
 Καύματί τ' αὐλῶνας λιμνῶν καὶ βένθος ἔδαλψε.
 Καρπαλίμοις πτερύγεσσιν ἐπ' ἔρανὸν ἄρδεν ἱκάνει
 Σμικρῶ ἀπφρέσιον, καὶ τὰς πέλας ἀμφιποτάται
 Ηερόντι ζῳῷ κεκαλυμμένον, ἐδὲ θεῖτόν.
 Τήλοσ' ἐπειγόμενον καὶ πολλ' ἀνεμώδεσι δίναις
 Ατμοῖσιν παχέεσσι μεμιγμένον, ἠδὲ σωμαρδέν,
 Οὐς σέλας αἰγλήεντος ἐπ' ἔρανὸν ἀσέρος ἦκε.
 Εἶδ' ἀμυλῶα βροτῆς εἰς σώματα δῦσεν αὐτμὴ
 Λύματ' ἰλυόεντ', αἳτ' ἐξ ἐρέβουσφιν ὄρεσσα,
 Πήματα λυγρὰ φέρει, πυρετῶν βαρυαλγέα μοῖραν.
 Πρῶτα γὰρ ὠκοπόρε ρόον αἵματος εὖτε παλάσσει
 Ατμίσιν ἐλομέναις, τέττε γ' αἰφνιδί κέλευθα
 Φραζαμένη περινοσῆσαι παλίνορσον ἔεργει
 Κᾶτα παροξύνει στυφνοῖσιν ἀλέσσι ταρατήων
 Βυσόθεν ὀρνυμένοις, καὶ τ' πάρεθ' ἰσομέρειαν
 Εὐκрасίαν τε πάνυ συμφελίζεῃ, ἐδὲ τις ἔνδον
 Εσιν ἰσορροπία, τῇ γένε βίος ἤραρεν ἡμῖν.
 Καί νυ κυκᾶ μὲν ἅπαντα μεθ' αἵματος ἡρέμα πρῶτον
 Εὐ τανάαις ἵνεσι φορέυθρα· νῦν δὲ μιγέντα
 Εσσυμένως βράζουσ' ὥς περ πυρὸς αἰδομένοιο
 Λεπταλέοι δ' ἐλμινδες ἂν ἔντερα καὶ μυχὸν ἐνρῶ
 Νηδυόος ἀνξόρμυοι, ὅτε μὲν σφέας ἔνδον ὄραρεν
 Οξυβελεῖς πυρετοῖο μένθ' καὶ νύξεν ἀκωκῇ,
 Αμφιπερισφωφῶνται ἀολλέες ἀχνύμυχοί τε.

Κ' ὠπὲρ ἐλυσιώθησαν ἅπαξ ὀδυῦσι βαρείαις ,
 Παντόσε τὰς χολάδας κατέδυσιν ἀπαυσι δακόντες ,
 Ἐνθα διωλύγιον κακὸν ἔσπεται ἄλγος ἀτρεῖς
 Τῷα κατατρυχεὶ δμῆθέντ' ὀλεσιώροι νέσω .
 Πνίγος ἐπιβρίσαν δ' ἄθλιον δέμας ἐξαλαπάξει .
 Ἐνθεν ἄχῃ μὲν ἄτεγκτα καρήατο , ἔνθεν ἄνοια ,
 Ἡ δὲ παραφροσύνη καὶ μόρσιμον ἔχθος ἐδωδῆς .
 Ασβέτος δ' ἅμα δίψα καὶ ἄπλετο . αἱματόεντι
 Οὔτε ῥόος ποταμῷ ῥεθέων περὶ ἐστὶν ἀειρητο .
 Ἀλλὰ νυ πορφύρε πεπεδημένῃ , ἡ δ' ἀποκλίζει
 Φθειρόμηνῃ , καὶ κῆρα φέρει πύματον κακὸν . ἐδὲν
 Τῆς δὲ γὰρ ἂν ταραχῆς φθισίμβροτον ἄλκος ἀμύνοι .
 Πολλὰ δ' ἁμαυροβίων θνητῶν πανάποτμα κάρωα
 Αἶδος ἀχλυόεντα ἐπὶ δόμον ἄμμιγα βάλλει
 Ὡς γὰρ ὑπωρινῆς σθένος ὁμβριμον αἶκιν ἀέλλης
 Εἶθαρ ἐπισκήψε συνηρεφέσιν νεμέεσσι
 Ρηϊδίῳ πάνυ φύλλα χεῖρ θραυσθέντα χάμαζε .
 Εἶθ' ὁπόταν Διὸς βαδὺ λήϊον ὀξείῃ χαλκῷ
 Πάντοθεν ἀμνητῆρες ἀπορρίπῃσι τεμόντες ,
 Νήριθμοι σάχυνε γ' ἐπὶ ἔδατι ἐγκατάκεινται .
 Τῶς μερόπων κεφαλὰς τότε ἀποδρέψει αἰσιμον ἥμαρ
 Οὐδέτι μῆχος ἄρ' ἐς' ἄχος εὐρέμην , ἐδέ τις ἐξῆς
 Παῦλα κακῶν ἔσαι πρὶν χεῖματ' ὀκρυόεντος
 Ρίγῃ καὶ ποταμῶν , καὶ δ' ὕδατα πάντα παγλῶαι .
 Δάκρυα δ' ἔτος ἅπαξ ἀπομόρξεῖ , ἔτος ὀδυρμῶν
 Πύσσει καρὸς ἀελωτον ἀποικομένοιο κακοῖο
 Τέτον ἀοσητῆρα μόνον θέμις ἐστὶ δοκεῖν .
 Πικρὸν ἐπεὶ κρύθ' ὥσπερ ἀλυκτοπέδῃσιν ἅπαντα
 Ἰσχανάα , ἐνοσὶν τε πολυφθόρον ἐλομυλάων
 Ἀργαλέω τε βίλῃ κατερύκεται εὐδὺς αὐτμῶν .
 Καίμερινός δ' ἀφίησιν ἀπόπροθεν ἥλι' αὐγλῇ
 Κάρτα μινυνθαδίλῃ καὶ ἀνάλκιδα , ἐδέτι θέρσει .
 Πρόσθε δ' ἐφιεμένῳ κακὸν ἐκ ἀλαπαδνὸν ἀλεξέειν
 Αὐτίκα μὲν τεναγῇ καὶ τάφρος ὕδατοέσσης ,
 Εἴ τινες ἀμφὶ πόλιν ἐπικλύζωσιν ἀπ' ὀχθῶν ,
 Βυσσίδεν ἐκ δαπέδοιο πανώφελές ἐστιν ἀφύσσειν ,
 Ὅσποτε μὲν τάρφειν ἐνδέξεῖ . ἐ γὰρ ὅπίσω
 Ἐνθεν ἐπειγομένη εἰς ἔρατον εὐρύν αὐτμῇ
 Πυθομένων ὕδραν μιανεῖ γ' ἄμπνευμα βρότειον .
 Τῶς γέ νυ Ρωμαϊκῆς βασιλεὺς πανυπέρτατος ἄκρας
 Νηλέος ἐκ θανάτοιο συχνὰς ἐσάωσε πόλῃας .

Εὖτε διωλύγιοι λιμνῶν ἀπὸ πυθομυαίων
 Λοιμὸς ἐπισκήψας φόνον ἰλαδὸν ἔρδεν ἀπλωῇ.
 Δηρὸν ἐπισμύχων ἢ κάμμορα γῆα τέρυσκεν.
 Τλωίκα μὲν πανάριστος ἀναξ, ἱερεὺς τε μέγιστος
 Αφθονα πάντα νέμων ἐπαλέξεε τειρομένοισι.
 Χ'ὼς δέμεις ὡς παλάμῳ ἰήκοπον ἀντιφέρεσθαι
 Σπεῦδε κακῶς, πλεῖτόν τε βαρυὸν καὶ δῆμον ἔχευσε
 Ὡς ποτε χρυσόρρις Τάγος. ἔλιον ἡμᾶρ ἀλάλκεν
 Ἰέμενθ' δ' εὐχῇσι μέγαν Θεὸν ὑψιμέδοντα
 Ἰλάσκει, καὶ παῦλαν οἷζυθ' ὅπῃ ταχίστω
 Δίζηται· σαπρὸν ὕδωρ ἀφαρ καὶ φυκιοέσσαν
 Ἰχμάδα μυδαλέων ἐν λιμνῶν πάμπαν ἀφύσσει,
 Καὶ ῥοὸν ἐμβάλλειν κέλεται· τὰδε πάντες ἔρεξαν.
 Καὶ τύγα θεασεσίοιο διήδοχε παῶσιν ἀγντὲ
 Ἰπποκράτες προάγων ταύτῃ οὐδὸν ἠγεμόνευες,
 Ηἱρος ἢ λύμῳ πολυπήμονα θάσπον ἀμύνοις,
 Αδμήτες τε νύκτας· καὶ γὰρ βασιλῆϊδα Ρώμῳ,
 Ηνεμόεν τ' Ερβανον, ὃν Αὔσονίῳ ὄφ' ἰέντες
 Ορβιετὸν καλέεσιν, ὁμώνυμον ἠδὲ Πίσσυρον
 Νάματι, δυσήνευς τε Φερεντίνοιο πολίτας
 Καὶ Βαλάνειον ἔτι Βασιλῆϊον ἀνδροβόροιο
 Εξ Αἶδαο πυλῶν γε δεδόρκαμεν αἶψα ῥυτίδῳαι.
 Λαμπρότερόν τε φάος σκεδάσαν γνώφον ἐξανέτειλε,
 Φαίδιμον ΑΛΒΑΝΟΥ φῶς ἀσέρος, ἔποτε λαῖτμα
 Δυσόμενον, καθαρὰ λάμπον φλογὶ ἀγχιμάλισα.
 Μηδ' Ἀνάκων φωσῆρα ναοῦτον, ἐδὲ θυελλῶν
 Σωζόμενες ναύτας ψευσαὶ κλείουσιν αἰεδοί.
 Οὗτος ἀπ' Ἀλβανῶν ὁρέαν τιν ἐφημενθ' ἀσῆρ,
 Πανδαμάτεια πόλις, τείν ὀλβια πάντα δίδωσι
 Αἰὲν ἀποσίλβων, θεῖα τ' ἰότητι φιλάσων.
 Ἀλλ' ὅτε λιμναίοις ἐν ἀπεύροσιν ὕδατα κόλποισι
 Πύθεται ἐυρυτέρως τετανυσμένα, ἐδέτε μῆχος
 Αὐσαλέας θέμεναι βαθυπύθμενὰς ἐσι φάραγγας
 Εἰ μηδεὶς σμαραγεῖ ποταμὸς πέλας, ἐδὲ θάλασσα,
 Πᾶσαν ὅποι κατὰγειν λίμναν ὀχετοῖσι δύναιτο·
 Εἶδέ τι ῥεῦμα πέλας, θινὲς δ' αἰλὸς ἀτρυγέτοιο,
 Οππότεν αἰσώτεροι τῷ πυθμένθ' εἰσὶν ἐλώδες·
 Πᾶσα γ' ἀμμηχανία περιγίνεται, ἐδέ τις ἐλπίς
 Ελδομένῳ τέρειν τόδε πῶ τετελεσμένον ἔρξεν.
 Αὐτόματον γὰρ ὕδωρ ἐπὶ βένδεα αἰὲ καταρρεῖ
 Καὶ τόκα μὲν ξυλόχης τε καὶ ὕλας ἐνοσιφύλλης

Πάντοτε τ' πολέων κατεναντίον ἐςὶ φυτεύειν .
 Ατρίδας ὀρνυμένας ἵνα ταρφέα φύλλα δέχων) .
 Ρηϊδίως δ' ὅτε καὶ μ' ἐπὶ ἔρανὸν αὐτὰς αἴρει
 Μεωόδι κλειομένας κατερητύσκει διαρρήν ,
 Καὶ πέραν ἐς πόλεας γ' ὀλεσίμβροτον ἰὸν ἐλάσσει
 Ως ἄρα γε προβλήτες ἐπ' ἥϊονέσσι βαθείαις
 Κρημνοὶ ὀπριόντες , ἐπεὶ γ' ὀρόθωεν ἀέλλαν
 Ἡ Νότος , ἥ ζαμενὴς Βορέας , Ζέφυρός τε δυσαῆς ,
 Ἀντίον ἰσχανόουσι πελώριον οἶδμα θαλάσσης
 Ἰφι κυλινδομένης ποτιδεγμένοι ἄσχετον ὀρμῇ .
 Ἡλιδα σμερδαλέῃ δ' αὐτὰς ῥόδος ἀμφαεβίζει ,
 Κ' ἀχνύμενθ' ῥοιζήδων ἀναρρόφῃ ἄσπετον ἄφρον .
 Ω δὲ προβαλλομένη γ' ἔλεσιν ἐεικνίθ' ὕλη
 Ατμὸν ἐρυκακέουσα βιοφθόρον • ἔνεκα λόχμας
 Πωμετίας ἐλέων κατεναντίον ἐσηκίας
 Καββάλλειν ἐδέλοντας ἐρητύσασκες ἀπάντων
 Κηδόμενθ' βιότοιο , πολυδρῦλλητε Μαχάον ,
 Καί γε μάλ' ἀτρεκέως , πανυπερτάτε Ἀρχιερῆθ' .
 Ταῦτα δὲ σὺ πυκινῇσι καὶ ἀχαμάτησι μεΐμνας
 Δηρὸν ἐρευνήσας ἀνάγειν εἰς φῶτα πρέλεις
 Τοῖς νυνὶ μερόπεις καὶ ἑσπομένοις μέγ' ὄνειαρ .
 Οφρα μάλ' ὀτρηροὶ πακὸν εἰδότες ὥσιν αἰεύειν ,
 Μηδέτι μέμψων) πολυπήμονθ' ἥλιδα μοίρης .
 Σοὶ δ' ἄρα τοιάτων γέρας ἄφθιτον ἔσπετ' ἐνέργεων ,
 Αἰθρία τε χάεις , καὶ κῦδ' ἀθέσφατον αἰή .

I N D E X

C A P I T U M,

Quæ in primo libro de Noxiis Paludum
Effluviis continentur.

Occasio scribendi

pag. xxxi

P A R S P R I O R.

CAPUT PRIMUM.

Quid veniat nomine Paludum

pag. i

C A P. II.

*De Atmosphæra, terraqueis effluviis, eorumque
clementia, vel inclementia*

4

C A P. III.

*Ex tellure sicca locorum salubritatem. ex palustri verò, ac
malè olente insalubritatem oriri exemplis ostenditur*

9

C A P. IV.

*Occurritur objectionibus illorum, qui effluvia à rebus putrescenti-
bus cum fœtore emissa, non solùm non insalubria esse; sed
contra, insalubritati aëris mederi opinantur*

13

C A P. V.

Quæ Paludes magis, minùsve noxiæ

18

CAP. VI.

Quibus ex causis Stagnantes aquæ, aperto cælo per æstatem potissimum corrumpantur

26

CAP. VII.

Qua ratione fluxus etiam aperto cælo corruptionem in aquis impediat

30

CAP. VIII.

Præcedentis Doctrinæ Corollarium. Lini macerationem in aquis interdum innoxiam, plerumque tamen pestilentem, & quare

32

CAP. IX.

Quid hærentes aquæ calidis tempestatibus ad lædendos Accolas emittant secundum Antiquorum sententiam

35

CAP. X.

De iisdem Effluviis ex Recentiorum opinione

38

CAP. XI.

Nonnulla de paludum effluviis partim inorganicis, partim organicis, & animatis opinioni nostræ præmittenda

41

CAP. XII.

De Differentiis inorganicorum effluviiorum secundum diversas anni tempestates, & quæ sint causæ, quibus eadem ex paludibus attolluntur in aërem.

44

CAP. XIII.

Qui fiat ut inorganica paludum effluvia tum à ventis australibus, & Euronoto, tum maxime à rubigine, ac nebulis deteriora semper evadant

48

CAP. XIV.

Inorganica paludum effluvia , per quas vias in Accolarum corpora se ingerant 50

CAP. XV.

Inorganica paludum effluvia quam labem , & quomodo inurant 53

CAP. XVI.

*Multa Insecta paludibus innasce , atque sub organicorum effluvi-
viorum forma per circumfusum aërem dispergi* 56

CAP. XVII.

Organica , atque Animata paludum effluvia in eas nostri corporis cavitates admitti , quæ cum aëre , tum ambiente , tum influente ad contactum sunt posita 61

CAP. XVIII.

An , quando , & quomodo animata paludum effluvia humanis corporibus noceant 62

CAP. XIX.

An inter animata Paludum effluvia sint aliqua cæteris minutiora , quæ intrâ sanguinea vasa deterius multiplicanda ferantur ; & quæ sit veræ pestis , ac pestilentium morborum differentia 70

CAP. XX.

*Synopsis eorum , quæ vel sparsim hætenus dicta sunt , vel adhuc explicanda supersunt de pernicie utriusque generis effluvi-
viorum , & quo pacto castrenses febres inducant* 73

CAP. XXI.

Cur juxta paludes noctu præsertim indormientes magis quàm vigilantes lædantur 77

LIBRI PRIMI PARS POSTERIOR.

DE Palustrium effluviis in genere Præfatio pag. 81

CAP. I.

Paludes, ubi datur, tum ad Terræ fertilitatem, aërisque salubritatem inducendam, tum potissimum ad acuenda, fovendaque ingenia sunt exiccanda 82

CAP. II.

De modo siccandarum Paludum 86

CAP. III.

De tempore siccandarum paludum, & quæ illis exhaustis agenda sunt 91

CAP. IV.

Aqua jugis, atque innoxia, cum palus aut omnino exiccari nequit, aut exhausta cœnum per æstatem reliquum habet, ad eam temperandam utiliter corrivatur 95

CAP. V.

Accensis ignibus palustre cœlum ab offusa halituum malignitate purgatur 96

CAP. VI.

De Lucis generatim, deque Sylvarum utilitate, præsertim ubi palus exhauriri non potest 98

Auctoris Consilium de Sylva Cisternæ, & Serminetæ nonnisi per partes excidenda 105

Confutatio rationum, quæ ab Excellentissimi Ducis Cajetani Defensoribus adversus superiorem dissertationem allatæ sunt; novumque Auctoris Consilium de Cisternæ ac Serminetæ Sylvarum excisione 141

Illu-

Illustrissimi Præsulis Prosperi Lambertini de eodem Argumento Dis-
sertationis summa 151

Exitus supplicis obsecrationis Excellentissimi Ducis Cajetani cum
Chirographo Summi Pontificis 155

CAP. VII.

Quæ usui esse debeant paludum accolis, quo minùs à noxiis ef-
fluviis ledantur 165

SYLLABUS

CAPITULUM,

Quæ in secundo libro de Noxiis Paludum
Effluviis continentur.

P *Refatio ad Lectorem*

pag. 187

PRIMA EPIDEMIA.

Quæ Romæ in Leonina Urbe vagata est 191

CAPUT PRIMUM.

De pluviis, deque austrinis tempestatibus, quæ & Tiberis allu-
wiones, & palustres aquas Romanæ Epidemiæ causas induxe-
runt 193

CAP. II.

Describuntur nonnulla phænomena, quæ per id temporis noxias
palustrum effluviolorum vires in Leonina Regione palàm osten-
derunt 196

CAP. III.

De certis bujus epidemiæ limitibus, quos lethifera cœnosarum
aquarum effluvia minimè præterierunt 198

De

CAP. IV.

De mechanica ratione, qua ejusmodi epidemia sub initium averti, depellique potuisset

201

CAP. V.

Duplex Februm epidemicarum natura, & quæ maximè agros symptomata affligerunt

204

CAP. VI.

Quæ in cadaveribus decedentium propter epidemicas febres observata fuerint, eorumque rationes afferuntur

207

CAP. VII.

Per summam Innocentii XII. charitatem novum in Civitate Leonina Nosocomium pro agris mulieribus excitatur

210

CAP. VIII.

Quenam remedia in nostra epidemia maximè profuerint, & primò de methodo curandi tertianas perniciosas

211

SECTIO PRIMA.

De locis, ac tempore, quibus vesicantia adhibebantur; & cur miram utilitatem hisce in febribus afferant

214

SECTIO II.

De usu Chinæ Chinæ, tanquam altero specifico hujus epidemici, & quibus ea modis utiliter fuerit propinata

216

SECTIO III.

Recensentur alia præsidia, & quanam victus ratio adhibita

218

CAP. IX.

Quæ profuerint in febre continua pestilenti

219

CAP. X.

De Remediis vermes necantibus

223

De

CAP. XI.

De Parotidibus, earumque curatione 225

CAP. XII.

*De duplici dysenteria, quæ in Castrensi Romana febre fuit animad-
versa* 232

Exitus Romanæ Epidemiæ sub initium hyemis 235

SECUNDA EPIDEMIA.

*Castrensiū Februm, quæ per aliquot annos usque ad 1705. in Urbe
Veteri grassatæ sunt* 237

CAP. I.

Urbis Veteris descriptio, & situs 239

CAP. II.

Causæ grassantis per æstatem multis ab hinc annis Epidemiæ 242

CAP. III.

*Natura, Symptomata, & Medela epidemicarum febrium expo-
nuntur* 244

CAP. IV.

Ætiologia hujusmodi febrium breviter expenditur 247

CAP. V.

*Consilium exhibitum Sanctissimo Patri ad avertendam Epidemicam
luem Urbe Veteri sævientem* 249

CAP. VI.

Hujus Consilii successus 260

TERTIA EPIDEMIA.

*Castrensiū Februm Balneoregii grassantium propter nuper inductas
lacunas aquarum dulcium, ac mineralium per æstatem an-
ni 1707.* 261

CAPUT PRIMUM.

De Urbis Balneoregii etymo, ac situ 263

De Nox. Palud. effl. Lib. I.

d

Bal-

CAP. II.

Balneoregiensis. Epidemia literis Illustrissimi illius Civitatis Episcopi ad Auctorem datis primum Romæ innotuit : Consilia utcunque frugifera ad illius, populique præservationem accommodantur 265
Epistola Illm̃i Onuphrii Elisei Episcopi Balneoreg. ad Auctorem 266
Responsio Auctoris 268

CAP. III.

Lapsus integri Collis prope Rhodam in Urbe Balneoregii ; unde rivus interceptus , & complures lacunæ apertæ sunt 273

CAP. IV.

Jussu SANCTISSIMI PATRIS mittuntur Balneoregium Medicus, Chirurgi, Pharmaca, & multa pecunia, ut excitato Nosocomio, quàm citissimè periclitanti populo succurratur 276
Accedit Auctoris in id Consilium 279

CAP. V.

Ereclum Balneoregii Nosocomium ; Res Medica diligenter procurata ; ac Supplicationes , aliæque ad Deum preces per Episcopum institutæ 285
Epistola Episcopi Balneoregiensis , qua gratias agit Auctori pro Officiis in Balneoregiensem populum collatis 287
Rescribit Auctor non sibi , sed Sanctissimo Patri gratias deberi pro summis acceptis à Balneoregiensi Populo Beneficiis 288
Epistola Balneoregiensis Episcopi ad Sanctissimum Patrem pro acceptis per universam illam Civitatem Beneficiis 290
Eminentissimi Cardinalis Paulutii a secretis Status Ecclesiastici ad Balneoregiensem Episcopum Responsio nomine SS. Patris 293

CAP. VI.

Latiùs de Natura , deque fine ipsius epidemice ex Epistola Medici Flaschi , in qua tum quæ juverint præsidia , tum quæ in cadaveribus inventa sunt , narrantur 295
Epistola Josephi M. Flaschi ad Auctorem 296
Responsio Auctoris 301

CAP. VII.

Quo tum tempore , tum modo desavierit Epidemia , & in quos morbos

<i>bos verterit . Remittuntur Romam Medicus , & Chirurgi cum</i>	
<i>literis Balneoregiensis Episcopi</i>	302
<i>Epistola Balneoregiensis Episcopi ad Auctorem</i>	304
<i>Auctoris Responsio ad Episcopum Balneoregiensem</i>	305

CAP. VIII.

<i>Proponuntur animadversiones Eminentissimis Patribus Sacrae Con-</i>	
<i>sultae ab Auctore exhibitae ad lacunas , quae in Balneoregiensi</i>	
<i>agro extiterunt , tutò exsiccandas</i>	306
<i>Epistola Balneoregiensis Episcopi , quae & acceptorum beneficiorum</i>	
<i>gratum rursus animum attestatur , & nova ad exhauriendas</i>	
<i>paludes à Sanctissimo Patre deprecatur</i>	310
<i>Responsio Eminentissimi Cardinalis Paulutii à Secretis Satus Eccle-</i>	
<i>siastici ad eundem Balneoregiensem Episcopum</i>	312

CAP. IX.

<i>Exhaustis per hyemem lacunis cautum fuit , nè unquam posthac</i>	
<i>Balneoregii rediret Epidemia</i>	313
<i>Epistola Balneoregiensis Episcopi , qua significat ejus Vicarium Ge-</i>	
<i>neralem maligna febris laborare , exponitque timorem recrude-</i>	
<i>scantis Epidemiae</i>	314
<i>Auctoris Responsum</i>	315
<i>Totius negotii exitus</i>	316

QUARTA EPIDEMIA.

<i>Castrensium febrium Pisauri ob stagnantes aquas tum ex fluvii allu-</i>	
<i>vionibus , tum ex lento , ac saepe interrupto cursu per Urbem illam</i>	
<i>fluvioli , necnon ex viarum immunditiis per aestates annorum</i>	
<i>praesertim 1708. & subsequentibus deservientium</i>	317

CAPUT PRIMUM.

<i>Pisauri Etymon , situs , ejusque temperamentum ex ventorum , &</i>	
<i>aquarum qualitatibus</i>	319

CAP. II.

<i>Pisaurum adventitiae olim insalubritati , praecipue autem propter</i>	
<i>aquas stagnantes obnoxium fuisse , gravissimorum etiam Aucto-</i>	
<i>rum testimoniis confirmatur</i>	321

Epistola Jo. Colle Nobilibus, & Civibus Pisaurensibus; Quomodo Urbs Pisauri sit præservanda ab imminentibus malis, & quibus præsidiis

322

C A P. III.

Castrenses febres ex cœnosis potissimum aquis Pisaurum sub annis 1708. & subsequentibus divexarunt

327.

C A P. IV.

Consilium extemplo ab Auctore exaratum, in quo tam qualitas febris Illustrissimi Viri de Oliveriis, quàm remedia in commune Pisaurensis Populi commodum exponuntur

329

C A P. V.

Historia Pisaurensis Epidemiæ ex literis Medici illius Civitatis ad Auctorem datis clariùs explicatur

333

Epistola Horatii Bartholomæi Traversarii ad Auctorem

ibid.

C A P. VI.

Alterum Auctoris Consilium, in quo diligentius expenduntur causæ, & proponitur curatio Pisaurensis Epidemiæ

340

Epistola Auctoris ad D. Horatium Bartholomæum Traversarium

341

Responsum D. Traversarii, quo gratias agit Auctori pro accepta ejusdem epistolari dissertatione, quam summopere laudat. Significat epidemiam in summo æstu propter aquam canali restitutam remisisse: Pollicetur ad illius opinionis confirmationem duas observationes à se factas de consimilibus Epidemicis febribus

365

C A P. VII.

Improbatur à quodam Anonymo Chinæ chinæ usus in febribus Pisauri epidemicè grassantibus, cujus epistola ab Etrusco in Latinum conversa huc traducitur

368

Epistola Anonymi ad Amicum

369

C A P. VIII.

Dissertatio Apologetica D. Traversarii ad Auctorem in qua ostenditur perutilis chinæ chinæ usus in febribus perniciosis

375

C A P. IX.

Ad confirmandum animum Domini Traversarii immeritò ab Anonymo

mo

mo in simulati, Auctor tum hujus objecta refellit, tum illius argumenta corroborat

394

C A P. X.

Consilium scripto datum à Doctissimis Bononiensibus Archiatri in dubio recursuræ Pisaurensis Epidemiæ ab Eminentissimo Urbini Legato ad Auctorem missum

398

C A P. XI.

Agitur pressius de causis, quæ noxia effluvia ad Pisaurense Cælum labefactandum per æstatem potissimum, & autumnum emittunt, & quibus amovendis jussu CLEMENT. XI. trium annorum decursu consultum est

399

C A P. XII.

Quæ peracta fuerint, ut Isauri aqua per Canalem Vallati ad liberum fluxum restitueretur

402

C A P. XIII.

Proponuntur duæ opiniones de mutatione alvei Pisaurensis Vallati ad antevertendas alluviones, quæ per hyemem in inferiori Urbis parte, atque extra mœnia contingunt, ac primò expenditur, & & excluditur obliquus percutiendus canalis in stuvium prope Portum

404

C A P. XIV.

Vallati Fluviolum novo aperto alveo per lacunam antiqui portus rectè ad mare deducendum, ut simul antevertantur inferiores Pisauri exundationes, atque ipsa lacuna per alluvionem exiccetur

407

C A P. XV.

Quomodo post multas difficultates Vallati alveus per majorem lacunam ad mare deductus fuerit; Deque magno indè emolumento tum ad antevertendas exundationes, tum ad lacunam ipsam exiccandam

411

C A P. XVI.

Pisauri status sub anno 1716. circa ea, quæ de arcendis amovendisque causis palustrum effluviolorum superioribus Capitibus enarrata sunt

416

Epi-

<i>Epistola Auctoris ad Eminentissimum Cardinalem Daviam</i>	417
<i>Summa rerum Pisauri promulgandarum Principis Edicto</i>	419
<i>Responsum datum ab Eminentissimo Cardinali Davia</i>	420
<i>Eadem confirmantur ab Eminentissimo Cardinali Tanara</i>	421

CAPUT ULTIMUM.

<i>Quid ad præcavendas Pisauri Epidemias adhuc præstandum esset.</i>	
pag.	422
<i>Exemplar Latinè redditum literarum, quas Pisaurensis Magistratus pro acceptis beneficiis ad Auctorem dedit</i>	425
<i>Exemplar in Latinum Conversum Epistolæ, quam Auctor Pisaurensibus reddidit</i>	426

QUINTA EPIDEMIA.

<i>Castrensiū Februm, quæ Ferentini, Anagninæ, Finitimisque locis Anno 1709. grassatæ sunt</i>	427
--	-----

CAP. I.

<i>De Situ, Planicie, & Aquis Ferentini, Anagninæ, & Frusinonis</i>	429
<i>Auctoris Epistola ad D. Antonium Cocchium Medicinam apud Hernicos exercentem</i>	433

CAP. II.

<i>Febres Castrenses ex Ferentinensium Aquarum stagnatione apud Hernicos Anno 1709. epidemicè grassantes describuntur</i>	435
<i>Epistola D. Cocchii ad Auctorem</i>	436

CAP. III.

<i>Auctoris responsio, qua idea, causæ, & curatio Castrensiū earum februm perstringitur</i>	442
---	-----

CAP. IV.

<i>De modo, & Fine Ferentinensis Epidemiæ</i>	450
---	-----

CAP. V.

<i>De Præsidii per Summum Pontificem adhibitis, nè aquæ in posterum in Agro Ferentinensi resideant</i>	452
--	-----

OCCASIO SCRIBENDI.

V Etustatis memoriam repetenti mihi, & popu-
 lorum clades ab aquis stagnantibus passim
 illatas, cupido incescit inquirendi quidnam à pa-
 lustribus aquis noxii ac lethiferi efflueret, quo lues
 in accolae grassaretur, & qua ratione ei occurren-
 dum, vel etiam prævertendum. Itaque scrutari
 primùm institui quinam tantam rem, conservandæ
 hominum valetudini pernecessariam deditâ Opera,
 copiosèque tractaverint. Cumque à plerisque
 scriptoribus prætermisam, à multis obiter dun-
 taxat indicatam, à nemine, quod sciam, rectè,
 absolutèque excussam & explicatam vidissem; ne-
 que inutilem publicæ saluti, neque Lectoribus in-
 gratam operam me præstiturum existimavi, si quæ-
 cunque diuturnâ observatione, ac lectione colle-
 geram, integro syntagmate in publicum emitte-
 rem. Novi enim utiliora semper, & gratiora le-
 gentibus esse, quæ solus quis, aut saltèm cum
 paucis non indiligenter scripsisse comperiatur.
 Huic certè consilio momentum gravissimum addi-
 dere multæ Epidemiæ, quæ nostra ætate, & me
 potissimùm pro munere meo animadversiones ex-
 citante, Ecclesiasticam ditionem variis in locis
 divexarunt, atque affligerunt, quibus de operis
 necessitate admonitus, non ultra differendum cen-
 sui. Et quanquam negotiorum multitudo scriben-
 tem sæpe interpellaverit; studium tamen homi-
 num valetudinis, & communis utilitatis fovendæ
 id tandem effecit, ut objecta impedimenta supera-
 rem.

De Paludum ef-
 fluviis nullam
 hætenus absolu-
 tum opus edi-
 tum est.

Ex hujusmodi
 effluviis ortæ E-
 pidemiæ in Ec-
 clesiastica Ditio-
 ne.

[a] *In Epist. ad
Senatum, & Po-
pul. Abderit.*

rem . Nam de iis & rebus , & periculis propulsan-
dis agitur , in quibus (vt præclarè scripsit [a]
Hippocrates) non in mœnibus , ac propugnaculis ,
sed in sapientibus consiliis spes salutis est collo-
canda . Atque hoc sanè nec pro dignitate politum
opus , nec satis ornatum æquis lectoribus com-
mendaturum confido , ut in ipso non ingenii præ-
stantiam , sed iuvandi voluntatem quærant , & hu-
maniter complectantur .

DE NOXIIS PALUDUM EFFLUVIIS,

Eorumque remediis in genere.

Liber Primus.

Pars Prior.

De Paludibus, earumque effluviis.

CAPUT PRIMUM.

Quid veniat nomine Paludum.

ALUS, apud [a] Varro-
nem, dicta est quòd aquæ
in palude paululùm in alti-
tudinem, & palàm latiùs
diffusæ sint. Unde palus ap-
pellatur etiam ab [b] Hy-
drostaticis lata, sed pa-
rum profunda aquarum col-
lectio, quæ, tametsi fluvium

[a] lib. 4. de ling.
Latin.

[b] Gulielmin. de
Flumin. nat. cap. 6.
pag. mihi 181.

alicubi admittat, & remittat, nihilo tamen mi-
nus maximâ circumferentiæ parte, ac præsertim

Paludis etymon
ac definitio.

De Nox. Palud. effl. Lib. I.

A pro-

prope ripas musco, juncis, & arundinibus implicatur, atque impeditur, ferèque immota, nisi ventis agitetur, manere solet; quo fit, ut jure ac meritò vel apud vulgus aquæ etiam fluminum, & lacuum, quibus in locis quiescunt, atque herbescunt, palustres vocentur. Aliis placet à Græco *παλαιός* *vetus* deducere, ut paludum propriè sit aqua inveterata. *παλαιός* enim est à *πάλαι*, hoc est *olim*, & *quondam*. Etymon arcessit [c] Vossius ex Hebræo *בַּלֵּה* *balèh*, hoc est *vetus*, sive *בַּלָּה* *balàh*, *inveterascere*. A Dorico quoque *παλός* pro *πυλός*, quod lutum denotat, Scaliger, & Nunnescius paludis originem ducunt; nam palus omnis limosa est. Palus etiam dicitur Guicharto ab Hebræa voce *בֹּאֵל* *ovàl*, *rivus*, *fluvius*, & secundum D. Hieronymum palus, abjectâ principe syllabâ.

[c] In Etymologico ling. Lat.

Paludis descriptio.

Nè autem in quærendis nominis originibus operam nos ludere quis putet, sedulò advertat, quas memoravimus, paludis etymologias argumento nostro plurimum utilitatis afferre. Etenim paludes constituuntur ab aquis quæ cum externo, & circumfuso aëre communionem habentes, magnâ ut plurimum amplitudine, paucâ profunditate, nullo penè motu donatæ, multo plerunque cœno, limoque obnoxia sunt: immo verò variis insectis, seminibus, herbisque (quæ idcirco palustres vocantur) refertæ, per æstatem potissimum corrumpuntur, & malè olent. Quamobrem Mæotis, etsi vulgò palus nuncupetur, hoc tamen nomine signanda minimè videtur; cum, præter summam, quam habet, profunditatem, multa flumina nihil olens excipiat, eique cum ipso Mediterraneo mari perpetuum commercium sit.

Quæ sit hujusce vocabuli latitudo.

Sed nè in posterum eandem semper vocem cum
Lectō-

Lectorum fastidio repetamus, paludes, stagna, & lacunas, modò desides, cœnosaque aquas contineant, in commune accipiemus. Quidquid in contrarium scripserit Jo: Boccatus [d], qui grammaticum potius, quàm philosophum agit, ubi nomen paludis à stagni voce seclufit. Hinc fossas, cloacas, lacus, scrobes, aliosque terræ sinus, modò depravatos, corruptosque latices imbiberint, maleque olens cœnum contineant, ad Paludum genus referri volumus. Meritò proinde scripsit Fortunatus [e] Fidelis: *Paludes non solùm eas esse, quæ plurimas, easque perpetuas habent aquas, & quæ non expedito fluunt alveo: sed hoc etiam nomen lutosis, limosisque terris, & quæ suo humore madidum reddunt solum, convenire: nam hæc etiam loca crassam, & caliginosam ex se auram reddunt.*

[d] *De Stagn. & Paludib.*

[e] *De Relat. medicorum lib. 1. c. 5*

Huc etiam spectare videntur quæ in actis Lipsiensibus [f] descripta legimus ex Historia Naturali Lancastriæ per Carol. Leigh, diligentissimum cæteroqui Scriptorem exarata lib. 1. cap. 2., scilicet loca palustria esse *compagem foliorum, seminum, florum, caulium, herbarum, radicum, fructuum &c.* quæ omnia microscopio se deprehendisse testatur; eaque simplicia modò oriri & multiplicari, modò putrescere & corrumpi. At enim verò, præter quam quod nescio, an hic Auctor innumerabilium insectorum, palustria loca incolentium, meminerit; certè quòd ex frustis arborum, fructuumque exoticorum, ut pinus, quam Anglia non producit, conjicere conetur, eas esse Noachini diluvii reliquias, lectoribus fortasse minimè probabitur; cum exotica femina, & frusta multis modis vel per aves, vel per ventos, vel etiam peregrinarum adventu mercium deferri & possint,

[f] *Dec. 2. tom. 10 ann. 1701. pag. 511.*

& soleant. Nam longè magis ætas nostra ab ævo universalis diluvii distat, quàm loco distet Anglia ab Europæ regionibus, pineta ferentibus.

C A P. I I.

De Atmosphæra, terraqueis effluviis, eorumque clementia, vel inclementia.

Quid sit aër.

PHILOSOPHIS experimentalibus dubium esse non potest, quin aër nobis circumfusus, quem atmosphæram dicimus, sit corpus fluidum, tenue, porosum, ac terraqueo globo levius, naturâ suâ perspicuum, mobile, & maximè omnium compri-mi patiens, ac resiliire contendens. Sed quoniam aër perpetuò deorsum truditur, densior est, & gravior in infimis, & quò magis ascenditur ad superiora, eò minùs gravis est, ac densus. Per eam verò ponderis, ac pressioni vim intrà poros cùm aquæ, tum terræ, quâ patet via, ipsemet aër urgetur, & contentis quoque organicis, inorganicisque corporibus ad præclaros usus perpetuò sociatur.

Aëris qualitates

Hæ tamen sunt qualitates aëris, quasi dixerim, elementaris, quippe quæ ubique locorum plus, minusve similes in pneumatico hoc fluido solent occurrere. At enimvero cùm idem aër medius sit cœlestia inter, & aqueo-terrestria corpora, utrumque necessariò, pro varia conditione locorum, particeps sit naturæ; ac propterea, ut ætherem, motum, lucem, ignemque cœlestem à superis aër ipse mutuatur, ita multigenas particulas, aqueas potissimùm, salinas, terreas, volatiles, atque oleosas à terraqueo orbe passim admittit, quas ignis, motusque vel externus elicit, vel internus pellit,

pellit, atque extrudit: quibus fit, ut meritò aër aliquibus dicatur spongia, chaos, & abyssus, cum sales e. g. toto genere inter se diversi ab eodem per capita, ut chymici appellant, mortua extrahantur.

Atmosphæra igitur est corpus liquidum, & pel- lucidum huic nostro globo innitens, & circumfu- sum, quod ex tribus potissimum constat.

Primò ex fluidissima, summæque agilitatis, ac perni- citatis materia ætheris nomine communiter appel- lata, quæ perenni solis turbinatione in orbem nostrum elabitur propelliturque; cui fanè intestinum mixto- rum motum, atque elaterem jure tribuunt recentio- res: cuncta enim corpora circumdantur, urgentur, ac penetrantur ab æthere, qui cum duplici motu, vorticoso nimirum, ac recto semper agitetur, id- circo ut à sole in hunc orbem propellitur, ita hinc versùs Solem invariabili proportionem semper re- currit.

Secundò congeries immensa molecularum figuræ verosimiliter [a] rotundæ, quæ proinde in mutuo contactu poros, atque interstitia relinquunt: hæ quidem moleculæ ad ætheris transitum cavæ sunt, immo ex flexili materia ab uno in alterum polum spiritaliter coagmentatæ. Unde vel proprio invi- cem pondere, vel externa vi compressæ transeunt plus minus in figuram sphæroideæ analogam, in qua tum internæ distantia spiritalium revolutionum, tum externi poruli inter unam, alteramque sphæ- rulam per densationem minuuntur, atque angu- stantur; quamobrem æther, qui patulis, atque hiantibus spatiis facilè, liberèque procurrit, ab iis quoquo modo angustatis renixum patitur, eum- que, quâ potest vi, superare conatur, tam spirales revo-

Aër ex triplici materia compo- situs.

1. ex materia li- quidissima, quam ætherem dicunt.

2. ex corpusculis figuræ globosæ.
[a] Vide Gugliel- min. *Dissertat. de Æthere, adnexa Dissertat. de Prin- cip. Sulphur. pag. 413.*

revolutiones, quàm intermedios porulos diducendo, atque ampliando; in qua sanè se se dilatandi, ac distendendi potentia totus elater positus est.

3. ex particulis terrestribus.

[b] *De contentis in aëre plura, ea-que curiosa vide apud Ramazzinū in Ephemerid. Baromet. pag. 18. & Frid. Hoffman. Dissertat. 5. n. 15. pag. 240.*

Denique atmosphæra confurgit multitudine tenuissimorum [b] fragmentorum, quæ ex terreo-aqueis corporibus per vim Solis, ætheris, subterraneorum ignium, atque heterogeneorum salium, aliorumque moventium abscissa, tenuata, & pulsa (comitantibus sæpe abreptis per ventos vegetabilium, atque insectorum seminibus) intrâ aëris porulos, & interstitia sustentantur, donec mutuo accessu, variâque combinatione ad eam molem, pondusque perveniant, quibus ejusdem aëris motum, adhæSIONEM, ac gravitatem vincere, deorsumque ferri possint, seu quod eodem recidit, ipsamet corporum fragmenta sensibilibus, aut insensibilibus in terraqueum globum cadant; quo universalis illa, cum orbe ipso duratura, circuitus ascendentium, ac descendentium vaporum, exhalationum, nebularum, roris, rubiginis, pluviarum, uno verbo effluviorum constituitur.

Unde multiplex aëris temperatio, & qualitas enascatur.

Ex varia autem, confusaque permixtione particularum in atmosphæra libratarum, atque ex diverso earundem motu, cœlique aspectu oriuntur non solum omnia phænomena, quæ Meteora dicuntur; sed variæ quoque aëris hîc, illicque proprietates, calida scilicet, frigida, vel temperata; tenuis, vel crassa; salubris, insalubris, vel mediæ naturæ. Et sicuti quatuor illæ obviæ aëris qualitates, quas simplices vocant, calor nempe, frigus, ficcitas, & humiditas, à locorum situ, indoleque, habitâ etiam ad Solem ratione, nec non facili, vel difficili ventorum australium, vel septentrionalium aditu potissimum proficiscuntur; ita tenuitas, vel crassities, salu-

salubritas, vel insalubritas à diverso quoque concursu aliarum particularum, quas atmosphæra à subjectis, aut vicinis sibi corporibus, & plagis excipit. Unde scitissimè [c] Lucretius.

[c] *Lib. 6. de Rer. Nat.*

. . . . . primum multarum semina rerum

Esse supra docui, quæ sint vitalia nobis:

Et contra, quæ sint morbo, mortique, necesse est

Multa volare. Ea cum casu sunt forte coorta,

Et perturbarunt Cælum, fit morbidus aër.

Quanquam verò non in qualibet atmosphærâ salubritas, aut insalubritas, habito ad homines respectu, ab eadem omnino particularum mixtura, motuque dependeat: novisse tamen juvat, quænam in genere corporum combinatio, modusque clementem, ac salubrem, quænam contra inclementem, atque insalubrem aërem efficiant.

Salubrem constituunt I. moderata siccitas, & frequens ferenitas. II. justa fluxilitas, mobilitas, ac discursio, quæ sicuti ab aqua putredinem arcent, ita aërem à cohæsione, ac marcure immunem præstant; hæc autem fluxilitas locorum apertitati, Cœli aspectibus, lucisque vi potissimum innititur, quibus libertas discurrendi aëreo fluido opportunè exhibetur. III. particulæ è terra non cœnosa, nec pravis mineralibus scatente; aquis non palustribus, plantis, atque animalibus minimè venenatis emanantes, sed potius subtiles, volatiles, balsamicæ, subacidæque, quas invicem complexas, & coagmentatas sal nitro-aëreum Mayovius, & universale sulphureum Frid. Hoffmannus appellavit. Ex his verò maximum illud salubritatis in aëre præsidium confovetur, ætheris scilicet vivida, pervia, & pernix energia, quâ liquidus aër infusâ veluti animæ virtute vegetatur; & unde non tantum

Quid cœlum salubre constituat.

tum solidæ nostri corporis partes necessarium tonum, seu vim elasticam accipiunt; sed liquidæ etiam (interpositis aëris particulis unam inter, & alteram suarum molecularum) fluxilitatem, volatilitatem, ac per minimos quæque tubulos agilem discursionem, & expeditum per secretoria vascula secessum nanciscuntur, in quibus universa vitæ, atque incolumitatis ratio posita est.

Quid contra insalubre efficiat.

Insalubrem è contrario atmosphæram reddunt I. vel immoderata siccitas, vel nimia humiditas, serenitatis inimica, quam tantopere damnavit Hippocrates. II. lentor, ac cohæsiō particularum aëris, quibus discurrendi libertas sociari non potest. Lentorem autem potissimum inducit, & mobilitatem detrahit loci natura subsidens, montibus circumvallata, nec luci, nec ventis satīs objecta: Idcirco particulae tum desuper cadentes, tum à terraqueo orbe assurgentes, quæcunque illæ fuerint, in ambiente aëre conveniunt, & cohærescunt. III. effluvia corporum suapte naturâ crassa, lenta, minus, vel nimium volatilia; aut nimis acida, alcalina, aliove peculiari, aut venefico vitio affecta. Quamobrem partim constipatis, partim oppletis aëris porulis pernicipitati ætheris aditus ferè obstruitur. Unde in solidis humanorum corporum partibus robur, ac vis resiliendi minuitur, atque enervatur; fluidis verò recensita superiùs commoda æque benè obtingere non possunt; immo multa superveniunt coctionibus, excursionibus, ac secretionibus infecta, & contraria, in quo Cœli inclementiam actu reponimus.

Quanam effluvia noxia sint.

Sed ut ex toto genere ad partem, de qua acturi sumus, hoc est ad palustria effluvia descendamus; insalubria dicimus, quæ solaribus radiis, ac intestino

stino fermentationis motu elevata, ventorumque præsertim australium impetu abrepta corporibus nostris magnam afferunt labem; quia scilicet partim recrementorum perspirationem præpediunt; partim detrahunt quæ incolumitati suffragantur; partim (quod maximè advertendum) multa ingerunt, quæ sanguini, spiritibusque nostris; immo etiam solidis partibus peculiaria inferunt detrimenta.

CAP. III.

Ex tellure sicca locorum salubritatem, ex palustri verò, ac malè olente insalubritatem oriri exemplis ostenditur.

ERuditè non minùs, quàm diligenter Frid. (a) Hoffmannus collegit scriptorum testimonia, quibus apud Ægyptios, Græcos, & Germanos à sicco solo aërem salubrem, à palustri verò, & cœnofo inclementem, immo etiam pestilentem extitisse demonstrat; cui sanè præluxisse visus est magnus (b) Hippocrates, ubi scripsit: *Ex anni constitutionibus in universum siccitates imbribus esse salubriores, & minùs mortiferas*. Nos verò edocti cladibus illustrium, ac frequentium Italiæ Urbium, quæ à folis paludibus vastatæ sunt, adhuc non investigatis rationibus, aut quæsitis aliorum testimoniis, ipsi oculis intuemur, quanta sit stagnantium aquarum pernicies. Aquileja, Civium quondam multitudine florentissima, adeò ut ad Metropolitanam, ac deinde Patriarchalem dignitatem evehi mereretur, vix nostro ævo reliquias ædium, & ve-

[a] *Dissert. phys. med. V. pag. 226.*

Exempla collecta ab F. Hoffmanno quibus ostenditur siccum aëra salubriorem esse quàm humidum.

[b] 3. *Aphor. XV.*

Clades Italicarum Civitatum à paludibus.

[c] *De situ Japy-
giæ pag. 56.*

[d] *Virg. 2. Georg
45.*

Quinam Italiæ
populi salubri
cœlo fruuntur,
quique insalubri
tenentur.

teris fortunæ vestigia retinet, nullis aliis armis
everfa, quàm corrupto ex aquis hærentibus aëre.
Brundusii Urbis quondam celeberrimæ vicem his
verbis dolet Antonius (c) Galatheus, quæ ad rem
nostram plurimum conducunt: *Quin etiam, & Ur-
bes sub salubri cœlo positæ deletæ sunt. Sicut homines,
sic & Urbes fata habent sua; sed civium negligentia,
Urbem hanc infamavit, quæ, si aquæ suos exitus aper-
tos habuissent, nunquam tale nomen assequuta fuisset.*
Virgilius (d) etiam urbem Acerras vacuum appellat,
hoc est civibus infrequentem propter lentissimum
Clanii Fluminis cursum. -- *Et vacuis Clanius non
æquus Acerris.* Eandem fati inclementiam subie-
re tot aliæ Civitates, atque Oppida, quorum fu-
nera prosequi longum esset. Sufficit enim si quis
animo Italiæ oras, ejusque mediterraneas regio-
nes peragraverit; siquidem deprehendet non alia
de re purissimo cœlo frui Insubres, Ligures, ma-
gna ex parte Etruscos, Neapolitanos, Brutios, ac
Salentinos, usque ad Apuliam, quàm quia per il-
lorum terras aquæ in torrentes, fluviosque liberè
devolvuntur ad mare; immo verò quòd ejusdem
maris undæ durissimis montium radicibus, vel sa-
xæo litore prohibentur, quominus per telluris poros
citeriùs pervadant, solumque humidum efficiant.
Contra verò maligno ferè per æstatem, atque au-
tumnus aëri obnoxios esse Pisanos, Senensis oræ
maritimos, Romani Agri incolas, ac præsertim
Portuenses, Ostienses, Tarracinenfes, Funda-
nosque, tum etiam Salernitanos in Picentinis, Apu-
los plerosque planam regionem tenentes, humilis
Romandiolæ habitatores, Comaclenses, denique
populos nonnullos qui meditullium Italiæ obtinent,
scilicet Viterbieneses, Volsinenses, Fulginates, Bra-
chia-

chianenses, aliosque; propterea quòd aquarum multitudo vel ad linum macerandum, oryzamque alendam, vel proprio loci ingenio, ut in lacubus, aut hominum negligentia, ut in paludibus restagnat. Denique si quis pleniorē hujusce rei notitiam adipisci cupiat, nostram adeat de Romani Cœli Qualitatibus dissertationem, ad quam describendam locus sanè hīc aditum aperuit.

II. Contra verò Principum beneficentiam experti Pisaurenses (e) puriorem aërem, paludibus exsiccatis, ducere cœperunt; atque ubi olim paucissimi mortales annum 50. vel attingebant, vel superabant, testimonio Leandri (f) Alberti, hodie quàm plurimos longè ultra ætatem illam alit, inter quos Amitam SS. D. N. CLEMENTIS XI. Juliam Albanam de Oliveriis honoris gratiā commemoramus, quæ decrepita in ætate ultra annum octogesium quintum mentem sanam, acrem, ac sapientissimam servat. Sed caveant cives illi, nè suas aquas rursus indiligenter tractantes, antiquā (g) iterum aëris labe plectantur.

III. Dum hæc scriberem humanissimas accepi literas à Rosino Lentilio Consiliario, & Archiatro Ducalis Wirtenbergensis, mihi summā amicitia conjunctissimo, in quibus pari amore in Patriam, & studio erga rem medicam hæc habet: *De Noxiis Paludum effluviis quæ meditaris, non possunt non esse pulchra, & utilia. Magnum in ea re situm esse momentum nemo facile dubitet. Unicā jam observatione rem declarabo; Stutgardia, quæ est Serenissimi mei Principis Sedes, circumquaque montibus cingitur, exceptā solā plagā orientali, quæ versùs Nicrum Fluvium unius horæ intercapedine illinc dissitum, patet nonnulla planities. Ad mœnia Civitatis, orientem, & planitiem*

Pisaurum exsiccatis paludibus salubrius redditum.

[e] *A Franc. Maria primo Urbini Duce exsiccata tellure, aër Pisauri salubris redditus, testibus Jo. Colle in suo Cosmitor. iii. pag. 200. & Amato Lusitano Cent. Med. V. curat. 69. pag. 526.*

[f] *Descript. Ital. de Pisauro p. 292*

[g] *Vide Epid. Pisaurensis lib. seq. descriptam, Epid.*

4. Idem accidit Stutgardia, quod oppidum caput est ducatus Vvircbergensis.

illam versùs, olim fuit piscina, seu stagnum amplissimum plurium jugerum. Infamis autem à multis annis fuit eadem nostra Stutgardia febribus intermittentibus fermè non ampliùs epidemicis, sed endemicis, valde rebellibus, ac diuturnis, quæ proinde nomen tulerunt, quòd vocarentur Stutgardianæ febres. Accidit autem ante hos 15. annos, ut stagnum illud, certo sine exiccatum, in pratum amœnissimum converteretur, & ab eo tempore febres intermittentes adeò raræ sunt factæ, ut nè semel quidem epidemiarum nomen meruerint, sed sporadicæ saltem nunc hunc, nunc illum invaserint, etiam hætenus curatu faciliores. Apparet indè febres ab effluviis illius stagni putidis extitisse, quæ flante euro sublata civitati invec̃ta fuerunt, eo quòd ventus, allisione ad montes factâ, quasi re-percussus, effluvia dicta longinquius provehere non posset. Nunc adhuc minores quedam paludes circum Urbem visuntur musco planè obductæ, ac valde cœnosæ, ranarum, & bufonum habitacula, quibus immerguntur canales lignei, tubulis aquarum subterraneis, vel aquæductibus inservituri. Sæpe questus sum de canalium horum diuturna in aquis his cœnosis maceratione, cum Stutgardia adhuc Protophysici munere defungerer, auribus autem surdis canebar. Hujus verò gravissimi Professoris testimonium eo nobis locupletius accidit, quòd noxia aquarum effluvia memoret etiam in iis regionibus, in quibus, ut capite V. exponemus, latices corruptioni minùs patent.

Aliæ præterea, causæ sunt ex-
gialium vaporū.

IV. Hæc cum à nobis inculcantur, non eò pertinent, ut paludum vicinitas sola, atque unica sit aëriæ labis causa: non enim inficiamur tum cadavera inse-pulta, tum subitò apertos vel terræmotibus, vel humano artificio telluris sinus, sepulchra, ac pu-
tre-

trescentis frumenti puteos, tum aggesta purgamenta, fordesque domorum, ac præcipuè culinarum; quin etiam auras, & ventos ex peculiari mephiti venientes, aliaque hujus generis multa Coelum ita afficere posse, ut morbidum fiat, pestiferumque. Quæ sanè, etiam nondum vestigatis rationibus ostendere discentibus, opportunum duximus, quia prius aliquid num sit, quàm cur sit, cognoscendum est.

CAP. IV.

Occurritur objectionibus illorum, qui effluvia à rebus putrescentibus cum foetore emissa, non solum non insalubria esse; sed contra, insalubritati aëris mederi opinantur.

Quamquam à nostris tum moribus, tum sensibus alienum sit, cujusquam placita convellere; quia tamen expositam superiori capite doctrinam, valetudini hominum subservientem, pro viribus tueri tenemur; idcirco quæ à nonnullis empiricè duntaxat objecta sunt, non empiricè solum, sed ratione pariter diluenda esse arbitramur.

II. Primùm aliqui corruptorum corporum, aquarumque palustrum effluvia à censu noxiarum causarum, quàm longissimè abesse facile sibi persuaserunt, quòd legerint, ea ipsa pestilentibus quibusdam constitutionibus interdum remedio fuisse. Sic

Alexander (a) Benedictus narrat, se à quodam Cretensi mercatore accepisse in sævissima peste Medicum canes omnes interimiri, & per vias, perque vicos abjici jussisse, qui tetro odore cælum impleverunt, quo remedio

Infirmantur ad-
versariorum ra-
tiones.

Palustres, ac pus-
tulas exhalatio-
nes adversus pe-
stilentem aëra re-
medio fuisse di-
cunt.

[a] Lib. de Peste
cap. 6.

dio statim civitas sanitati restituta est; & Sarmatas id remedium facitare solitos; cui porro historię affinis est alia à Georgio [b] Pictorio relata: qui audit ex Utopia affirmantem in Epidemicâ lue nihil salubrius, ac præstantius esse, quàm si quis ter in die latrinas olfaciat, aut ovile stabulum. Sic etiam Joseph

[b] *Dial. 2. de bona valet.*

[c] *In suo pestis Alexicaco cap. 6. pag. 139.*

[d] *In Camp. Elys. jucund. quæst. 65*

[c] Quercetanus familiare Parisiensibus exemplum adducit, foetoris nempe platearum Lutetiæ, qui fuggandæ corruptioni aëris idoneus à multis Medicis existimatus est. Nec desunt aliæ gravissimorum Scriptorum auctoritates à Gaspare à [d] Rejes collectæ, quibus à malis odoribus nonnunquam præsidium naturæ accedere confirmatur.

Objecta diluuntur. Allata experimenta refutantur.

III. Sed iis multifariam respondere nihil veremur, & primò quidem Alexandrum, & Pictorium, experimenta non à se ipsis tentata, verùm ab aliis narrata proposuisse; dum alter a Mercatore Cretenfi, alter à quodam ex Utopia veniente historiam audivisse narrant: quamobrem de facti veritate non satis constat. Verùm quamvis hoc certissimum esset; consilium, tamen de malè olentibus animalibus, & latrinarum olfactu meritò docti omnes, ut subdit à Rejes [e], *ablegandum* tanquam damnatum censent; & experimenta cum suis Auctoribus ad barbara illa loca, à quibus deducta sunt, iterum releganda, quemadmodum benè docuit [f] Sennertus, & [g] Quercetanus, quorum postremus illi opinioni tanquam erroneæ non suffragatur, quia, inquit, *malum est semper malo addere, & venenum veneno miscere*. Videantur quæ hac de re collegit Paulus

[e] *Loc. cit. nu. 4.*

[f] *Lib. 4. de feb. cap. 5. pag. 152.*

[g] *Loc. cit. p. 142*

[h] *Quæst. Med. Leg. lib. ix. tit. vi. quæst. unic. nu. 6. & 7.*

[h] Zacchias: multumque propterea ætate nostra idem, si viveret, Quercetanus lætaretur, cum Magnanimi Regis Ludovici XIV. jussu Lutetianas vias non amplius sordibus inquinari; sed ipsis bono publico

blico deterfis , à luto jam non arcessere sibi nomen Lutetiam videret . Sed tametsi præsidium ab Alexandro Benedicto de interficiendis canibus tempore pestis experiëntiâ confirmatum existimarem , ejus tamen utilitatem non in foetore , sed in ipsius interceptione contagii , quod per canes potissimum de loco in locum à Medicis passim deferri animadversum est , positam arbitraremur . Eòusque interdum humanæ mentis imbecillitas nos progredi finit , ut , nisi sedulò advertamus , effecta pro causis assumantur , & confundantur .

IV. Ratio deinde suadet , quòd foetida effluvia corporum in sicco putrescentium , cujusmodi in exemplum allata sunt , ex multò subtilioribus , solutisque , hoc est majori salis volatilis copiâ donatis particulis consurgunt , quàm quæ ex coenosis latibus elevantur : hæc enim crassiora sunt , & mucosa , quippe impuro sulphure , crudoque sale , ac phlegmate referta : quo fit , ut magis cohæreant , ac proinde intrà nostra corpora admissa difficiliùs discludantur , ac dissipentur . Neque verò omnia hîc foetida damnamus , cum probè noverimus in certis casibus , puta apud hystericas , e. g. spasmos sæpe sæpius malè olentibus ad nares admotis sedari ; quia nempe vel convulsus nervus recentibus quasi stimulis contrario motu cieri , prioremque amittere solet , vel causa ipsa intrà nervorum villos intercepta discluditur , ac dissipatur . Quid ? quòd mixtura corpusculorum foetidæ rei , cicurare etiam valet eas particulas , quæ convulsionem intentant . Sed quis indè ad publicam avertendam pestilentiam malè olentes desides aquas contra tot seculorum experimenta in auxilium adducere audebit ? cùm idem Alexander [i] Benedictus , qui primus foetidorum

Deinde effluvia è putidis corporibus in sicco volatili sale abundant , ac faciliùs expelluntur .

[i] Lib. 5. de Pest febr. cap. 2. pag. 505. num. 10.

dorum patrociniū suscepit, atque ab iisdem opem sperandam admonuit; ubi postea ex proprio animi sensu de cœnosis aquis loquitur, has omnino noxias putet: *Aquæ, inquit, pestilentes, quæ in abdito latent, & quas usus non exercet, aut nunquam aura liberior verberat, pestiferum in se corporibus nostris habent venenum.*

2 Ratio deducta à prospera valetudine incolentium prope coriarias—officinas Romæ ac Bononiæ peste grassante.

V. Secundò à nonnullis deducuntur argumenta majoris in speciem momenti, ab experimentis tum Romæ, tum Bononiæ pestis tempore habitis: utrobique enim ii Cives à contagione tutiores fuerunt, qui vias coriariarum officinis addictas, malisque propterea odoribus graves inhabitarunt. Indicio sanè, ut ipsi putant, manifestissimo, quòd putredo, quæ ab aquis etiam acceleratur (cujusmodi est fracescentium pellium) tantum distat à crimine inferendi hominibus noxam, ut eos maximè à pestilentia tueatur.

Refutatur ex peculiari modo quo pelles ibidem concinnantur.

VI. Verùm est hìc, ut candidè cum Boylio admo-
neamus, difficilem esse à quibusdam experimen-
tis ad alia inductionem; sedulò enim omnes differen-
tias, quantumvis opinione minimas, in singulis re-
bus animadvertere oportet, quas postea maximas re
ipsa comparando deprehendemus. Itaque in casu,
de quo agimus, considerandum primò est, pelles
nec Romæ, nec Bononiæ, nec uspiam in desidibus
omnino aquis diù ad putrescendum damnari, sed
claris primùm undis ad horas aliquot tantum, æstate
præsertim perlui, diluique; unde quidquid carnos
membranis illis, inest, laxetur, ac dehiscat; deinde
in aquam calcis ad macerandum infundi, & datis
temporibus cultro duriter tractari, ut quidquid
superfluit facilè detrahatur. Contra verò se res ha-
beret, si ad ripam lacus, vel in stagno per mensem
cor-

corruptio ista promoveretur; non enim dubitamus, quin illinc effluvia per æstatem potissimum accolis perniciofa exilirent: quo sanè factum est, ut insignis ille Medicus Gometius [k] Pereira, cujus opera in magno nunc sunt pretio, inter causas pestilentium febrium recenseat foetorem etiam coriorum.

[k] *Nova Med.*
par. 1. cap. 66. pag.
m. 880.

Opportunè succurrit exemplum loci, ad quem Romæ cadavera equorum, mulorumque deferuntur, ut ab illis pelles detrahantur, carnesque saturandis venaticis canibus, & domesticis felibus abscindantur: ibi sanè cum negotium negligenter tractatur, scilicet cum viscera, residuique lacerti in flumen projecti proximis ripæ sinubus hærent, tunc quidem vicinæ gentes statim infamis aëris effecta, perpeti coguntur, malignis, ac pestilentibus febribus tentatæ. Adeò verum est corruptelam, quæ in humido hærente excitatur, esse penitus exitiosam.

VII. Quod verò nos admonet quàm sint faciles etiam sapientum lapsus, si minùs cautè pedem figant, illud est, adversarios antidotum pro veneno, remedium pro noxâ usurpasse. Enimvero in Coriariorum officinis pelles diù non simplici aquâ, sed calce macerantur, maceratæque condiuntur mixturâ, quam rite paratam omnino alexipharmacam dixerimus: nec pellium foetor, sed calcis, myrti, & quarundam orientalium baccarum, quas valoneas dicunt, odor salubris aliquando pestilentiam, & corruptionem aëris avertit.

2. Ex pellium
conditura.

VIII. Cæterum nemo non legit Rob. Boyleum de Nat. determinata [l] effluviorum tum suâ, tum Celeberrimi [m] Diembroekii experienciâ compertum habuisse, tempore pestis, in illis ædibus, in quibus nulla lues adhuc erat, si linteamina sordidâ aquâ, & sapone lavarentur, eâ ipsa die, vel inter-

Quid de aqua saponaria Rob. Boyleus adnotavit.

[l] Cap. 4 pag. m. 662.

[m] *Traët. de Pest.*
lib. 1. cap. 3.

dum postridie duos, tresve simul peste correptos fuisse, ipsosque egros testatos, foetorem aquæ saponatæ illis primam, & maximam alterationem intulisse: addiditque particulas ante jam per aërem dispersas, sed nondum aptam indolem ad lædendum adeptas additione effluviorum aquæ saponariæ deleterias evasisse. Idem postea Diembroekius citato loco num. 8. (si quis alius) fusè tractat argumentum de pernicie foetidorum vaporum, diluitque è contrario adductas difficultates.

C A P. V.

Quæ Paludes magis, minùsve noxiæ.

Varii paludum gradus.

UT res cæteræ naturales fortiuntur suarum proprietatum, & facultatum gradus; ita & Paludes, habito cum inter se, tum ad homines respectu, sunt magis, minùs, vel minimùm noxiæ. Hæc profectò discrimina suas per causas singillatim hîc recensēbimus.

Quæ causæ paludum noxam au-
geant vel minuāt

II. Paludes majorem vel minorem insalubritatem aëri inferunt. I. propter diversam naturam, copiam, & mixtionem aquarum, aliorumque corporum eisdem permixtorum. II. ob varia anni tempora. III. propter situm regionum. IV. ad hanc ipsam aëris palustris insalubritatem augendam, aut minuendam incolarum habitus, & dispositio plurimùm conducit.

Quot sint aquarum species, ad paludes inducendas conspirantes

III. Quod spectat ad primum, cùm quinque sint aquarum species, quibus Paludes, & stagna induci possunt. I. fluvialis; II. fontana dulcis. III. fontana mineralis; IV. pluvia; V. marina; omni sanè dubio

dubio procul est, eas Paludes deteriores esse, quæ fiunt à magna copia, & mixtura diversarum aquarum, præsertim verò mineralium: hæ namque, si per æstatem exiccari non contingat, longè validius, ac perniciosius propter diversa, sibi que contraria principia fermentari, corrumpique solent. Nocentiores sunt, ac ferme pestiferæ quæ multo, ac multiplici cœno refertæ ex cadaverum præterea inquinamento computrescunt, quæque proinde visu graves, tactu densæ, gustu acres, odoratui fœtidæ, externis primùm advenarum sensibus bellum inferunt, deinde universæ hominum machinæ vim, atque ruinam intentant: quo fit, ut in Agro Romano, Ferentinensi, atque alibi, ubi thermalium aquarum, præsertim sulphurearum, & acidularum est multitudo, semper morbi, qui inde oriuntur, graviores sint, quàm ubi simplices, ac dulces aquæ, etiamsi copiosæ, restagnant. Atque hinc sanè monendi sunt lectores, ut causas deducant, cur epidemicæ febres, quarum historias lib. 2. persequemur, quanquam ab eodem palustri aëris inquinamento subortæ sint, minimè tamen sibi similes ubique fuerint, similiaque symptomata præsetulerint; neque iisdem pariter antidotis, ac remediis auscultaverint.

Quæ nocentiores

IV. Minus profectò, aut etiam nihil nocent parvæ paludes, quæ à solis aquis pluviis coalescunt; videlicet, cùm à proximis collibus, montibusque in valles magnâ copiâ imbres devolvuntur, tandem ad aliquem terræ sinum; unde nullus in fluvios patet aditus, perveniunt; ibique cum paucis, aut nullo cœno subsistunt, quos propterea collectitias aquas appellant. Enimvero hujusmodi Paludes, quo tempore noxiæ esse possent, æstu

Paludes ex pluviis aquis collectæ minus noxiæ sunt.

invalescente, aut penitus, aut ferè exarescunt. Accedit quòd stagnorum hoc genus non tantum hominibus plerunque non nocet, verum etiam est admodum utile, quia multam terram nostris usibus per hyemem, ac ver summopere necessariam, ab alluvione [a] vindicat; de quarum certè paludum commodis locutus est Theophrastus, cum illas ad irrigandos hortos utilissimas esse scripsit, iisque jumenta, & fues delectari in potu, eosque pinguescere, nec ubi ex labore, aut citato incaluerint itinere, dolorum pericula incurrere, ut cum frigidas bibunt, & crudas.

[a] *Vide Dominicum Gulielmum de Flumin. nat. cap. 6. pag. m. 180.*

Innoxie sunt quæ recenti ac pura lymphâ perluuntur.

[b] *lib. 17. Geograph. pag. m. 278*

V. Innoxie quoque sunt, sed contrariâ penitus ratione, ferventibus etiam æstibus ex paludes, quæ affatim recenti, purâque lymphâ diluuntur, ac detergantur. Exemplum præ cunctis celebre apud [b] Strabonem legimus de Alexandria, quæ licet juxta paludes constructa sit, ac propterea gravem aërem, & suffocantem habere per æstivos ardores deberet, tempestivo tamen Nili incremento undique perfunditur, ut cœnosum nihil remaneat, quod vaporationem pravam efficiat; præsertim cum etesiæ ex locis borealibus, tantoque pelago spirare incipiant.

Idem amplæ, ac profundæ paludes, & piscosæ nihil nocent.

VI. Similiter paludes amplæ, profundæ, agitæ, à dulcibus, aut à marinis solum aquis indutæ cum paucis cœno, piscibusque donatæ, minus sunt inclementes; præsertim si margines habeant, nullis, quod rarissimum est, arundinibus, aut juncis impeditos.

Marina aqua in paludibus ob salis copiam innoxia est, si pura sit.

VII. Porro marina aqua, si sola, seu impermixta resideat, propter nativas proprii salis particulas, corruptioni, ac putredini potissimum obniten-
tes, vermesque palustres, ut passim hirudines, ene-

can-

cantes, omni ferè noxâ vacat: quemadmodum hac in re graviter philosophatur Ludovicus [c] Testius agens de salubritate Veneti aëris, qui, etiamsi multas lacunas à mari inductas perpetuò lambat, nihilominus est ferè innoxius, quòd spiritum acidò-volatilem, è mari jugiter expirantem, admixtum habeat.

[c] *Disinganni, ovvero ragioni fisiche sopra l'aria di Venezia esser salubre.*

VIII. Secus verò insalubria sunt stagna, in quibus marinus latex aliis, ac præsertim pluviis, & mineralibus aquis sociatur: Nam aqua dulcis, inquit Jo: Baptista Donus, salsæ commixta citius, ac faciliùs putrescit. Itaque infamis est aër, ubi prope litus depressior sit locus, inque illum maris undæ influant per canalem, qui aut memoriâ hominum semper patuerit (substratum enim hisce paludibus solum basis olim, & fundum extitit ejusdem pelagi, qui arenarum aggeratione ab antiquo paulatim litore recessit) aut impetu procellarum, aut denique humano artificio apertus sit; & in eum etiam locum è proximis collibus, tumulisque pluviae cum fordibus convenient.

Contra verò si pluviis, aut metallicis aquis permixta sit, aut fordibus impurata.

IX. Hujusmodi stagnorum nonnulla sunt in Agro Ferrariensi, ac Ravennati; atque in Romano præsertim prope Ostiam, ad marinum sal calidis tempestatibus eliciendum. Quibus certè in regionibus illud animadversione dignum est, quòd si impediatur jugis marinæ aquæ in stagna influxus, effluxusque per euripum, paulò post conclusi latices propter æstivos calores facillimè circa ripas putrescunt, & pisces etiam enecant: id quod experimento se vidisse narrat in Comaclensi lacu N. Cabeus [d]. Similiter nescio quid vitii, inquit Fortunatus [e] Fidelis, contrahit locus, qui ad portus litora est constitutus: ibi enim frequentia navigia im-

Stagna in agro Ferrariensi, Romano, ac Ravennati ad sal conficiendum.

[d] *In Arist. Meteorol. lib. 2. text. xix. quest. 1. pag. 122.*

[e] *Lib. 1. de Relat. Med. pag. m. 24.*

mora-

morari, sordesque omnes deponere, atque universæ item Civitatis Cloacæ immundicias latè expurgare solent: quo circa, etsi maritima aspectio spem aliquam valetudinis pollicetur; illa tamen aliena commixtio vitium apportare consuevit. Jure igitur scripsit Plinius [f], afflatus maris noxii; in plurimis iidem utiles: quibusdam satis è longinquo aspicere maria, jucundum: propiùs admoveere salis halitum, inutile: Quare experimentis optimè creditur.

[f] N.H. lib. 17.
cap. 4.

Litus arenosum, ac humile minùs salubre, quàm quod præruptis rupibus munitum est.

X. Et quidem testantur exempla ambientem aërem non eadem salubritate pollere ubi litus arenosum est, nec profundæ sunt aquæ, quàm ubi maritimis urbibus litora objacent rupibus terminata, & profundo pelago septa. Enimvero in arenoso, & tenues undas admittente litore, sordes identidem in terram revomuntur, nec facilè diluuntur, ac resorbentur; quemadmodum statim in fundum dejiciuntur, ubi altum est mare, ut nihil proinde noxii in atmosphæram attolli possit. Accedit etiam ad incommoda arenosi litoris augenda, quòd aqua maris facili negotio, fusissimè per arenam subit, & quaquaversum trajicitur. Quamobrem cavato paululùm solo statim fovea marino latice impletur, qui, cùm maximam salis partem in terræ cuniculis relinquat, tanto sanè calidis tempestatibus pronior fit ad corruptionem, quantò major per ea tempora fuerit accessio tum ventorum meridionalium, tum aquarum pluvialium, quæ multigenas impurorum salium, sulphurisque particulas, atque insectorum ovula in aëre librata, eluendo, secum rapuerint. Idcirco hujusmodi litora humida, suisque rimulis palustria semper occurrunt, facilèque circumfusum aërem inquinant. Quod sanè apud Priscos in Romana plaga minimè omnium observabatur,

tur, quia eadem frequentibus ædificiis, ac sylvis, necnon multitudine incolarum, derivandis laticibus perpetuò incumbentium, quoad fieri poterat, exiccatione salubris reddebatur.

XI. Quod verò attinet ad anni tempora, certè Quo tempore
paludes salubres
sint vel insalu-
bres. cujuscumque generis paludes mediâ hyeme, & vere, donec flaverint austri, aliique venti, quibus incalcescat verna tempestas, innoxie sunt; immo verò salutare quibusdam hominum temperamentis esse solent, qui salibus acribus redundant, cujuscumque modi sunt tussiculosi, graciles, atque ad tabem inclinantes. Noxiæ verò per æstatem usque ad autumnale æquinoctium, aut etiam ultra, æstu, & siccitate cum austris perdurante. Quinam autem certi insalubritatis gradus procedant, seseque prodant pro ratione cursus æstatis, & autumnus, suo loco exponemus.

XII. Tertium inclementiæ momentum à situ Situs regionis
quid conferat ad
excipienda vel
arcenda paludum
effluvia. regionis pendet; montanis enim populis, vel saltem ad Boream conversis stagna minùs nocent, etiâ per æstivos calores, quippe quia effluvia ex ipsis emissæ tum pauciora, tum minùs maligna sunt, & faciliùs etiam ventorum vi disperguntur. Consule quæ a Josepho [g] Ceredo de hoc argumento eleganter scripta sunt in dissertatione tertia Italicè edita circa Methodum educendi aquam ex locis imis. At è contrario pestifera sunt planitiæ, aut vallem inhabitantibus, maximè verò si easdem paludes ab australi regione habeant; quia nimirum vapores illinc uberiùs elevati, deteriores sunt, minùsque etiam à siccis ventis dissipantur. De qua fanè re vide ea, quæ a Vitruvio exarata fuerunt suæ architecturæ lib. 1. cap. 4. Quinimmo tanta est noxa paludis ad meridiem sitæ, ut, etiam si oppida in summis collibus extru-

[g] *Sopra il modo
di alzar l'acqua
pag. m. 92.*

extructa sint, illuc etiam ab austris, aut etiam africanis versa effluvia propellantur, & lædant. Idoneum hujusce rei testimonium habemus in aëre Gandulphiano, qui olim à subjecto Turni lacu ad Africum posito nocentes auras, nihil suffragante loci sublimitate, excipiebat, quem proinde ab aëris infamia vindicare Paulus V. P. M. non aliter potuit, quàm lacu arefacto; cujus beneficii hoc legitur exceptum marmore monumentum in fronte Pontificalium ædium Gandulphianarum.

PAULUS. V. PONT. MAX.
 OPPIDUM AQUARUM PENURIA
 ET NOXIA E' TURNI LACU ASPIRATIONE
 INFREQUENTIOUS
 AQUA TERTIO AB HINC MILLIARIO
 DERIVATA, ET LACU EXSICCATO
 SALUBRIUS, LÆTIUSQUE REDDIDIT
 AN. DOM. MDCXI. PONTIF. SUI VII.

Educatione, & consuetudine fit ut palustres exhalationes accolis minimè noceant.

XIII. Denique in designandis insalubritatis gradibus maximè animadvertendus venit hominum habitus, & vivendi ratio. Quandoquidem qui prope paludes nascuntur, & educantur, etiam in eo insalubri aëre bonâ utcunque valetudine fruuntur. Pueri enim, vel ipsis venenis modò mitioribus, lentè, minimâque dosi propinatis paulatim assuescunt. Nimirum quia parvula irritantia, aut figentia toxica, si sensim nostris liquidis, solidisque applicentur, tenuissimo suo momento horum vires, & renisum, quæ per ætatem illam summo opere vigent, non excedunt; immo utraque cum tempore mirificè inter se congruunt, magnumque illud discrimen inducunt, quod Divinus [h] Cous *inter corpus, & corpus,*

[h] Hipp. lib. 6. de Flat. n. 8.

pus, inter naturam, & naturam dari scripsit. Unde [i] Plinius optimè ait, *assuetos etiam in pestilenti-*
bus durare. Præterea usque adeò quibusdam locis
 paludes non sunt noxiæ, ut apud [k] Mexicanos
 non solum ova palustrum muscarum, & piscium,
 sed coenum etiam grave olens in illorum alimen-
 tum cedant. Hac assuetudine fit, ut insulæ in sta-
 gnis, & lacubus incolas alant, quos etiam parvæ
 illæ, quæ ventis circumpulsæ natantes appellantur,
 admisisse, & aluisse compertum est; eas enim se vi-
 disse [l] Secundus scribit in lacu Vadimonis. P. Ca-
 beus [m] in paludibus Ferrariensibus, nosque ipsi in
 Albulæ lacu conspeximus.

XIV. At verò qui puro è coelo ad palustre se
 conferunt, eò deterius afficiuntur, quò feliciori
 assueverint, & connutriti fuerint; præsertim si lon-
 giores ibidem moras trahentes somno indulserint.
 Quanquam ejusmodi detrimenta noxii aëris saltèm
 minuere, sin minùs omnino vitare possint, qui sibi
 in sex rebus non naturalibus diligenter temperare
 didicerint. Intemperantes enim citiùs, & graviùs
 ubique locorum ægrotant.

XV. Ex his, quæ hætenus tradita à nobis, &
 explicata sunt, liquidum est, quo sensu scripserit
 [n] Hippocrates: *Palustres aquas perniciosas esse*;
 nimirum ex præmissis observationibus, pro ratione
 admixtionis, & molis aquarum, tum etiam pro anni
 temporibus, situ, posituque regionis, ac denique
 habitu, victuque incolarum, & advenarum.

[i] H.N. Lib. 18.
cap. 5.

[k] Vide P. Nie-
rembergiù lib. 11.
hist. nat. a cap. 29.
usque ad 48.

[l] Lib. 8. Epist.
20.

[m] Loc. supracit.
lib. 1. text. 69.

quest. 1. pag. 404.,
ubi tradit modum,

quo primum hu-
jusmodi insulæ

fiunt. Vide plura
de natantibus in-

fulis apud P. Ca-
satum disert. 3.

de Innat. solid. pag
m. 94. usque ad 97

Contra inassue-
tis graves sunt,
atque exitiabiles

Huc usque dicto-
rum summa.

[n] De Aëre loc.
& aq. text. 13.

CAP. VI.

Quibus ex causis Stagnantes aquæ, aperto cœlo per æstatem potissimum corrumpantur.

Aquæ nullā in se ipsis putredinis causam continēt.

Naturalem aquarum texturam, earumque particulas reputantibus satis perspicuum fit, nullum ipsis inesse corruptionis principium, quo computrescere, atque aërem inficere possint; sed putredinis causas extrinsecus eisdem accedere. Etenim si pura, & dulcis aqua suis è venis profiliens illico vitreo vase excipiat, illudque hermeticè, ut ajunt, claudatur, impedito cum atmosphæra commercio, ad annos, immo fortè in perpetuum incorrupta servabitur, ut de Nucerino latice nos ipsi multis ab hinc lustris habemus experimentum. Idcirco ab externis principiis omnis infectionis origo erit repetenda.

Quid sit aqua.

II. Porro simplex aqua corpus est liquidum, compressionis expers, moleculis teretibus, lubricis, atque flexilibus conflatum, admittens inter latera particularum se se contingentium exigua spatia, per quæ ætherea substantia, unde fluitat, nec non etiam aër, & non modicum salis, ac terræ semper, & undique discurrunt. Hæc itaque extraneorum corporum permixtio, pro sua varietate, variam aquarum indolem inducit.

Corruptionis causa in aquis est diversorum corporum permixtio: cui accedunt calor æstivus, & quies.

III. Externa autem, & materialis in aqua corruptionis causa una quidem est, heterogenea scilicet diversorum corporum, quæ mineralium, quæ vegetabilium, quæ etiam animalium, insectorumque commixtio, quæ in desidibus lymphis innascuntur, & confluunt: geminæ tamen adjuvant aliæ (sinè quibus

bus nulla in aquis futura esset corruptio) æstivus nimirum solis calor, quo veluti agente, confusorum corporum corruptiva fermentatio promoveatur; & eorundem laticum quies, propter quam impedimenta corruptionis minimè remonentur.

IV. Profectò omnium versatur ob oculos, paludes & stagna esse congeriem multorum vegetabilium, atque insectorum, quæ sive ibidem orta, sive alibi nata, atque aliunde advecta putidum viventium Seminarium constant: & quidem inter plantas aliæ defidibus aquis supernatant, aut fluitant, quemadmodum lens, musci que palustres, ac tribulus aquaticus; aliæ fundum tenent, atque oras obsident veluti potamogitones, spargania, typhæ, aliæque hujusmodi, arundineam, ac junceam sepe constituentes. Inter autem insectorum ovula, præter illa, quæ telluri sunt ingenita, non pauca auris etiam, ventisque huc illuc transvecta, cum ad palustrem locum pertingunt, humido leniuntur, atque in multigenos vermes, necnon ranas & bufones, defidum aquarum hospites, facile manifestantur. Similiter ex proximo paludibus solo in eas urgentur, transportantur, influunt, aut repunt alia tum inanima, tum animata corpora; multitudo nimirum foliorum, fruticum, atque arborum, præsertim mali temperamenti, ut ait [a] Forestus, scilicet taxi,

Quàm varia corpora in paludes confluant.

[a] De Feb. Epid. pub. graf. lib. 6. obs. 9. in Scholio.

ficus, nucum, sambuci, ebuli, brassicæ, cannabis, lini, ac similium; quinimo, anguium, serpentum, & brutorum etiam quadrupedum, quæ pro explenda siti passim allecta, atque in iis submersa latices illos magis magisque fœdant, & inquinant.

V. Quæ autem insecta in paludibus hospitantur, easdem etiam, cum viva sunt, contaminant. Nam licet multa in alimentum absumant, quæ aquas cæ-

Insecta vero aquas maximè inficiunt.

[b] *De spoliis culicum aquarum fundū petentibus agit P. Sangallus in suis experimēt. de generat. culicum pag. 11.*

Ex iis omnibus putrida congeries existit.

Solis calore ex putrida illa materia foedi vapores attolluntur.

Quo modo id fiat.

teroquin contemerant; nihilominus, quam utilitatem defidibus lymphis, sumpto cibo, afferunt, multiplici nocumento rependunt, [b] spoliis nempe, ac fecibus, quæ ad fundum delatæ, & cum extraneis aliis substantiis permixtæ teterrimum illud, foetidumque cœnum maximâ ex parte conficiunt.

VI. Ex iis igitur omnibus partim terrarum, saliumque inquinamentis, partim fracescentium vegetabilium, partim animalium cadaveribus, partim denique eorum, & insectorum fordibus, exuviisque existit putrida illa congeries, ex qua defides aquæ labem, noxiamque calore solis verberatæ concipiunt, & circumfufum aërem solent inficere.

VII. Sole autem radiis, & calore in aquas quiescentes agente, præparatam jam corruptionis materiam, hætenus à nobis expositam, computrescere manifestum est ex eo, quòd quamvis per hyemem eadem ferè omnia in paludibus jaceant; tamen, nisi ad æstatis initium atmosphæra incallescere cœperit, nihil plerunque sit à paludibus pertimescendum: immo inter media æstatis tempora in regionibus ad septentrionem rigentibus, vel subterraneis locis, aut montium objectu, utcunque à sole protectis, aut nulla, aut minima sit aquæ, aërisque corruptio, ut passim in puteis, cisternisque diligenter custoditis contingere animadvertimus.

VIII. Tota verò solis actio in solutione, fermentatione, atque ebullitione heterogeneorum corporum, in aquis defidibus contentorum posita est. Nam, cùm sol sit verus ignis, atque undique coelestem, tenuemque æstum propellat, & urgeat, non secus atque sublunaris ignis objecta corpora calefacit, commovet, agitatque. Unde quæ in paludi-

Iudibus subsidebant, mutatis gravitatis momentis, & proportionibus, exiliunt, quæque innatabant, ad ima, & latera protruduntur, fitque omnium nova, mira, atque inordinata confusio, ex quâ pleræque mixtorum particulæ, quæ, rite permeante æthere, mutuò quasi articulabantur, partim solvi, partim variè cohærere incipiunt, noxiasque tincturas ex impuro sulphure, & androgynis salibus ortas componere, seu, ut cum vulgo loquamur, putredinem, & corruptionem concipere.

IX. Hæc autem solis actio ab austris plurimum augeri solet, cum ipsi igneas particulas à plagis sub zona torrida secum advehant: quo sanè fit, ut paludes, quæ calidis ejusmodi ventis non patent, sint minùs nocentes. Contraria autem ratione accidit, ut quiescentes in paludibus aquæ tum per hyemem ubique in Europa, tum etiam per æstatem apud eas regiones, quæ minùs à sole tanguntur, corruptionem ferè nullam subeant, vel quam subeunt, minimè prodant; ac proinde non noceant; scilicet quia extranea corpora in desidibus aquis penè immota detinentur: qua de re corruptivam illam solutionem, confusionemque concipere non possunt, quibus opus est, ut noxios halitus in aërem emittant. Aquis enim perinde, atque reliquis corporibus propter atmosphæræ calorem perspiratio promovetur, & quemadmodum, frigore constipante, humani corporis, cæterorumque animalium, necnon terræ etiam superficies effluvia de se aut nulla, aut multò minora emittunt; ita paludes quoque per frigus, quo subsidentium, & permixtorum corpusculorum motus præpeditur, mephitim minùs exhalant.

Hujusmodi solis actio ab Austro vento adjuvatur;

CAP. VII.

*Qua ratione fluxus etiam aperto cœlo
corruptionem in aquis impediat.*

Cur aquæ fluen-
tes, quâvis iisdē
fordibus inqui-
nentur, tamen
non corrumpantur.

R Eliquum nunc est, ut explicemus, quo pacto, cum fluentibus sub dio aquis eadem ferè accidere soleant, tam ex permixtione extraneorum corporum, quàm ex solis calore, non tamen eadem labes afferatur, quæ palustres contaminat; quare ratione motus ille devolutarum ac decurrentium lympharum prohibere corruptionem possit; sive, quod eòdem recidit, quomodo ad corrumpendas aquas concurrat quies. Quod sanè antequam explicemus, nolumus quietis nomine absolutam partium aquearum stationem intelligi, sed respectivam; non enim inficiamur liquidorum particulas perpetuo interno, & incoſpicio motu cieri, etiamſi univerſa moles in vafe, alveo, vel ſinu aliquo quieſcere videatur. Rurſus negari non poteſt, vix uſquam eſſe tantam in paludibus quietem, quin leniter ſubinde pluviis, auris, volatilibus, inſectis, aut aliter externis, internisſque corporibus agitentur: neuter tamen motus ad corruptionem, de qua agimus, avertendam quidquam conducit, modò cætera in eandem conſpirent.

Tria ſunt quietis
effecta quæ cor-
ruptionem affe-
runt.

II. His ad explicationem præmiſſis, tria ſunt præcipua capita, ad quæ actio quietis corruptiva reduci debet. Primum quia in quiete facilior, ac vehementior fit mixtorum fermentatio. Secundum quia quieſcentibus liquidis firmior, & inordinatior eſt heterogeneorum corporum cohæſio. Tertium quia iisdem reſidentibus, nec aliis ſuccedentibus lym-

lymphis, externorum corporum coacervatio, atque admixtio, necnon solis actio in unam, eandemque aquæ sectionem continenter exercetur.

III. Faciliorem perfici mixtorum fermentationem in quiete, quàm in motu non eget, ut multis argumentis probetur. Nam Chymici omnes id ipsum assiduè experimentis ostendunt, & ratio potissimum in aquis suadet. Etenim per quietem depelli, atque extrudi particulæ illæ non possunt, quæ intestinam turbationem excitant; quemadmodum fieri compertum est in motu præsertim soluto, ac libero, quo fontium, fluminumque lymphæ feruntur, quæ, cùm agitationem etiam quaquaversum in aëre excitent, addito quasi flabello, noxias particulas à se ipsis depellunt.

In quiete facilior fit mixtorum fermentatio.

IV. Præterea in quiete multorum corporum fit concursio fortuita, ut quæ divisa innoxia erant, mutuâ cohæsione evadant perniciofa. Patet hoc in mestruiis, ut vocant, ac regiis aquis, quarum sales secreti non eam vim habent, quam variâ commixtione adipiscuntur. Testantur autem majorem hanc partium cohæsionem in desidibus aquis, tum quæ in superficie, tum quæ in fundo cogi, ac residere observamus.

In quiete varia corpora mutuò conglutinantur.

V. Postremò fluxus aquarum, in quo maxima avertendæ corruptionis causa posita est, illud præ cæteris præstat, ut, undis se se trudentibus, non eadem aqua ab incurrentibus corporibus, & solis calore afficiatur; sed quæ hesternæ e. g. actioni obnoxia fuit, hodiernæ jam subducta sit: nam perenni motu illa præteriit, & nova successit. Itaque in flumen, etsi corpora putrida, vel ad putredinem prona decidunt, aut projiciantur, duorum alterum efficitur (quorum alterutrum ad corruptionem arcedam sufficit) ut videlicet vel corpora in fundo hæ-

Præterea quum aquæ defluunt, nunquam eadem undarum pars mixtis corporibus, & solis calore contingitur.

hæreant, & aqua delabatur, vel ut simul cum lymphis illa devolvantur; quorum primum præstat, ut non eadem semper aqua tabifico contactu inficiatur; alterum verò, ut succedentes latices corpora unà cum præcedentibus aquarum sectionibus jam devoluta non attingant. Neutrum autem in paludibus evenit, quarum aquæ iisdem semper putrescentibus corporibus circumfunduntur; neque ullo fluxu, fugâque proripere se se ab ea pernicie possunt: quamobrem perenni, ac pertinaci infusione, eâque aliis, atque aliis subinde decidentibus mixtis idētidem renovatâ, atque adauctâ desides aquæ pernicioso cohalitu, & confusione vitiantur, & contabescunt.

CAP. VIII.

Præcedentis Doctrinæ Corollarium. Lini macerationem in aquis interdum innoxiam, plerunque tamen pestilentem, & quare.

Ingens fuit controversia de lini maceratione, nūc ea coelum contaminet.

EX iis, quæ hætenus de motus actione ad aquarum corruptionem avertendam, deque eandem quiete ad tabem inducendam exposuimus, pronum erit statuere circa celebrem illam inter Scriptores controversiam, quæ eosdem sæpe non finē animorum, ac verborum acerbitate inter se commisit. Ecquid de lini, cannabisque maceratione sentiendum, utrum illa noxia, & pestilens sit, an verò penitus innoxia?

Apud Anglos verum nē in publicis aquarum alveis linum maceretur.

II. Enimvero magni nominis Auctores non solum aquas damnant, in quibus linum, & cannabis intabuerint, tanquam potu nocentes: unde apud An-

Anglos [a] sub gravi poena cautum est, nè cannabis, aut linum in fonte, stagno, aliove receptaculo aquarum publico, ubi pecudum greges, & armenta solent aquari, macerentur; verum etiam maximè quòd pestilentes auras emittant, valetudini hominum summopere infestas, quos inter Hiacyanthus [b] Alpherius, qui auctoritatem quoque adducit ipsius [c] Avicennæ; Petrus [d] Forestus, Petrus [e] Salius Diverfius, Ludovicus [f] Septala (qui licèt lini macerationem à pestis causis submovisset, ubi tamen in aërem plus nimio humidum, & calidum incidat, apertè asserit putredinem facillimè excitare) Alexander [g] Benedictus, Lazarus [h] Riverius, P. Kirckerus [i], P. Zacchias [k], Card. Gastaldius, [l] & Diembroecheus [m] pestiferarum febrium, atque ipsius pestis causas evadere posse non dubitarunt.

III. At contra ab omni penitus inficiendi aëris nota vindicant cannabis, linique emollitionem Petrus P. [n] Pereda, qui proponit etiam exempla multarum Hispaniæ Urbium, in quarum vicinia cannabis copia feritur, ac mollitur; incolæ tamen valetudine, ac longa senectute fruuntur. At miror Peredam Avicennæ auctoritatem in jus suum adducere, cum citato textu nullam cannabis, aut lini mentionem faciat; meminit utique alio [o] loco, atque in hæc verba sententiam suam producit Avicenna: *Et hæc sunt causæ generantes putredinem, quas inter est aër lacunarum, & locorum infusorum, in quibus madefiunt res, ut linum, & asphaltum: Quid verò clarius?*

IV. Et quidem nostrâ memoriâ de lacu Aniano inter Neapolitanos [p] Medicos conviciosæ, diuturnæque turbæ excitatæ sunt, aliis contendentibus

[a] *Mangeti Biblioth. pharm. pag. 471.*

[b] *Lib. 1. de Peste cap. 15. pag. 61.*

[c] *Fen. 1. Tract. 4.*

[d] *De feb. Epid. pub. grass. lib. 6. obs. 9. in Scholio pag. 202. cap. 2.*

[e] *De feb. Pestilenti.*

[f] *Lib. 4. cap. 4. de Peste.*

[g] *Lib. 5. de feb. pestil. cap. 7. pag. 570. num. 10.*

[h] *Prax. Med. lib. 17. sect. 3. cap. 1. pag. 383.*

[i] *De Peste sect. 1. cap. 3. §. 1. n. 8.*

[k] *Quæst. med. Leg. lib. 3. quæst. 4. n. 7. pag. 317.*

[l] *De avertenda Peste cap. 258. §. 21. pag. 763.*

[m] *Lib. 1. de Peste cap. 8. prop. 4. pag. 54.*

Quinam contra sentiant.

[n] *In Medica Disput. adnexa in fine lib. 2. de Curand. Morb. pag. 211.*

[o] *Fen. 1. lib. 4. tract. 2. cap. 1.*

Eadè contentio de Lacu Aniano exorta est, in quo cannabis, & linum intabescunt

[p] *Vide Apolo-*

*getic. dissert. in-
scriptas. Il Lago
d' Agnano utile,
ed innocente con-
l'infusione de' Lini
L'innocenza d' A.
gnano trovata,
colpevole ne' deli-
ri di testa libera
&c.*

Ita dissolvitur
questio: videli-
cet nihil obesse
lini maceratio-
nē in aquis fluen-
tibus; contra ve-
rò in stagnanti-
bus.

epidemicas constitutiones, per eos annos Neapoli
vagantes, tribuendas macerationi cannabis, lini-
que, quæ in eo lacu perficiebatur; aliis è contra-
rio omnem culpam ab ea emollitione depellenti-
bus.

V. Hæc porrò cū diligenter, & sedulò excuf-
sissem, causam, utrique parti adjudicandam repe-
ri, si modò, quæ de motu, & quiete aquarum su-
periori capite dicta sunt, ob oculos habeantur.
Etenim nemini dubium esse potest, quin prorsus
innoxia sit prædicta maceratio, ubi liber, atque as-
fiduus patet undis fluentibus cursus; cū nimirum
succeedentibus sibi diversis semper aquarum sectio-
nibus, nunquam eadem aqua diu in cannabis, lini-
que contactu hæret; quo pacto apud plerosque alli-
gatis, aut pondere aliquo depressis, coërcitisque
juxta ripam, vel intrà foveas lini manipulis, in pe-
renni fluente fit maceratio: quo sanè sensu acci-
piendi sunt, qui lini, & cannabis emollitionem sæ-
vos morbos non parere asseverant, quos inter est
magni nominis, raræque doctrinæ Auctor Gome-
tius [q] Pereira, à quo narratur, in Gallia, & in
quibusdam Hispaniæ provinciis ingentem lini co-
piam in fluminibus quotannis æstate macerari, nec
tamen ob id pestem illinc provenire. Contra verò
ejusmodi macerationem pestilentem esse constat,
ubi palustres desident aquæ, ventique silent; vel
ubi, ad accelerandam ope fermentationis putredi-
nem lini, ab ipsis decurrentibus undis in scrobes
(quod plerunque usu venit) ut longo tempore re-
stagnent, aquæ derivantur. Sæpe enim accidit, quod
nunquam satīs deffere possumus, ut lucri cupidita-
te populorum incolumitas pessundet: immo, ut
quod cum periculo civium non nisi timidè incep-
tum

[q] *Vere Med.
part. 1. cap. 66. de
feb. pestil. pag. 880*

tum fuit, mox cum præmio, & audacia defendatur.

VI. Itaque eos, qui noxiam esse lini emollitionem contendunt, desides lymphas, & cum lymphis aërem respexisse oportet; qui autem innoxiam pronunciarunt, de fluentibus esse locutos. Neque utrisque & ratiocinium, & exemplorum copia, atque auctoritas defuit. Quod sanè quiescentium, ac fluentium aquarum discrimen in hac definienda causa nuper ipsimet observavimus in Urbe vetana, & Interamnensi cannabis maceratione; in priori enim pernicies civibus creabatur; cum prope Urbem linum in scrobibus stagnante aquâ per æstatem tabescebat, & cujus epidemiam lib. 2. trademus. At in posteriori nihil labis emergit, eò quòd infusio cannabis, & lini aquarum fluxum non remoratur. Quod sanè ubique locorum quàm diligentissimè, ne accolæ lædantur, curandum esse arbitramur.

Conciliantur pugnantes auctorum sententiæ.

CAP. IX.

Quid hærentes aquæ calidis tempestatibus ad lædendos Accolas emittant secundum Antiquorum sententiam.

NULLA fuit unquam ætas hominum, quæ paludum perniciem non fuerit experta; ita ut Græci eandem fabulosis narrationibus, & monstrorum nominibus ad salutarem horrorem populis obijciendum, designaverint. Hinc enim orta sunt poëtica commenta de Hydro, Hydraque, quorum vocabula ab aquis deducta, bestias, atque serpentes paludum indigenas, halitumque mortiferum

Quibus fabulis veteres paludum perniciem designarint.

spargentes significant. Hinc etiam quæ de Pythone monstro ab Apolline interfecto conficta sunt, quod ipsum à putredine, & corruptione nomen accepit. Quid verò ex limosis aquis efflaretur non fabularum coloribus, sed philosophorum lineamentis expressum, quo & atmosphæra, & qui ipsam inspirarent accolæ vitiarentur, non una primùm fuit veterum sententia.

Varro, & Columella alique putarunt minorum insectorum copiam, quæ è paludibus emittuntur, morbos efficere.

[a] *De Re Rustica lib. 1. cap. 12.*

II. Nam ex Latinis ea de re olim disputantem legimus M. [a] Varronem, & labis causam asserentem insectorum copiam: *Advertendum, inquit, etiam si qua erunt loca palustria, & propter easdem causas, & quòd arescunt, crescunt animalia quædam minuta, quæ non possunt oculi consequi, & per aëra intus in corpora per os, ac nares perveniunt, atque efficiunt difficiles morbos.* Hujus verò opinionis fundamentum jecit etiam Lucretius ubi physicam veritatem poëtico stylo delineans cecinit.

. . . . obnoxia cuncta putrori

Corpora, putrores insecta animata sequuntur.

[b] *Lib. 1. de Re Rustica cap. 5.*

III. Non absimile Varroni fuit Columellæ [b] Judicium, scribentis: *Nec paludem vicinam esse oportet ædificiis, nec junctam militarem viam, quòd illa caloribus noxium virus eructat, & infestis aculeis armata gignit animalia, quæ in nos densissimis examini-bus involant. Tum etiam natricum, serpentiumque pestes hybernâ destitutas uligine, cæno, & fermentatâ colluvie venenatas emittit, ex quibus sæpe contrahuntur cæci morbi, quorum causas nè Medici quidem perspicere queunt.*

[c] *De Re Rustica lib. 1. tit. 7.*

IV. Eòdem ferè spectant quæ tradit Palladius, [c] dum inquit: *Palus omni modo vitanda est, præcipuè quæ ab austro, vel occidente, & siccari consuevit æstate, propter pestilentiam, vel animalia inimica,*

quæ

quæ generat. Horum omnium suffragia in hoc conveniunt, ut vermibus præcipuè ex palustri laticè emissis, atque humana corpora subeuntibus perniciēs, vitiumque tribuatur.

V. Aliquantò diversam ejusdem noxæ rationem attulit [d] Vitruvius, ubi docet, *vitandam paludum propinquitatem, eò quòd, dum auræ matutinæ cum sole oriente ad ædificium perveniunt, adjunguntur his ortæ nebulae, ac spiritus bestiarum palustrium venenatos cum nebula mixtos in habitatorum corpora flatus spargunt, & locum pestilentem efficiunt*. Itaque noxam Vitruvius non in ipsis palustribus bestiis in habitatorū corpora se se insinuantibus ponit, quemadmodum senserant M. Varro, & Columella, sed in flatibus collocat, exhalationibus, ac spiritibus ab iisdem infectis potissimū emissis.

Vitruvius causā confert in halitus venenatos eorundem cum nebula mixtos.

[d] Lib. I. Architect. cap. 4.

VI. Et quidem tametsi multa Priscis illis tradita fuerint naturæ, & veritati consona, sunt tamen, & explanatiūs enucleanda, & rationibus, experimentisque illustranda, quod præstare conabimur in sequentibus; eò sanè studiosius, quò magis Galenici ferè omnes usque ad [e] Sennertum universam vim ad lædendum, quæ cœnosis, ac palustribus locis data est sub nudis vaporationum, exhalationum, halituumque vocibus comprehendentes venenatis quibusdam qualitatibus adscribunt. Hæ verò excusso verborum cortice nihil ferè in medullis habent, quamobrem Lectores planè vacuos, ac jejunos relinquunt.

Eadem hic subtilius enucleanda sunt.

[e] De Feb. lib. 4. cap. 2. de pestil. causis pag. 797.

CAP. X.

De iisdem Effluviis ex Recentiorum opinione.

Recentiores veterum sententiã quã exposuimus, amplexi sunt.

QUANQUAM ab Antiquis diversi non nihil abierint Recentiores in explicanda palustrium effluvi-
viorum natura, plerique tamen ita cum iisdem conveniunt, ut priscorum placita in lucem revocasse videantur; quare in ipsos non ineptè quadrat quod ait Terentius in Eunuchis: *nihil dictum, quod non dictum prius.*

Athan. kircherus idem sensit.

[a] *Seet. 1. cap. 3. §. 1. pag. 10.*

[b] *Cap. 7. pag. 30 & 37.*

II. Varronis sententiam resuscitavit P. Athanasius Kircherus in suo Scrutinio pestis; etenim ubi dirigit hujus mali causas [a] expendit: *putridas recenset exhalationes iis in locis expiratas, quæ stagnorum, paludumque cœnoso limo abundant: has quidem exhalationes nihil aliud esse affirmat, quàm [b] spirabiles quasdam mixti particulas ejusdem cum toto proprietatis, ac naturæ, eosque vitæ carere, sed mox in innumerabilem insensibiliū vermiculorum sobolem excludi; ita ut quot corpuscula in effluvio concipiuntur, tot inde vermiculos enasci certum arbitretur; quæ porro animata effluvia tantò periculosiora fundere contagia scribit, quantò majori vigore, & efficacità prædita fuerint.*

Concinit Christianus Langius. [c] *In Pathol. animat. animad. ad §. 3. de Peste pag. 573.*

[d] *Bibliot. pract. tom. 4. tit. Pestis pag. 22. cap. 1.*

III. Hujus dein hypothese strenuum sectatorem se præbuit Christianus [d] Langius, qui ex putrescentibus corporibus spiritus fracidos venenatos, seu miasmata verminosa elevari putavit, quæ postmodum sive inspirationis medio attracta, sive per spiracula cutis intrantia virus suum per viscera spargere non dubitavit. Sed [d] Mangetus mediam sequutus viam hujusmodi infecta non causas, sed effe-

effectus, ut cujuscunque rei, quæ corrumpitur, existere fassus est.

IV. Alii verò Vitruvii opinionem rursus ad vitam revocant, cum noxias quidem, sed penitus inanimas à stagnantibus aquis exhalationes efferri commemorant. Hos inter magni nominis recensetur Joseph [e] Quercetanus, qui, quemadmodum Avicennæ opinionem de corruptione aquarum cum lino, tanquam unâ ex causis pestiferorum morborum rationi consonam putat: ita non veretur asserere, eundem Avicennam corruptionis gradus, ac divisiones prætermisisse; non enim ab omni corruptione contagiosas ægrotationes existere arbitrat, sed ab illa solum, quæ spiritus arsenicales, napellinos, & aconitales emittit, à quibus, utpote qui [f] salutaribus, ac vitali nectare plenis spiritibus naturalibus è diametro adversantur, omnem contagionis causam deducit.

Alii Vitruvii opinionem probant, ut Joseph Quercetanus.

[e] *In Pest. Alexie lib. 1. cap. 6. pag. 139.*

[f] *pag. 142.*

V. Similiter Franciscus de Le Boë [g] Sylvius, etiam si de stagnantibus corruptisque laticibus, unde epidemicus affectus sæviit in Leydenses, diligentissimè scripserit, nihilominus altum tenet de verminoso miasmate silentium, contentus fusè differuisse de vaporibus, qui ab iisdem aquis elati, in aëre duntaxat inferiori permanent, neutiquam verò ad nubium usque regionem sublevantur. Hos autem vapores num. 61. falso-sulphureæ indolis opinatur, & cum ambiente aëre intrà nostrum corpus admixtos maximè nocentes esse demonstrat.

Franciscus Sylvius dele Boë verminosū miasma repudiare nititur.

[g] *In Append. tract. 10. à n. 147. usq. ad 161.*

VI. Hujus egregii Scriptoris vestigia æternâ cum laude sequutus est amicus admodum colendus D. Ramazzinus, ubi agit de Mutinensis Agri [h] Epidemiâ; quæ à pluviosa tempestate, & statariis aquis exorta est. Siquidem aëra partibus volatilibus

Huc accedit Ramazzinus de Mutinensi epidemia

[h] *Anni 1690. §. 26.*

bus destitutum, acidis verò, ac multis, tetrisque exhalationibus à terra lutulenta, ac veluti fermentata, inquinatum intrà vitæ hospitia exceptum fuisse, febrilemque diathesim induxisse non dubitat. Hanc verò diathesim in eo potissimum collocat, ut massa sanguinea à naturali suæ dulcedinis, & fluiditatis statu desciscens, crassior fiat atque concretior, indeque proportio tollatur inter bilem, & succum pancreaticum, illâ quidem languidiori, hoc verò fortiori reddito.

Eadem est sententia
Friderici
Hoffmanni.

[i] *Dissert. phys. med. 5. de tempor. Anni insalub. §. 8*
& II.

VII. Clarissimi tandem Ramazzini placitis suffragatur Frid. [i] Hoffmannus, vir sanè admirabilis eruditionis, qui humidarum tempestatum noxam inquirens, ait: *Causa horum omnium jure meritoque transfundenda in Atmospheram propter palustria effluvia ignavam, languidam, elatere destitutam, quæ non inservit spirituascentiæ, seu expansioni sanguinis, & humorum intimæ, sed fibrarum tonum relaxat, eas flaccidas reddit, unde progressio, & circulatio sanguinis debilitatur. Ubi verò tardior sanguinis progressio, ibi secretiones, & excretiones etiam retardantur; ibi sanguis crassus, viscidus, & minus subtilis fit, & inde multi impuri humores in corpore accumuluntur, & ad prædictos morbos, maxime omnium verò ad putredinem disponuntur. Quod si verò excretiones tardæ sunt; invalidè etiam, & languidè per tubulos procedit sanguinis fluor, excrementa remanent, & mutua in se actione intestinum putredinosum motum totam crassam humorum dissolventem producant; unde etiam omnes graves epidemici morbi, maligni, contagiosi, & pestilentes, immo pestis ipsa à putredine humorum ortum suum nanciscuntur.*

VIII. Hactenus diximus de omnibus ferè, qui
ante

antea de stagnantium aquarum effluviis egerunt; ea modò supersunt depromenda, quæ nos ipsi probabiliora censemus.

C A P. XI.

Nonnulla de paludum effluviis partim inorganicis, partim organicis, & animatis opinionioni nostræ præmittenda.

NE obscuro, neve nimis effusi Scriptoris notam incurramus, quædam animadvertenda lectoribus volumus, priusquam de proposita thesi quid iudicio nostro sentiendum sit, exponamus.

II. Primùm effluvia è paludibus prodeuntia, non quidem promiscuè singulis anni tempestatibus, regionibus, aut aquarum collectionibus ejusdem omnino esse naturæ, atque eosdem morbos inferre; sed multò inter se diversam indolem nata, varias secundùm varia prædictarum rerum discrimina, atque mixtionis gradus, ægritudines inducere arbitramur. Nam foedissimarum etiam paludum propinquitas mediâ hyeme plerunque innocua est: nimirum quia tunc temporis nihil noxii ab aquarum superficie, vicinoque solo effluit, coactis, compressisque à rigido atmosphæræ contactu ac pondere iis particulis, quæ hominibus essent nocituræ.

Paludum nō ubique, nec semper eadem sunt effluvia, similisvæ naturæ.

III. Quid quòd tepor, qui inter ipsos algores sinuosis iis locis à solaribus radiis excitatur, valedudinaria etiam corpora mirificè fovere, affectisque pulmonibus mederi solet? E contrariò autem eò magis noxia maligna, & pestifera sunt ejusmodi effluvia, quò magis à calidis tempestatibus itur ad

Tepor sudo cœlo è paludibus excitatus medetur pulmonibus.

autumnū; præcipuè autem, si aquæ ad meridiem conversæ multiplicibus, cum ab aëre, tum à tellure derivatis corporibus, computrescant. Idcirco apud Scriptores legimus hujusmodi epidemias rarò inter se omnino similes fuisse, tum qualitate, & gravitate symptomatum, tum malorum exitu ad salutem, aut ad mortem. Quamobrem fateri necessum est, vapores à fracescentibus lymphis assurgentes noxios utique, & plerumque malignos esse; sed singulos sub una, eademque specie comprehendi non posse; ac propterea Medicos illos à vero quàm longissimè abire, qui unam semper, certamque in omnibus ejusmodi effluviis particularum naturam aut quærunt cum spe inveniendi, aut se jam invenisse existimant.

Non semper una eademque est natura palustrum effluviorum.

Observandus est ordo & progressus morborum, ab æstatis initio ad solstitium autumnale, ut certi quidquam discerni possit.

IV. Ut autem secundo loco in re admodum dubia, aliquid ratum, compertumque habeamus, observandus est ordo, & progressus ægrotationum, quæ paludum incolas, advenasque à Kal. Julii usque ad hymale solstitium divexare solent: nam per ea tempora inveniemus varias à varietate symptomatum definitas morborum ideas, præsertim si eadem paludes ad meridionales plagas conversæ (cujusmodi plures sunt in Latio) multiplici tum mineralium, & pravorum seminum, foliorumque, tum vel maximè cadaverum atque insectorum copiarum obnoxia, foedataque sint. Itaque principio æstatis febres ut plurimum tertianæ non malignæ corripunt: adaucto verò æstu, febres continuæ, atque etiam exitiales urgent; longè tamen deteriores evasuræ, & planè pestilentes circa Æquinoctium autumnale, præcipuè si pluviae, nebulae, rubigines, ventique australes accesserint. Tandem circa hyemale solstitium de pernicio ubique remittunt

tunt ; sed in chronicas affectiones abeunt : qui enim ab ejusmodi Castrensis febribus liberantur, ferè semper contumacibus viscerum obstructionibus, & quartanis longo dein tempore duraturis divexari solent.

V. Tertiò notamus à cœnosis, palustribusque locis nebulas, ignes (vulgo [a] fatuos) halitus foetidos, aliasque varii generis exhalationes, etiam judice oculo excitari, quæ non sunt corpora organica, & animata, sed invicem confusæ, permixtæque earundem aquarum particulæ unà cum tenuissimis fragmentis aliarum rerum, quæ desidibus aquis diu jam immersæ fuerunt, atque in easdem partim fortuitò concurrunt, partim ex congruentia coalescunt, tandemque per vim solis in atmosphæram, promoventur, perinde ut à sulphureo-arsenicalibus venis mephitici vapores per subterraneos ignes attolluntur.

Diversi generis exhalationes è paludibus exurgunt.

[a] *Ex multor. obser., sed præcipuè Ol. Nevvoni. lib. de Lumin. in princip.*

VI. Denique non est prætereundum, tametsi aliàs id monuerimus, palustrem aquam calidis anni tempestatibus feracissimum esse insectorum nidum; quo fit, ut quibus è locis illorum agmina erumpunt in aëra, ibi quidem populares plerunque futuræ affectiones præmonstrentur, ut notant (b) Valerola, [c] Plempius, ac Frid. [d] Hoffmannus, & nos non uno solùm, sed multis locis animadvertimus. Porro malignæ febres palustri afflatu progeneræ lumbricorum etiam satellitio semper stipantur; neque enim id genus epidemiarum usquam vagatum est, quin simul ejusmodi copia ferarum, quo nomine lumbricos designavit [e] Hippocrates, fuerit observata. Harum verminosarum febrium testimonia non solùm habemus apud Dominicum Ravicinum Ducis Guastallæ olim Physicum in libello (f)

Palustris aqua, per æstatem abundat insectis.

[b] *Lib. 1. obs. 2. pag. 95.*

[c] *In Avicen. de Febr. pag. 62.*

[d] *Dissert. 5. §. 13 pag. 236.*

[e] *VI. Epid. sect. 7. text. 6. ubi lumbrici vocantur Angl.*

[f] *Cap. 4.*

[g] *De Constitut.*
anni 1690. n. 11.

Italicè conscripto de vulgari constitutione morbo-
sa ex enormibus Padi inundationibus orta ; atque
apud Bernardinum [g] Ramazzinum in pereleganti
descriptione febris epidemicæ ex cœnosa tellure ;
sed nos etiam id ipsum oculis nostris usurpavimus
Romæ sub anno 1695. in epidemia ex desidibus,
corruptisque laticibus producta , cujus historiam
dabimus sequenti libro , Epidemiâ primâ .

Duo effluvi-
orum genera in univer-
sum: organica,
scilicet vel ani-
mata, & inorga-
nica vel inani-
mata .

VII. Hæc itaque viam nobis sternere videntur
ad inquirendum diligentius in variam naturam pa-
lustrum effluvi-
orum, quæ ad duo potissimum gene-
ra revocabimus , scilicet ad effluvia , quæ sunt ina-
nima , & inorganica ; atque ad ea , quæ organica ,
& animata . Et primò .

C A P. X I I.

*De Differentiis inorganicorum effluvi-
orum secundum diversas anni tempestates , & quæ
sint causæ , quibus eadem ex paludibus at-
tolluntur in aërem .*

A Kalend, Juliis
ad hyemale sol-
stitiū pro variis
mensium tempe-
ramentis diversi
generis exhal-
ationes è paludi-
bus oriuntur .

Sed jam tempus est , ut id oratione nostrâ perse-
quamur , quod ad Medicos maximè pertinet ,
& de quo præcipuam tractationem polliciti sumus .
Quoniam rationi, atque experientiæ consonum esse
superiori capite demonstravimus , ex ipsis paludi-
bus ad meridiem præsertim converfis , à Kalendis
Juliis usque ad hyemale solstitium secundum varia
sibi succedentia mensium temperamenta, varia quo-
que in aërem ferri corpuscula , seu particulas solu-
tas , & casu potius , quàm certâ lege sociatas , quæ
in nostrum corpus ingestæ minorem vel majorem
noxam

noxam inferunt, prout minùs, vel minimè inter se temperata, aut etiam ad veneni prope naturam, evecta sunt: consequens est, ut per certos quosdam gradus incommoda valetudinis, vitæque pericula hominibus intentent.

II. Ad perspicuè autem intelligendam compositionem, mixtionemque, ad quam sensim efferuntur, sibi que variæ succedunt qualitates ejusmodi inorganicorum in aëre effluviorum; nihil accommodatius esse arbitramur, quàm exemplum ab arte Chymica, ac præcipue ex simplici destillatione desumptum. Nam sicuti ex varia, confusaque mixtura fracescentium palustrium aquarum, unà cum earundem cœno intrà phialam excepta, per admotum ignem elevari primùm cernimus simplex, & ferè inodorum, atque in acidum facilè concessurum phlegma; deinde liquidum ex commixto impuro sulphure malè olens; mox etiam acro-volatiles sales, tandemque oleum foetidissimum, ingratum, & planè veneficum.

III. Ita non absimili modo rem procedere censemus in ea effluviorum successione, quæ ex paludibus, perinde quasi ex maximo, atque effusissimo quodam naturæ matraccio per solis radios æstivis mensibus usque ad autumnale æquinoctium solet contingere.

IV. Etenim cùm sol sit verus ignis; omnibus perspicuum erit paludes, cùm primùm solari ab igne calefcere incipiunt, nempe ineunte æstate, à se dimittere nudum ac fere purum phlegma, inodorum quidem at subacidum; deinde verò, sole ad nostrum verticem propiùs se convertente, auctâ vi propter ipsam etiam radiorum quaquaversum, è tumulis, collibus, cæterisque circumpositæ telluris aspe-

Explicatur ejusmodi varietas Chymica destillatione aquæ palustris.

Primò attollitur acidū phlegma, tum liquidū sulphureum; postea sales acro-volatiles: tandem oleum foetidissimum.

Eadem corpora è paludibus exhalari putandum est.

asperitatibus reflexionem, impurum sulphur, acerrimos sales, & oleum foetidissimum, ac planè veneficum protrudere, quod sanè eò pestilentius evadet, quò magis juxta æquinoctiū autumnale propter longiores noctes eadem effluvia, quæ sub dio à paludibus emissa fuerant, denuo recidunt in easdem: unde Chymica illa operatio perficitur, quam cohobationem, ac circulationem appellant, quæque plùs cæteris præparationibus valet ad acuendas virtutes, & facultates extrahendorum, ac destillandorum corporum. Nam oriente sole, & flantibus ventis, quidquid per noctem in paludis superficiem deciderat, rursus in atmosphæram attollitur, & quidem eò deterius, quò sol per id temporis minùs urget, premitque, atque adeò effluvia non sublimius, sed vix ad domorum fastigia elevat, proinde ab incolis facillimè respiranda.

Quare paludum accolæ æstatis initio tertianis, mox cōtinuis ac malignis, deinde pestilentibus, ac tandem quartanis febribus corripiantur.

V. Cognitum itaque, perspectumque Medicis erit, ideo primùm sub æstatis initium tertianas paludum habitatores adoriri; postea continuas, ac malignas febres; deinde etiam pestilentes; tandemque eosdem longissimis morbis implicari, maximeque quartanis, quæ per universam hyemem, & proximum ver ægros solent exercere; quia nimirum palustria effluvia novam sensim magisque implexam naturam induunt, exuuntque; quamobrem in accolarum corpora admissa sensim majora, ac deteriora; dein minora ac longiora mala solent inducere, de quibus sigillatim suo loco dicemus.

Eadem exhalationes non terminantur certo ac definito tempore,

VI. Illud tandem hìc minimè reticendum, quod omnes non physiologos tantùm, sed Cives etiam, & incolas palustrum locorum latere non debet; malignas videlicet, & pestiferas, de quibus loquuti sumus, aspirationes non rarò mensem Julium antever-

revertere, interdum ultra solstitium hyemale produci. Etenim, ubi ver frequentibus imbribus, & australibus ventis sordescit, æstusque appropinquat; ibi quidem paludes ante vernum solstitium noxiæ, ac deleteriæ habitatoribus obtingunt. Similiter, ubi septentriones venti, largæque pluvix hyemale solstitium ad everrendas, temperandasque particulas deleterias non præcesserint; ibi certè paludum hospitium etiam post Kal. Januarias suspectum erit: atque idcirco alicubi acrius interdum, ac vehementius epidemici incendii cineres recaluisse vidimus, & Romanos potissimum juxta Ostiam, ac Portum propriæ identidem luisse pœnas confidentiæ.

VII. Sed mittamus hæc, quæ accidisse doluimus; quæramus causas, & rationes, unde fiat, ut effluvia è palustribus locis in aërem perducantur. Enimvero exposita jam successio qualitatum, & gradus vitiorum, quæ in iisdem exhalationibus à Kal. Julii usque ad Æquinoctium hyemale animadvertuntur, clarè ostendunt inter causas exclusionis eorundem unam esse primariam, duas verò secundarias: primaria quidem est adaucta solis vis; secundariæ autem sunt fermentatio palustrium aquarum, nec non auræ, ac venti, qui illas commovent, & everrunt.

VIII. Quod attinet ad vim solis, evidens res est: etenim cum jam experimentis demonstratum sit, paludes per hyemem innoxias esse, noxias verò fieri post vernum æquinoctium, seu, quod eodem recidit, ob recessum, & accessum solis ad nostrum verticem; certum quoque erit, effluvia, quibus eadem insalubres redduntur, à solis radiis sursum urgeri: ita ut, quemadmodum insectorum ovula, solis calore fota, suos foetus facilè excludunt, simili-

Quæ causa in aërem propellat effluvia.

militer propter vim solaris ignis inorganica etiam effluvia è palustribus aquis minimo negotio extricantur, attenuantur, atque in aërem pelluntur.

IX. Vis autem solis quanta sit ad solvendas corporum texturas, indèque validè excludendas pellendasque non tantùm diffuentes, sed solidas etiam partes, abunde ipsius stibii calcinatio ad solis radios tentata patefacit: ignei namque radiorum cunei arctissimum illum penetrant, scinduntque sulphuris, mercurii, & salium nexum, quo eadem in stibio mutuò juncta sunt: unde instar fumi in auras expelluntur.

Calida tempestate levior atmosphæra minus renititur palustribus exhalationibus.

X. Accedit denique ad faciliorem effluviorum è paludibus exclusionem, quòd calidis tempestatibus atmosphæra, cùm porosior, minusque gravis sit, minùs quoque renititur, hoc est subjectas particulas promptiùs emanare permittit.

C A P. X I I I.

Què fiat ut inorganica paludum effluvia tum à ventis australibus, & Euronoto, tum maximè à rubigine, ac nebulis deteriora semper evadant.

Quid Austri, & Euronoti, rubigines ac nebulæ ad effluviorum perniciem conferant.

SÆpe usu venit, ut noxiæ paludum aspirationes, quæ vel ipso Augusto mense, aut nullo modo, aut leviter duntaxat Accolas læserint; postea statim atque venti australes, & Euronoti ex paludibus adversum illos flare incœperint, vel rubigines, aut nebulæ per noctem deciderint, veneficam vim exercere, ac manifestare incipiant. Jure itaque horum eventorum rationes ex mechanicis quærendas suscipimus.

II. Enim-

II. Enimvero quod spectat ad recensitos ventos, hi quidem primùm nocere solent, quia palustria effluvia, quæ, vigentibus antea summis siccitatibus, aurisque silentibus, ad perpendicularum rectà in supernam atmosphæræ partem facilè attollebantur, postea ab Euronoto, vel ab Austro per directionem horizontali proximam versùs accolæ procliviùs transducuntur. Quamobrem quilibet ventus, tametsi saluberrimus, malum istud sola impulsione vi producere valet; & contra ipsemet auster interdum tueri, & conservare ambientem aërem alicubi potest (ut nos Romæ in Leonina Civitate animadvertimus) quoties aliò, ac potissimùm in contrariam plagam malignos halitus validissimè transfert.

Quo pacto venti
sola vi impulsio-
nis effluvia in-
accolæ immittat

III. Rursus nocentes evadunt hujusmodi venti, quia, cum per loca ut plurimùm marina, ac palustria transeant, sales erodentes, noxiasque particulas illinc everrunt, iisque suppetias ferunt, quæ nondum satè momenti ad lædendum usquam nactæ fuerant. Et quoniam austris, præsertim turbidis magna inest vis fermentativa, ut aliàs docuimus; idcirco, cum per æstatem flaverint, actionem solis adjuvant. Scilicet propter admixtam salium, ac sulphuris copiam, validissimi sunt ad novam, eamque majorem intestinam paludibus agitationem, & corpusculorùm exclusionem promovendam, ac proinde ad ambientem aërem inquinandum.

Cur venti Austri-
ni plerunque no-
centiores sint.

IV. Facillimè verò rationem quoque reperies, cur nebulæ, & rubigines hisce temporibus tantopere officiant, si animadvertas idem planè contingere in fluido aëreo, pneumatico, & compressili; (modò variis jam extraneis particulis sit refertum) quod passim fieri cernimus in liquidis compressionis expertibus, & sub tactum cadentibus; puta in va-

Cur nebulæ aut
rubigines tanto-
pere officiant
Chymico exem-
plo docetur.

riis tincturis, & præsertim in aquis, quas Chymici regias, ac solventes appellant, quibus siquid salino-acidi, ut ajunt, vel alkalici recens infundatur, secundum variam, quam invenit, cum incolis particulis, fluidoque continente proportionem, varios quoque effectus producit; nimirum illas nunc acuit, nunc obtundit, modò claras reddit, modò turbidas, & quod nostrâ scire magis refert, plerunque contenta in iis, & natantia prius corpuscula respectivè graviora reddendo, ad ima detrudit; quod præcipitando fieri à Chymicis asseritur.

Venti, nebulæ, atque rubigines palustria effluvia præcipitant.

V. Itaque cum venti, de quibus paulò ante dicebamus, cumque nebulæ, ac potissimum rubigines salinis, acribusque particulis instruantur, plerunque palustria effluvia in aëre usque ad id tempus innocua, ad lædendum armare solent; præsertim cum eadem sæpè effluvia, quæ in aëre quidem, sed in superiori parte quasi pendula, ac sinè noxa erant, quoniam supra illam atmosphæræ sectionem, quam nos respiramus, locabantur, mox graviora in specie reddita, atque depressa, veluti pestiferæ sagittæ in habitatores conjiciuntur.

C A P. XIV.

Inorganica paludum effluvia, per quas vias in Accolarum corpora se ingerant.

Quatuor aditus patent aëri, quibus humanum corpus subeat.

Nemo, arbitror, dubitabit, quin eadem viæ sordido aëri patefiant, quæ in nobis salubri apertæ sunt. Quatuor verò cuniculorum genera ambienti aëri intrà corpus occurrere, tum vivorum Anatome, atque innixa experimentis philosophia, tum noster Hippocrates luculenter ostendit.

II. Primò se se offerunt spiracula cutis, quæ ut ^{1. Cutis spiracula} perpetuò patent topicis medicaminibus, ac potissimum balneis, quorum dulces, vel thermales sint aquæ penetrant in viscera, nec exiguam partem per urinæ vias rejiciuntur; ita obstructa minimè esse possunt aëri, cujus particulæ nec fluiditate, nec subtilitate laticibus cedunt; immo verò aquea corpuscula, præsertim prope paludes, secum jugiter deferunt. Jure itaque magnus Præceptor 6. epid. sect. 6. statim ab initio *carnes appellavit attractrices & ex ventre, & extrinsecus*; subdens, *indicio est sensus ipse, quòd expirabile, ac inspirabile est totum corpus.*

III. Secundò cranii foramina variis cum narium, tum aurium locis patent atmosphæræ; quæ, siquidem salubris, aut insalubris est, vigorem addere, vel labem Cerebro solet inspergere: ac propterea ex odoribus pravis similiter, ac suavibus, (modò peculiaris intercedat idiosyncrasia) affecto statim Cerebro, homines lædi, aut refici videmus. Cæterum Ant. M. [a] Valsalva inter sæculi Anatomicos celeberrimus, & inter amicos nostri amicissimus clarè demonstrat externum aërem, quo tum os, tum nares assiduè plenas habemus, cum illi, qui tubas, & tympanum replet, continetur, proximè duram Matrem contingere; atque idcirco prout externus aër varius est, ità varias in eandem, & in Cerebrum vires statim exercet. Meritò idcirco laudatus Cous de Morbo sacro num. 17. *Cerebrum dixit, primum Aëris interpretem: sapientiam autem ipsi Cerebro ab aëre exhiberi.* Et Marinellus in Commentario, *Cerebrum primum omnium membrorum aërem percipere salubrem, vel insalubrem asseveravit.* Per has autem narium, auriumque aëreas vias purulenta, malèque olentia liquida ex Cerebri mem-

Cranii foramina ex naribus, auribusque in Cerebrum.

[a] De Aur. hum. pag. 107.

Narium, & oris
viæ patent aëri
in pulmones, &
sanguinem illa-
psuro.

branis utiliter prodire non rarò animadvertimus.

IV. Tertiò Narium pariter, orisque viæ per laryngem in pulmones, atque illinc in sanguinem trajectioni aëris apertissimæ sunt; quod multò magis à Recentioribus Anatomicis variis experimentis confirmatum habemus. Neque id ab Hippocrate ignoratum, qui multis in libris, sed præcipuè de flatibus num. 6. non solum demonstrat necessitatem ducendi, reducendique aëris in omnibus Animalibus, sed verosimile etiam putat non aliunde morbos evenire, *quàm ab aëre, quatenus is, aut plus, aut minus, aut cumulator, aut morbidis sordibus iniquior in corpus se ingerit.*

Ex ore, & Nari-
bus per pharyn-
gem in ventricu-
lum subit.

V. Quartò denique ex iisdem humanæ fabricæ vestibulis, ore scilicet, & naribus liber aperitur aditus aëri per pharyngem, atque œsophagum in ventriculum unà cum salivâ, cibis, & potibus. Quamobrem idem Hippocrates eodem de Flatibus lib. num. 9. *Omnia, inquit, quæ eduntur, ac bibuntur spiritus in corpus inferunt, aliquando plures, aliquando pauciores. Id autem indè manifestum fit, quòd plurimis eructationes post cibos, & potus evenire solent, discurrente nimirum aëre incluso, ubi periruperit bullas, quibus fuerat inclusus.*

VI. Hæc autem itinera, per quæ partim irrepit, partim urgetur noxius paludum aër, nobis prælucebunt ad cognitionem, atque intelligentiam multarum rerum, quæ sunt magis abditæ, & de quibus in posterum agendum erit.

C A P. X V.

*Inorganica paludum effluvia quam labem,
& quomodo inurant.*

PRÆFARI hîc haud oporteret, sed tamen expedit, non de quibuslibet, verùm de noxiis solum per æstatem, atque autumnum à palude assurgentibus effluviis hoc loco sermonem à nobis institui: humidæ enim exhalationes, quæ nebularum, & vaporum instar, Vere potissimum illinc solent efferri, accolarum transpirationem prohibendo (sunt enim salino-aqueæ) rheumaticas affectiones, febresque lentas cum viscerum obstructionibus sæpe sæpius inducunt. Effluvia verò calidis tempestatibus usque ad autumnale æquinoctium, cum sint ex noxiis corpusculis magis composita, tum accolas, tum præsertim advenas longè deterius afficiunt. Hoc igitur mali genus quale sit, & qua ratione proveniat, inquirendum nobis proponimus.

Hic de palustribus duntaxat effluviis per æstatem & autumnū noxiis verba facimus.

II. At enimvero, quanquam inorganica, atque inanima paludum effluvia organicis, animatisque ad perniciem nostram plerunque sociari contingat, (ut suo loco dicemus) inficiari tamen nemo potest, inorganica per se sola passim esse lethalia, atque exitiosa; quemadmodum exhalationes ex terræmotu, aut ex singulari telluris indole animalium corpora, sinè ulla organicorum effluviolorum societate, labefactant.

Inorganica effluvia per se sola mortifera sunt.

III. Et quoniam superiori capite quatuor ostia indicavimus, per quæ inorganicis effluviis in nostra corpora patet aditus; pronum erit, opinor, animad.

Qua ratione id fieri possit.

madvertere, quæ indè non levia detrimenta, & quo pacto nascantur. Nimirum, cùm, quæcunque particulæ per expositos hiatus liquidis nostris recens infunduntur, sint omnino exoticæ; scilicet nativæ, & consuetæ illorum temperationi, motui, ac fermentationi minimè obsecundantes, necesse est, ut eorundem fluidorum crasis, & actiones maximè perturbentur.

Quænam sint conditiones salubris aëris, quidque ille conferat animati corporis œconomix.

IV. Ut autem ejusmodi lædendi ratio à tyronibus facilè intelligatur, in animum rursus inducant oportet, quæ cap. 2. hujus libri de conditionibus salubris aëris præmonuimus. Nam, cùm salubris aër is sit, qui subtilis, æthereus, elasticus, & particulis plerunque siccis, hoc est sale quodam volatili acidiusculo abundat; necessariò in statu naturali ubivis externas, vel internas nostri corporis superficies contingit, & qui in tubulos fluidis nostris permiscendus se ingerit, sicuti ad illas abstergendas aptissimus est; ita hæc fluidiora, atque agilia reddit: quamobrem ad naturalis œconomix actiones, ac præsertim fermentationes, secretionesque perficiendas plurimùm confert.

Quid noceat palustris aër.

V. E contrario palustris aër, cùm crassus, minus mobilis, minusque elasticus, immo, quod pejus est, impuro sulphure, acribusque salibus sit inquinatus; naturales certè functiones alterabit, liquidisque nostris admixtus eorundem crasim, motusque vitiabit, fibrarum quoque inducta laxitate.

Subtilius ejusmodi effectum explicatur.

VI. Et quidem (ut pressius loquamur) quoniam ejusmodi effluvia ex confusis salino-aqueis, & sulphureo-terreis fragmentis consurgunt, atmosphæram crassiolem, simulque acriorem constituunt; idcirco cùm cutis foramina, cranii meatus, pulmonum ostiola, œsophagi, stomachi, atque intesti-
norum

norum parietes, glandulas, & vascula contingunt, minimas paulatim obstructions, simulque leviuscultas cum atonia irritationes inducunt. Unde fit, ut quæ nostris è corporibus perspirare deberent vel noxia, vel saltem inutilia corpuscula, magnam partem prohibeantur effluere (cujus effectus signum è vestigio est vitiatum in advenis color, inductaque corporis lassitudo) rursusque deteriora, propter extraneorum admixtionem effecta, in sanguinem, in præcordia, atque in cætera viscera refundantur; quibus locis eò usque accrescunt, & cumulantur, donec, naturalibus solidorum, ac liquidorum viribus superatis, febrem accendant, reliquis comitatam symptomatis, quibus castrenses, ac pestiferæ stipari solent.

VII. Cùm autem palustrem auram duplici noxâ inficere memoraverimus, crassitie scilicet, & acritie, (volumus id nobis dari) ex priori quidem qualitate conflatur in solidis languor, & lassitudo; in liquidis verò principium veluti seminale, quo totius sanguinis ad coagulationem proclivitas, exanthemata, fitis, linguæ, fauciumque asperitas, comatosi affectus, parotides, alique decubitus, qui cùm interni, tum externi per decursum febrium progignuntur: ex posteriori verò simile quoddam in solidorum fibræ irritationis primordium stabilitur; unde viscerum spasmi, vomitus, convulsiones, ac deliria, morbis ejusmodi valde familiaria, existunt, atque augentur.

VIII. Hic verò universam seriem singulorum symptomatum, quæ in febribus à paludibus ortis animadvertuntur, evolvere, atque explicare superfedemus, quod nobis in secundo libro per varias earundem febrium historias institutum est explanare.

Quænam ex palustris auræ crassitudine, & acritie incommoda sequantur.

Pressius eadem in secundo libro tradentur.

re. Nam brevius per exempla, quàm per præcepta ad veritatem iter paratum est.

C A P. X V I.

Multa Insecta paludibus innasci, atque sub organicorum effluviorum forma per circumfusum aërem dispergi.

HACTENUS eas particulas prosequuti sumus, quæ à variis, corruptisque intrà paludes corporibus per vim æstus partim abscissæ, partim emissæ, spiritum, quem ducimus, inficiunt; nunc quæ de verminoso ibidem seminio comperta habemus, haud multa illa quidem, sed non parvo labore conquista, perstringamus.

Paludes infectis
si quid aliud, ma-
ximè abundant.

II. Illud in primis tanquam dicendorum fundamentum (licèt cap. 10. & 11. obiter jam indicaverimus) præterire non possumus, experimentis scilicet constare, paludes copiosum esse insectorum seminarium; quorum non illa duntaxat easdem incolunt, quæ passim observantur, videlicet bufones, ranæ, aliaque à [a] Priscis memorata; nimirum Muscæ, Cantharides, Scarabæi, Tipulæ, Attelabi, Aracnoides, Squillæ, Scrophulæ, Hirudines, multaque ejusmodi; sed potissimum molestum illud chrysalidum genus, quod venit sub culicum nomine, & Virgilius humoris alumnum, Politianus verò fertilibus, ut Venus, ex aquis natum appellat. Nam locis apertis, atque etiam in cubiculis, ubi calidis tempestatibus stagnant aquæ, ocysimè solet foetificare: de iis autem, & similibus infectis plura affert suis in Epistolis celeberrimus [b] Lee-

[a] Vide Rondeletium de Pisc. palustris. Aldrovandus lib. 7. de Insectis cap. 1. & 2. Charleton de Diff. animal. de infectis præcipue pag. m. 60.

[b] Tom. 1. Epist. 71. & Tom. 2. Epist. 96.

vvenhoëkius, qui addit reperta quædam in aquis animalia adeò minuta, *ut aliquot illorum centena simul sumpta crassum arenæ granum mole non equent.*

III. Culicum copiam in paludibus mirum in modum augeri Græcis etiam historiis memoriæ proditum est. Legimus enim, [c] Mæandrum, limosum alioqui flumen, obturatis, advecto luto, faucibus, quibus in mare devolvebatur, sensim juxta Myontem Urbem induxisse paludem, ex qua tanta culicum vis enata fuit, ut Myontii molestiâ, tædioque affecti, Civitatem, patriasque sedes relinquere, ac Miletum populariter migrare coacti fuerint: atque hinc fanè inventum est conopæum, & Ægyptiis militibus, utpote juxta paludes stativa castra facientibus, ab Horatio exprobratum.

Culicum ingens copia in palustribus locis.

[c] *Apud Pausaniam in Achaïcis.*

IV. Et quoniam latissimus philosophicæ hîc curiositatis campus se aperit differendi de hujus insecti ortu, ac metamorphosi, nonnulla scitu fortè non injucunda, breviter subnectemus. Culices sunt papiliones illorum vermium, qui per æstatem in aquis libero cœlo quiescentibus magno numero, atque incredibili celeritate natare solent. Figuram hujus insecti, cùm in aquis degit, penè anguillem capite antennis adornato, thorace insuper, & caudâ, videbis apud Jo: [d] Svammerdamium. Sed planè miraberis [e] Plinio finè ullo Microscopii præsidio non modò culicis in Chrysalidem mutati figuram; verùm etiam singularum partium texturam dictu minorem innotuisse; ut non dubitaverit asserere, hujus insecti telum, tametsi propter exilitatem cerni non possit, ita tamen à natura concinnatum fuisse, *ut fodiendo acuminatum pariter, sorbendoque sanguini fistulosum esset.*

De culicum ortu & transformatione.

[d] *Insector. Hist. general. tab. 2.*

[e] *N.H. lib. 11. cap. 11.*

V. Cæterùm hujusmodi animalcula mirâ gaudent

Eorumdè foecunditas mirabilis.

De Nox. Palud. effl. Lib. 1.

H

dent

dent foecunditate; nam cum, ruptis exuviis, explicatisque alis, in papiliones transferint, rursus in desides aquas proprio tanquam in nidulo ova deponunt, quæ propriis oculis vidit Petrus Sangallus, descripsitque in Epistola ad Franciscum Redium. Ex eo autem, quod intrâ cubiculum, & in exigua plerunque phiala contingit, gradus fieri potest ad incredibilem illam insectorum multitudinem cognoscendam in aperto aëre, ac maximis paludum sinubus, quibus præter consuetam foeturam, multitudo illa ovulorum accedit, quæ ex matutino rore, pluviisque defertur.

Auctoris observationes.

VI. Neque hoc super argumento nostras silentio committere libet observationes, quippe quæ plurimum tam ad insectorum historiam, quam ad hunc de Noxiis Paludum effluviis locupletandum tractatum conferre possunt. Nam de culicum ortu, transmutatione, aliisque proprietatibus multa comperimus.

Ex Nucerina aqua culices nascuntur si aëri exponatur.

VII. Et primò si media æstate duæ Nucerinæ aquæ moles totidem in phialis excipiantur; quarum una libero aëri exponatur; altera è contrario hermetico, ut ajunt, sigillo ab ambientis contactu liberetur; illam quidem observabimus brevè vermiculis inquinari, qui ad aquæ superficiem delati, rupto cortice, mirandâ metamorphosi in stridulos culices vertuntur: hanc verò (quam nunc etiam hujus veritatis testem servamus) ad multa lustra ab omni vermium contagione penitus vindicatam conspiciamus. Adeò verum est, culices per aëra volitantes ova sua in stagnantibus lymphis, ut innuimus, tanquam in propriis nidulis, collocare.

Citius verò ex aqua pluvia exoriuntur.

VIII. Neque verò hic dissimulandum est, aquam pluviam per æstatem, si aperto in vase detineatur, culi-

culicibus longè citiùs, & copiosius quàm quævis alia fœdari. Nimirum quia ejusmodi insectorum ovula propter urentis vim solis tabo absumpta, ac levissima reddita, minimo negotio ventis obediunt; unde à pluviis delabentibus rursus in terram comportantur.

IX. Secundò vidimus unà cum Illustrissimo Blanchino in aquâ, culicum vermibus refertâ, ad phialæ fundum decidisse corpuscula quædam subrotunda obscuri coloris, quæ aliis nostrorum sodalium ovula, aliis terræ granula visa fuerunt; sed re vera nihil aliud deprehensa sunt, quàm fæces ab ejusmodi insectis egestæ, quæ alioqui cum in paludibus ab immenso animalculorum populo copiosissimè dejiciantur; indè foetidum, crassumque cœnum existit, & cumulatur.

Fæces à culicum vermibus in aqua egestæ.

X. Tertiò animadvertimus quoque vermiculos, qui apertâ in phialâ mirabili agilitate movebantur, quique se invicem piscium instar comedebant; mox eâdem diligentissimè per ceram, quam dicunt Hispanicam, clausâ brevî motum amisisse. Eo usque patet ab atmosphæra aliquam vitalium motionum causam cunctis animantibus advenire.

Iidè vermes qui antea movebantur, obturata phiala interierunt.

XI. Quartò verò nè cui dubium oboriatur, quin hujusmodi ovula tum in paludibus deponantur, tum flantibus auris obsecudent, sequens experimentum à nobis etiam tentatum adducimus. Sumatur per æstatem, vel autumnum panni lanei, aut gossipini longitudo palmorum, e. g. 20. cujus pars cerato linteo contegatur, compliceturque; altera verò explicata libero aëri ad regionem, in quam ex palude ventus spirat, vel saltè adverso oriente exponatur: deinde sequenti die utraque panni pars à palustri loco amota telâ obvolvatur in

Vermium ovula à ventis deferuntur: idque experimento demonstratur planè novo.

angulo domus per hebdomadem servanda. Tandem aperiat quis, & evolvat utrumque panni segmentum: videbit porrò, & mirabitur, si suos præsertim oculos instruat microscopio, partem illam, quæ explicata paludis halitus liberè excepit, plenam vermibus diversarum figurarum, atque etiam minutissimis ovulis cinerei præcipuè coloris instar lendium, quorum sanè alia uno latere turbinatam, alia penè sphaericam, alia denique ovalem figuram referunt: ex iis verò, quæ turbinata sunt, & cochlearum ovula referunt, vermes, rupto cortice, in papiliones abire animadvertet. Contra verò portionem panni, quam tela cerata palustribus effluviis inquinari prohibuit, nullis prorsus foedatam vermibus, vel ovulis deprehendet. Argumento, ut arbitror, certissimo, ex palude quaquaversum, & ad eam maximè regionem, ad quam ventus movetur, nobis etiam non videntibus, insectorum ovula cum cæteris effluviis dispergi, & quò patet aditus, in corpora præsertim villosa, viscosa, porosaque subitò illabi, arctiùsque implicari; ubi sanè paulatim illorum pulli (modò necessaria humiditas non desit) veluti in nidulo foventur, excluduntur, & augentur. Sunt enimvero cunctorum insectorum ovula in aëre, aut in tellure, quemadmodum ranarum, & bufonum ova, quæ tametsi arido in pulvere tabo veluti confecta, & conspulta videantur, cùm tamen improvisò à pluviae guttulis madefiunt, foetus emittunt, quos exilire cernimus, atque exultare.

XII. Itaque constat experimentis minima insecta paludibus innasci, & ut cætera inanima effluvia, in aërem infilire, & quaquaversum dispergi, quod erat ostendendum.

CAP. XVII.

*Organica; atque Animata paludum effluvia
in eas nostri corporis cavitates admitti, quæ
cum aëre, tum ambiente, tum influente
ad contactum sunt posita.*

CUM liber, ac promptus sit excursus organico-
rum effluviorum à palude in aërem, liber
quoque, promptusque erit eorundem ingressus
proximè, vel remotè in eas humani corporis cavi-
tates, quæ, tametsi internæ, cum externo tamen
aëre subeunte continuæ sunt; unde ipsæ quoque
externas superficies habere dicuntur, licèt sint par-
tium internarum.

Organica efflu-
via cum aëre in
corpus penetrât.

II. Proximè quidem cum aëreo fluido, quod
alternè inspirantes per os, ac nares, in fauces, &
pulmones ducimus. Nam, quanquam per ipsius
cutis porulos, nisi vulnere aperto, nec vermes,
nec ovula admitti posse videntur; nihil tamen est,
quod obsistat ingressui ejusmodi corpusculorum per
foramina, quæ diametros suapte natura multò la-
tiores habent, quàm sint moleculæ discurrentium
per aëra ovulorum. Quamobrem non rarò panis
micæ, atque etiam officula, quæ majora sunt quo-
vis aërio insecto, in laryngem, & tracheam inter
comedendum illabuntur.

1. Per aëris in-
spirationem sub-
eunt.

III. Remotè verò cum potibus & cibis multò
evidentiùs hujusmodi animata effluvia in ventricu-
lum detrudi solent. Etenim superiori capite de-
monstravimus, culices, aliaque insecta per æsta-
tem in aquis nidificare. Facile itaque est intellige-
re

2. Cum cibis ad-
mixta in ventri-
culum detrudun-
tur.

re prope paludes, ubi tot sunt illorum genera, & unde eorundem multitudo per ambientem aërem dispergitur, aquas etiam, quibus incolæ in potum utuntur, iisdem animalculis infici.

IV. Postremò patet aditus vermibus, eorumque ovulis cum cibis assumptis. Etenim confertiora semper insectorum agmina, dulcedine pabuli illecta, ad quamlibet escam convolare, atque in iis subsistere, nidumque suis ovulis feligere deprehendimus. Ita profectò fructus, lac, panis, carnes, & quodvis aliud edulii genus, maximè circa paludes, vermibus contemerantur; ut propterea exploratum sit, cibaria quoque magno ejusmodi animalium satellitio stipata, nostrum corpus necessariò subire.

C A P. XVIII.

An, quando, & quomodo animata paludum effluvia humanis corporibus noceant.

Animata effluvia cum cibis & potu assumpta nocent corporibus

QUONIAM nonnulli sibi persuadent animata effluvia, quæ cum cibis, ac potibus ingeruntur, demitti quidem in stomachum, sed æquali facilitate per secessum emitti, nullâ interim vel fibris, vel succis illatâ perniciæ; propterea demonstrandum suscipimus, tametsi eadem per hyemem, vnumque tempus, aut etiam longè à paludibus innoxia esse possint; per æstatem tamen, & autumnum eos, qui palustria loca incolunt, maximè lædere. Quod ut rite valeam explanare, duo hæc ob oculos ponam.

I. Animalium ejusdem speciei discrimina pro locis, ac temporibus anni consideranda.

II. Et quidem sedulò primùm consideranda sunt discrimina, quæ inter eadem unius speciei ani-

ma-

malia, pro diversitate regionum, & temporum, sæpe sæpius intercedere animadvertimus.

III. Nemo Italorum non novit, Araneos non ubique locorum, sed in Apulia præsertim morbum inducere, quem vocant *chorem S. Viti*. Canes hominum fidos custodes, non quavis anni tempestate, sed per summum aut æstum, aut algorem in rabiem agi. Angues, & Stelliones, referente [a] Plinio, lethiferos in Græcia morsus inferre, planèque innoxios in Sicilia serpere. Crabrones item, qui plerunque innocua impingunt vulnera, tempore pestis esse nocentissimos, qua de re celebris narratur historia apud A. [b] Kircherum cujusdam, qui in peste Neapolitana, nescio quid ad fenestram observabat, ecce autem crabro advolans naso, & promuscidis spiculo eidem infixio tumorem quemdam effecit, quo sensim crescente, ac intrà viscera serpente veneno, intrà biduum contractâ peste extinctus fuit. & Kirchero priùs retulit Mercurialis, muscas, pestis tempore infirmorum, & cadaverum succo saturatas, mox in alias domos vicinas transmigrantes, dum sordibus suis comestibilia inficiunt, hominibus iis vescentibus contagium attulisse.

Aranei in Apulia tantum noxii singularem morbum inferunt.

[a] N. H. lib. 8. cap. 31.

[b] Loc. cit. sect. 2. cap. 4. pag. m. 145

IV. Quemadmodum igitur secundum varias pascuorum, aquarum, cœlique differentias, varia pecudum, volucrum, fructuum, herbarumque genera, sapida magis, salubria, aut insalubria, immo noxia etiam sunt, & venefica; ita profectò insecta pro earundem rerum discriminibus magis, aut minùs nobis nocentia evadunt. Scilicet quia illorum aculeis, ac visceribus hærent, inque nostra vasa immittuntur liquida iis particulis referta, quæ ab insalubribus, noxiisque alimentis, & aëre proficiscuntur. Insecta itaque in paludibus per æstatem orta, & con-

Crabrones ac muscæ pestis tempore perniciosi.

& connutrita aliis deteriora esse rationi consentaneum est.

Omnis generis venena vim nocendi habent in peculiari fluido sitam.

Venenata animalia non occidunt vulnere, sed infuso per vulnus venetico liquido

V. Secundò, diligenter perpendendum omnis generis venena, quæ ab animalibus, insectisque nudo oculo obviis in vasa nostra infunduntur, vim totam in peculiari fluido positam habere: morsus autem, & vulnera viam duntaxat aperire, per quam toxico cum sanguine pateat commercium. Ita viperinus dens, nisi lethali suo tabo maderet, innoxius esset. Contra verò acicula, cujus vulnus ferè semper innocuum est, si ejus cuspidem vipereo veneno (ut olim Scythica tela succo lethifero) illinias; perinde quasi mordens vipera occidit: ut propterea soli fluido vel saltèm corpori inorganico universa ferè in venenatis ictibus lædendi facultas videatur tribuenda. Hæc cum ita sint, pronum est intelligere, omnia animalium venena, quatenus ictu lædunt, non denti, aut promuscidi, sed peculiari succo vim omnem, atque energiam acceptam referre. Itaque videri paradoxon minimè debet, si statuamus, insecta, atque animalia venefica, quæ non nisi microscopio cerni possunt, non morfu, non vulnere interficere, sed infuso per morsum, vulnuseve in tubulos nostros venefico fluido, quod inorganicam quidem substantiam, licèt in corpore organico elaboratam, arbitramur. Idcirco, cum in paludibus ostenderimus, ex varia congerie putrescentium corporum per æstatem moleculas evehi omnino exitiales; sequitur, ut eædem sive in auras, hoc est in effluvia inorganica cum atmosphæra dispersæ, in nostra corpora proximè influant, sive ab ipfismet insectis advehantur in accolæ, uno semper, eodemque modo necem inferant; quòd scilicet liquorem crasi, motui-

tuique lymphæ, sanguinis, ac spirituum nostrorum penitus hostilem, noxiumque infundant, admisceantque.

VI. His positis ea nunc persequamur, quæ præcipuum quæstionis sunt argumentum; videlicet in quo propriè consistat deleteria vis animatorum effluviorum è paludibus exeuntium. Exploratum quidem nobis videtur, organica, atque animata effluvia à paludibus prodeuntia triplici potissimum modo nostrum corpus vitare. I. per se ipsa irritando, vulnerandoque. II. quod fortè deterius est, pravos suos succos cum nostris liquidis permiscendo. III. denique indigenas lumbricos nutriendo, saginandoque.

Quot modis organica effluvia nostrum corpus corrumpant.

VII. Et primò quidem de irritatione, & vulnere nulli certè dubium esse potest, qui per æstatem juxta paludes unicum diem egerit; indè enim propter infensissimas culicum, & crabronum irritationes, ac vulnera, citò coactus fuerit aufugere: irritationes verò, & vulnuscule, considerata etiam se-junctim à venefico principio, somnum, ac liquidorum cursum turbant, nervorumque compagem ita alterant in accolis, ut, dum inorganicæ adspirationes maligna sua effecta nostris in liquidis molliuntur, momenti aliquid, non planè aspernandum, possint adjungere.

Insectorum vulnera momentum addunt inorganicis effluviis.

VIII. Hic tamen hæremus in salebra; scilicet an in vulnusculis, quæ ab insectis per superficiem corporis aperiuntur, ut salivalia eorum liquida semper infunduntur, quæ naturæ nostræ non sunt omnino consona; ita eorum quoque ova deponantur. Nam, cum ejusmodi animalcula ab ambiente aëre in omnia foramina, quæ habent ostiola paulò latiora, quàm sint illorum moles, soleant irrumpe-

Dubitatur an insecta dum cutem morfu fauciant, ova sua deponant.

re : ubi tamen angustiora invenerint, fieri potest, ut cunei more, diffindendo, vulnerandoque, ampliora reddant, idonea nimirum excipiendis illorum ovulis. Probabilem verò ejusmodi conjecturam faciunt ea, quæ nos ipsi contingere videmus apud illos palustrium locorum incolas, qui statim

Paludum incolæ
vitium statim in
colore contra-
hunt.

atque nocens illud hospitium experiuntur, faciei colorem in deterius mutare, variisque pustulis, atque exanthematibus foedari solent. Posse verò animata corpuscula extrinsecus intrò sub cutim ferri, clarè docent tum vermes, quos (*pellicelli* vulgò dicuntur) in scabie per contagium inducta, crebrò animadvertimus; tum ea (modò vera sint) quæ in

[c] Vide *VVelschium de vena Mediana*.

[d] Et *Ettmullerum super hoc argumento*.

Africa adultos homines ([c] Dracunculorum nomine) & in Germania [d] Crinonum, pueros adoriuntur. Interim verò probabile videtur, minuta hæc animalia frequenti etiam morfu interna viscera lædere, cum in fauces, ac præsertim in stomachum, atque intestina sæpe sæpius viva perveniant; simulque superficiem texturæ minimarum illarum partium mechanico instrumento dissolvere quoquo modo valeant. Sed isthæc læsio, non tantum à veneno liquida nostra afficiente, quantum ab irritante, exedentique solido profecta dici debet, ut latius infra de indigenis lumbricis dicemus.

Palustria infecta
noxium succum
infundunt, & eorum
vermes nostro
chylo pascuntur.

IX. Deinde nulla certè apud Artis peritos controversia oriri potest de noxa, quam palustria infecta, pravos suos succos cum salivâ succisque stomachico, & intestinalibus permiscendo, nobis inferunt. Nam, cum superius fusè probaverimus, eorum promiscidem madere, ut & illorum omnia viscera scatere deleteriis liquidis, fieri non potest, quin devoluta cum cibis, & potibus, in stomachum, ibi quidem confundantur cum

no-

nostris fermentis; ac proinde, sicuti ex alimentis insalubribus lædimur; ita juvari nullo modo poterimus ab esca tot impuris insectis contemnerata, quæ, cum fæces etiam emittant, ultrò vitiabunt nostrum chylum, quem cæteroquin verosimile est ab iisdem viventibus vermiculis in proprium alimentum assumi; unde hac etiam ratione hominem offendent: pluries enim vidimus fructuum vermes tenuissimos à pueris ingestos mole etiam maiores per alvum excretos. Quamobrem conjicere possumus, palustria insecta incolarum corporibus permutatione quoque exitialium succorum, & subtractione utilium, quæ in nobis sunt, plurimum obesse.

Lædunt quoque subtrahendo bonos succos.

X. Postremo eadem bestiolæ ægros non parum lædere possunt, quia abeunt in alimentum lumbricorum. Cum enim pisces pusilli à grandioribus; bruta minora a majoribus; minutæ aves ab ingentibus, & rapacibus comedantur: similiter insecta iis, quæ minora sunt, vesci solent, ut aliàs de vermiculis in aqua natantibus à nobis indicatum est: idcirco quæ pravis succis redundant insecta pravos etiam ingenerabunt succos in iis, à quibus devorantur; proindeque fieri potest, ut lumbrici intestinorum indigenæ in pestilentibus affectionibus ideo ferini tandem evadant, ac rabidi, non solum quia febrili ægrotantium æstu vexantur, verum etiam quòd noxia tum ova, tum insecta edunt, quæ à paludibus proficiscuntur.

Minuta hæc animalia in lumbricorum escam cedunt.

XI. Ubi autem multa insectis esca parata est, ibi quidem primum saginantur, luxuriant, & multiplicantur. Atque hinc fortè ducenda est causa mirandæ illius propagationis lumbricorum, quam passim cernimus apud paludum habitatores, qui cum aquis, cibis, & aëre, minimorum insectorum

Quo facto in paludum accolis insecta, & lumbrici multiplicentur.

copiâ refertis assiduè utantur, facilè fit, ut lumbricis adeò fertilibus, ac foecundis scateant, qui postea ideo ad lædendum ægros sunt paratiores, quia ob loci angustias, febrilem calorem, succorum quæ acredinem, inter se ad rixam conciti arma sua contra intestinorum parietes convertunt: irritant enim, ac vulnerant majori quidem ob rabiem, deteriori verò ob pravos succos morfu. Quod, ut clarè cognosci queat, animum admoveere oportet ad ea symptomata, quæ apud practicos à lumbricis profecta memorantur: scilicet ad magnas febres, pectoris dolores, spurias pleuritides, convulsiones, ac deliria.

Historia ab Hippocrate narrata de lumbricorum effectis.

[e]4.Epid.nu.28. vide elegantissimū Francisci Vallesii Commentar.

XII. Pulchrior est historia ab [e] Hippocrate descripta, quàm ut hìc præteriri debeat. *Ægrotabat, inquit, cum uxore sua; furiosum quid in se habebat; postea verò, ubi prodiiisset ab ipso lumbricus subcrassus, statim sedatus est, ac dormivit.* Decessit tamen æger, quia mala tum à verme, tum à pravo humorum apparatu jam inducta id effecerunt; ut in eo videre contingerit quod passim accidit in vulneratis; quorum è visceribus, tametsi ensis auferatur, adhuc tamen vulnus persistit, ac necat.

Laurentii Bellini sententia de morbis qui à lumbricorum morfibz oriuntur.

[f] De Febr.prop. 29.

XIII. Ut verò Artis tyrones ætiologiam morborum, qui à lumbricis intestina corrodentibus, oriuntur, perspicuam habeant, exscribemus hìc integram paragraphum clarissimi Laurentii [f] Bellini, nostri, cùm viveret, amicissimi: *Vix, inquit, quidquam mali sub initium generati vermis produciatur: neque enim ullum est vitium in sanguine, aut cæteris humoribus: mox autem incipiat se movere vermis, incipiat vesci, alvum dejectere; hæc etenim omnia à verme effici constant ex ejus anatome; instructi sunt enim suis intestinulis, facibus, ore, ano; igitur à chylo de-*

lo depascentur aliquid, quod esse poterit tale, ut ipsum vitiet; feces vermis chylo permiscebuntur; unde vitabitur fortasse citius; sed & punget admordendo membranas, vel easdem vellicabit allabendo, rependo, hærendo. Ab hoc solo sensu universi corporis perversio fieri poterit, & primò propter doloris sensum refluxus mille nullo ordine, ac lege spirituum, ex quibus deliria, læsa imaginatio, læsa memoria non rite motis, sed per impetum refluxus quaquaversus dissilientibus spiritibus; convulsiones, & convulsivi motus eodem de nomine; deliquia, turbationes visus, & auditus; vigiliæ; stridor dentium; constrictio labiorum; vomitus; clamor præter occasionem motis earum partium violentius per refluxum musculis; hinc ira, hinc vexatio corporis, hinc inconstantia pacatè, aut cum impetu pro vehementia refluxus, ac moderatione. Et quæ sequuntur digna etiam ut à doctissimis quibusvis identidem legantur.

XIV. Multò igitur gravior noxa erit à lumbricis illata; cum non solum irritando, mordendoque; sed pravos suos succos nostris liquidis infundendo, ac permiscendo noceant, quod in pestilentibus febribus ex palustri halitu ortis, est frequentissimum.

C A P. X I X.

An inter animata Paludum effluvia sint aliqua cæteris minutiora, quæ intrâ sanguinea vasa deterius multiplicanda ferantur; & quæ sit veræ pestis, ac pestilentium morborum differentia.

Doctorem viro-
rum opinio de
minutissimis ver-
mibus, qui in va-
sa sanguifera
subeant.

[a] A. Kircherus
in *Pestis Scruti-*
nio sect. 1. cap. 7.
& 8. Chr. Lan-
gius in *Patbol.*
anim. capit. 63.
Mangetus *Bi-*
blioth. Med. tom. 4
pag. 22. cap. 1. & 4
A. Valisnerius in
Epist. betrusca-
lingua, de causis
contag. morbor. in
bobus.

SCIO non deesse inter doctissimos [a] Viros, qui causam pestis æquè, ac pestilentium morborum putant congeriem minutissimorum vermium, cum sanguine quaquaversum per viscera debacchantium, qui peculiari mole, figurâ, & qualitate insigniti extrinsecus in vasa nidificaturi penetrent, quique justissimæ iræ Dei administri perniciem huc illuc per terrarum orbem importent. Sed quemadmodum inficiari non ausim, ejusmodi hypothese locum habere posse in vera peste, quæ propagatur per solum contactum, aut vicinitatem pororum corporum, quippe quæ præfatis vermibus infici possunt, vel si salubri coelo, & victu laudabili utantur; sinè ulla videlicet communi causa, quemadmodum e. g. viperæ homines, aut bruta invadere, ac necare solent; ita profectò probabilissimum ducimus, pestilentes morbos, qui peculiaribus unius provinciæ locis, propter communem ibi causam, atque inquinatum præsertim ex paludibus aërem, epidemicè vagari solent, non vermibus, qui intrâ sanguinem nidos sibi parent, sed noxiis halitibus, & organicis effluviis occasionem omnem, principiumque debere; illis quidem in sanguinem, & usque etiam in nervos; his verò non

non ultra nares, fauces, pulmones, ventriculum, & intestina se se ingerentibus.

II. Atque in hoc potissimum discrimen genuinæ pestis à pestilenti, & castrensi febre positum esse censemus, quòd ipsius pestis seminium sint virulentissimi vermes, qui de longinquis etiam regionibus transvecti absque ulla deinde universali causa, atque infonte penitus aëre illius loci, in quem recens desævire incipiunt, per corpus porosum, & villosum in corpus simile moventur, ut denique ad genus illud animalium perveniant, cujus succis, & sanguine potissimum gaudent, & nutriuntur: pestilentes verò epidemicæ febres oriantur à principio communi, scilicet vel ab aëre, vel à cibis, vel à potibus, vel simul ab omnibus ad perniciem vitiat, quæ sensim agunt, fluida primarum maximè viarum inquinando; & si quid verminosæ labis iisdem inest (inest verò semper palustribus in oris, ut superius demonstravimus) sanè suam perpetuò in stomacho, atque intestinis tragœdiam pariter excitat. Quamobrem pestilentiales febres ab effluviis palustribus ortæ, quas hîc pertractamus, quemadmodum lumbricis assiduè copulantur, ita tertianarum typum ab initio plerunque servant: quia nimirum hypochondriorum fermenta malè affecta cum nato inde chylo ejusdem indolis in vasa tertio quoque die deterius influunt. Exinde verò luculentissima ratio deducitur, cur in genuina peste inutilia ferè sint ad avertendam causam ea remedia, quæ purgando aëri adhibentur: hæc enim si aliquid præstant (est autem tenuissimum) hoc faciunt, impediendo, nè incolarum corpora ad pestem suscipiendam magis disponantur. Contra verò populi utilissimum experiuntur consilium, quo omnis externæ con-

Quæ sit differentia genuinæ pestis à febre castrensi.

Cur febres à palustribus effluviis ortæ principio tertianæ sint.

contagionis occasio interdicitur, ac prohibetur. In pestilenti verò feбри, quæ ab aëris labe proficiscitur, ea tantum juvare solent, quæ vel ad corrigendam atmosphæræ indolem, vel ad intercipiendum ejusdem motum, & influxum admoventur.

Dubitatur an in castris febribus vermes sanguineis vasis se inferant.

III. Porrò vatem, non philosophum agerem, si experimentis destitutus affirmare auderem, in castris ejusmodi febribus vermes ad sanguinea quoque vasa penetrare, atque ascendere. Oporteret enim feбри laborantibus ex palustri aëre identidem sanguinem mittere, quod rarò medica ratio patitur; ac microscopio ejusmodi infecta, si qua sint, ipso in cruore diligenter explorare, quod huc usque nobis concessum minimè fuit. Sed, quanquam vermes in educto sanguine conspicerentur, attamen in dubium adhuc veniret, an infecta illa consideranda essent tanquam malorum causa; an secus, quod probabilius putaremus, tanquam effecta dissolutæ fluidorum compagis; unde minutissima quæque ovula, sanguineis particulis prius obvoluta, in libertatem vindicarentur, aut ab externo aëre suggererentur. Nullâ igitur instructi autopsiâ de pestilentibus hisce infectis in sanguine sententiam ferre non possumus; sed ingenuâ potiùs nostræ ignorantie confessione contenti, illud fateri candidè debemus, neque in abscessibus naturâ, vel arte apud ægros excitatis, qui è vicinis paludibus frequentissimi Romam veniunt, neque in cadaverum extispiciis, infecta aliis in visceribus, quàm in stomacho atque intestinis ubi spatium, quietem, & alimentum faciliùs, quàm alibi inveniunt, à nobis animadversa fuisse. Cæterum per summum Divini Numinis beneficium nunquam curandæ pesti adfuimus; & propterea hac etiam ratione à ferendo certo iudicio

cio de pestiferis in sanguine vermibus, tanquam de re nobis penitus ignota libenter abstinemus.

C A P. X X.

Synopsis eorum, quæ vel sparsim hætenus dicta sunt, vel adhuc explicanda supersunt de pernicie utriusque generis effluviis, & quo pacto castrenses febres inducant.

TAMETSI cap. 15. & 18. separatim egerimus de modo, quo inorganica pariter, & organica effluvia incolarum corporibus noxam afferunt: nihilominus de utrisque nunc communiter differere haud inutile futurum arbitramur; præsertim cum ad inducendas castrenses febres, non seorsum, ac simpliciter, sed simul conjunctimque tum nudæ adspirationes, tum multa, variaque infecta labem corporibus nostris inferant, atque importent: neque verò Medicus, cum ejusmodi Ægros curaturus est, separare aut potest, aut debet diversas causarum, naturas, atque illatarum affectionum ideas.

In curatione castrensi febri conjunctim earum causæ considerandæ sunt.

II. Ut autem rectè intelligamus utrumque lædendi modum repetendum est ex physiologicis, hominum vitam, ac valetudinem nihil aliud esse, quàm perennem placidumque fluxum, ac refluxum aëris, sanguinis, & liquidi nervorum per sua quæque vasa, & organa majoris, ut dicunt, usus, quæ tamen probè constituta, & mutuò, atque alternè agitata, & agitantia sint oportet. Hoc sanè magnus [a] Hippocrates paucis quidem, sed disertis verbis expressit, dum in hominibus tria contemplanda nobis exhibuit, *continentia* scilicet, *contenta*, & *quæ cum impetu moventur*.

Vita est motus aëris, sanguinis, & liquidi nervorum per organa majoris usus, quæ agitata, & mutuò agitantia sint oportet.

[a] 6. Epid. sect. 8. nu. 19. secundum Fæsi divisionem.

Tria ad vitæ cō-
 servationem ne-
 cessaria. 1. cor-
 pora quæ motum
 imprimunt. 2.
 quæ excipiunt &
 conservant. 3.
 quæ eundem mo-
 derantur, & pro-
 pagant.

Horologii exem-
 plo res clariùs
 exponitur.

III. Porro ad perfectorum animalium, atque ad hominis præsertim vitam constituendam, conservandamque opus est. I. quidem iis corporibus, quæ motum imprimunt, & communicant. II. multis, quæ communicatum excipiunt, & conservant. III. pluribus, quæ impresso motui resistunt, eumque moderando quaquaversum communicant: ita tamen, ut alia aliis eâ lege respondeant, ac subserviant, ut in singulis certa sit moles, figura, & consistentia, certusque sit modus, ac mensura vigoris; quemadmodum accidit in horologio, in quo vis ponderis, aut elateris, quæ motum imprimit, neque nimium excedere, neque infra renixum rotarum, ac sufflaminis posita sit oportet, sed momento renisuum ita temperari debet, ut alterum ab altero magno vicissim excessu minimè superetur: hinc enim rotæ, ac postremò index (modò rite constructa sint omnia) per æquales gradus blandè moventur, vitæque quodammodo ipsius horologii servatur incolumis.

Primi motores
 sunt aëris &
 ætheris particu-
 læ, quæ pulmo-
 num vesiculas,
 & cerebri mem-
 branas premunt.

IV. Sunt enimvero nostris in corporibus primi motores particulæ aëris, atque ætheris, quæ pulmonum vesiculas extrorsum, cerebrique membranas introrsum prementes contenta liquida ad motum agunt, iisdemque sensim admixta, fluiditatem, atque elasticam vim conciliant; quam ob causam villi, fibræ ac lacerti tenduntur, seu tonicum robur acquirunt, eoque secundum varias muscularium partium texturas adaucto, acceptum motum aëri, & liquidis per vasa discurrentibus vicissim reddunt, atque restitunt.

Tria quoque in
 aëre consideran-
 da, pondus, ela-
 ter, & consisten-
 tia.

V. Cùm verò in aëre, quo circumfundimur, tria potissimum ad nostrum argumentum consideranda sese offerant, scilicet pondus, elater, & consistentia; cùmque ejusmodi res ex varia crassi-

ac

ac mixtura extranearum particularum variari soleant, nemo philosophantium non intelliget a paludum effluviis vitari sensim in atmosphæra primò pondus, cum aqueæ moleculæ aëriis graviores sint: esse autem graviores spiritum propè paludes perspicuè etiam ex barometris, nudisque sensibus patet: secundo elaterem, quoniam eadem aqueæ interjectæ particulæ, cum sint incompressiles, contiguæ, ac resilientibus aëris spirulis obnituntur, easque proinde maximè implicant, & enervant: denique crasim, & consistentiam turbare, quippe quæ crassior evadit, ac sexcentis admixtis quæ organis, quæ inorganicis corporibus contemneratur.

Quo pacto hæc tria palustribus effluviis vitentur.

VI. Finge modò corpus hominis cum in solidis, tum in fluidis optimè constitutum, ad palustre tamen cælum per æstatem, vel sub autumnum se conferre; ibique unum diem moram trahere; quis non statim suos ante oculos proponet ab aëre illo propter enervatum elaterem fluida, ac solida debere in hospite enervari, & de impresso motu multum remittere? Quis non cognoscet propter adauctum in palustri atmosphæra pondus, crassioresque redditam consistentiam, spiracula cutis, oris, pulmonum, cæterarumque superficierum, quæ ab eadem continguntur, validius premi, atque obstrui, quod perinde est, ac liberam transpirationem ibidem repulsam pati? Quis animo non reputabit, propter varium perniciosorum illi aëri intermixtorum corporum concursum, vias, cavitates, vasaque penè omnia conspurcari? Unde necessum sit apud advenam labefactari intestinum liquidorum motum, diminui fluxilitatem, atque inquinari temperiem, ac mixturam; simul etiam oppilari cutis porulos, enervarique circumpellentium viscerum faculta-

Quæ damna inferat valetudini palustre cælum.

1. Fluidorum ac solidorum motum retardat.

2. Obstruit corporis meatus, & perspirationem præpedit.

3. Vasa conspurcat, & inquinat variis corpusculis.

4. Sanguinis tē-
peratura vitia-
tur.

tem, uno verbo universum corpus labascere, atque in deterrimum morbum incidere, quem perniciosam, castrensem, ac pestilentem febrem appellamus. Nam volatiliior sanguinis pars, quæ naturaliter dulcis, oleoso-balsamica, summæque pernicitatis esse debet, quæque vitæ (ubi solidorum structura respondet) non comes duntaxat, sed ferè auctor haberi solet, acris, pungens, atque erodens evadit; quamobrem ubique locorum excitat irritationes, ac pro diverso partium usu, officioque diversa quoque symptomata ciet: in primis verò inducit præternaturalem sanguinis fermentationem, invicem conspirantibus tum iis corpusculis, quæ, cute non perspirante, repelluntur, tum iis, quæ ab aëre, & cibis omninò extranea, atque hostilia cum chylo, lymphâ, bile, aliisque hypochondriorum succis jam vitiatas in vasa infunduntur.

Symptomata, quæ ab inquinatis liquidis proficiuntur.

VII. Neque interim de singulis meminero symptomatibus, quæ ab inquinatis irritantibus liquidis, hîc aut illic interceptis, fusis vel coactis proficiuntur, ad quod genus referri possunt in lingua, & faucibus asperitas, & nigror; in cute papulæ; in stomacho nausea, & vomitus; in intestinis diarrhœæ; in abdomine tensiones; in artubus jectigationes, rigores, & convulsivi motus; in præcordiis anxietas; omniaque pulsum, ac respirationis phænomena; in cerebro deliria, & sopores; in parotidibus tumores; milleque alia, quæ, ubi peculiariter de hujusmodi febribus agemus, fusè recensēbimus; ea tantum hoc loco nostris lectoribus sedulò retractanda proponimus, quæ cap. 18. jam perscripsimus: scilicet palustria insecta, quæ cum cibis, potibus, atque aëre ingeruntur, multis modis obesse, sed potissimum indigenarum lumbricorum multiplicationem,

nem, & feritatem promovendo, à quibus vulnuscula in ipsis intestinis inferuntur, quæ statim veneficis succis adspersa, non solum dysenteriam inducunt, sed etiam gangrænam contrahunt, mortemque Ægrotis accelerant: ut in Romana epidemia latius docebimus.

CAP. XXI.

Cur juxta paludes noctu præsertim indormientes magis quam vigilantes lædantur.

Nemo, arbitror, de facti veritate dubitabit, qui diu Medicæ Arti operam dederit. Nos certè Romana Nosocomia per æstatem, & autumnum plena videmus miseris agrorum colonis; ac per Urbem sæpe dolemus incautos venatores, ac peregrinos, quamquam non longo tempore palustria loca incoluerint; quia tamen brevem somnum prope lacunas ceperunt; malignis febribus affligi. Labem autem hanc ex somno præsertim contrahi animadvertit quoque M. A. [a] Severinus, qui ubi mortem deflet egregii Juvenis Jo. Martini Brendelii, scribit ad Michaellem Rupertum Beslerum in hæc verba: *Sed nihilominus accusandus, quòd rei Medicæ, ac discriminis peregrinantium peritus, ultro aëris inclementiæ, morbosæque contagionis aleæ se supposuerit; ac quod majus est, periculum auxerit pernoctatu nocturno suspiciosa spirationis ad lacustria Romanæ plagæ, sub qua & alii complures peracuto morbo periere.* De quo fanè periculo Româ secedentes ad salubriora loca seriò admonuit Jo. Baptista [b] Donius; nè scilicet medio itinere in locis gravibus, noxiisque moram trahant, præcipuèque nè dormiant. Subdit enim: *atque indè accidere puto, ut multi*

Per æstatem palustria effluvia crebriores morbos creant, præsertim si indormieris.

[a] In Epist. M. S. data die 18. Octobris an. 1653. quæ nostra in Bibliotheca asservatur, tom. 1. pag. 57. à tergo.

[b] De Restit. salub. Agr. Rom. pag. 115.

æsta-

æstate Florentiam petentes intereant; multoque plures qui Neapolim proficiscuntur.

Cavendū à somno in iis locis per æstatem; est enim exitiosus.

Cōprobatur interitu Guliel. Rivæ.

Longa etiā mora in iis locis, victus immoderatus, nativorumque ciborum, & veneris usus periculum afferunt.

Cur dormientes facilius labem excipiant.

II. Opportunus porrò hīc se aperit campus admonendi eos, qui palustres plagas suspectis temporibus adeunt; ut eò majori studio à quiete, ac somno iis locis se abstineant, quò magis palustris aër (cū crassior sit, & sanguini lentorem inferat) vegetis etiam, ac vivacibus spiritibus compedes solet injicere, atque ad soporem comparare; id quod primus nos admonuit disertissimus in Re Chirurgica, mihiq̃ olim in Anatomica Præceptor Gulielmus Riva; qui, cum sæpè per agrum Romanum digrederetur, ac semper vim sibi factam ad dormiendum superasset, semel tandem per Autumnum Anni 1676. post venatum sub arbore juxta cœnosam terram somniculosus incautè confedit, atque ad Urbem mox reversus ex pestifera febris diem suum ante septimum obivit.

III. Sed quandoque accidit, ut etiam non dormientibus prope paludes febris, vitæque periculum obtingat: secus atque vulgus opinatur, quod totam noxii aëris labem somno assignat. Nam, si quis longam iis in locis moram trahat, si aquis, fructibus, oleribus sub eodem cœlo natis utatur; si denique imprudens Baccho, Venerique litet; potissimum verò si malo corporis habitu antea laboraverit; aëria lue, quamvis non oscitans, nec dormitans, corripitur. Etenim cunctatio, malusque victus vim pestilentis aëris adauget; dum mala valetudo, atque otium cum vitiis conjunctum, vires nostras in vigilia imbecilliores ad repugnandum reddit.

IV. Ratio autem, propter quam qui cœnosis sinuosisque locis indormiunt, citius, ac promptius aëris

aëris noxam solent contrahere, petenda est, partim à nostris corporibus, quæ in somno ad labem suscipiendam proniora fiunt, partim etiam ab ipsis effluviis, quæ per noctem præcipuè deteriora evadunt. Et quidem, quod spectat ad dormientium corpora, certum est in somno sanguinem lentius moveri, cum solis tunc temporis urgeatur præcordiorum musculus; destituatur verò eâ lacerorum in artubus pressione, quæ vigilantibus subsidio venit sanguini, ut celerius ad cavam recurrat. Quod intellexisse videtur [c] Hippocrates, ubi agens de viribus sanguinis ad prudentiam, ait: *Quum somnus corpus invaserit, sanguis frigesit; à natura enim somno frigefaciendi (hoc est minus movendi) vis est. Infrigidato autem sanguine, languidiores fiunt ejus meatus.* Hoc autem languore efficitur, ut, irrumpentibus undequaque malignis effluviis, patentiores sint aditus, & propulsandi facultas imbecillior.

1. Quòd sopito corpore difficiliter expelli possint pestiferi halitus.

[c] Lib. de Flat. n. 20.

V. Quod verò attinet ad effluviorum pravitatem, certè eadem post solis occasum perniciosior est. Quidquid enim per vim solis attenuari, dissiparique contingit, eo recedente, concretionem gravius efficitur, terræque rursus incumbit, & dormientes infestius adoritur. Enimvero atmosphæra, cum advesperascit, ob solis recessum, cœlesti igne, ac luce movente destituitur: unde variæ particulae, quæ divisæ, ac mobiliiores commercio vividioris ætheris altiùs, & quaquaversum movebantur, densari, ac mutuò quasi adhærere incipiunt; quare corpusculis duntaxat aqueis dilutæ in nebulam, rorem, humoremque, non ampliùs pneumaticum, sed tactilem, in eam terræquei orbis regionem descendunt, à qua per vim solis evectæ fuerant; ac proin-

Quamobrem noctu palustria effluvia perniciosiora sint.

proinde dormientium corporibus incubant, quæ majorem illorum copiam & perniciem facilius imbibunt. Quod quidem adeò per se luculentum videtur, ut pluribus explicare supervacaneum censeamus.

VI. Neque verò solùm dormientibus noxius est per noctem palustris aër; sed etiam iis, qui vigilantes per cœnosa loca iter faciunt. Qua de re monitos vellem quotquot vel Neapoli Romam, vel Româ Neapolim contendunt, ut diurnos potius æstus fubeant, quàm nocturni frigoris voluptate decepti contemeratam ambientis aëris vim excipiant; ita tamen, ut meridianos æstivi temporis ardores sedulò vitandos intelligant; vel si qua expediti itineris urgeat necessitas, compositis pro tempore umbraculis; immo etiam per viam sæpe sæpius jugi aqua madefactis, ferventiores solis radios repellant, ac temperent. Quod quidem à peritis, & sapientibus viris feliciter factitatum accepimus.

DE NOXIIS PALUDUM EFFLUVIIS,

Pars Posterior.

*De palustrium effluviorum reme-
diis in genere.*

PRÆFATIO.

NUTILE planè, atque im-
portunum fuisset ostendere
(quod huc usque fecimus) paludum adspirationes no-
xias esse, nisi proximè de-
monstraremus tum quibus
præfidiis eadem vel omni-
no tolli, vel saltèm tempe-
rari, minui, aut quominùs

Hujus disserta-
tionis proposi-
tum.

noceant, intercipi possint; tum quibus auxiliis ac-
colæ, incolæque tuendi, ac conservandi sint: pe-
culiaribus idcirco Capitibus remedia, nunc cautio-
nesque perstringemus, quibus non modò paludum
noxa, ubi fieri potest, penitùs antevertatur; verùm
etiam ab hominum corporibus pro virili parte re-
pellatur: Præstat siquidem non ægrotare, quàm
ægrotantibus mederi; potissimùm cùm cæteros ple-
rosque morbos, quoniam vel à subitis, vel non
semper prævisis causis oriuntur, tunc persequi tan-
tùm datum sit, cùm illati jam sunt: epidemica verò
à defidibus, corruptisque aquis inducta lues, nisi
prævideris, nè accadat (prænoscutur enim facilè)

De Nox. Palud. effl. Lib. I.

L

cùm

cùm evenerit, ut plurimùm sua seu consilia, seu pharmaca inutiliter exquirat Medicus, aut implorat.

C A P. I.

Paludes, ubi datur, tum ad Terræ fertilitatem, aërisque salubritatem inducendam, tum potissimùm ad acuenda, fovendaque ingenia sunt exiccandæ.

Quenampaludes
difficiliter exic-
cari in perpetu-
um possint.

Promptinæ palu-
des frustra toties
exhaustæ.

ET si paludes omnes naturâ quidem, atque hominum viribus exhauriri possint; sunt tamen nonnullæ, quæ partim immenso prope riparum circuitu, partim profundiori gurgite, quàm sit proximi, aut fluminis, aut maris superficies, tum Artificum industriam, operamque, tum Principum Ærarium deterrent, ac spem omnem eripiunt, si minùs tentandi, ac perficiendi, certè conservandi operis. Hujus sanè generis sunt in Latio Promptinæ paludes, quarum exiccationem licet feliciter pertentaverint invictissimi olim Romanorum Imperatores, hinc Horatius in Arte poëtica.

*Sterilisque diu palus, aptaque remis,
Vicinas Urbes alit, & grave sentit aratrum.*

Ac postremò etiam Xystus V. inter Pontifices Maximus: nihilò tamen minùs, quia continua, sedulaque ars, atque impena ad eandem conservandam esset necessaria, (quibus de rebus Benedictus Castellus in dissertatione de hoc argumento, Italicè scripta, sigillatim agit) ideo juges aquæ ex finitimorum fluminum alveis in amplum illum telluris finem, ad paludem etiam nunc pertinaciter perpetuandam, evomuntur. Sed quibus locis stagna, & pa-

& paludes absumi possunt, id certè tam ut augeatur annona, quàm ut tollatur circumfusi aëris insalubritas, diligenter præstandum, tuendumque est.

II. Primùm verò interest Reipublicæ, ut solum illud, quod diu palustre infrugiferum fuit, fertilissimum in posterum evadat. Terra enim, quæ absumptis aquis detegitur, ubertate frugum aliis omnibus propter hærentem cœno pinguitudinem facile antecellit. Unde proverbium apud Græcos manavit, *Paludes emere oportet*: eademque ratione Principes non tantùm laudare, sed immunes quoque ab oneribus illos reddere consueverunt, qui paludes exiccaverint; ut [a] Jac. Cujacius animadvertit ex Codice Justiniani. Nam, cùm loca hæc sint omnino sterilia, & squallida, si semel à possessoribus proprio sumptu, operâque fertilia fiant, jurè ac meritò nec à Fisco vendi, nec à Principe donari, nec tributis onerari statim solent. Hanc porrò immunitatem mereri videtur is, qui agrum palustrem, & inutilem exiccavit, exaravit, excoluit. Plura autem huc afferre possem exhaustarum paludum ad foecunditatem inducendam monita atque exempla: fit tamen pro cunctis illud [b] Augusti, qui, victis M. Antonio, & Cleopatra, cum Ægyptum ob Nili inundationem accessu difficilem, ac paludibus penitus inviam offendisset, fossas multo limo jam clausas labore militum ita patefecit, ut copiosiores Urbis annonam effecerit.

III. At enim verò longè utilissima est paludum exiccatio ad illam aëris labem funditus abstergendam, quàm à desidibus, corruptisque laticibus specie veneficorum corporum, tum organicorum, tum inorganicorum, æstu invalescente, necessario ele-

Terra palustris feracissima.

Qui paludes siccarint publicis oneribus eximuntur legum beneficio.

[a] *Paratitl. l. 7. tit. 41. pag. 554.*

[b] *Sveton in vita Augusti Cap. 18.*

Longè utilior paludis siccatio ad morbos præcavendos.

[c] *De febr. pestil. cap. 20. pag. 130.*

vari per singula ferè capita prioris partis hujus libri demonstrare conati sumus. Etenim sublata, quæ alicubi residet, aqua, statim tollitur menstruum, ut Chymici loquuntur, quo exotici sales, aliæque particulæ ex terra, spirituque eliciuntur, & quo maligna infecta foveantur, ac nutriuntur. Quamobrem gravissimus, & pestilentissimus, qui circum paludem movetur, aër purus ac salubris evadit, lætiùsque proinde, ac securiùs imposterum respirant homines. Et quidem nequeo mihi temperare, quin, rejectis tot tantisque Priscorum monumentorum exemplis, huc traducam perspicuam clarissimi Petri [c] Salii, tametsi alio loco repetitam observationem de exiccatis fossis, quæ prope mœnia Patriæ illius stagnatione aquarum malè olebant, unde *Cives à pestilentibus febribus, quibus quot annis circa finem æstatis vexabantur, feliciter vindicati fuerunt.*

Quid tenuius cœlum cōferat hominum ingeniis.

IV. Neque verò fertilitas ipsis tantum agris, aërique salubritas, sed accolarum etiam ingeniis robur, ac fœcunditas exiccatis paludibus accedit. Nam hominum mens divinæ particeps auræ, ubi quis crasso, nebuloso, palustrique aëre utitur, non nisi crassos, ac nebulosos spiritus elicit, per quos trajecta veluti per opacum vitrum objectorum simulacra ideasque subobscurè solum videt, tardè cognoscit, ac negligenter expendit: quare intelligendi modus non nisi obscurus, inchoatus, rudis, atque hebes potest evadere. Unde Bœoti, quòd crassioe cœlo uterentur, stupidi, atque hebetes audiebant; id quod in proverbium abiit. *Bœoticum ingenium.* Quapropter Horatius Epistol. L. 2. Ep. 2. ubi Alexandri carpit inscitiam, quod Cherilum ineptissimum poëtam ingentibus donis cumu-

cumulasset, hæc cecinit . . . . . quod si

Judicium subtile videndis artibus illud

Ad libros, & ad hæc musarum dona vocares:

Bæotum in crasso jurares aëre natum.

Ita Bæotiæ stoliditatis causam in aëris crassitudinem confert, quam a rei veritate minimè alienam esse physiologica ratione demonstravimus. Ubi è contrario purus, ventilatus, subtilisque circumfluit aër; ingenium pariter viget, ac micat. Quamobrem divinus [a] Hippocrates cum experimento deprehendisset *Sapientiam cerebro ab aëre exhiberi, ad intelligentiam, inquit, internuncius est cerebrum. Cum enim homo spiritum in se ipsum attraxerit; primùm quidem ad cerebrum pervenit, relinquens in cerebro suum ipsius vigorem, & quid quid prudens, ac sapientiâ præditum fuerit, in cujus commentario Marinellus meritò subjungit, Cerebrum primùm percipit aërem salubrem, vel insalubrem. Atque hinc fanè fit, ut qualis est natura coeli, in qua nascuntur, & aluntur homines; tales quidem adamussim respondeant corporum crases, atque indoles animorum. Proinde qui juxta paludes vivunt, quoniam pigro, inertis, atque humifero aëris succo perpetuò madent, tum artubus languidi, tum mente torpentes degere consueverunt: cujusmodi describuntur apud eundem [b] Hippocratem Phasiani, qui, cum vitam agant in paludibus, longè diversi à reliquis hominibus evadunt: adeò colore pallidi, viribus hebetes, ingenio sunt tardo, muliebrique. Si quis igitur paludes exiccaverit ipsum aërem nativæ perspicuitati, ac temperiei restituet, propter quam præstantiora, acutiora, & ad intelligendum aptiora sunt ingenia, ut ad rem scribunt Cæl. Rhodigin. [c] & Jo: Imperialis. [d]*

[a] lib. de Morb. Sacr. num. 17.

[b] De aëre loc. & aq. n. 37.

[c] Lect. Antiq. lib. 2. cap. 2.

[d] De Ingen. dif. lib. 2. cap. 9.

IV. Sed

IV. Sed quoniam non omnes paludes unâ eademque methodo exiccari possunt; idcirco sequenti capite singillatim in hoc argumento, quantum ad Medicos pertinet, breviter versabimur.

C A P. II.

De modo siccandarum Paludum.

Siccandarum paludû ratio, quatenus à medico tractari potest.

QUANQUAM in præsentia hydrometrium, & hydrostaticam (quod Aquilegum, & Architectorum est) agitare non sit animus; mei tamen muneris esse duco ea saltêm de modo siccandarum paludum ostendere, quæ nefas esset ignorari à sapientibus Medicis: nemo enim optimus consiliarius esse potest, qui dandi consilii prorsus rudis sit, atque imperitus.

Non hîc agitur de exiguis paludibus, seu lacunis ex pluvia aqua conflatis.

II. Veruntamen nostrum non est hoc loco propositum, de iis paludibus agere, quæ exiguæ cum sint, inductæque ex collectis post pluvias in terræ sinus aquis, nullam ferè profunditatem habent, nec multo cœno laborant: has enim partim æstivus calor; partim ventorum flatus dissipat, ac resolvit; partim humus ipsa combibit, atque exhaurit; quamobrem nihil habent reliquum, quod per æstatem putridos halitus possit expirare. Sed in eo planè totius suscepti operis summa versatur, ut eas paludes industriâ hominum velimus emulsa, siccataque; quæ aut magnæ, profundæque sunt, aut, quanquam parvæ, multo tamen limo inquinantur, quæque, Sirio approperante, non tantùm non arefcunt; verùm obortâ fermentatione putrescunt, noxiumque spiritum, simul etiam insectorum examina

mina solent emittere. Ad ejusmodi porrò stagna nostræ animadversiones, observationesque collineant, quippe quæ cùm arescunt, non ipsis tantùm Accolis profunt, verùm summam etiam finitimis Populis utilitatem afferunt.

III. Principio itaque notandum est, neque unam, neque simplicem esse hujus operis perficiendi rationem: nam pro diversa locorum, & aquarum stagnantium vi, atque natura, diversa pariter ad easdem exiccandas adhibenda est ars, atque industria: Ubi enim paludes ex inertī humore conflatae, atque in acclivioribus locis positæ sunt, nullo ferè negotio, modò Principes non renuant, exhauriri possunt; siquidem incisīs per decliviora, & in proximum mare, vel flumen deductis fossis, aqua omnis facillimè derivabitur; quem sanè in sensum accipienda videtur priscorum fabula de Hydra [a] septem capitum: erat enim (ut rectè censet Jo: Baptista Albertus) Palus Lernæa, quæ non nisi incilibus, huc illuc deductis, ferro, igneque extingui potuit.

Facilè exhauriuntur paludes in acclivioribus locis positæ.

[a] Vide *Paramiā*, quam Strabo commemorat lib. 8. suæ *Geograph.* & de qua Erasmus in *Adagiis* tit. *Lerna malorū*.

IV. Præterea non satis est palustrem aquam apertis scrobibus ad amnem, atque etiam rectâ ad mare deduxisse: nam Architectorum animus ad id etiam convertendus est, nè palus iterum, quod sæpe sæpius accidit, renovetur. Etenim, cùm ad magnas lacunas producendas perennis semper humor vel aliunde influat, vel è scatebris intrâ paludem dehiscentibus assurgat, accuratè providendum, nè jugis aqua in cavam terram relabatur, neve amplius, quæ innascitur, subsistat: & quidem prohibetur, nè confluat, si eadem, prius quàm in sinum moritura pertingat, percussis inclinatisque aliò sulcis deducatur; vel si id fieri ingenium loci prohibeat, saltèm adnitamur, ut aggestâ humo in emunctæ jam paludis

Si jugis aqua in paludem influat, vel ibidem sca-teat, aut deductis aliorum rivis, aut aperto relictove postaggestionem in palude canali derivanda est.

dis solo fossula, seu canalis aperiatur, per quem aqua tum aliunde illuc influens, tum innascens foràs perenniter derivetur: qua sanè in re studendum etiam, ut nunquam non singula impedimenta, quæ libero lympharum excursui per nuper incisas fossas fluminumque alveos, in quos immissa palustris aqua devolvitur, ad paludem exhauriendam, objici solent, quàm diligentissimè removeantur. Hujusmodi profectò sunt arborum rami, arundines, junci, eorumque radices, multitudo cœni, aggeres ad molas frumentarias, vel ad piscatum parati, aliaque multa, quæ præpediunt, quò minùs latices per emissaria effluant æquales illis, qui per immissaria in palustrem alveum evomuntur, ac subsidere consuecunt.

Si proxima paludi loca editiora sint, per hydraulicas machinas humor exhauriendus, vel palus aggere complenda.

V. Ubi autem constiterit per optimum Libratorem (multi enim nomine tenus duntaxat habentur) omnia circum loca, & proximum quoque litus paludis fundo aliquantum editiora esse, tunc vel per hydraulicas machinas elevandus est humor, ac, si fieri potest, universa palus evacuanda; vel per aggestionem implendus est sinus.

Scriptores, qui Antliam, & paludum siccationem pertractarunt.

Joseph Ceredus Placentinus primus post Archimedes ea de re scripsit.

VI. Quod spectat ad lacunarum exhaustum per machinas, quæ attollunt latices, spontè dein sua per apertas in declive fossas effluxuros; artem porrò hanc quamplurimi Scriptores docuerunt, atque post Archimedes primus forsitan inter recentiores tractavit Joseph Ceredus Placentinus professione Medicus, qui librum edidit Hetrusca lingua: *De modo elevandi aquas ab imis locis*, ibique appositâ etiam figurâ accuratissimam implendæ perficiendæque rei methodum tradit: animadvertit tamen inutilem planè esse hujusmodi machinarum usum, quo loco moles aquæ intrâ paludem influentis major est eâ, quæ per cochleam regeri, emittique potest. Atque ob id

ob id nos ipsi in Valle Cœlia omnino frustraneas ejusmodi antlias, ut mox dicemus, experti fuimus. His profectò machinis vento obsecundantibus aquas è paludibus, quæ oceani superficie sunt profundiores, passim exhauriunt Hollandi, quos utinam Itali imitari didicissent; certè apud nos tum aëris salubritas, tum camporum fertilitas quàm facillimè, & quàm latissimè instauraretur.

VII. Interdum verò lacunæ, quas jugiter implet aqua fluens ex occultis riparum, vel fundi venis, faciliùs exiccantur per aggestionem; quo fit, ut finus, inductâ terrâ, ita oppleatur, ut altitudini proximæ telluris, ad quam palustris humor nequit ascendere, exæquetur, & are scat.

Quandonam aggere implenda sit palus.

VIII. Aggestio autem duobus modis excitatur, scilicet vel advectâ per operas humo, vel per alluvionem: illa quidem locum non habet, nisi ubi hærens aqua mediocris sit tum amplitudinis, tum profunditatis, quæque per admotos siphones, per aptatas cochleas, antliasque vel apertos canales ægrè possit effluere. Experimentum hujus rei ante sex circiter annos habuimus Romæ in Valle Cœli-montana prope Basilicam Lateranensem, unde secundum mœnia itur ad Portam Latinam. Cùm enim magna olim ibidem ex lateritio lapide extructa essent ædificia; cùmque ad novas in Urbe construendas ædes de veteribus parietibus lapides abscindi soleant; Possessoris avaritiâ factum fuit, ut, effossis ibidem plus justo saxis, atque apertâ centum, & ampliùs passus tellure, humor ex subjectis antiquis aquæductibus assurgeret, sinumque illum paulò ante solstitium æstivum oppleret, atque in paludem converteret: tum verò æstate summa ingens culicum, lumbricorum, ranarum, & bufo-

Quibus modis fiat aggestio.

Historia Paludis Cœliæ nuper inductæ.

num vis orta est gravi cum odore, quotidianisque accolarum querelis; quinimò, cum indè in proximis cœnobiis, & Nosocomio S. Joannis febres pravi moris observarentur, è vestigio Sanctissimum Pontificem supplex oravi, ut ad antevertendam epidemiam peritorum statim consilium advocari juberet. Itaque coacto mox apud Illustriss. de Augustinis tunc viarum Curatorem vigilantissimum coetu, in quo sententiam meam ipse quoque aperui, deliberatum fuit tentandum illico, an stagnans aqua per binas antlias in palude immerfas extra moenia in Marianam posset emitti. Verùm cum, periculo facto, constitisset plus laticis ex aquæductibus ingeri, quàm per siphones illos regeri, subito ventum est ad aggestionem, quam certè profuturam animo jam tenebamus; scilicet comportatâ vehiculis sumptu non modico ex vicino colle in eam vallem terrâ, ita complanatus est locus, & sepulta palus, ut vel inter æstivos ardores ab hoc non minùs celeri, quàm prospero operis effectû accolarum corpora ocissimè salubriora esse cœperint: quare hoc ipso feret me posteritas ambitiosum, quòd quotiescunque Summi Pontificis gloria cum Civium incolumitate jungitur, statim ad perficienda quæ sunt mearum partium vehementer incitor, atque accendor.

Quandonam al-
luvio tentanda
fit ad paludes ag-
gerandas.

IX. At enimvero quoniam paludes latissimè effusæ, altèque campos obducentes aggestâ per operas humo ad solidæ telluris faciem redigi non possunt: nam Principum opes, atque hominum vires exhaustiendus labor superaret: tunc quidem per aluvionem res ipsa perficienda erit; scilicet derivando in ejusmodi stagna turbidam vicini fluminis aquam, quæ, cum ex angustis elicibus in peramplum illorum sinum descendit, sensim de concepta velocitate

citare amittere cogitur, eâque ratione graviores, quas secum defert, terræ particulas demittit ad fundum, qui proinde, novis succedentibus alluvionibus, elatior evadit, præsertim si clarus interdum, limpidusque latex apertis cataractis aliò corrivetur.

X. Hujus porrò per alluvionem feliciter excitatæ aggestionis perspicuum habuimus experimentum Pisauri, ubi rivus ab Isauro deductus per incisum nuper canalem commissus fuit antiquæ propè litus lacunæ, quæ, cùm aliis omnibus exiccandi modis repugnasset, magnam partem aggerata est, & complanata.

XI. Si quis verò plura de hoc argumento scire cupit, adeat Aristotelē [a], Josephum Blancanum [b], Petrum Castellum [c], Cabeum [d], Gulielmū [e], multosque alios, qui modum, ac rationem etiam tradunt dirigendorum fluminum in paludes, nè pro ubere gleba, ut idem Cabeus ait, sterilem arenam excipiamus.

Pisauri palus alluvione siccata.

[a] Meteorolog. lib. 1. text. 59.

[b] In loca Arist. Mathem. Meteorol. tit. de Terr. Rotund.

[c] Apud Baratterium par. 2. sua Architect. lib. 4. cap. 5.

[d] In Com. text. 69. lib. 1. Meteorol. Aristot. q. 1.

[e] De Nat. flumin. ferè ubique, sed præcipuè cap. 6. & 13.

C A P. III.

De tempore siccandarum paludum, & quæ illis exhaustis agenda sunt.

UT Accolis per ipsarum paludum exiccationem optimè prospiciamus, expendendum superest, quo præcipuè anni tempore illinc aquæ deducendæ, pronæque in flumen, aut mare demittendæ sint. Nam, emunctis per exhaustum lacunis, ac stagnis, limofus semper fundus detegitur, atque relinquitur, in quo ex immundis vermibus, eorumque ovulis, fracescentibus herbis, aliisque mucidis corporibus cœnum odore grave confurgit: propterea di-

Lacunæ exhauriendæ longè ante æstatis initiū.

ligenter vitandum, nè id fiat approperante æstu; pessimè enim fermentatur; indèque deleteria moleculæ in aërem partim exiliunt, partim urgentur. Quare audax non minùs, quàm periculosum esset consilium exhauriendi lacunas sub finem veris, ac sub æstatis initium; effluvia enim deteriora ex superstitite limo, quàm ex palustri aqua in aërem assurgerent. Id sanè vel ipsa Antiquitas, quæ plerunque fabularum corticibus suavissimos verarum præceptionum succos tegere consuevit, apertissimè docuit.

Quid Hydri, & Cherfydri nomine intelligendum sit.

Etenim finxit serpentem, quem sicuti, cum aqua in lacunis residet, hydrum appellavit; ita è contrario, humore per æstatem deficiente, cum in sicco degere cogitur, cherfydrum dixit (intelligens nimirum corruptum, malèque olens coenum) quo tempore, infestante siti in calidis regionibus, virus

[a] Georgic. lib. 3.

multò nocentius habet, & acrius. Hinc Virgilius: [a]

*Postquam exausta palus, terræque ardore debiscunt:
Exilit in siccum, & flammantia lumina torquens
Sævit agris; asperque siti, atque exterritus æstu,
Ne mihi tunc molleis sub dio carpere somnos,
Neu dorso nemoris libeat jacuisse per herbas.*

[b] De Tiberis Inundat. pag. 16.

Atque hinc locum habet, quod apud Marfilium [b] Cagnatum tribuitur Antipatro Stoico: *Terræ scilicet humidæ exhalationem Mæandro in superna volubili impetu, atque inde se se, postquam calefacta est, instar serpentis mortiferi in inferiora revolvendo, vi putredinis omnia corrumpere*: ac propterea non immeritò

[c] In Allegoriis supra Homerum.

Heraclitus [c] Tarent. solares radios Apollinis sagittas appellavit, utpotè qui in humido putredinem gignunt.

Tempus deducendarum aquarum vere ineunte.

II. Itaque opportunissimum tempus deducendi aquas è paludibus erit rarò initium, plerunque finis hyemis, videlicet circa Kal. Martii; tunc enim,

quo-

quoniam cessare solent hybernæ pluvix, nivesque dissolvi, tellus se facile in fossas scindi patitur, atque integra subsequens veris tempestas superest, cujus decursu exhaustâ palude, quæcunque ad cœnum subigendum, vertendum, ferendum, vel alio quovis modo corrigendum necessaria existimantur, antea quam æstas urgeat, ad usum tutissimè possunt revocari. Equidem palustres aquas in proxima fluentia, vel flumina hyeme jam inclinata derivandas semper curavimus, felicemque exitum experti sumus tam in lacunis prope Urbem veterem, ac Balneoregium, quàm in campis Ferentini, stagnisque Pisauri, de quibus suis locis singillatim. Est tamen, ut hic animadvertamus fossas arcium, & camporum, nec non Urbium cloacas sæpe etiam sub initium hyemis, vel ea vigente, purgandas esse: quia decursuræ pluviis aquis liber exitus parandus est.

III. Quæ verò post emunctam paludem fieri debeant, nè cœnum perspiratu noceat, decerni non potest, nisi perspectis locorum ingenio, lacunarum magnitudine, & propinquitate, vel longinquitate ad Urbes, atque Oppida. Nam si limosus putridusque fundus supersit in Urbium cloacis, in fossis arcium, viarum, pratorumque, ac de instantis tempestatis calore dubitetur, primùm per dies aliquot tentandum erit, ut decursu jugis aquæ temperetur, quemadmodum sequenti Capite latius ostendemus.

IV. At enim verò idem cœnum, quod tantarum sæpe calamitatum est origo, quàm primùm fieri potest à cloacis, arciumque fossis penitus extrahi, & vel ad proximum flumen, ut rapidis undis liquetur, abripiaturque, vehiculis convehi, vel apertis in proxima tellure fossis sepeliri debet.

Ad corrigendum palustre cœnum locorum natura est observanda.

Satius quidem est cœnum everere, aut sepelire.

Quod

Quando cœnum
conferendum sit.

V. Quòd si res sit cum magnis paludibus, longèque ab Oppidis positis, negotium aliâ ratione, minorique forsitan cum impensa, immò etiam cum magno fœnore perfici poterit, scilicet sparsis per amplum illum terræ sinum fœni, aliorumque vegetabilium seminibus, ut quidquid insensibiliter per aëra summo cum accolarum incommodo, ac detrimento effluere solebat, in posterum per radicum, cauliumque fibras, ac tubulos discurrendo, intercipiatur, vitamque recipiens nocendi vim omnino dimittat. Ubi verò modicè siccus ager bipalio, vel aratro subigi valet, vertendus illico, conferendusque est; ita enim & publica annona, & privatorum opes, mirum quantum! augebuntur.

Loca intrà Urbes, corruptis corporibus contemerata, purganda sunt vel hyeme, vel saltem sub dio.

VI. Quæ hucusque ad purgandas paludes, stagna, lacunas, fossas, cloacasque præcepta dedimus, profectò adhibenda etiam sunt ad detergendas subterraneas cellas luto, cœnoque ab alluvionibus relicto contemeratas; ad cisternas quoque, puteos, sepulchra, latrinas, & si quæ sunt alia loca, graveolentibus corporibus affecta, perpurganda, atque everrenda. Quod enim non nisi hyeme, vel saltem per noctem tutò tentari potest; scilicet nè corrupta, & vitiosa effluvia æstu urgente, vel sub dio latiùs spargantur, & per apertas domorum fenestras facilem aditum habeant in hominum præcordia. Hæc autem non prudentes duntaxat Medicos, verùm bonos etiam Cives nosse, atque opportunè meminisse oportet.

C A P. I V.

Aqua jugis, atque innoxia, cum palus aut omnino exiccari nequit, aut exhausta coenum per æstatem reliquum habet, ad eam temperandam utiliter corrivatur.

SÆpe obstante præsertim æstivo tempore paludes exhaurire non licet, aut exhaustas propter limum malè adhuc olentem purgare non expedit: tunc igitur erit è re publica, ut dulcis, ac perennis lympa illuc derivetur ad coenofas, corruptasque particulas eluendas, temperandasque. Nam, ubi mollis, putida, ac deterrima tellus fermentationis motu agitur, omnium primùm dulcibus, affatimque decurrentibus aquis diluenda est, ut mitescere incipiat: mole siquidem, motuque recens advenientis laticis diluuntur acres, corruptæque particulae, sensimque summotæ per emissarium, opportunè aperiendum, aliò abripiuntur: quamobrem noxia illarum vis necessario minuitur, atque hebetatur. Quod apertissimo experimento ipse ego testari possum in Hadrianæ Molis fossa; quæ, cum sub anno MDCCIX. palustri præcipuè cœno inquinata esset, neque illico exhauriri potuisset, deductâ ex Vaticanis hortis lymphâ, sic temperata fuit, ut accolæ minimè læserit. Vide modum, quo tum usi fuimus in Comment. nostris de Rom. [a] Coelo.

Quandonâ aqua jugis in fossas, & stagna derivari debeat.

II. Neque verò aut recens, aut meum est inventum deducendi puras, jugesque aquas, ut tabescentes in paludibus de malignitate remittant: Nam, præter quam quod apud Strabonem legitur propè

[a] In Epid Rheumat. Cap. V. pag. 235. §. IV.

Repetita ex antiquitate hujusce consilii exempla,

propè Alexandriam in Ægypto paludes perniciem omnem amittere, quoties Nilus illas pervadit, ac diluit; præclarum habemus testimonium Selinuntiorum, quos cùm Empedocles, divino vir ingenio, propter putorem lenifluentis amnis pestilentibus morbis vexatos conspexisset, duos vicinos fluvios in stagnantem derivari jussit, quorum fluentis concito hærente flumine, purgatus est alveus, sensimque dulcescentibus aquis pestilentia grassari desinit, ut refert Laërtius [b]. Eodem planè consilio usum se narrat Pater Salius [c] Divers. per hæc verba: *Si occasione aquarum stagnantium pestilentes febres oriantur, primum omnium faciendum est eis superinducere aquas fluentes; vel easdem exiccare; cujusmodi consultum fuit in Patria mea, circa cujus mœnia stagnabant aquæ in fossis publicis; unde hæ æstate putrescentes erant in causa, ut in fine æstatis, & in autumno plurimæ singulis annis vigerent pestilentes febres.*

[b] Lib. 8. segm. 70.

[c] De Feb. pest. cap. 20. pag. m. 129. & seq.

C A P. V.

Accensis ignibus palustre cœlum ab offusa halituum malignitate purgatur.

Ignis aërem purgat.

[a] In disput. de Tiber. Inundat. pag. 20.

Quæ sit hujus effecti ratio.

E St quoque ignis efficacitas valentissima ad aëris vitia emendanda (etsi Marsilius Cagnatus [a] eam non admodum laudare videatur) præsertim si eluentis aquæ vis præcesserit in paludibus: nam utraque atmosphæræ miasmata, animata scilicet, atque inanimata, per accensum ignem validè disjici, longèque dispelli solent.

II. Neque sanè hujus effectus vera ratio modusque perscrutantibus se occultat: etenim, quæ cum

cum aëre moventur, noxia corpora continuo fluxu ad ignem, quod minor circa illum sit aliorum corporum renifus, propelluntur, statimque ab eodem igne soluta comburuntur, flammæque admixta partim in cinerem, partim in fumum abeunt: quo fit, ut aër, qui crassus, atque impurus ad ignis viscera ingreditur, subtilis illico, & purus egrediatur. Et quidem incendiorum omnium individuus comes est ipse ventus; tametsi aër prius immotus circumquaque fuisset, atque tranquillus. Facit ad rem quod narrat [b] Verulamius, videlicet, *Cùm Gasconia esset Anglicanæ ditionis, exhibitum fuisse Regi libellum supplicem per subditos suos Burdegallia, & confinium petendo, ut prohiberetur incensio ericæ in agris Suffexia, & Hamptonia, quia gigneret ventum.*

[b] *Hist. Ventor.*
pag. 462.

III. Enimvero qui luculento camino, ac præsertim, qui ardentibus fornacibus adsunt, clarè sentiunt, videntque aërem instar venti per infernam ostii partem horizontali penè latione invehì, perennique per supernam inflexo motu sub solius fumi, aut etiam flammæ forma pari velocitate extrusum erumpere: ut non sit ambigendum, crassum noxiumque aërem ab igne validissimè dissolvi, atque purgari; præsertim si ex resinosis, odoriferisque lignis eliciatur: unde meritò scribit [c] Plinius: *est & ipsis ignibus medica vis pestilentia, quæ solis obscuracione (nimirum præviis nubibus, pluviis, nimioque humido) contrahitur. Ignis suffitu multiformiter auxiliari certum est. Empedocles, atque Hippocrates id demonstravere diversis locis: quod de Hippocrate narrat etiam [d] Galenus. Vide hac de re quæ fusè scripsit [e] Amat. Lusitanus. Sed quid opus est priscis, externisque testibus, ubi nos præsentia, & domestica docent*

Qualis sit aeris
ad ignem motus.

[c] *N. H. lib. 36.*
cap. ult.

[d] *De Theriac.*
ad Pison. cap. 16.

[e] *Cent. 7. curat.*
27.

Exemplum ex
fornacibus sum-
ptum .

exempla? In Urbe siquidem Roma fornaces , in quibus lateres coquuntur , extra portam cognomento *de' Cavallegieri* , loco alioquin cavo , udo , ac suapte naturâ insalubri , positæ sunt , & tamen propter arduos perpetuò ignes salubritatem cœlo illi conciliant . Est enim verò ipse ignis cujusque monstri , sed palustris præsertim aëris maximus domitor ; ut proinde Hercules inter Deos olim relatus fuerit , quòd hydram , nempe palustre solum , igne domuerit . Quam sanè rationem verissimam cognovit protulitque , etiam Virgilius , ubi in Georgicis de incendendis agris cecinit :

. . . . . *sive illis omne per ignem*

Excoquitur vitium , atque exudat inutilis humor .

C A P. V I.

De Lucis generatim , deque Sylvarum utilitate , præsertim ubi palus exhauriri non potest .

Insalubres palu-
dum halitus con-
fritis nemoribus
coërcendi .

TANTI refert populorum curam tenere , atque illorum saluti consulere ; quibus extinctis , aut malè valentibus vacuum planè est Principis nomen ; ut , ubi propter ingenium palustris loci adversus naturam ipsam , desperato exiccationis successu , luctandum sit ; saltèm insalubres adspirationes modis omnibus avertere , atque intercipere , confritis nemoribus , expediat : unde quàm minimum à vicinis civibus detrimenti capiatur .

Sylvarum utili-
tates .

II. Et quidem cum sylvarum , lucorumque usus ad naturalia , civiliaque hominum commoda , alendamque diversorum animalium sobolem ; tum ad religiosos mores in solitudinibus efformandos , expoliendosque ; tum denique ad tuendam cœli salubri-

britatem a noxiis paludum, ventorumque effluviis plurimum valeat; factum tamen est, ut interdum homines easdem sylvas, lucosque vel inconsultò succiderint; vel scelerum officinas, atque asyla earumde abusum constituerint; vel easdem salubribus ventis, aut aquarum cursibus impediendis objiciendo, publicæ insalubritatis causas, & fontes effecerint. Adeò nihil est vel ad virtutem colendam, vel ad vitam, valetudinemque servandam opportunè conducens, quod pravis ingeniis ad vitia, atque ad perniciem converti non possit. Propterea sapientissimi Principes quemadmodum sylvas, cum aut aëri, aut moribus corrumpendis inservirent, excidendas omnino, ac subvertendas curaverunt; ita plerunque (ut ex 12. Tab. Romanos Patres olim jussisse tradit [a] Cicero LUCOS IN AGRIS HABENTO.) [a] 2. De legib. ad œconomicos usus, ac præcipuè contra palustres exhalationes diligenter ferere, & conservare studuerunt.

III. Porro, ut aliquot exempla subversorum nemorum, quibus nequissimi olim homines ad patranda scelera utebantur, huc traducamus; satis est ad memoriam revocare in Divinis literis legi excisos lucos, propterea quòd in illis Idolorum cultores impia sacra, horrendaque flagitia perpetrarent. *Præcepit Deus dissipandas esse gentium Aras, & confringendas statuas; lucos quoque igne comburendos, atque idola comminuenda: Similiter jussit Dominus Gedeoni: Tolle Taurum Patris tui, & nemus, quod circa aram est, succide, & edificabis Altare Domino Deo tuo: & inferius viderunt destructam Aram Baal, lucumque succisum.* Exempla subversorum lucorum religionis causa. Deuteron. cap. 12. v. 3. Judicum cap. 6. v. 25. & 26. vers. 28.

IV. Contra verò prudentissimi cæterarum gentium moderatores, cum variam sylvarum uti-

Antiqui omni
studio sylvas cō-
servare fatage-
bant .

Quid sint Hama-
dryades quid
Dryopes .

[b] Ovid. Metam.
lib. 8. fab. 11.

[c] Metam. lib. 9.
fab. 8.

litatem animadverterent, ad continendos in officio multitudinis animos rem efficacissimam, religionem ac metum Deorum incusserunt. Hinc cunctis penè numinibus lucos, ac nemora consecrarunt, ut essent inviolabilia, & consentaneis ejusmodi consilio opinionibus hominum mentes imbuerunt; ita ut vulgo persuasum esset cognatas quasdam esse cum quercubus, aliisque arboribus Nymphas, cumque iis adolescentibus adolescere, ac pereuntibus interire, quas Græci Hamadryadas appellarunt. Nota est Erisichthonis fabula, qui, quòd sacram Cereri quercum, & Nympham obtruncasset, inexplebili fame vexatus est [b] Tum Dryopes in arborem versæ, propterea quòd flores è loto decerpisset: unde illa filium admonens inquit [c].

. . . . . nec carpas ab arbore flores,
Et frutices omnes corpus putet esse Dearum.

Veterum opinio
de diis sylvestri-
bus, & fontanis.

[d] Fast. l. 4.

V. Ea quoque manaverat in vulgus opinio, fontes ac nemora fontanis, atque agrestibus diis obtineri; qua propter nè ingredi quidem sylvas quasdam finè piaculi metu audebant, nec fluvios, scatebrasque turbare: quod quidem non finè publico incommodo impunè fieri licuisset. Unde Paliliorum die Romani pastores certo ritu lustrabantur, & admissa facinora confitentes Palem Deam sibi propitiam precabantur, & ejusmodi criminum veniam exposcebant. [d] Ovid.

Sive sacro pavi, sive sub arbore sacra:

& paulo post.

Seu nemus intravi vetitum, nostrisque fugatæ

Sunt oculis Nymphæ, semicaperve Deus.

Seu mea falx ramo lucum spoliavit opaco,

Unde data est agræ fiscina frondis ovi.

Ne

*Ne noceat turbasse lacus, ignoscite Nymphæ,
Mota quod obscuras ungula fecit aquas.*

VI. Ex lucorum autem Inscriptionibus agnoscimus suos cuique sacerdotes fuisse. Nam Perusiæ habemus.

Lucorum sacerdotes.

C. Betuo C. F.

Sacerdoti III. Lucorum Pr.

Umbriæ.

VII. Quinimo sylvas Consulibus ad conservandum commendatas fuisse colligitur non tantum ex [d] Svetonio in Cæsare, sed ex illo [e] Maronis in Bucol.

Consulibus mandata sylvarum cura.

[d] Cap. 19.

[e] Ecloga 4.

Si canimus sylvas, sylvæ sint consule dignæ.
Nimirum doctissimum Poetam respexisse veterem morem, quo Consulibus, ne sylvarum, & collium usus pessum iret, studium & cura injungebatur. Similiter LUCUM ÆSCULAPIUM, atque Minervium, Religione sacrum fuisse legimus apud [f] Gruterum, ut non sit dubitandum, quin sylvæ priscis etiam temporibus ad arcendam aëris labem; (ut de Luco Mephitis prope Vicum Patritium ad radices exquiliarum communis est Romanorum [g] scriptorum opinio) consitæ fuerint, ferroque illas temerare nefas crederetur.

[f] Pag. 40. n. 4.
Sylvæ noxios vapores intercipiunt.

[g] Nardin. Roman. Antiq. lib. 4. cap. 3. ubi Festum etiam in testimonium adducit.

VIII. Neque solum summa olim fuit cautio, ut nemo lucos excideret, ac penitus everteret; verum etiā ne illorum usquam ramos nimium luxuriantes, frondesque lumini officientes decideret, quod conlucare appellabant, auderet; piaculum enim ducebant id, si aliquis pertentasset, nisi sacro prius facto illi Deo, vel Deæ, cui nemus sacratum fuisset. Nec certè mihi risum movet (quemadmodum fortasse nonnullis, qui Antiquorum ritus indiligenter attendunt) quod M. [h] Cato ad lucum conlucan-

Quâ conditione collucare liceret.

[h] De Re Rustic. cap. 139.

can-

candum Romano more proponit. *Porco*, inquit, *piaculo facito*. Sic verba concipito. Si Deus, si Dea, cujus illud sacrum est, ut tibi jus fiet, porco piaculo facere, illiusque sacri coërcendi ergo. Harumque rerum ergo, sive ego, sive quis jussu meo fecerit, **UT RECTE FACTUM SIET**. Ejus rei ergo te hoc porco piaculo immolando bonas preces precor, ut sis volens propitius mihi, domo, familiaeque meae, liberisque meis. Harumce rerum ergo macte hoc porco piaculo immolando esto. Etenim solertissimi venerandæ antiquitatis legislatores voluerunt, ut, si quis in animum suum induxisset lucum coercere, ac deputare, quod prisco verbo *coinquere* dixerunt, id non finè metu Deorum, hoc est, **RECTE** semper, seu modum nunquam excedendo, faceret.

Ratio sacrificiorum detegitur.

Inscriptiones ad eam rem facientes.

[i] Cap. 6. n. 51. pag. 445.

IX. Unum hic præterire non licet veteris studii ad conservandos lucos documentum, quod opportunè nobis succurrit in Inscriptionibus Fratrum Arvalium, quas Raph. [i] Fabrettus collegit, cujus fragmenta adhuc jacere in Archivo Basilicæ Vaticanæ, conscriptaque fuisse arbitratur Vespasiani Cæsaris ævo.

X. In eo autem describitur sacrificium *ad purgandum piaculum, factum ob ferrum inlatum intra lucum per calatorem*. In fragmento autem inscriptionis apud Gruterum p. 121. *piaculare sacrificium factum memoratur à Porcio Prisco Arvalium Fratrum Magistro Cofs. Tusco, & Dextro ob ferri inlationem scripturæ, & sculpturæ marmoris causa: excitatum enim in luco fuerat monumentum. Eo usque temporibus illis vetitum erat securim, securiculam, falcem venaticam, scalpellum aut aliud quod vis cædentis ferri genus in sacras sylvas inferre.*

XI. Et

XI. Et profectò plura occurrunt testimonia, quibus ostenditur propter everfos lucos ipsis accolis pestifera mala evenisse. Pulchrum fortè iis, qui cupiditate flagrant intelligendi abditos quosdam antiquorum scriptorum locos, habebitur factum, quod narrat Angelus [k] Politianus, ubi secularium ludorum originem repetit, de viro nomine Valesio, unde nomen Valeriæ familiæ. *Erat inquit, ei nemus ante Villam proceris maximè arboribus, quæ statim fulmine iectæ conflagrarunt. Nec multò post filii duo, & filia correpti pestilentia morbo ad desperationem usque Medicorum laborabant. Cùm se se igitur laribus familiaribus advolvens pater pro liberorum salute suum, matrisque puerorum capita devoveret, vox è nemore, quod tactum de cælo, statim audita, salvos fore eos spondens, si Tiberi ad Tarentum pervecti calfactam Ditis, & Proserpinæ foco de fluvio ipso biberent aquam, & quæ sequuntur: quibus procul dubio docemur, nemus illud fuisse sacrum, objectum scilicet vel proximæ paludi, vel insalubribus ventis, ejusque incendio demptum munimentum Villæ. Quamobrem non multo post filii, filiaque (quippe ob tenellam ætatem morbis magis obnoxii) pestilenti malo correpti fuerunt; neque prius ab eo liberati, quàm cælum mutaverint: quod hisce in casibus passim accidere animadvertimus.*

Exemplum ingruentis pestilentia ob everfam sylvam.

[k] *Miscellan. cap. 58.*

XII. Quàm igitur nefarium facinus sylvam Deorum alicui sacram cædere, veteres existimarent, necesse non est docere, inquit, P. [l] Victorius; pleni sunt hujus rei omnes Poetarum libri; [m] Dionis tamen accurati historici testimonium adducemus, quod etiam utile esse poterit, quia fermo est de Turullio, cujus mentionem fecit in epistola ad Cice-

Quam detestandum facinus fuerit sacram sylvam cædere.

[l] *In 7. famil. Epist. Ciccr. 21.*

[m] *Lib. 51. Hist. Rom.*

Ciceronem C. Cossius, illum describens Quæstorem alterius Classis, quam anno priore in Bithynia Tullius Cimber comparaverat. Erat autem Turullius ex interfectorebus Julii Cæsaris, & cum in Insula Co supplicio affectus esset, visum est hoc non finè consilio, ac voluntate Deorum factum esse. *Nam non multò ante ille ad classem edificandam, ÆSCULAPII LUCUM ibi inciderat, & ex ea materia naves fabricaverat.*

XIII. Pauca hæc generatim de nemorum, lucorumque usu, atque abusu dixisse sufficiat; nunc ad singularia descendamus, nimirum ad ostendendum pro nostri instituti ratione ipsas sylvas maxima esse valla & aggeres ad ventorum, palustriumque halituum perniciem intercipiendam.

Occasio sequentis dissertationis

XIV. At enimvero, dum hæc scriberem, animoque agitare ea omnia, quæ ad hujus argumenti explicationem, eruditionem, ac demonstrationem facerent, opportunè accidit, ut Excellentissimus Dux Serminetæ Michaël Angelus de Cajetanis supplicem libellum Sanctissimo Pontifici offerret, à quo fieret sibi potestas incidendi sylvam Pomptinis Paludibus, & australibus, africanisque ventis objectam postulabat; qua de re factum est, ut gravissimo Summi Principis jussu, quæ jam sponte mea pertractare constitueram, urgente etiam publicæ securitatis occasione, alacriter, ac properè fuerim exequutus.

XV. Quoniam igitur, in ea, quam tuli, sententiâ mihi capita omnia hujusce tractationis exhausisse videor, nè actum agam, lucubrationes illas unâ cum Sanctissimi Patris Decreto Lectoribus offerre non abs re existimavi.

JO: MARIÆ LANCISII

Intimi Cubicularii, & Archiatri Pontificii

DE SYLVA CISTERNÆ, ET SERMINETÆ
NONNISI PER PARTES EXCIDENDA

CONSILIUM

*Exhibitum in Cœtu aliquot Eminentissimorum Patrum
qui in hanc rem habitus est IV. Idus Septembris
Anno MDCCXIV.*

IN ÆDIBUS

Eminentissimi, ac Reverendissimi

JO: BAPTISTÆ SPINULÆ S. R. E.

CARDINALIS CAMERARII

77557

S. D. N.

CLEMENTIS PP. XI.

Interfuerunt huic Coetui à SUMMO
PONTIFICE delecti.

Eminentiss. & Reverendiss. Domini Cardinales.

Jo: Baptista Spinula S. R. E. Camerarius .

Laurentius Casonus .

Petrus Marcellinus Corradinus .

Nicolaus Grimaldus .

Curtius Origus .

Illustrissimi, & Reverendissimi Præsules.

Patricius Seleuciæ, Thesaurarius Generalis, nunc
S. R. E. Cardinalis .

Ferdinandus Nuptius Archiepiscopus Nicænus ,
nunc S. R. E. Cardinalis .

Sylvius de Cavaleriis Archiepiscopus Athenarum .

Prosper Marefiscus Episcopus Cyrenensis Au-
ditor Sanctissimi.

Antonius Bancherius Secretarius S. Consultæ .

Guido De Palagio Secretarius Congregationis
Boni Regiminis .

Faustinus Crispoltus Auditor Eminentissimi Car-
dinalis Camerarii .

Jo: Maria Lancisius Archiater SANCTITATIS SUÆ.

Gaspar Turchus Commissarius Camerae Apostol.

DD. Dominicus Gagliardus Protomedicus Ge-
neralis, Vincentius Antonius Gattuccius Phy-
sicus Collegialis , & Jo: Carolus Piancastel-
lus Substitutus Commissarius ejusdem Came-
ræ Apostolicæ .

EMI-

EMINENTISS.^{MI} PATRES

ET si plurimis, iisque gravissimis Christianæ Reipublicæ negotiis CLEMENTISSIMUS PONTIFEX per hæc tempora distineatur; ita curat tamen majora, ut haud unquam leviora prætereant, nec privatas singulorum fortunas respicere dedignetur. Hinc vestræ auctoritati, ac providentiæ, Eminentissimi Patres, vestræque, Illustrissimi Præsules, dignitati, fidei, atque solertiæ dijudicandam commisit hanc causam de Cisternæ, ac Serminetæ nemoribus excidendis: utrum scilicet per partes tantum cædi, an tota oppidis illis finitima, ac circumjecta Sylva evertenda sit. Ego verò, cum eam rem mecum attentius reputo, facile perspicio, quantum commodi, atque emolumenti in clarissimam vetustissimamque Cajetanorum familiam, de Apostolica Sede optimè meritam opportunè rediret. Ast eodem temporis momento luctuosissimæ calamitates obversantur animo, quæ non universæ modò Volscorum provinciæ, sed Romæ ipsi, haud longè diffitæ, ex insalubri cœlo impendere videntur. Quapropter, cum mihi hodiernâ die loquendi partes impositæ sint, quòd pro muneris mei ratione salubrem, aut morbidum cœli statum probè cognitum perspectumque habere debeam, haudquam sciens prudensque committam, ut proditæ

De Serminetæ Sylva excidenda deliberatio delegatis Cardinalibus, ac Præsulibus commissa à Summo Pontifice.

veritatis reus agi possim. Præsertim verò cum meæ fidei, ac diligentiae Summi Pontificis salutem creditam, commendatamque confidero, evidenter agnosco, vosque ipsi agnoscitis, Eminentissimi Patres, adnitendum mihi esse pro viribus, ut non certas solum malorum causas, sed levissimas quoque suspensiones amoliar; ne & publica incolumitas, & Summi Pontificis vita, è qua salus omnium, & fortuna pendet, in discrimen objiciatur.

II. Ut autem ratione, & via procedat oratio, quam pro rei propositæ gravitate limatissimo vestrorum omnium iudicio libenter submitto, hunc ego in differendo ordinem tenere decrevi.

III. Ac Primum quidem ostendam studiosissimè cavendum, nè tota Sylva, de qua agitur, undique evertatur. Deinde, sicubi connivendum esset, cauti hominis operam desiderari in negotio, quod mercatorum arbitrio neutiquam permitti debet: neque promiscuè, sed certis dumtaxat in locis, certisque adhibitis cautionibus succisionem fieri oportere, de quibus in fine monebo.

IV. Primò autem probaturus eam positionis partem, quæ totius Sylvæ excisionem respuit, atque averfatur; uti possem argumentis ad vulgarem, popularemque sensum accommodatis, inter quæ prima fortè ea sunt, quæ ab instituto, & more majorum ducuntur. Post homines natos, quod sciamus, nunquam ea Sylva prorsus everfa est: quare meritò iis accenseri potest, quas Romani sacras esse voluerunt: *Lucos nimirum, quos cadere olim, aut eruere minimè licebat; hocque facinore, immò plusquam sacrilegio Deorum iras, atque offensas inexpressibiles contrahi putabatur*, ex vetustissimis Auctoribus collegit [a] Hoffmannus. Hujusmodi autem Syl-

Cōsultationis divisio.

Demonstratur integram Sylvam non esse recidendam.

Si per partes excidenda sit, certis legibus id fieri debere.

Primum argumentum, ne tota Sylva succidatur, ductum ex instituto, & more majorum.

[a] *Lexicon. tom. 3. verbo Lucus pag. 863. cap. 2.*

Sylvis adeò cavebant sacrae leges; ut nè luxuriantes quidem ramos ac frondes decidere fas esset, nedum totas radicitus excindere. Simpliciores autem, ac vulgares animas ineptâ superstitione implicitas, is pervaserat error, ut crederent, degere in Lucis Deos arborum Præsides: at longè aliamentis in sagacissima gente, quæ non ita stultè sapiēbat, ut tale quid sibi persuaderet. Solemne huic erat prætere religionem, ubi de Reipublicæ utilitate agebatur. Non admodum igitur dissimile veri videtur, quosdam Lucos integros, & inviolatos servari, rem tanti momenti visam esse Romanis ad præcavendos morbos, ut imbutis Deorum opinione animis, ad religionem id pertinere persuasum esse voluerint. Hinc strenuos alioquin, ac fortes Cæsaris milites prope Massiliam tacitus horror corripuit, ubi subvertere jussi vetustam Sylvam, imperiis parere detrectarunt, veriti loci religionem, ut cecinit [b] Lucanus

[b] *Pharsal. lib.*
3. v. 429.

motique verenda
Majestate loci, si robora sacra ferirent,
In sua credebant redituras membra secures.
Quare arripiendum fuit Cæsari ferrum: & ut cunctantes ignavo metu solveret, primus recidendæ Sylvæ audaces manus admovit.

librare bipennem
Ausus, & aëriam ferro proscindere quercum.
His addere possem complures Sylvas, quæ apud Antiquos pro sacris habebantur, dicatas fuisse [*] Æsculapio Medicinæ Præsidi, & ut rebantur, sanitatis Numini, & Servatori. Hinc rectè colligimus ad tuendam sanitatem fuisse ea loca arboribus confita, & consecrata.

[*] *Vide Not. P.*
Victorii in Epist.
Famil. Cicer. lib.
7. epist. 21. edit.
Parisen. ann.
1557.

V. Huic proxima, & fortè gemina est ratio, quæ

Alterū argumentum à rei novitate petitam.

quæ petitur à novitate rei. Dubium enim atque infelix omen habet novitas; nec temere, & inconsideratè quicquam immutandum; cùm infaustos aliquando exitus habeant innovationes. Ab ultimâ quidem antiquitate Sylva illa succrevit, nec à primo ævo usque ad nostram ætatem memoriæ proditum est, fuisse unquam temeratam. Longa nos docuit dies, quid opus factò. Et si bene cessit majoribus nostris à succisione hujus Luci abstinere, quorsum à prisco eorum Decreto recedimus, & nobis mala, aut malorum pericula arcessimus, & provocamus? Liceat hic mihi justas metus, ac diffidentiae causas exaggeraturo altiùs vocem efferre: Peccat in leges prudentiæ, qui nova ancipitis exitus, & plena periculi præfert antiquis, longo ævo, multoque usu probatis: nova autem molimur, si Sylvam succidi permittimus; veteris instituti tenaces sumus, si Sylvam succidi vetamus: præstat igitur immotam finire hanc Camarinam. Huc bellè cadit, quod refertur à Tacito [c]. Ubi actum est in Senatu ab Aruntio, & Atejo, num ad moderandas Tiberis exundationes, solito alveo deducenda essent flumina, & lacus, per quos augescit; Senatores omnes in sententiam Pisonis concesserunt, *qui nihil mutandum censuerat*. At ego sollicitus veritatis conquisitor, qui non multum exemplis, auctoritatisque tribuam, nisi & experimentis, & rationibus innitantur, omissis hisce popularibus argumentis, ea tantùm producam, quæ solidiora, nec infra vestram dignitatem videri poterunt. Interim, nè rationi desit experientia; ambæ siquidem ad improbandam succisionem amicè conspiciant; tria mihi pro certis sumenda sunt, quibus nemo jure reclamet.

[c] *Lib. 1. Annal.*

VI. Primò in rem nostram magni esse puto præmittere Sylvas incæduas confitas prope loca palustria, obverfas in ventos insalubres, quales apud nos sunt Euronotus, Auster, & Africus, si incumbant, aut immineant noxiis exhalationibus, firmissimum, atque aptissimum esse veluti munimentum, quo finitimæ Urbes, Oppida vel Pagi ab exitialibus effluviis protegantur, quamvis ipsis Sylvis altiùs emineant: imò statuendum puto, hoc Sylvarum obice effluvia meliùs coerceri, quàm si obstaret collis editissimus, & supra Sylvam assurgens.

Tria Auctoris postulata ad impediendam totius Sylvæ succisionem.

Sylvas ab exitialibus adspirationibus ac ventis finitimos locos munire.

VII. Secundò Austrinos ventos, iisque proximos peculiaris cujusdam naturæ esse, cujus vis Septentrionalibus prorsus adversatur; hoc est ventos Austrinos surgere ab imo, & lambentes summam terram, indè semper surrigi ad montana; ubi Boreales à summis ad ima descendunt, præmuntque subditam regionem: Ea verò istiusmodi ventorum proprietas non vulgus modò fallit, sed alicujus etiam nominis Scriptores præterivit.

Australes ventos surgere ab imo, & summa petere: septentrionales contra.

VIII. Tertiò Pomptinas Paludes, & proxima iis loca, etiam apud veteres Romanos, laborasse invidiâ iniqui cœli: nostrâ autem ætate hanc invidiam, ni auctam, certè non esse depulsam, nec imminutam.

Pomptinas Paludes fuisse, & esse inclementissimi cœli.

IX. Notius fortè est primum postulatum, quàm ut in hoc eruditissimo Conventu demonstrari necesse sit; at quia illi potissimum innitor, & mei instituti ratio eò spectat, ut ostendam nihil æquè conducere ad tuendam salubritatem, quàm si hæc Sylvæ intactæ relinquantur; primum quidem rationes, deinde exempla, quæ ad rem faciunt, in medium adducam.

Rationes, quibus asseritur Sylvarum incæduarum utilitas ad tuendam cœli salubritatem.

X. In-

III 2 DE SYLVA CISTERNÆ, ET SERMINETÆ &c.

Quomodo Sylva
meliùsquàm col-
lis à noxiis efflu-
viis oppida tuea-
tur.

X. Incæduas Sylvas efficiunt procerae, & in eximiam altitudinem editæ arbores, quæ densæ, ac frequentes in ingens spatium porriguntur: Hinc nemo non videt, eas colligi in speciem vasti corporis, sed flexilis, & quod irruentibus ventis facilè cedat: quia verò hæc tument collibus, illac valibus cavæ sunt; & ex arboribus aliæ aliis, vel humiliores vel editæ magis, inæquali surgunt cacumine, & variis nexibus intrlicantur; ne dum in interiore recessu; verùm etiam supernè in medio aëre, distinguere est varia, eaque inæqualia spatiorum discrimina, quæ aptissima sunt excipiendis, & inde separandis, & coërcendis, immo quodam veluti Vanno, aut Qualo excernendis, ac percolandis aëris sordibus, quæ humidiores, pinguiore, & glutinosæ, nunc leni motu, nunc vasto impete inter eos arborum anfractus, & veluti labyrinthos interceptæ dissipantur, atque dispereunt. Quo fit, uti æther jam purior, excretis inde noxiis, imò dum calet æstas, ferventioribus particulis, ad proxima deinde loca perlabatur. Et si ex mechanica amussim mathematicam rei philosophicæ adhibere velimus, facilè perspiciemus, sic interceptos halitus minùs nocere, quàm si colle aliquo objecto vel montis jugo exciperentur. Nudus collis sustinere utique potest, & utcumque frangere, & moderari recto impetu illatos, at enervare omnino non potest, nec purgare aërem lethiferis sordibus, quæ dum in lævigatam, & curvatam superficiem solidi, & nudi collis impingunt, impactæ per lineam obliquam facilè elabuntur, & resiliunt.

XI. Multùm quoque id genus Sylvæ juvant loca aut foeda paludibus, aut referta fossilibus indolis perniciosæ; tunc enim exitialis fluor, & halitus mor-

morbosus, qui è solo efflueret, ut notavit Plinius, partim permeat arborem, & in truncum, & ramos, totamque plantam distribuitur per surculos, & canales, in quibus vitam concipiens, nocendo non est; partim inter ramos, & frondes interceptus dissipatur.

XII. Hæc præcipua sunt rationum momenta, quibus efficitur, ut salutare admodum sit hoc genus Sylvarum, ut mirari minimè subeat, si Majores nostri, nè incenderentur, aut reciderentur, alicui Numini sacras esse voluerint, obtendentes religionem, ubi humanarum legum præsidio non foret consultum fatis.

XIII. Nec minorem vim, ut puto, habebunt exempla, satisque crit in manus sumere Famiani Nardini [d] Romanas antiquitates, ut videamus tot Romæ fuisse Lucos, & sacras Sylvas, quot erant loca, quæ aut stagnabant aquis, aut gravè olebant. Et nè paludes Pomptinas dimittamus, eò loci, ubi subsidunt novæ paludes, quondam, ut in suo eruditissimo Latio [e] perhibet Eminentissimus noster Corradinus, medius inter Pometiam, & oram litoralem Tyrrheni extabat ad meridianam plagam Lucus, & Templum, in quo Dea Feronia colebatur. Hic autem Lucus maximo erat usui, & commodo Urbi illi ad avertendos halitus maris; & de ea vicinia locutus summus Philosophus, & naturalis Historicus [f] Theophrastus, qui quinto Seculo ab Urbe condita inclaruit, ubi meminit aquarum, quibus jam tum largiter scatebat ager Romanus, statim addit densa nemora, & saltus, quibus cingebatur: *Latinus autem ager aquis totus abundat, & plana Laurum Myrtumque habent ejus amplitudinis, & altitudinis, ut pro Carina Etruscis navibus possit sufficere*

Eadem Sylvarum utilitas historiarum testimoniis vindicatur.

[d] *Roma antica lib. 4. cap. 3.*

[e] *Lib. 3. cap. 6.*

[f] *Lib. 5. Hist. Plant. cap. 9. pag. m. 538.*

114 DE SYLVA CISTERNÆ, ET SERMINETÆ &c.
cere. Et propiùs adhuc loquens de tractu ad mon-
tem Circæum, qui scilicet juxta Paludes Pomptinas
assurgit, ita scribit: *Circæum verò, quod vocant, ex-
celsum quoddam promontorium, tradunt frequentissi-
mum arboribus, & robore, Lauro, Myrtoque majori
ex parte scatens.*

Recentioribus
exemplis idem
confirmatur.

XIV. Quorsum verò antiqua commemorare,
cùm nova habeamus ad manus, si vetera fastidimus.
Secundùm littora nostri maris, quæ meridiem spe-
ctant, duobus ab hinc non solidis seculis, latissima
furgebant nemora, quæ ab agro Romano insalu-
bres ventos arcerent. Verùm nescio cujus, ini-
quo certè nobis consilio, sub Gregorio XIII. divi-
tiarum improbè cupidi de illis excidendis cogita-
runt, rati se uberiores quæstum facturos ex aucto
solo arationi idoneo, quàm ex otioso, & inertì in
speciem nemore. Fruimur sanè optatis, & cùm vis
ingens frugum indè provenerit, facti sumus nostro
malo ditiores opum, at simul insalubri coelo evasi-
mus infeliciores: mox enim ab illa incisione incubuit
major malorum cohors. Id uno omnes fatentur ore:
At quia res est plena periculi, studia & facta Princi-
pum, præcipuè dum vivunt, damnare, inter Au-
ctores ejus temporis, unus duntaxat, quod viderim,
recensetur Theodorus (g) Amaydenus, qui apertè
conquestus est, nostras oras fuisse arboribus denu-
datas, quia hâc veluti datâ portâ irruerunt venti
insalubres.

[g] *M. S. delle
Famiglie di Ro-
ma.*

[h] *Lib. 1. tract.
2. cap. 2. de Fago.*

XV. Nec desunt exempla Sylvarum, quæ pro-
ximis Urbibus certo præsentique auxilio sunt.
Præclarissimus (h) Aldrovandus in suo de Plantis,
& Arboribus libro testatur, nemus à meridie situm
mirè juvare Bononiam, nè quid noceant perniciosi
Austrorum flatus: *Nemora* (ipsius utor verbis) *ma-
gnæ*

gnæ sunt considerationis, quemadmodum illa, quæ in meridionali Apennini jugo, quo ad nos Bononienses sita sunt, à quibus australes venti noxæ nobis utilissimè impediuntur Præterea apud Josephum (i) Ceredum Medicum, eundemque aquarum Architectum legere est, nunquam fore, ut Placentia ipsius patria aëris adeò salubris usurâ frueretur, nisi ab Austrina plaga, præter montem, contra noxios ventorum impetus oppositam haberet Sylvam consitam supra murorum aggeres.

[i] Nel 3. discorso del modo di alzar le acque da luoghi bassi pag. 29.

XVI. Sed frustra sollicitus moror externa, ubi in eodem ipso agro Romano nostra præsto sunt experimenta. Marianum, vulgo *Marino*, frequens in Latio Oppidum incæduo nemore sese tuetur adversus maleficos impetus Austrorum. Hi procul dubio modicum inflexi vi ventorum occiduorum sub vesperam ingruentium, in vapores inciderent Lacus Albani, qui ad eam partem suas decliviores alluit ripas: quamobrem perinde foret de succidendo eo Luco cogitare, ac velle Marinensi populo gravem inferre noxam, quam Paulus (k) Sanquiricus narrat Tolfæ Oppido Tusciæ illatam fuisse everso nemore, quod Oppidanos ab Euro-notis ventis tuebatur. Ex eo enim tempore in vulgus epidemici morbi coeperunt ingravescere; quod ejus loci seniores sæpiùs antea accidisse memoriâ repetebant, quotiescunque eidem nemori securis illata fuisset. Proinde non immeritò P. Eschinardus (a) in libello de Agro Romano ab quarundam Sylvarum excidio deterius factum esse Ostiense cœlum arbitratur. Et hac de causa Seraphici Eremitæ vulgò *Padri Capuccini* nullius unquam Monasterii adeunt possessionem, quin priùs Sylvam consaverint contra infalubres ventos, & exhalationes, quibus alioquin forent obno-

[k] In Italica dissertatione di migliorare l'aria di Borgo.

[l] Cap. 10. §. 168

[m] *In tract. de
Peste cap. 258.
num. 17.*

xii. Quid? Quod Eminentissimus (m) Castaldus rationi sociam addens, & comitem experientiam, providè scripsit: *Pestilentia, quæ ab Austris oriuntur, non statim possumus causam removere, aut ventos humanâ arte propellere: possumus tamen futura salubritati prospicere, ac regionem, quæ ab Austro læditur, imposterum munire Sylvis versùs meridiem plantatis; incurrens enim ventus in arbores, fractus in Urbem incidit, minùsque noxius: & sanè ad hunc usum optima censentur Laureta, ex quibus salubres, & sicca exhalationes evolare videntur: qua de causa Medici consulerunt Commodo Principi, ut sæviante pestilentia, Laurentum peteret, ubi plurima Laurus confita erat.*

Sylvas in planitie confitas etiã montana loca ab australium ventorum infalubritate tueri, quòd australes vèti ab imis ad summa, tendunt.

XVII. Pauca verò isthæc sive experimenta, sive rationes, ni fallor, efficient, Eminentissimi Patres, ut plura, eaque majora celeri mente completamini, quò raturum magis, certumque habeatur, nobis admodum utile esse & salutare, interpositu, interjectuque Sylvarum defendi. Si cui verò ea infedisset opinio, ut crederet à Sylvis in planitie confitis protegi non posse ea Loca, quæ summum aliquod montis jugum occupant: hunc illi facilè eximam errorem, si ad ea satis attendat, quæ ad secundum Postulatum dicenda occurrunt. Ibi demonstrandum proposueram ventos australes, nè dum loco, & adversâ veluti fronte, sed vi quoque & ingenio planè pugnare cum Borealibus. Prodeunt illi ab imo, summamque terram radunt, unde sublimè elati, etiam in summa Montium evadunt. Primus id fortasse Homerus deprehendit ab A. [n] Gellio laudatus, ubi quærens quæ de causa flante tantùm Borea mare intumescat, (eo enim silente tranquillum fit) At contra, etiamsi Auster resederit, mare ingentes fluctus impellat, atque

[n] *Atticarum
Noctium l. i. cap.
30.*

atque æstuet: ita dissolvit quæstionem. *Austri verò, & Africi ad meridianum orbis circulum atque ad partem axis infimam depressi inferiores & humiles per suprema aquoris euntes protrudunt magis fluctus quàm eruunt: & idcirco non desuper læsæ, sed propulsæ in adversum aquæ, etiam desistente flatu, retinent aliquantisper de pristino pulsu impetum.* Deinde allatis Homeri versibus Aristotelis quoque laudat problemata, ut ostendat mare ab austris funditus commoveri. Sic autem ille: *Cur austro spirante mare cæruleum sit, Aquilone obscurius atriusque? An propterea quod Aquilo minus mare perturbat: omne autem quod tranquillius est, atrum videtur.* Præterea idem Philosophus Peripateticorum [o] Princeps inquirens, quid causæ sit, cur Auster in vastas Ægypti regiones non excurrat, ita differit: *An quoniam Terra Ægyptus cava secundum partes suas interiores est, superiores, semotioresque eminentiores. Hinc enim Auster, ut cava intacta supergredi, sic excipi ab eminentioribus potest.* Et reapse Majores nostri, ubi in agro Romano nullæ extabant arbores, quæ ventorum molestiam depellerent, maluerunt in demisso potius, quàm in acclivi solo domos exstruere, propterea quòd ima loca tuta magis arbitrabantur ab Austro. Siquidem Auster exclusus, & impulsus abs Terra, quam jugis, & incitatissimus sub zona torrida afflat calor, indè secundo sole ad nos delatus, multum habet æstuosi; quoniam secum trahit maximam copiam corpusculorum igneorum, salinorum, & æstuantium, & eo fermè modo, quo in doliis, aliisque vasis subsidentes fæces turgent, commoventur, & laxantur; ita ut, spirante Austro, vina, cæterique heterogenei liquores, ex perspicuis turbidi fiant, & confusi; non secus item

[o] Sect. 26. Problem. quæst. 46.

ac ex quolibet alio corpore, in quo sulphurei, & virosi cohibentur halitus; postquam intestino ejusdem venti motu funditus exagitati fuerint, ac sursum evecti, teterrimus quaquaversum odor efflatur; haud aliter, inquam, à putri solo, vastisque paludibus ac stagnis Auster commovere solet, ac ciere, & imminuto pondere in altum abripere insalubria corpuscula.

XVIII. Hujusmodi verò directionis ab imo in altum apertissimè etiam meminit eximius Philosophus [p] Verulamius in sua Historia ventorum, his, quæ subdimus, verbis: *Auster magis humilis est, & lateralis, Boreas celsior, & spirans ex alto, neque hoc de elevatione, & depressione polari dicimus, de qua supra; sed quod origines suas habeat plerumque magis in vicino auster, magis in sublimi Boreas.* In eandem opinionem consentit etiam Cartesius, qui in suis Meteorologicis [q] querit, & evidenter demonstrat: *Cur ventus australis flare soleat ex imo in altum.*

[p] *Qualit. & Potest. Ventor. n. 7 pag. 28.*

[q] *Cap. 4. pag. 332.*

Experimentis idipsum demonstratur.

XIX. At enim mihi, imò & summis à me supra laudatis viris tantum auctoritatis non vendico, ut hanc unam, citra omnem rationem, valere velim. Docendum quod dicimus; & si quis lector experimentis magis, quàm allatis testimoniis credere velit, accipio conditionem. Missis igitur, quæ ex vetustis Annalibus bene multa allegari possent exempla; nupera tantum, & non ita pridem sub nostris oculis posita in memoriam redigam. Epidemia, quæ Anno 1695. in regionem, quam vocant Urbem Leoninam, Romæ ingruit, non aliunde profecta est, quàm quòd in Pratis Neronianis, & in Arce Hadriana, nec ex elicibus aquæ deductæ fuerant, nec fossæ limo purgatæ. Hinc ea morborum colluvies, quam declinare non potue-

ruerunt Incolæ Montis Gundii : *Monte Mario* : Si-
quidem ferè omnes in illos inciderunt , & pleri-
que absumpti sunt ; si eos excipimus , quibus ve-
luti pro aggere erat sylva vulgò dicto *di Madama* .
Non alia de causa id factum est , nisi quia , crebrò
flantibus mense Augusto , & Septembri Austro , &
Euro-noto , hi ab imo pratorum ad culmina ejus
montis , quâ parte destituebatur arboribus , secum
abripuerunt virosos halitus . Et jure mirum videri
potuit , hos ventos indolis alioquin insalubris tu-
tatos tamen fuisse suburbium vetus , & suburbium
Sancti Spiritus ab ea morborum vi , quæ proximè
serpebat , & vagabatur : quia nimirum in oppositam
plagam propellebant noxias exhalationes , easque
à subjectis locis ad summa montium juga urgebant ,
quò certè non evasissent , si in æquore camporum ,
aut juxta fossas confita fuisset sylva exceptura , &
cohibitura sordes effluviolorum .

XX. Interim è diverso abunde intelligi potuit
Boream , eique proximos ventos resistere , & ab
alto ad imum refrangi : imò usque adeò non attol-
lere insalubriores vapores è terra vel aquis emis-
sos , ut compefcant potiùs & ad ima detrudant .
Flant enim adversi radiis solaribus , & multùm nitri
secum convehunt , quo ut cùm maximè aër concre-
scit , & gravior proinde fit . Hoc volens prætereo
quoniam præsentì meo instituto sat est probasse ,
maligna , & pestifera effluvia de facili à ventis au-
stralibus altiùs efferri ad ipsa quoque montium ca-
cumina , præcipuè si modico assurgant jugo , & eo-
rum flatibus è regione obversentur .

Ejusdem asserti
argumentum ex
Arce Gâdulphi,
& Pontinis pa-
ludibus ductum.

XXI. Et si vereor ne abutar EE. PP. patien-
tia vestra , facere tamen non possum quin hìc
exemplum subjiciam Arcis Gandulfi . Hoc oppidum
in

[r] *Ex Lapid. in
exterfacie Domus
Pontif. Arcis Gã-
dulph.*

[s] *Lib. 9. Æneid
in princip.*

in editissimo colle situm, olim ante tempora [r] Pauli V. graves experiebatur, & subinfestos vapores antiqui Lacus Turni, quamvis positus esset ad occidentem, & spatio non exiguo distaret à summo colle, qui ad duo milliaria demittitur in subjectam vallem, ubi is Lacus desidebat. Ausim profectò afferere id mali conferendum fuisse in excisam, & everfam eam sylvam, quam veteres Romani ad litora Lacus, quâ parte collem respicit, providè conseverant, ut colligere est ex illo [s] Virgilii versu.

. . . . . *Luco tum fortè parentis*

Pilumni Turnus sacratâ valle sedebat.

Nonnulla hujus sylvæ portio visitur adhuc in Hortis Pontificiis Albani, ejusque interpositu ab hac eadem Urbe vapores illius Lacus efficaciter arcebantur. Ubi verò supra laudati Pontificis jussu Lacus exiccatus est, ipsi acceptum ferimus, quòd liceat uti meliore cœlo, ibique salubriorem animam ducere: quod sanè beneficium non semel Sanctissimus Pontifex Clemens XI. expertus est.

Exemplum è
Pomptinis palu-
dibus repetitum.

XXII. Tertio loco succurrunt tandem animo Pomptinæ Paludes. Insalubritas ejus regionis notior est, quàm quæ indigeat rationibus probari. Tractus omnis vastis paludibus, aut obducitur, aut alluitur: è regione positos habet Lacus desides, & Flumina lentis, ac inertis motus, præcipuè contra Africum, & Austrum, & non exiguâ sui parte contra Euro-notum. Iniquior autem fama de cœlo illo ita percrebuit, ut satis superque omnibus id persuasum fuerit, & præ cæteris Eminentiss. Cardinali Corradino Setiæ nato, & Eminentissimo Grimaldio, qui in Latio summa cum laude diu versatus est, illi ditioni regundæ præfectus: Rogare igitur possem

possem hoc mihi tanquam compertum, & exploratum dari, secutus opinionem Fortunati [t] Fidelis [t] *Lib. 1. cap. 5. pag. m. 38.*
in Tractatu de relationibus Medicorum, cui universi consentiunt: *De Lacubus verò, (inquit ipse) atque Paludibus multa scribere nihil necesse est. Hujus generis aquas nemo non detestatur, ac morbosissimas illas regiones ubique experimur, quibus vicini sunt Lacus: Nihilominus hoc ipsum, nè quid ultra requiratur, rationibus, & experimentis probandum suscipio.*

XXIII. Et sanè prisco eo tempore, quo res Romanæ florebant, & Latium ut cum maximè à frequentanti populo colebatur, eo, inquam, tempore, quo Ostia, Portus, quas modò veriti infestum cœlum immanè averfamur, suo erant in pretio; adhuc tamen ora maritima, eâ parte, quâ ab Antio usque ad Tarracinam porrigebatur, unâ cum conterminis locis, invidia laborabat damnati aëris [u] Strabo (ut de Silio Italico taceam, Pomptinum campum pestiferum appellante) celeberrimus ille Geographus, qui scripsit, regnante Tiberio, de eo regionis statu sic loquitur: *Omne Latium felix est, & omnium rerum ferax, exceptis locis, quæ palustria sunt, atque morbosa, qualis est Ardeatinus ager, inter Antium, & Laviniam, usque ad Pometiam, & Setini agri quædam, & circa Tarracinam, & Circeum: His verbis rem, & rei causam complectitur clarissimus Auctor, cum ait: Loca quæ palustria sunt: Eoque magis id notatu dignum est, quòd Strabo scribebat eo tempore, quo Julius Cæsar, & Augustus Pomptinas Paludes non ita pridem exiccari jusserant, & curaverant. Per hæc eadem Augusti tempora* [x] *Lib. 1. sue Architect. cap. 4. circa finem.*

De Nox. Palud. effl. Lib. 1.

Q

eas

Paludes in Latio
nostra ætate sunt
auctæ, & ideò in-
salubriores.

cas spectavit, ut immanes hiatus, & promptuaria pravarum exhalationum, nisi quia: *Non habent exitus profluentes, neque per flumina, neque per fossas; sed, stando, putrescunt, & humores graves, & pestilentes in iis locis emittunt.* Nos autem in eo agimus seculo, in quo enormiter auctæ sunt paludes, & eo usque excreverunt, ut celeberrimæ quondam Urbes, primùm innatantibus aquis obrutæ, dein longâ oblivione sepultæ, vix ac nè vix quidem nomen servaverint posteris memorandum. Si igitur ex palustres, & residues aquæ, quamvis intrâ angustiores ripas receptæ concluderentur; adhuc tamen noxiis halitibus erant infames; ubi nostra ætate, alvei minùs patientes, largiùs, & latiùs excurrunt, & defident, cui verisimile fiet correctæ esse vitia, quæ aucta esse oportet? Quis sibi persuadeat puriorem esse aërem, & ab effluviis magis expeditum, ubi finitimi campi majore copiâ aquarum ab Astura affluentium obruuntur, nec minùs exitialibus ventis infestantur? Aliud addam, quod apud Philosophum valeat plurimum: nimirum alto limo palustrium aquarum, quas Ager stagnantes fover, à proximo quodam sulphurato fonte, novas aquas, quæ à putore nomen habent, & vulgò dicuntur: *Acqua puzza*, se se inferere, & immiscere, easque maximâ sui parte, unâ cum Ufente, influere in Paludes, ibique perire.

Eadem inclemē-
tia medicis ob-
servationibus ul-
teriùs confirma-
tur.

XXIV. Rationem sequitur, & excipit experientia, quâ monemur, exeunte Julio usque ad Mensẽ Octobris, eò recurrere morbos anniversarios, eosque malignos. Quòd si in plerisque Indigenarum observare liceat, & deprehendere vultus non illiberales, & coloris utut non invenusti, non statim aliquid certi de aëris salubritate concludi potest:

potest : id enim facile tribuas , quòd suo illi clima-
ti , & cœlo assueverint . Nimiùm profectò ne cre-
de colori , nam auctore [y] Plinio : *Salubritas loci* [y] *N.H. lib. 18.*
non semper Incolarum colore detegitur , mox subdit : *cap. 5.*

nihil autem salutare est , nisi quod toto anno salubre :
Nec constans , nec perennis est sub eo cœlo corpo-
rum habitus : quis enim sobrius Româ mense Augu-
sto , aut septembri Setiam , aut Privernum concede-
ret rusticaturus , ibique securus ageret ? meritò
igitur fateri cogimur Pomptinam regionem in ea-
rum censum esse rejiciendam , quas infalubris aër
infamat . Hinc vitio ejus cœli adeò vehemens pe-
stis corripuit Volscos (id nomen quondam huic po-
pulo) ut nulla gens , aut ætas , quòd meminerint
homines , acriorem passa , non sinè comploratione
prodatur à [z] Dionysio : tot enim millia hominum
absumpta sunt , ut vix decima pars miseræ ejus gen-
tis superaverit : *Tanta* , inquit , *repentè Volscos inva-*
sit pestilentia , quanta nusquam , nec apud Græcos , ne-
que Barbaros fuisse narratur ; nulli parcens ætati , nul-
li conditioni , nulli sexui sive in debiles , sive in validos
incideret ; cujus cladis magnitudo satis liquere potest
ex nobili ejus gentis Urbe Velitra , quæ magna priùs ,
& populosa , sic tum exhausta fuit , ut decima tan-
tum Incolarum pars reliqua permanserit , cæteris om-
nibus extinctis .

Incolarum color
non est certum ,
salubritatis indi-
cium .

Immaniſſima pe-
stis Volſcis à Pa-
ludibus Pompti-
nis illata .

[z] *Antiq. Rom.*
lib. 7.

XXV. Sed quorsum in re tam obvia , & perspi-
cua vos conficio EE. PP. , cum sufficiat testem pro-
ducere P. Athanasium [aa] Kircherum , qui de ex-
hauriendis Pomptinis paludibus rogatus sententiâ ,
hæc habet : *Anno 1650. quinta Novembris Setiam*
me contuli , omnem paludum rationem excepi , Ufen-
tem ligno divagatus , litorum , fluminis , fossarum , &
paludosi campi conditionem summo studio consideravi :

Athanasii Kir-
cheri suffragio
Paludum Pom-
ptinarum insalu-
britas confirma-
tur .

[aa] *Lib. 4. cap. 3.*
pag. 352.

Re dein non minùs operosè, quàm accuratè perpensâ sentit, abjiciendos non esse animos, perinde quasi res deplorata foret; posse genti illi provideri, eâdemque viâ prospici Romano cœlo. Ad præsentem rem nostram aptior est locus, quàm qui possit à me præteriri, aut mutilus, & mancus adduci:

[bb] *Loc.cit. cap. 5. pag. 263.*

[bb] *Accedit ex perfecta cultura maximi sanè momenti emolumentum; & est bonitas aëris culturam consequens. Cùm enim regio continuis palustrium, mortuarumque aquarum noxiis exhalationibus non vicina tantùm loca, sed etiam ipsam Urbem nocivæ qualitatis impressione infestet; fiet quoque ut sublatâ causâ, tollatur effectus, idest contingat, ut simul ac terra putridis exuta humiditatibus, siccior temperiem nata fuerit, aër quoque salubriorem constitutionem, ut sortiatur, necesse est. Et quidem (hæc dignissima sunt, quæ observentur) Sanctè affirmare ausim, aëris tam perniciosi Urbi dominantis (præsertim vento Syrophænicè, quem vulgò scirocco vocant, flante) aliam causam non esse, nisi putridas exhalationes; quæ à dicto vento Romam delatæ, ibidem eos effectus causant, quos non infirmi tantùm, sed & sanioris etiam constitutionis homines non sinè incommodo, & molestia experiuntur. Eandem P. Kircheri de Pomptinis paludi-*

[cc] *Lib. de reslit. salub. Agri Rom. pag. 75. & 85.*

bus opinionem attulit Jo: Baptista Donius [cc] cum infames illas, & morbosa finitima loca vocitaverit.

XXVI. Nisi meus me fallit animus in re omnibus obvia, & testata fortè nimis multa, non sinè laboris, & operæ dispendio: si quid tamen in superioribus ingrata prolixitate peccavit oratio, brevitate pensabit, ubi ex principiis statutis & expeditis concludet, abstinendum esse à totius sylvæ succisione.

Sylvæ universæ succisio improbat ex ejusdē situ.

XXVII. D. Casolius egregius horum operum

Ma-

magister ejus Nemoris conspectum ita exhibuit in tabula; Illustrissimus verò D. Chrispoltus ex ordine, & per partes retulit omnia, & singula explicavit, ut res non narrari, sed ob oculos poni videretur; putaremque, me agere, & reipsa versari in sylva, mihi alioquin nunquam conspecta. Latissimus est ejus campi modus, quem nemo occupat; ita ut ad millena & millena jugera porrigatur, quæ in viginti sex portiones commodâ partitione distribuuntur. Aliquâ sui frontis parte, eâque ad Euro-notum respicit paludes Pomptinas, quæ jam tum, cum res Romana stabat, ob insalubre coelum infames erant: à Meridiana regione spectat mare, & finitimos habet nonnullos Lacus segnes, exigui fundi, & lentis motus: quâ sol occidit, spectat *Foce verde* Antium, Neptunium, Concam, & Castrum Romanum: & tandem ad Boream Cisternam, Velitram, aliaque Oppida, & Pagos, qui vergunt ad Septentrionem. Si ita res est, ut est profectò; non ausim certè totius sylvæ excisioni assentiri; imò justissimus, & qui multa minatur, metus adeò non assentiri permittit, ut cogat altum reclamare. Si enim occursum, & interjectum sylvarum, ut supra abundè probatum est, ab insalubribus ventis, & stagnantibus aquis opportunè præmuniuntur, ea quoque loca, quæ collibus insident, qui fieri potest, ut auctor sim excidendæ sylvæ, quæ cohibet, & intercipit exhalationes, & effluvia; proindèque potis est juvare quàm maximè Pomptinas regiones, utpote quæ objecto nemore, etiam demissiore, contra ventos Euro-notos, & Austros proteguntur?

XXVIII. Ut modum teneam, nimius non ero in urgendo argumento, quod cæteroqui maximi esset ponderis apud æquos, & industrios rerum

Deindè etiam,
ob foetidas &
metallicas aquas

æsti-

æstimatores, quibus cordi, & amoris sit veritas. Ex multorum fide rescivimus in abdito sylvæ recessu, non procul ab eo tractu, qui dicitur *Foce verde* desiderare lacunam aquæ metallicæ, & subobscuræ, atque adeò foetidæ, cui procul dubio sua subest matrix, emissura jugiter, & confertim, quaquaversum, pro varia ventorum statione, & directione, luridos halitus, ni à circumstante nemore prohibeatur. Et quia, ubi duæ sunt fodinæ, esto ad plura milliaria distent, proclive est, & æquum suspicari, eas occultâ veluti venâ consentire, & in eo, quod interest, spatium utriusque fossilis conditiones, & qualitates convenire; ne sylva Cisternæ, & Serminetæ quantaquanta est excidatur, illud redit argumentum, multum subesse periculi, si medium illud spatium denudetur arboribus; propterea quòd ubi dein excipiet liberum solem, & aperto fruetur aëre, facilè efflabit ingentem copiam exhalationum iis locis noxæ futuram, quò à ventis in ortu suo, vel progressu abripietur.

Paludes lacusq;
præterea prohibent, ne tota sylva excidatur.

[dd] *Lib. 2. de Diet. n. 2. & 4.*

XXIX. Infelix deinde vicinia paludum, & trium lacuum, nec non crebræ fluminis alluviones nos hîc commodè monent, vel citra Principes, & Cardinales ventos, subnasci genti illi suos quosdam alios familiares, qui dicuntur Regionarii, ut notavit magnus [dd] Hippocrates, ubi de ventorum causis differens, ait: *Neceffe est omnes ventos spirare à fluminibus, ac stagnis, terrâque humectâ*. Quocirca Philosophi omnes, cùm de ventorum natura, & origine disputant, producunt exemplum Æolipilæ, in qua subiti, iique violenti excitantur, & cientur venti, ubi æneus globus leni igni admoveatur, & incallescere, & extendi incipiunt partes aquæ, quas continebat. Hujuscemodi familiares venti, quos

quos amnes creant, & palustris aqua, secum effe-
runt ingentem copiam noxiarum particularum, quæ
nisi ab hoc vastissimo Nemore irretirentur & atte-
rerentur, huc atque illuc, nullo coërcitæ obstacu-
lo, liberiùs divagantes, facilè vicinas Urbes & Pa-
gos invaderent; præcipuè si dum in sua metantur
regione, alium Principem ventum (quod non rarò
usu venit) Euro-notum, Austrum, aut Libycum
haberent stipatorem; quoniam tum vehementiore
impetu commoti, & impulsì longiùs, & altiùs mor-
bida effluvia propellerent.

XXX. Nec novum, aut insolens videri poterit Ventorum quoq;
indoles vetat,
quo minus tota
sylva succidatur. illi, qui in naturali historia versatus sit, & norit in-
genium ventorum, cuique vento, pro varia loco-
rum conditione, certas inesse noxias, aut salubres
qualitates. Hujus doctrinæ specimen proferre stu-
dui in [ee] opere, quod inscripsi: *De nativis, deque* [ee] Part. 1. c. 3.
adventitiis Romani cœli qualitatibus. Inde fit in Palæ-
stina anxiiis votis Austrum, certò profuturum, ex-
peti, & advocari unde illud [ff] Canticorum: *Veni* [ff] Cant. 4. v. 16.
Auster, perfla hortum meum: præterit enim arentes,
innoxias, & salubres terras, ideòque secretus ab
omni inquinamento appellit in Palæstinam. Con-
tra verò in Agro Romano imbutus marino sale, &
noxia ejus oræ, nec non paludum exhalationibus
abundans, multò infestior evadit; ita ut sæpenu-
merò graves inducat morbos, & fœda quandoque
lue inficiat corpora: quod animadvertunt nostrates
Scriptores, & suadent perspicuè rationes Chymi-
co-mechanicæ, quas in hanc rem accuratè pro suo
more refert, & expedit præclarissimus Boyle in suo
Tractatu: *de natura determinata effluviolorum.*

XXXI. Rem hìc filere non possum, cui alius Eadem veritas ex
adaucto indige-
narum numero
ampliùs illustra-
tur. quisquàm fortè minùs attendisset. Illustrissimus D.
Chri.

Chrispoltus datum hoc sibi negotium præclarè, ut cætera, curaturus, de censendis indigenarum capitibus cogitavit, eorumque numerum deprehendit decem ab hinc annis auctum potius, quàm imminutum. Hoc statuto, sic nectò argumentum. Ex adaucto indigenarum numero evidens fit, plures ibi locorum per annum nasci, quàm denasci soleant: hujus autem rei quotquot hic sumus non aliam certè causam invenerimus, quàm quòd intrà decennium salubrior facta sit cœli temperies: ad hunc autem effectum duas causas conspirasse intelligimus; nimirum quòd nuper curatæ sint Pomptinæ paludes, ac proinde imminuta fuerit malorum origo; secundò, in incædua sylva, dum ex arboribus, aliæ subinde nascuntur, aliæ augescunt, & novis luxuriant ramis, firmiorem contra exhalationum noxas habemus aggerem: eòdem autem recidit, siue mali causas tollas, & imminuas; siue malo novum obicem opponas: quod autem in eo tractu læta satís sint omnia, res est profectò nova, & mira in regione, quæ non admodum ab aëris salubritate commendatur. Quorsum igitur miseræ genti tantum bonum invidemus, malè auspicatò conniventes illius sylvæ excisioni, in qua ad tuendam, & augendam valetudinem præsidium constitutum est maximum.

Non permittenda totius sylvæ concisio, ne publica incolarum salus in discrimen adducatur.

XXXII. Ad exitum primæ partis properat oratio, & Ego injurius forem Principi viro, nisi persuasum haberem, nihil apud eum valere studia privati commodi, ubi cum publica utilitate componitur. Apertè ille testatur, non finè spectato generositatis exemplo, eum se esse, qui vel gravissimis suis rationibus hanc potioresem semper haberi velit. Religioni ducerem, vel in dubium id revocare: singulare enim est, & præclarum hujus clarissimæ Familiæ

liæ decus, quòd pro salute publica opes lubens impenderit, imò & sanguinem profuderit. Sed quid moror publicam salutem? res hìc potissimùm agitur Cisternæ, aliorumque oppidorum, quæ ejus subdita ditioni omnium prima miserandum in modum darent pœnas, hanc excisionem certò consequuturas. Præterquamquòd summus dolor, & fera pœnitentia nihilum profutura subiret animum generosissimi viri, si quid lævi accideret: referens enim cogitationes ad instituta majorum, perspiceret, quàm miserè illi cesserit ab eorum decretis recessisse, passus subverti Sylvam, quam intactam multis jam retro ætatibus à Proavis acceptam, intactam pariter transmitti volebant ad Posterios, rati se maximam gratiam inituros apud suos, & apud vicinos qui præsens in ea habebant suæ incolumitatis præsidium

XXXIII. Interim susceptum munus eam mihi imposuit necessitatem, ut à reprehensione vindicem, quæ hætenus statuta sunt. Dixerit aliquis stare Thesim, labare Hypothesim; fatebitur fortè utilitatem, quæ universim redit ex occurso, vel interjectu Sylvarum inter Urbes, & Loca palustria; addet tamen rationem, & experientiam vetare, id semper credi necessarium: quoniam multæ regiones sunt Paludibus finitimæ, & appositæ, ceu Venetiæ, ad tuendam aëris salubritatem nihil egentes Sylvarum, quas etiam quandoque profuit excidisse, ut accidit Ferrariæ. Fieri igitur potest, ut Campi Pomptini in eorum censu sint, qui Sylvis minimè indigent; & conjecturam in re, de qua agitur, confirmat succisio cujusdam nemoris prope Cisternam, quæ multum juvit ejus coeli temperiem.

Occurritur objectis, & explicatur ratio, qua interdum noxam non inferat excisio Sylvarum.

[gg] *Loc. sup. cit.*

XXXIV. Primæ objectionis parti pro me respondet prælaudatus [gg] Ceredus Physicus, & Architectus, quem de arte exiccandarum Paludum disferentem, ut optimâ producâ fide, ita sua lingua loquentem induco: *Non sarebbe se non da temere, che l'umidità delle paludi, riscaldata, e non dissipata da' raggi del Sole, cagionasse putrefazione nell'aere, e fosse origine a' vicini abitatori di qualche infermità universale, e pericolosa, in quei luoghi specialmente, che non sono esposti a' venti Settentrionali: perciocchè in quelli, a i quali quei signoreggiano, l'umidità dell'aria si consuma, e non vi può seguire danno di considerazione: come ben si legge appresso di Strabone autore gravissimo di Alessandria maggiore in Egitto, e di Ravenna in Italia, con le quali si può anche annoverare Venezia (addo Ferrariam) perciocchè con tutto che sieno edificate in mezzo alle paludi, e di ragione dovessero essere sottoposte a malattie pericolosissime, si preservano nondimeno (Hæc notatu digna sunt) con l'ajuto de' venti freddi, e secchi boreali, che sovente soffiano in quelle regioni.*

Sylvæ ad Septentriones confitæ, quum salubrem ventum intercludant excidendæ.

XXXV. Ubi igitur Septentriones venti per Paludes liberè expatiantur, nihil Sylvarum egemus; immò quoties à plaga Boreali succrevissent excidendæ forent, alioquin nocituræ, ut de maximo Ravennate Pineto differit idem Ceredus. Quare mirari non subeat, impunè tum in Germania, tum in Anglia ingentes, & propemodum immensas Sylvas everti; quoniam ibi locorum aut nullæ stagnant Paludes, aut iis summis, & totis viribus incumbunt venti Hyperborei. Perperàm igitur indè ducuntur exempla, ad valles, camposque palustres, qui perpetuo monitum jugo, opposito veluti aggere, & vallo, aditu prohibent Aquilones: contra verò quâ

quà amplissimum habent ad mare prospectum, Austrinis ventis liberè, latèque patent. Tales autem procul dubio sunt Pomptinæ Paludes: Næ igitur imperitum eum esse oportet, & in natura Climatorum parum versatum, qui nesciat, quantum saluti conferant Sylvæ oppositæ ventis Euro-notis, & Meridianis, quos maximè exitiales experimur. Quid? quòd etiam ubi liberè cientur, & perflant venti, si quando æstivo tempore ponant; aquæ palustres, destitutæ motore, subsistunt; & effluvia intermorta, nec dissipata facilè inducunt morbos, eosque gravissimos, ut de lue epidemica apud Lugdunum Batavorum consultissimè docet Magnus ille Medicus Empiricus Franciscus de le Boe [hh] Sylvius.

[hh] *Append. Tra.*
Etat. x. per totum.

XXXVI. Inter rationes, quibus fieri potest, ut proficiat aër, hanc quoque propositam lego a P. Zacchia [ii] in *Q. de aëre, Locis, & Aquis*, si nimirum excidantur Sylvæ, quæ salubrium Ventorum incursum prohibeant. His, citra dubium, accenseas eam, quæ apud Cisternam everfa est, quæve in secunda parte objectionis producebatur in exemplum: vergebat siquidem ad Occidentem, & Boream, ita ut eâ sublatâ, amoto velut obice, duobus salutaribus ventis tutissima strata sit via. Atque illud sibi vult P. Zacchias, cæterique qui Zacchiæ consentiunt Auctores. Res profectò isthæc adeò aperta est, ut cùm nuper de subjiciendo licitationi eo nemore ageretur, D. Casolius harum rerum mirè peritus, & D. Cappuccinius Doctissimus Romanus Jureconsultus percontanti mihi, num Excellentissimus Dux potestatem fecisset excidendarum earum portionum, quæ in Tabula Hylographica exhibentur num. xvii. xxii. xxiii., & xxiv. quæ Cisternam ab Euro-notis, cæterisque ad Austrum

[ii] *Quæst. Med.*
leg. lib. 5. tit. 4.
quæst. 1. n. 5. pag.
m. 342.

Cur ad salubritatem aliquando conferat Sylvæ excidere.

ventis tutantur, seorsim scitè responderint, Excellentissimum Ducem eas portiones stare jussurum, nè quid suæ ditionis oppida periculum subeant. Tum ego regessi, & iterum regero: Si Dux optimus, pro ea, quâ suos complectitur charitate, id officii eis præstat, ut fartas tectas velit portiones, queis excisis, nonnihil subirent periculi; nonne majorem, & in omnes effusam decet esse charitatem SUMMI PONTIFICIS, qui publicæ salutis Vindex, & Custos supremus, suæ credit esse pietatis vetare reliquarum portionum excisionem, quò non uni tantum genti, sed etiam cæteris, qui proximi sub ejus sunt potestate cautum sit, & benè prospectum?

XXXVII. Haud inficias iverim, expedire quandoque, quò aër circum domos tenuior, ac purior fiat, recidi Pomaria, dumeta, ipsasque Sylvas, quocunque spectent, ubi in proxima nimium viciniâ consistæ nimis humectant aëra aut hunc ventis agitari, solisque radiis penetrari prohibeant. Hinc idem P. Zacchias meditatus *quæ proximum aërem labefactant*, nominatim profert Pomaria, ubi *frequentia sint*, & subdit: *præterquam quod arbores ipsæ, & solis illustrationem, & ventorum perflatum impedire facile possunt*: Nec planè illi refragarer, qui aliquam Sylvam recideret, dummodo optimo frueretur cœlo, eaque esset Sylva, quæ liberum, & amœnum in porrectissimos campos prospectum impediret. Eam ob rem [kk] Cicero auctor fuit Trebatio excidendi cujusdam Luci: *quem si excideris*, inquit, *multum prospexeris* (quia Villa Trebatii posita erat) *salubri amœnoque loco*. At istud hîc non agitur: est enim nobis cum Pomptinis Paludibus triste negotium.

XXXVIII. Posset quis iterum opponere in anteriore Sylvarum recessu silere ventos, qui in fronte stre-

[kk] Lib. 7. Epist. Famil. 21.

Refellitur argumentum ductum ab eo, quòd in densarum Sylvarum recessu venti silere videantur.

strepunt concitatissimi; proindeque non posse ibi excerni insalubres aëris particulas, si quæ à ventis collectæ forent. Ajunt vulgò, aërem illò non ingredi, unde exire vetatur: si igitur intima Sylvarum ventis subducta sunt, quì fieri poterit, ut ibi dimittat olidus aër inquinamenta, quibus sordere creditur, quò bene dilutus & defæcatus possit indè ad proxima loca diffluere, & commigrare?

XXXIX. Hoc argumentum, si quid scio, usque adeò causæ nostræ non obstat, nec officit, ut è diverso ad eam confirmandam, & illustrandam valeat quamplurimum. Non is est aër, ut rude vulgus credit, qui ea loca subire non possit, in quibus viam non reperit, quâ evadat: norunt siquidem meliora edocti hac in parte aërem non convenire cum aqua, quæ, ut loqui amant, incompressibilis est naturæ: ea illi vis inest, quâ modò explicari potest, & expandi, modò crescere, & ad instar mollium plumarum, aut gossipii comprimi, & complicari; quo fit, ut in minimum spatium cogi possit arctiùs complicatus; & si à validiore impetu trudatur, induci possit in alicujus corporis cavitatem, quamvis non extrudatur prægressus aër, qui totam eam cavitatem implere putabatur. Necesse igitur non est, ut aër, quod passim à vulgo creditur, locum aliquem subiturus habeat, quo sibi viam paret ad exitum. Ista tamen non moror: sumere tantùm est animus eâ parte argumentum, nè elabatur, quâ apertissimum continet paralogismum, ejusque auctores interrogando compellare. Dicunt in interiore Sylvarum recessu filere ventos, qui in fronte strepunt concitatissimi, & indè colligunt Sylvarum operâ excerni non posse aëris sordes, si quæ à ventis collectæ forent. Papæ, quæ consecutio! si in in-

Aëris natura quæ fit.

terio-

Quomodo Syl-
væ ventorum in-
quinamenta ex-
cipiant ac deti-
neant.

[11] N.H.lib.17.
cap. 4. in princi-
pio.

Idem explicatur
aquæ exemplo.

teriore recessu Sylvarum remittit omnis ventorum impetus, & nullo motu concitus aër quiescit; quæro cui referre acceptum oporteat altum illud Silentium, & pacatam quietem? Sylvæ, respondebunt, & rectè. En igitur, ipsis fatentibus Adversariis, allidentem ad arbores ventorum impetum, ab arboribus sustineri, & frangi. Mox subdo: Nonne verisimile admodum est, & dignissimum quod credatur, inter ramos, & frondes arborum intercipi, & coërceri inquinatas aëris particulas, si venti ipsi, qui eas fordes collegerant, & circumferebant, ad Sylvam allisi franguntur, & subsistunt? Nemo morosi adeò erit ingenii, qui difficulter sibi persuaderi patiatur rem, quæ existit maximè, & apparet facillimè; nedum enim recentiores nostri observarunt cortices, & frondes Arborum obverfas Austro brevè tabescere, exedi, & emaciari, verùm [11] Plinius ipse advertit *in meridiem spectantium folia semper ante decidere*. Unicuique igitur persuasum esse reor, in Sylvis remittere ventorum impetum, & elui infectas fordes aëris, quo leni motu, tenui, & puro halitu ad vicina loca excurrat. Neque enim fingere debemus primam Sylvarum frontem ad instar solidi parietis, qui ventos inhibeat, & submoveat. Appositum exemplum capiamus ab aquis: aër tenuitate, ac fluxu aquam superat: Quæ igitur vetare non possunt aquæ cursum, remorari neutiquam possunt fluxum aëris: quis autem unquam vidit inter ramos, frondes, & truncos vel densissimi nemoris hærentem aquam sive deciderit largus imber, sive fluviiis exundaverit? elabitur utique, & diffluit, & quid simile prorsus par est credere in aëre, qui per anfractus, & septa Sylvarum quodam veluti qualo percolatus, exiit infecta effluvia, & indè molli

molli flamine, ac tenui motu præterfluit; cā fermēratione, quā si valli, junci, calami amnem intercipient, qui turbidus, & lutulentus decurrit; sese ille evolvit, & eluctatur; & deficiente limo, fluit indè dilapsus, purus, & perspicuus.

XL. Obtendent alii necessitatem Sylvæ, de qua versatur quæstio, immodicè urgeri, quoniam etsi latissimi sit ambitus, consita tamen est in planitie ferme horizontali: Loca verò habitata, quibus mox ab excisione dira timemus, usque adeò edita sunt, ut supra Sylvas multum emineant, quapropter pervia sunt ventis, quantumvis Sylvam objeceris, quæ utpote demissior ventorum excursus, & dominatum prohibere non potest.

XLI. Hanc difficultatem abunde satis in superioribus Paragraphis expedivimus, ubi demonstravimus ab Austrinis ventis, eorumque stipatoribus ab imo in altum efferri, & urgeri effluvia. Nemora item Lacubus adposita, aut proxima Paludibus, aut Campis, qui crebris alluvionibus obruntur, excipere maximam partem earum exhalationum, quæ alioquin longum iter emetirentur, & ad summa quoque montium juga evaderent. Sed nè semper eodem revolvamur; si largiri vellemus edita, & præcella loca contra noxios ventorum flatus à subditis Sylvis protegi non posse: nonne in eo tractu alia sunt loca, quæ vel ad libellam Sylvarum posita sunt, aut modico assurgunt tumulo?

Conca, Neptunium, Castrum Romanum, Ostia nonne sunt in eodem Campi æquore? Nonne quâ parte spectant Pomptinas Paludes Libophœnicem excipiunt? Si æquo jure citra personarum respectum agere velimus, his quoque suas servare oportet intactas Sylvæ portiones, non secus ac quatuor illas

Refutatur exceptio, quod Sylva Cisternæ in planitie posita sit, oppida verò in locis editioribus.

Oppida Cisternæ Sylva objecta in planitie ferme orizzontali sita sūt.

fer-

136 DE SYLVA CISTERNÆ, ET SERMINETÆ &c.
servare placuit Cisternæ, de quibus supra meminimus. Quis demum ignorat Lavinium, Velitras, aliaque in proximo loca habere subjectas valles, ad quas non rari confluunt Coloni? Nè omnia nostris commodis metiri velle arguamur, hos quoque nobis commendatos esse decet, ut incolumes esse velimus. Potissimum enim, vitæ sustinendæ alimentum, scilicet aëra longè deteriore exciperent, si quis ad meridianam plagam latissimam aperiet viam, quâ Auster, & Libycus irruant, & latè bachentur. Nec sibi eadem post excisam Sylvam polliceantur, qui edita colunt loca, quia palustres halitus, & effluvia, quæ modò inter septa arborum coërcentur, tunc, nacta liberum aëra, hâc illâc diffluerent, & longè, altùmque agerentur à ventis. Parcendum igitur est Sylvis, quò tum demissis, tum editis locis prospiciamus.

Rejicitur respōsum, quod Pomptinæ marinam aquam continere videantur.

XLII. Pergat quis dicere inanem esse formidinem, quam aut concipimus, aut incutimus. Lacus supra memoratos ejus generis esse, qui potius aquam marinam, quàm palustrem contineant: quare uti à nostro mari, cui Terram Deus objecit, quodve vastissimum Lacum appositè dixeris, nihil metuimus; ita quoque nisi vel panicos casus time-re velimus, non est quòd tantoperè caveamus à Lacubus, qui cæteroquin, ut ferunt, pisces optimos, & exquisiti saporis educant.

XLIII. Libens concedo falsuginosos esse Lacus supra memoratos; sed dari mihi item volo dulces aquas excipere è multis rivis, qui in eos sese Lacus evolvunt. Sit, aut esse ponamus Mediterraneum ad instar falsi Lacus; sed addamus amplissimum, profundissimum, & æstuosum esse alveum hujus Lacus, cui ineptè componas nostros hos lacusculos, qui
juva-

juvari subinde egent novâ aquarum vi è mari derivatâ, & deductâ. Quare, si rectam instituere velimus comparationem, vix cum Ostiensi stagno, aut Fregenensi instituemus, quæ quàm insalubria sint æstivo potissimum, atque autumnali tempore, non est qui ignoret. Præterea illud omittendum non erat falsas maris aquas, si lenti sint motus, & dulcibus immisceantur, *dulcium corruptionem adaugere*, ut ad rem propositam exemplo quodam Leideni nos pulchrè monet supra laudatus de le [ii] Boë Sylvius: neque enim ab aqua falsum sal fixum, quod vocant, avolat; tenuiores tantum, & dulciores aquæ particulæ in vapores exhalant, & sublimè feruntur. Non eorum igitur modo Lacuum, sed Ostiensis etiam & Fregenensis stagni, rata esto, & explorata insalubritas, etsi exquisitissimi alioquin saporis pisces progignant.

Aquæ falsæ lentè motæ dulcium corruptione augent.

[ii] Num. 145.

XLIV. Posset quis demum reponere tractum, quem Nemora Cisternæ, & Serminetæ occupant, è duplici latere probè tectum esse, & munitum, quâ nimirum respicit mare, nemore Tarracinensi contra Euronotum; & Conchensi contra Favonium, & Africum; quare nihil timendum ab excisione Sylvarum Cisternæ, & Serminetæ, quoniam iis excisis adhuc à duplici latere obices habemus, quos exitialibus ventis opponamus.

Convellitur eorum opinio, qui tractum à Sylva occupatum à duplici latere munitum jactant.

XLV. At verò quæ foret utilitas, si è lateribus probè munitam, à fronte dein rupto veluti aggere Urbem, qua latè patet, hosti aperiremus? res nostra mutato nomine narratur, si ad unum omnes ejus nemoris arbores cædantur, quæ per multa passum millia Austrum, & Libycum excipiunt, suoque objectu eorum impetus sustinent, & repellunt. Nolim denique hîc ego importunas preces ominari,

quibus hoc exemplo ducti sanctissimum Principem rogabunt circumjectarum ad latera Sylvarum possessores, ut sibi quoque tandem eadem fiat potestas. Hoc, inquam, mihi volenti transmittitur; persequi enim legalia, politica, & œconomica illis relinquere, quibus curæ est Apostolicæ Sedis jura tueri.

Sylva Cisternæ
tutò per partes
succidi potest,
& quæ in hac
succisione ser-
vanda sint :

XLVI. Haftenus pro virili rei publicæ consultum est: vellem modò, si quid possum, rem quoque Excellentissimi Ducis promovere; mihi enim felicitati duco, & honori, privatæ quidem, sed præclarissimæ Familiæ commodis cum dignitate studere. Censeo igitur, quod erat secundum consultationis caput, tutò permitti posse excisionem aliquarum hujus Sylvæ portionum. Ubi autem locorum, aut quantum excidi possit, vel debeat, aptius quàm ego possim, referent Vobis Eminentissimi PP. Corradinus, & Grimaldus; Illustrissimus Præsul Christopholus, & D.D. Archiatri Protomedicus, & Gattuccius, qui Sylvam accuratè lustratam peragraverunt. Nè meo tamen muneri desim, partes aliquas hujus Nemoris tutò excidi posse fidenter assero triplici de causa.

Primò. Quia in immensum propemodum spatium longè latèque diffunditur, eaque frequentium arborum vis succrevit, ut etiam vicinos campos invaserint, qui olim non sylvescebant.

Secundò. Terra, in qua consitum est, siccitate laborare perhibetur.

Tertiò. A lateribus alii sunt saltus, qui hanc Sylvam à noxiis ventorum flatibus tuentur.

XLVII. Nè quid tamen omittam, hujus negotii Curatoribus suas leges sancendas esse reor.

Primò. Arborum series minimùm lata duo passuum millia, quæ à superiore Nemoris parte ad orientem

orientem solem attingens Lacum ad meridiem in occidentem ad instar falcis porrigatur, intacta relinquenda est. Latam hanc sylvestrem falcem servandam esse duco, ut regio, quæ alioquin noxiis seu ventis, seu aquarum stagnantium exhalationibus pateret, hoc veluti obice opposito protegatur.

Secundò. Quà fiat Boreas, eo loci, quo Cister-nam, & Velitras ab Austro, & Libyco tegit Sylva, nè cædatur.

XLVIII. Ita fiet, ut halitus, qui à nudo jam arboribus solo effluerent, ibi subsistant intercepti.

Tertiò. Intima tantùm Nemoris, eaque minimè palustria excidi permittantur, nec unquam res isthæc arbitrio Conductorum relinquatur.

XLIX. Illis in singulos annos partiter excisionem, minoresque arbores eousque finerem crescere, quoad in earum locum, & vices succedere possent, quæ cæsæ fuerint. Iterum autem submonere cogor, quoniam rei caput est, magni interesse, ut ea arborum series, de qua primo loco scitum est, religiosissimè servetur, quo magis magisque nobis ab exitialibus ventis, & palustribus exhalationibus cautum sit.

L. Hac ratione consultum esse poterit, ut credo, præstantissimæ Cajetanorum Familiæ, citra ullum publicæ salutis periculum. At si mei oblitus & experimentorū vi, & rationum pondere nihilo magis commotus SUMMO PONTIFICI suaferim, ut ad excisionem totius Sylvæ conniveat, quid me fiet? Persequente proditæ veritatis conscientia, in omnem vitam magnoperè dolerem; nec impunè mihi esse deberet, quòd optimo Principi iniqua suggererim. Æquo mecum jure profectò agerent, qui prævaricationis postulatum ad expiandam improbi consilii culpam,

tum, cū maximè æstivo tempore ingruunt morbi,
& excisionem vis infecti cœli foret consecuta, me
in Volscos, & Pomptinam plagam relegarent: non
secus ac cum eo Medico actum fuit, quem, cū
omnes in nupera Romana pestilentia securos agere
juberet, suo ipsius consilio damnatum, [kk] *Vi-*
sum est è Republica comprehendi, & in Læmocomium
inferri. Sua hinc stetit veritas veteri illi Græco
adagio, quod interprete [ll] Varrone sic habet:
Malum consilium Consultori pessimum.

[kk] *Card. Castal.*
loc. cit. cap. 8. §.
9. pag. 69.

[ll] *Lib. 3. de Re*
Rustic. cap. 1.

Confutatio rationum, quæ ab Excellentissimi
Ducis CAJETANI Defensoribus adversus
superiorem dissertationem allatæ
sunt; novumque

CONSILIUM

JO: MARIAE LANCISII

DE CISTERNÆ AC SERMINETÆ
SYLVARUM EXCISIONE

*In Sacro Conventu apud Eminentissimum Car-
dinalem Camerarium V. Kal. Decembris
anno 1714. ab Auctore pronunciatum.*

EMINENTISSIMI PATRES.

EX iis, quæ hætenus in commentario, quem
VOS, EMINENTISSIMI PATRES, quique adestis
in consilio, Illustrissimi Præsules, mandan-
te SUMMO PONTIFICE, ad examen revocastis, eviden-
tissimè, ni fallor, intelligi potest, Cisternæ, ac Ser-
minetæ sylvam nullo pacto penitus excidendam es-
se; neque a SANCTITATE SUA Cajetano Duci ejusmodi
facultatem permittendam; quippe quæ subdita sibi
oppida majori studio, ac benevolentia complecta-
tur, quàm ut eas imminutâ aëris salubritate in ca-
pitis discrimen velit adducere.

I. Haud quaquam verò meorum argumentorum
robur infirmatum iri existimo iis auctoritatibus,
queis disertissimi Patroni finè ullo tamen rationum

firma-

Responderetur ob-
jectioni petitiæ
ex lib. Auctoris
*De nat. & adv.
Rom. cæli quali-
tat.*

[a] *Part. 1. cap. 3.*
§. 15. pag. 20.

firmamento nobilissimi Ducis causam student enixè tueri. Quod enim, primo loco ipse ego in eo libro, quem de Nativis, & Adventitiis Romani coeli qualitatibus [a] conscripsi, Albanos Montes asserui haud mediocre nobis juvamen afferre, propterea quòd Romam inter, & Pomptinas paludes interjecti Euronotos ventos intercludant: nemo non videt, me non ad nudos duntaxat montes, sed ad impositas quoque sylvas respexisse; neque latum quidem unguem ab ea sententia discedere; immo in eo potissimum laborare disputationis nostræ diligentiam, ut non alios sanè quàm hujuscemodi obices ex montibus nimirum, saltibusque conflatos insalubribus ventis opponeremus. Illud tantum me dixisse fateor, quòd scilicet Euronotus *magnam partem* (non verò nihil aut omnino) *insalubrium exhalationum, quas ex longo Pomptinarum paludum tractu legit, ac rapit, interpositione Albanorum Montium medio quasi in itinere dimittere cogatur.*

II. E meis igitur verbis aliud nihil colligi potest, quàm objectis opportunè sylvis noxiorum ventorum impetus inhiberi.

Auctoritate Donii abutuntur adversarii: ille enim sylvas, quæ paludibus obsistunt, ac coelū inficiunt, excidendas arbitratur.

[b] *De restituend. salub. Agr. Rom.*
pag. 101.

III. Multò autem minoris momenti sunt, quæ secundò loco ex Jo. Baptista Donio, nobili quidem atque erudito Viro, sed in Medicinæ studiis neutiquam exercitato, ab Adversariis in hanc rem afferuntur. Quòd enim optimum factu censeat evertilucos, nostro mari proximos, fati ipse suam mentem aperuit, cum [b] eas sylvas excidio devovet, quæ coelum polluerent, atque inquinare possunt: quod tum planè fieri putat, *cum humili madentique solo* (sunt ejus verba) *plurima earum pars sit, necesse est passim lamas, atque hujuscemodi loca hyberno tempore effici; quæ sive penitus adulta æstate exarescant,*

scant, sive paululùm siccentur, sive in hyemem usque perdurent (ut credibile est accidere in umbrosis, depressisque locis) non minùs quàm paludes, ac stagna, nisi quod sparsim, non confertim, halitus tetros, ac fœtentes expirant &c. Nonne igitur Donius eos saltus cædi jubet, in quibus paludes interfusæ restagnant; ita ut computrescens ibidem aqua in profluentem elici, ac ventorum flabra è montibus incidentia palustrem humum exiccare possint? Quin etiam ejusdem scriptoris verba ex pag. 142. de sternendis sylvis ad lamas, & putida stagna tollenda, quæ in rem suam transferunt Adversarii, adeò in contrarium vertunt, ut causæ nostræ adminiculo sint. Unde me præclarissimum documentum accepisse fateor, cujus in posterum probè meminero; si quando enim auctoritatibus res erit agenda, nunquam eas perlegere integras, aut exscribere prætermittam. Quandoquidem ea ipsa Donii sententia, quâ rationes nostras oppugnant, ad sylvarum, lucorumque utilitatem pertinentes, propterea quòd iis tanquam præstructis à natura molibus, atque aggeribus, palustrium vaporum impetus excipiatur, id ipsum, quod intendunt animo Adversarii, funditus evertit; nostræque Disputationis cornua non generatim modò, verùm in peculiari quoque paludum Pomptinarum negotio egregiè firmat; nedum ulla ex parte commoveat, aut labefactet. Quapropter, bonâ Eminen-
tissimorum Patrum veniâ, ex Auctoris libro, quem mecum attuli, ipsius testimonium recitabo ad controversiam ejusmodi breviter dirimendam. Ille autem paulò superiùs pagina scilicet 141. de amovendis ab Ostiensi litore salinis, & longiùs ab Urbe, videlicet ad Pomptinas paludes extruendis, verba facit: at metuens Romano coelo exitialiũ exhalatio-
num

Auctorum sententia prorsus integræ perlegendæ, atque laudandæ.

Donius novam
sylvā juxta pom-
ptinas paludes
obserendam ar-
bitratur.

num perniciem cum earundem paludum vaporibus conjunctarum, alteram sylvam ibidem conferendam esse contendit: *Quoniam verò, inquit, ab usque eo tractu flantibus Euronotis pestilentes halitus Romam pervenire possunt, haud futili remedio, ni fallor, huic malo occurremus, si juxta easdem salinas Urbem versùs procerarum arborum sylvam, maxime pinorum, obseremus: exaggerata etiam, si opus fuerit, quàm altissimè terra ad eam altitudinem, quæ aliquot arborum ordinibus sufficiat; ut multò efficacius ab exitialium ventorum flatibus illinc surgentibus non Latinus ager tantùm, sed Roma quoque ipsa protegatur &c.* Immo verò, ut densiorem latioreque saltum ad prohibendam Româ paludum illarum noxam apprimè necessarium demonstraret, hæc verba subjecit: *Atque hanc quidem pineti consitionem secundùm citeriorem paludum Pomptinarum limitem, tametsi nullæ ibi salinæ extruerentur (modò tamen reliqua opera non omittantur) utique faciendam existimarem: eaque ratione omnem ferè illarum noxam cessaturam: Videtis igitur quæ sit Donii sententia; quandoquidem Paludum Pomptinarum tractui novas prætendi sylvas oportere censet; tantum abest, ut eas, quæ tot ab hinc seculis succreverunt, impunè cædi posse crediderit.*

Occurritur objectioni ex S. Pii V. Bulla.

[c] Bullar. nov. tom. 2. constit. 16. §. 2.

IV. Sancti denique Pii V. verba in [c] Bulla, ubi ait: *Aër nostræ Almæ Urbis ex assidua agrorum cultura, sylvarum, ac nemorum extirpatione, palustriumque locorum exiccatione factus est tutior, clementior, & salubrior &c.* Ea nempe verba non seorsum singula, sed conjunctim omnia accipienda sunt, quibus intelligi datur, Romanum cælum longè salubrius, ac clementius factum esse, ex quo terra excoli, cædi nemora, exficcarique paludes cœpere.

Haud

Haud ullus enim terræ cultus intelligi potest, nisi arefactum sit palustre solum, everſæque priùs fuerint sylvæ, quæ desides aquas antea cohibebant. Atque ego ipse cùm primis excidi pervelim lucos Romæ vicinos, qui aut inertium aquarum stagna continerent, aut salubres ventos eò versùs intercluderent. Neque enim in hac causa sylvæ ipsæ spectandæ sunt; sed potissimùm regionum situs, locorum ingenia, ventorum cursus, ac natura conjunctim veniunt considerata, atque institutâ harum omnium rerum comparatione de sylvarum postremò utilitate vel noxâ judicandum est. In hanc igitur sententiam Sanctissimi illius Pontificii Decreti verba accipienda censeo: nimirum cùm excoli humus non possit, lamis ac paludibus intercisa, nisi ad siccitatem redacta fuerit; neque id consequi ullo pacto valeamus, si arbores ac virgulta, vel aquas remorentur, vel serenis, salubribusque ventis obstant, solisque radios intercipient; excidenda utique hæc omnia sunt arborum, ac fruticum septa, ad siccandam soli uliginem, terramque aratro subactam frugibus conferendam; quemadmodum in opere de Adventitiis Romani cœli qualitatibus demonstravi. Immo verò affirmarem (quod nonnullis procul dubio insolens inusitatumque videbitur) universam Serminetæ sylvæ, quæ Pomptinis paludibus objicitur, excisionem nequaquam noxiam futuram; modò hujusmodi everſio ad paludes penitus exiccandas conferre posset. Verùm quia latiùs olim manasse aquas incenso illic nemore, correptisque igne radicibus, subrutâque humo proximam paludem effusam in illius locum, omnia limo obduxisse comperio, cujus rei consilium, infelicemque exitum

Nemoris cujusdâ
incendio paludes
latius effusæ sunt

[d] In suo Lat. vet.
& novo lib. 4. c. 3.
pag. m. 255.

Dux ipse Cajetanus totius sylvæ excisioni non assentitur.

Nihil obstat quominus certis in locis, & per partes saltus cædatur.

accuratè persequitur Pater [d] Kircherus, nunquam ego adduci potero, ut sylvam illam undique patiar excindi cum depressiorem ejus regionis partem vear, inductâ eluvione, vastatum iri.

V. Neque fanè in ea disputatione tempus, atque operam frustrâ consumendam existimo: quando nè ipse quidem sylvarum Dominus in eam sententiam discessurus est, qui Cisternæ incolarum commodi ac salutis rationem, servatâ lucorum parte, ducendam putat; neque suorum oppidorum perniciem in quæstum conferendam. Id tantum in contentionem venit, quales & quâ parte interlucationes fieri debeant; quæ neque aëris salubritati, neque publicis Apostolici Ærarii rationibus adversentur.

VI. Quod ad primum quidem attinet (alterum enim non est officii mei, cum ejusmodi rei Curatoribus negotium illud incumbat) haud inficior, Cisternæ, ac Serminetæ sylvâ collucari posse, atque debere; non tantum quòd vastissima sit latissimèque porrecta, cum haud exigua adjacentium olim camporum, ac vicorum pars, proserpentibus quoquo versus fruticibus ac virgultis, sylvestrem naturam induerit; tum quòd solum magnam partem siccum, ac duratum sit, alique ad latera saltus adnati prioribus veluti munimento esse possint: Verum etiam propterea quòd penè quotidie potestas fit ex iisdem lucis ligna cædendi ad naves, domosque ædificandas, ac nuper quidem parum abfuit, quin in Melitensium Equitum gratiam ingens arborum copia cæderetur. Quapropter nihil quidquam obstare video, quominus hoc tempore nobilissimo Duci major atque amplior facultas tribuatur; cum & priores succisiones haudquaquam malè vertisse videamus. Duo tamen

tamen solerter atque accuratè dispicienda supersunt: primum quidem quanta arborum vis, alterum verò, quâ ratione evertenda sit.

VII. Interea cùm memoriam respicio præteriti temporis summâ cum moderatione contractum nuper cum mercatoribus hoc negotium ex tabulis ipsis intelligo: ac longè majorem in Excellentissimo Duce animi modestiam, abstinentiamque perspicio, qui nunquam privata commoda publicæ incolumitati prævertenda existimavit. Sed quoniam exteris mercatoribus securis committenda est, imperare animo meo non possum, quin modò lepidissimam, celeberrimamque securis fabulam commemorem: quæ, cum olim manubrio destituta, in sylva mœrens jaceret, suamque inopiam conquereretur, vix dum sibi commodato manubrio ab arbore quadam, eam primùm, à qua beneficium acceperat, ac deinde sylvam omnem funditus solo æquavit. Maxime igitur curandum erit, nè præter spem atque opinionem nostram concessæ sibi facultatis fines egrediantur mercatores, si eorum arbitrio res permittatur.

Ea res mercatorum arbitrio minime permittenda.

Lepida fabula de securi sine manubrio.

VIII. Quod ad primum autem spectat, interiora Sylvæ segmenta (vulgò *quarti*) in ipso nempe meditullio impune prosterni posse videntur; modò tamen quot annis à peritis hominibus designentur, quæ priùs, quæ posterius tutò cædi valeant; neque humus abradatur, excisoque à radicibus trunco convellatur; abstinentum tamen ferrum à frugiferis arboribus, atque ab iis, quæ brevi caudice ad modicam à terra altitudinem in ramos divaricantur (vulgo crucis aut coronæ instar dicuntur.) Temperandum pariter à novellis, quæ in succifarum locum subolescentes earum jacturam celeriter redintegraturæ sunt.

Interiora Sylvæ segmenta cædantur.

Quæ arbores reliquendæ.

Arborum val-
lum certo quo-
dam modo posi-
tum Pomptinis
paludibus obje-
ctum esse debet.

XIX. Nihil autem æquè necessarium duco, ac septi, seu loricæ ex arboribus lunata specie ab oriente, per meridiem ad occidentem solem productæ mentionem rursus injicere, ejusque necessitatem utilitatemque etiam atque etiam demonstrare. Et verò in novi contractus tabulis excipiuntur quidem ejusmodi arbores valli more dispositæ; sed quæ Pomptinis duntaxat paludibus, Euronotisque ventis ex adverso Neptuni, ac Lanuvii oppidorum objiciantur. At nè ullum quidem verbum de Austri, atque Africi pernicialium pariter ventorum impetu prohibendo, qui trium lacuum, maritimæque oræ exhalationes non Velitras solum, sed ad finitima quoque circum oppida compellunt. Quapropter ad hanc etiam regionem pernecessarium judicari munitionem oppositam relinquere, cujus latitudo duo saltè passuum millia expleat. Quæ quidem latitudo certis in locis angustior fieri poterit, ubi scilicet aliæ Sylvæ prætendantur, iisdem regionibus propugnaculo futuræ.

Dami, fruteta, &
arbusta pro vallo
habenda non
sunt.

XX. Id verò diligenter animadvertatis, haud quidquam ad septi, munimentique rationem pertinere partem illam Sylvestrium dumorum, non ingentibus, crassioribusque arboribus constitam, veluti quercubus, ilicibus, fagis, aliisque ejus generis; sed prunis, pyris, ac juniperis, cæterisque virgultis, ac fruticibus, qui, cum humiles naturæ sint, neque ad eam, quam causa postulat, altitudinem assurgant, nihil quidquam emolumenti afferre poterunt; neque eo pacto propositum obtinebimus.

Quomodo arbo-
res succidendæ.

XXI. Quod superest autem de collucandi ratione paucis expediam. Et quidem fatius est, opinor, ac tutius designata quotannis luci segmenta succi-

dere;

derè; neque novem post annis iterum ab interitu renatas arbores excindi velim. Porro hîc admonere non est necesse, novellas præsertim, quæque brevi caudice à stirpibus eductæ in ramos effunduntur, in contractus tabulis exceptas à belluarum insidiis ac injuriis summâ ope servandas, atque tuendas. Ita enim certissima spes superest futuræ sobolis sylvæque propediem, revirescentibus undique arboribus, reparandæ.

XXII. Verùm cum Excellentissimus Princeps Cajetanus recipiat se suis sumptibus à SUMMO PONTIFICE sylvæ redemptori facultatem impetraturum cæsam materiem devehendi quacunque litoris Romani regione, haud quemquam vestrum fugit, Eminentissimi Patres, eidem Mercatori potestatem fieri quotcunque voluerit vias lato quidem, ac recto tramite muniendi, fossasque, uti libitum fuerit, per saltum excavandi, quo ligua faciliùs ad litoris oram deportentur. Quis autem non videt iisdem itineribus Austrinis ventis aditum patefieri, qua ad mediterranea oppida pervadant? Quapropter non abs re futurum puto, si & certus viarum numerus definiatur; neque illæ rectà, sed per varios anfractus ad litora producantur, haud secus atque aggeres, ac fossæ, quibus protecti urbium oppugnatores ad subruendas earum munitiones aggrediuntur; ita ut in reductos viarum sinus allisa ventorum vis penitùs refringatur.

Quæ & quales
viæ aperiendæ
quibus ad mare
materia devehatur.

XXIII. Cæterùm, ut paucis rem absolvam, eò Summa Consilii.
redit orationis meæ summa. I. Ut in orbem ducta lorica ex procerioribus, crassioribusque arboribus relinquatur. II. Ut fines, ac termini, intrà quos arbores quot annis cædere liceat, accuratè describantur; neque eos unquam fas sit mercatoribus

bus loco movere . III. Ut , nisi præsentibus Apostolici Ærarii ministris , nè fiat excisio . IV. Ut à teneris, ac frugiferis arboribus, & ab iis, quas coronæ instar vulgus appellat, abstinetur . V. Id agendum, ut necubi aquæ restagnent. VI. Ut corticum fragmenta, frondes, ac quisquiliæ omnes everrantur, nè putore suo ejus regionis cœlum inficiant . VII. Denique ut obliquæ, ac sinuosæ viæ ad mare sternantur .

XXIV. Hæc autem consilia si rectè, atque accuratè perficiantur, non sylvæ planè excidium, sed interlucationem quandam futuram, ac cæsæ materiæ detrimentum brevè reparatum iri confidimus. Potissimum verò, quod rei caput est, sinè ullo publicæ salutis periculo nobilissimæ hujus Familiæ rationibus opportunè consultum erit.

ILLUSTRISSIMI PRÆSULIS
PROSPERI LAMBERTINI

De eodem Argumento

Dissertationis Summa.

NEquè verò Illustrissimi Viri Prosperi Lambertini Consistorialis Aulæ Advocati, ac Fidei Promotoris Consilium à nostro haud abhorens, luculentissimamque scriptio-
nem silentio duximus prætermittendam. Ille enim à SUMMO PONTIFICE jussus sententiam suam mandare literis, haud quaquam ejusmodi Sylvam esse cædendam, quatuor potissimum, nec planè contemnendis rationibus demonstravit, quas hìc summatim attingere operæ pretium me facturum censeo. Prima igitur ex Romani, ac Volsci cœli salubritate repetitur, quæ in haud dubium discrimen adducetur. Altera ex Apostolicæ Cameræ juribus, quibus damnum inferretur. Tertia ex privato itidem jure oppidanorum Cisternæ, ac Serminetæ. Quarta denique ex materiæ, ac lignorum caritate indidem consecutura.

Sanctissimus Pater Præsulem de Lambertinis inquirendæ veritatis gratiâ scribere jussit.

Quatuor pugnat argumentis.

II. Ac primo quidem Vir doctissimus copiosè, graviterque in eam sententiam differuit, quæ nè minimis quidem rebus, aut suspicionibus cœli tem-
perationem violandam esse contendit, ita ut nihil prorsus admittendum sit, quod eandem labefactare possit, etiamsi nondum exploratum habeamus an ea res calamitosum sit exitum habitura. Hoc igitur pronunciatum conquisitis undique experimentis, aucto-

Ex periculo, in quod cœli temperatura, ac salubritas incurret.

auctoritatibusque clarissimorum hominum non
Medicinæ solùm, sed & Philosophiæ studiis confir-
mavit.

Ex summo jure,
ac publico in ea
oppida, penès
Apostolicam Se-
dem.

III. Deinde excidendi saltus facultatem penitus
abnegandam censet, nè quod summo Apostolicæ
Camerae, & peculiari oppidanorum juri detrimen-
tum afferatur. Et verò quis ibit inficias, quin Apo-
stolica Sedes, in Serminetam, ac Cisternam cir-
cumjectamque Sylvam jus suum retinere de-
beat? Quando hæc Cajetanorum Familiæ non gra-
tiæ, beneficiique causa à Summis Pontificibus data
sunt; sed pignoris loco cesserunt; eâdem scilicet
conditione, quâ Sedes Apostolica à Richardo è
Frangipanis pristino possessore acceperat. Videli-
cet uti si quando ipse Richardus, aut alius quispiam
ex ejus hæredibus præsentì pecunia sexcentos au-
reos scutatos persolveret, aliquotque expensas in
integrum restitueret Jacobello è Cajetanis, ejusve
hæredibus, continuò hæc, quæ diximus Oppida
antiquo domino redderentur, ut liquidò constat ex
Bonifacii IX. diplomate, quo primùm ille Cajeta-
norum genti anno Christianæ salutis 1401. eadem
addixit. Itaque cum Richardus ille finè ullo hæ-
rede decesserit, ejusque locum nunc Apostolica
Sedes obtineat, ipsa herclè summum jus, potesta-
temque habet in dicta jam oppida. Quapropter nul-
lo pacto eorundem bona, copiæ, commoditatesque
imminui, aut deteriora fieri debent; inter quæ pri-
mas ferre videtur ea Sylva, quæ in contentionem
venit.

IV. Verùm quòd illa oppida cum finitimis præ-
diis, agrisque ab Alexandro VI. proscripta, & Ca-
jetanorum genti erepta, Apostolicæ Camerae, me-
dia, ut ajunt, publicatione, fuerint addicta: post-
modum

modum autem à Julio II. eâ re diligentius expensâ eidem familiæ reddita fuerint: haud quidem inficiandum est, quin in iis rerum conversionibus eadem leges, conditionesque servatæ sint, quibus primùm Apostolicæ Sedi tradita, ac deinde Jacobello è Cajetanis parta fuerunt.

V. Obstat etiam, ut superiùs indicatum est, everfioni Sylvæ privatum jus, atque commodum oppidanorum, fuillos scilicet greges illic pascendi: quâ planè concisâ glandium opportunitas, atque utilitas funditus tolleretur.

Ex peculiari
Oppidanorum
jure.

VI. Quid? Quòd & publicis quoque totius Ecclesiasticæ Ditionis commodis, rationibusque damnosa saltus illius excisio futura est, ac lignorum inopiam allatura. Eam enim ob causam sæpe numero ab Eminentissimis Camerariis edictum est, ne quis in Latio sylvas everteret; quod si cui ejusmodi fiat potestas à Principe, qui planè alteri denegari poterit, quibusve finibus istud exemplum coërceri? Athercules eò paulatim res adducenda foret, ut passim saltus omnes, ac luci, ut cuique commodum foret, tam in mediterraneis, quàm in litore sternerentur: unde summâ materiæ penuriâ laboraremus.

Ex lignorū inopia; quod eodem exemplo cæteri uterentur.

VII. His itaque rationibus Vir Clarissimus non Iurisprudentiæ tantum, verum & Theologicâ doctrinâ præcellens, suam tuetur sententiam, meque tacitè, nec immeritò forsitan reprehendit, inquiens communi omnium Medicorum consensu comprobatum esse, atque decretum, ut ex duobus remediis, quorum alterum certò juvare potest, alterum anceps, ac periculosum est, prius extra omnem controversiam sit deligendum, posteriore omnino neglecto; quamobrem cum tutius sit eam sylvam,

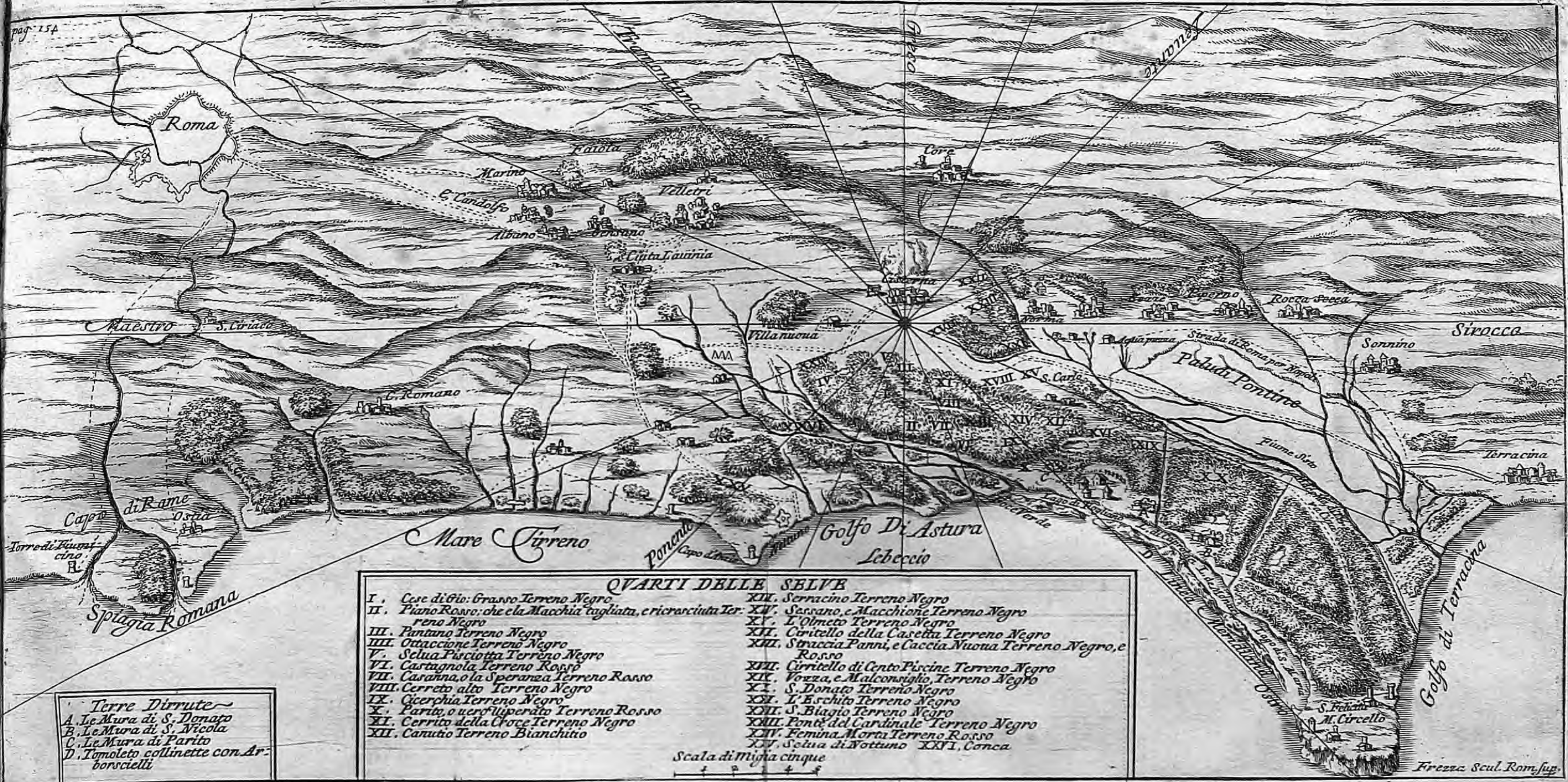
Ex duobus remediis omnino tutius eligendū.

ut sexcentis ab hinc annis fuit, intactam relinque-
re, æquam dubitationem relinqui, cùm ab hujus-
modi proposito nè latum quidem unguem disce-
dendum sit? Interlucandi verò tantùm certis in
locis facultatem dari posse arbitratur, quemadmo-
dum hucusque impunè factum est. Eò igitur redit
doctissimi Viri dissertatio, qua nos Opellam hanc
nostram exornare, nedum confirmare voluimus.

VIII. Exhibetur hoc loco eadem ichnoprachia
harum Sylvarum, per sectiones suas divisa, quæ à
Defensoribus Excellentissimi Ducis allata fuit.

EXITUS SUPPLICIS OBSECRATIONIS

Excellentissimi Ducis

CAJETANI

Cum Chiographo

SUMMI PONTIFICIS.

HÆc autem omnia cum gravi, ac maturo Eminentissimorum Patrum, & Illustrissimorum Præsulum, Doctorumque Virorum judicio in tertio conventu VII. Idus Julii Anno MDCCXV. habito fuissent expensa, tandem plerique omnes in eam, quam subjicimus sententiam discesserunt, quæ mox ad Sanctissimum Patrem CLEMENTEM XI. delata, sapientissimis ejus animadversionibus rursus excussa, additisque publicæ salutis studio majoribus cautionibus, approbata fuit, atque in amplissimæ simul familiæ de Cajetanis commodum, & subjectorum sedis Apostolicæ securitatem subsequenter Pontificii Chiographi, ut ajunt, verbis, & conditionibus concepta.

REVER^{MO} CARDINAL CAMERLENGO.

C I fece rappresentare Don Michelangelo Gaetani, Principe di Caserta, che sin dal primo giorno, ch'egli assunse il governo, e l'amministrazione della sua Casa, attesa la preventiva restituzione di tutti li beni giurisdizionali allodiali: e di ogn'altra sorte a quella spettanti nel nostro Stato Ecclesiastico, che ne gli fece Don Gaetano Francesco Gaetani Duca di Sermoneta suo Padre, avendo avuto singolarmente a cuore la soddisfazione de' grossi debiti, di cui aveva riconosciuta gravata detta sua Casa, promovesse a quest'oggetto il taglio delle Selve di Cisterna, e Sermoneta, e dopo essersi praticate molte esatte diligenze, gli fosse riuscito d'accordarlo con Diego Vercassoni di Pisa negoziante in Livorno per il prezzo di scudi quattrocento cinquanta mila moneta, con più, e diversi patti, e principalmente quello di dover sopra l'estrazione dal nostro Stato Ecclesiastico del legname da tagliarsi, in conformità di tale contratto, impetrare il nostro beneplacito, ed opportuna licenza: per ilche avendoci supplicato, stimammo conveniente di commettere a Voi, che in una Congregazione d'altri Reverendissimi Cardinali, Prelati, e Soggetti da Noi deputati esaminaste seriamente questo rilevantissimo affare, principalmente per il dubbio, che con tale taglio si potesse in qualche modo pregiudicare alla salubrità dell'aria, ed alla salute de' nostri Sudditi: In esecuzione dunque di questi nostri Clementissimi sentimenti, essendosi incaricato a Monsignor Crispolti vostro Uditore di accedere personal-

nalmente con Medici, Ingegniere, ed Agrimensori alle sudette Selve, a fine di riconoscere ocularmente; ed osservare diligentemente la qualità, e fondo di esse Selve, gli andamenti de' venti, e la situazione corrispettiva de' luoghi convicini, e di quest' Alma Città di Roma, e di tutto datafi poi da esso Monsignor Crispolti esatta, e distinta relazione nella Congregazione delli 23. Agosto 1714., con aver' anche esibita una pianta dell'istesse Selve, Venti, e Luoghi, delineata da Luigi Casoli Ingegniere deputato, paresse ad essa Congregazione di non concorrere alla concessione del beneplacito, in conformità del contratto già stipolato, ma bensì d'insinuare, che dal detto Principe Caetani si proponessero mezzi, e moderazioni di esso, siccome dallo stesso Principe fu prontamente eseguito, con recedere dall'accennato contratto, ed accordarne altro col medesimo Vercassoni sotto tali cautele, e moderazioni, che facessero cessare ogni difficoltà, posposto il grave discapito da ciò occorsogli, e nella minorazione del prezzo, per la somma di scudi ottantamila, e nella dilazione di due anni di più per compirne il pagamento, dopo di che, essendosi dalla medesima Congregazione tenuta avanti di Voi li 27. dello scorso Novembre presa risoluzione per la concessione del sudetto Beneplacito, con alcune dichiarazioni, e cautele; Noi per non omettere ogni possibile diligenza in affare di tanta nostra premura, giudicammo opportuno, che Monsignor Lambertini rilevasse tutto quello, che in fatto, ed in Jure si potesse opporre all'istanza, e ciò essendosi dal detto Prelato pienamente adempito, ed' avanzato sotto la matura ponderazione della stessa Congregazione, riunita li 9. Luglio passato, con due suoi discorsi, alli quali fu data accurata risposta per parte del detto Principe Don Michelangelo, quella finalmente risolvesse potersi da Noi per-

permettere al medesimo Principe il taglio nelle sue Selve delli legnami da lavoro, e da fuoco, con l'opportuna licenza di poterli estrarre per fuori del nostro Stato, sempre però sotto le seguenti condizioni, e patti anche penali onninamente da osservarsi, cioè

Die 9. Julii 1715.

Ex Eminentiss.
Patribus quinam
Congregationi
interfuerint.

Quinam ex Præ-
sulibus.

Quinam ex Me-
dicis.

IN Congregatione à Sanctissimo Domino Nostro deputata super licentia à D. Principe Michaeli Angelo Cajetano petita, incidendi ligna in Sylvis Cisternæ, & Serminetæ, ac incisa extrahendi, cui interfuerunt Eminentissimi, & Reverendissimi Domini Cardinales Spinula S. R. E. Camerarius, Calfonus, Corradinus, Grimaldus, & Origus; ac Illustrissimi, & Reverendissimi Domini Patritius, Archiepiscopus Seleuciæ Thesaurarius Generalis, Nuptius Archiepiscopus Nicænus, de Cavaleriis Archiepiscopus Athenarum, Marefusus Episcopus Cyrenensis Auditor Sanctissimi, Bancherius Secretarius S. Consultæ, de Palagio Secretarius Congregationis Boni Regiminis, Crispoltus Auditor Domini Cardinalis Camerarii, Lancisius Archiater Sanctitatis Sux, Riviera Archivista Castri S. Angeli, Turchus Commissarius Camera Apostolicæ; Gagliardus, & Gattuccius Physici, ac Piancastellus Substitutus Commissarius ejusdem Camera, resolutum fuit, referendum esse eidem Sanctissimo Domino Nostro, posse concedi supradicto D. Principi facultatem incidendi ligna in Sylvis, de quibus agitur, & incisa extrahendi, appositis tamen, ac omnino servatis nonnullis conditionibus, & patetis, etiam poenalibus inferius exprimendis, & non aliàs.

I. Nempe, quòd incisiones, atque extractiones

nes partium in dictis Sylvis permittendarum, ac per idoneum Peritum designandarum in decem, & octo portiones dividantur, quarum unaquæque in singulis annis incidatur, strictissimâ tamen adjecta prohibitione, nè ubi semel intrâ spatium decem, & octo annorum, ut præfertur, arborum incisio facta fuerit, renovari unquam possit; Quinimò sumptibus ejusdem D. Principis Cajetani situs ille, ubi incisio facta fuit, ita custodiri debeat, ut semper sylvosus remaneat, nec ad aliam culturam reducatur, nè novarum arborum regenerationes ullo modo impediuntur, aut retardentur.

II. Quòd in Sylvis incidendis debeant reservari, ac intactæ remanere arbores bis mille ad naves construendas aptæ, vulgò nuncupatæ *Fusolati*, per Peritum Camera Apostolicæ eligendæ, advertendo tamen, quòd inter eas non comprehendantur arbores, quæ constituere debent aggerem vulgari sermone appellatum *Barriera*, o *Cordone*, de quo inferiùs. Cæterùm in quovis casu illarum emptio- nis eadem Camera consuetum pretium scutorum quatuor pro singulis arboribusolvere debeat.

III. Similiter in iisdem Sylvis incidendis remaneant intactæ ab incisione omnes illæ arbores *Fusolati* nuncupatæ, quæ ob illarum exilitatem adhuc aptæ non sunt pro navibus, ac ædificiis construendis, illæ siquidem sunt, quæ Sylvam solent renovare.

IV. Arbores communi vocabulo nuncupatæ *Matricine*, proceræ, & rectæ, ac spissis, & latis ramis expansæ nequeant in totum recidi, sed solùm possint recidi earum rami usque ad locum nuncupatum *la prima Croce*, itaut illarum truncus intactus remaneat unâ cum uno ramo vividior, & ad regeneran-

nerandum aptiore . Arbores autem *Matricine* nuncupatæ , quæ non sint proceræ , seu rectæ , sed obliquæ , ac curvæ totaliter incidi possint .

V. Non sit permiffum incidere ilices in ulla præfatarum Sylvarum portione annis fingulis intrâ spatium dictorum decem & octo annorum , ficut præmittitur , incidenda , nisi infra numerum centenarium portione pro qualibet ; imò neque is , aut alius etiam minor numerus ilicum incidi permittatur , nisi ubi constiterit in prædicta portione , saltem duplo majorem numerum earundem ilicum ab incisione præservandarum remanere .

VI. Item ab incisione præservatæ remaneant Sylvæ nuncupatæ di *S. Biagio* , & reliquæ aliæ adjacentes in planta descriptæ sub num. 17. 21. 22. & 23.

VII. Ita etiam præservandæ erunt ab incisione per spatium latitudinis duorum milliariorum omnes Sylvæ prædictæ , secundum eam quantitatem , & partem , quæ ab oris maritimis usque ad num. 15. in Planta designatum protenditur per totam longitudinem Paludum Pomptinarum , illisque adjacet : ducta mensuratione dictorum milliariorum non ab humilibus arboribus prope dictas Paludes existentibus , at à magis proceris , & altis .

VIII. Præservanda itidem erit ab incisione per spatium latitudinis unius milliarii ab arboribus proceris ut supra mensurandi , reliqua portio Sylvarum , quæ ad mare prospicit , & lacubus nuncupatis *di Fogliano* , *delli Monaci* , & *Crapolace* cohæret ; spatia autem duorum milliariorum , & unius milliarii respectivè , ut supra præfinita , designanda erunt à duobus Peritis a R. P. D. Thesaurario eligendis , qui ea spatia constitutis terminis circumscribere debeant .

IX. Prope aggeres Fluminum, & per distantiam quinque pedum incisiones arborum nequaquam fiant. Præterea ligna incisa non projiciantur in flumina, in eisdem Sylvis, vel prope illas defluentia, sed imponantur cymbis, ne aggeres damnificentur & aquarum defluxus ullibi impediatur.

X. Vetitum quoque sit arbores ita incidere in confiniis illarum partium, quæ juxta, & contra Paludes præservari debent, ut novus usquam aperiat Canal rectus, & latè patens, aut jam apertus dilatetur; unde facilis in posterum futurus sit pravorum ventorum ad mediterranea oppida excursus, qui omnino coërcendus, atque impediendus est.

XI. Per septennium remaneant obligata scuta quinquaginta millia ex pecuniis ab Emptore lignorum incidendorum annualiter solvendis, seu penès idoneum mercatorem Urbis ad formam novæ conventionis ab eodem Emptore deponendis pro pœna incurrenda ad favorem Cameræ Apostolicæ in casu contraventionis alicujus ex conditionibus, seu pactis prædictis; & post septennium succedat obligatio, & hypotheca bonorum dicti Principis ad eundem effectum.

XII. Pro omnium præmissorum implemento, unus, vel duo idonei, ac periti Commissarii à R. P. D. Thesaurario deputandi erunt, qui congruo militum, seu aliarum personarum ad id aptarum, ac necessariarum numero stipati curare debebunt, ut eadem præmissa, tam in mensuratione, & appositione terminorum, priusquam singulis annis inchoetur incisio; quàm etiam in incisione ipsa, cui illi omnino assistent, & extractione lignorum, eadem præmissa diligenter, atque exactè adimpleantur, & perficiantur, ac ulterius loca, ubi incisiones arbo-

rum factæ fuerint à corticibus, & lignorum fragmentis, ac herbis inutilibus, cunctisque aliis corruptioni obnoxiiis ante mensem Julii cujuslibet anni, nè aerem inficiant, quàm diligentissimè purgentur. Cæterùm Commissariis, ac militibus, seu personis prædictis solvendum erit menstruatim congruum stipendium per dictum R. P. D. Thesaurarium taxandum, & quolibet anno anticipatè depnendum expensis supradicti D. Principis.

XIII. Demum pro publicæ salutis tutela, quæ primariò, ac principaliter hac in re spectanda est, omnino resolutus, ac rescissus intelligatur Contractus, ac similiter revocata quæcumque ulterioris incisionis permissio, quoties morbus aliquis in vicinis Regionibus grassari inciperet, qui Judicio Peritorum à prædicto R. P. D. Thesaurario incunctanter eligendorum ex unius, vel alterius portionis dictarum Sylvarum incisione provenire rationabiliter credatur. Porro ad eundem effectum dictus R. P. D. Thesaurarius singulis annis, antequam transmittat Commissarios, & Peritos ad novam designandam partem Sylvæ incidendam, diligenter curare debebit, ut sibi transmittantur à Parochis, & Magistratibus finitimorum locorum, eorumque præsertim, quæ ad excursus ventorum Euronoti, Austri, & Africi sita sunt, publica documenta, tam vivorum, quàm mortuorum eo anno, ut ita dignosci possit, an innocuæ, vel noxiæ præteritis annis extiterint peractæ incisiones, ideoque an aliæ successivè permittendæ sint, vel potius prohibendæ.

XIV. Super præmissis omnibus citra præjudicium quorumcumque Jurium Camerae confici debeat publicum Instrumentum coram Eminentissimo D. Cardinali Camerario celebrandum cum obligatione

zione ejusdem Domini Principis de eisdem præmissis inviolabiliter observandis .

Noi per tanto , dopo aver ben considerato questa risoluzione , e decreto , con le condizioni in esso riferite , ed il tutto riconosciuto giusto , e doveroso , volentieri ci siamo determinati ad interporci la nostra approvazione , con ferma fiducia , che l'effettuazione del mentovato taglio , a tenore di esse non abbia ad apportare alcun nocumento alla pubblica salute , e con la riflessione , che abbia notabilmente a contribuire a' vantaggi del Principe supplicante , quale desideriamo sempre distinguere con grazie , e favori singolari , anco a riguardo delle lodevoli premure , che rimostra , di soddisfare a' Creditori della sua Casa ; E però di nostra certa scienza , avendo nel presente nostro Chirografo , oltre li sovrainseriti Decreti della sudetta Congregazione , per sufficientemente espressa ogni , e qualunque altra cosa , quanto si voglia necessaria da esprimersi , approviamo primieramente , ed in tutto , e per tutto confermiamo li medesimi Decreti , patti , e condizioni , anche penali dell'istessa Congregazione , con tutte , e singole cose prescritte , e contenute in essi , ed ordiniamo a Voi , che positivamente obbligandosi esso Principe Don Michelangelo alla loro inviolabile osservanza , e totale adempimento , senza pregiudizio di qual s' siano ragioni , diritti , ed azioni per qualunque capo , titolo , e causa competenti alla Nostra Camera , permettiate a nome Nostro , siccome Noi permettiamo al medesimo Principe Don Michelangelo il poter liberamente effettuare il contratto del taglio de' Legnami nelle predette sue Selve di Cisterna , e Sermoneta accordato con il sovranominato Diego Varcassoni , benchè forastiere , e gli diate , e concediate , conforme Noi gli diamo , e concediamo l'opportuna licenza , e facoltà di poter estrarre , e fare

estrarre essi legnami, tanto da lavoro, che da fuoco, anche per mare, fuori del nostro Stato, non però a Parti, o in beneficio d'Infedeli, Eretici, o altri nemici di Santa Chiesa, sempre però con ispeciali lettere patenti vostre, o di Monsignor Tesoriere da concedersi, e spedirsi col precedente pagamento alla Nostra Camera della solita Tratta, o che sarà da voi, o da esso Monsignor Tesoriere concordata per tutta quella quantità di legna, e legnami, che di volta in volta si vorrà estrarre, e nel rimanente sotto le condizioni, e patti, anche penali, emanati nella detta Congregazione, e di sopra referiti, la cui esecuzione, ed indispensabile osservanza incarichiamo strettamente a Voi, e rispettivamente a Monsignor Tesoriere prò tempore, in tutto ciò, che ne' sudetti Decreti, o risoluzione viene appoggiato alla sua vigilanza; e sopra le cose permesse stipolarete publico istromento, e farete tutt'altro, che ora, ed in qualunque futuro tempo stimarete opportuno, poichè così è mente, e volontà Nostra espressa. Volendo, e decretando, che al presente nostro Chirografo, ammettendosi, e registrandosi in Camera, dentro il tempo prescritto da Pio IV. nostro Predecessore, nella sua Bolla De Registrandis, non possa in conto veruno opporsi di subrezione, obrezione, nè di alcun'altro vizio, o difetto della nostra volontà, ed intenzione, ma vaglia, ed abbia sempre il suo pieno effetto, esecuzione, e vigore, con la nostra semplice sottoscrizione, benchè non ci siano state, chiamate, citate, nè sentite tutte, e qualsiviano persone, che ci avessero, o in qualunque modo pretendessero d'averci interesse, non ostanti tutte, e singole costituzioni, ed ordinazioni Apostoliche nostre, e de' nostri Predecessori, leggi, statuti, riforme, usi, stili, consuetudini, ed ogn'altra cosa, che potesse fare in contrario, alle quali
tutte,

tutte, avendone l'intiero tenore quì per inserto ; questa volta sola , e per l'effetto premesso amplamente deroghiamo . Dato dal nostro Palazzo Apostolico di Monte Cavallo . Questo dì 14. Settembre 1715.

CLEMENS PAPA XI.

C A P. VII.

Quæ usui esse debeant paludum accolis , quo minus à noxiis effluviis lædantur .

CUM aliàs [a] demonstraverimus salubrem aërem , vicissim respiratione acceptum , remissumque, nostra fluida blandè premere, miscere , dividere , subtiliora , levioraque reddere ; unde vigor , & sanitas solidis etiam partibus accedit : insalubrem contra ex palustribus præsertim halitibus eadem liquida , atque indè totum hominem multifariam labefactare ; locus nunc se aperit , ut prophylacticum ostendamus vitæ regimen , quo quis prope lacunas , & stagna habitare coactus se se a pravis eorum exhalationibus utcumque tueri possit . Rectè enim M. Varro [b] *graviora inquit , quæ ex cæli , terræque insalubritate oriuntur mala , per nostram diligentiam leviora fieri possunt .*

[a] *Scilicet parte prior. hujus lib. cap. 20.*

Ut aër salubris, & insalubris agant in corpus nostrum .

Quæ prophylaxis iis , qui degunt prope paludes .

[b] *De re Rustic. lib. pr. cap. 5.*

II. Mitto hìc tutissimum illud præsidium , quod ab Hippocrate [c] primùm , subinde à Cornelio [d] Celso , atque à Galeno [e] commendatum , jocosè postmodum à Capiavaccio , aliisque traditum est iis , qui se à pestiferis malis ob cæli inclementiam tutari conservarique cupiunt . Scilicet fugiendi statim locum , ubi pestilentia grassatur . Vocant autem recentiores ejusmodi remedium *pilulas de tribus*

Tutissimum remedium est fuga .

[c] *De Nat. Hom. num. 19.*

[d] *Lib. pr. cap. ult.*

[e] *De lib. propr. cap. 2.*

[f] *Provvidenza
Metodica per pre-
servarsi dalla pe-
ste pag. 99.*

Factum M. Ho-
stili, qui Sala-
pienses annua pe-
ste liberavit.

*Vitruvius lib. 1.
cap. 4. in fine.*

Quid circaedes,
& cubicula ob-
servandum sit.

[g] *Loco cit.*

bus, quippe ternis conflatas adverbiiis *citò, longè, tardè*, quæ sanè lenivit, atque perstrinxit carmine Vincentius Alzarius à Cruce, [f] inquiring.

Cede cito, longinquus abi, serusque revertite.

III. Et quidem in censu locorum palustrum celeberrimum est factum M. Hostili, qui, cum Salapiam ad lacum sitam quatuor millia passum ab eo loco Salapios transtulisset, cives illos annuâ peste liberavit. Mitto, inquam, hæc; nam in præsentia non alienigenas adhortamur, quibus unicum est pharmacum æstate, atque autumno vel non venire in loca palustria, vel saltè in iis moras minimè necere, multoque minus somnum capere; sed eos amicè admonemus, qui aut indigenæ, aut pro munere, officioque, quod gerunt, paludum sunt incolæ, neque ab illis finè certo periculo vel miserioris ducendæ vitæ, vel incurrendi dedecoris, vel subtrahendæ populo charitatis, possunt discedere; Eousque sub gravi etiam cœlo per continentiam præsertim, abstinentiamque durare necessum est.

IV. Laudamus itaque in primis, ut indigena, vel hospes, cùm procul ac longè à paludibus ire prohibentur, saltè in eo aut Oppido, aut Villa, in qua degit, ædes mutet, vel in ædibus cubiculum; unde de noxiis effluviis quàm minimum teneatur haurire; potissimum verò caveat, nè janua illius domus, quam incolit, neve ejusdem conclavis fenestræ rectà palustrem sinum spectent. Amplissimum necessitatis, ac bonitatis hujusce præsidii argumentum olim nobis præbuit post Hippocratem M. Varro [g] qui, cùm Corcyra esset exercitus, ac classis, & omnes domus repletæ essent agrotis, ac funeribus, immisso fenestris novis aquilone, & obstructis pestilentibus, januaque permutata, cæteraque
ejus

ejus generis diligentia suos comites ac familiam, incolumes reduxit. Simile quid molitus fuit Empedocles cum patrios agros sterilitate, ac pestilentia liberavit, obstructis montis faucibus, per quas auster in campos incidebat, ut narrat [h] Plutarchus.

[h] In libell. adversus Colotem, cap. 49.

V. Sapientissimi autem hujus consilii præstantiam nos ipsi pluries experti sumus, amicisque nostris inculcavimus, cum Portuense, aut Ostiense litus valetudinis, vel relaxandi animi causâ incolendum peterent; videlicet ut abstinerent à somno in cubiculis ad Euronotum, vel ad Austrum conversis, sed diligenter aquilonarem plagam seligerent: cum contra multos coeli tepore allectos, ex quo conclavia ad meridiem delegerint, capitis gravitate, atque etiam febribus laborasse deprehenderimus. Neque sanè opus est longius rationes persequi, cur per directionem perpendicularem à paludibus in apertas domorum fores effluvia liberiùs ferantur; sunt enim eadem per se notissimæ, atque omnibus exploratæ, ut singillatim, & prolixè expendi non debeant. Etenim quis non intelligit ex lacunarum centro effluvia celeriùs per lineam rectam, ac propterea majori copia fluere; quàm per obliquam, in qua distrahuntur, ac debilitantur, quemadmodum fumus ex camino egrediens, qui quousque rectâ fertur, densus est, & oculos ferit, postquam verò obliquo itinere decurrerit, dispartitur per aëra, dissipatur, ac resolvitur, ut non ampliùs sentiatur, aut noceat.

Quæ coeli regio deligenda.

Quo pacto ferantur effluvia ex paludibus.

VI. Ad hoc præsidium accedit secundum de incendendis intrâ domos (nam de publicis ignibus egimus superiùs) resinosis lignis, atque odoriferis baccis, quæ aërem non solum densum, sed inquinatum quoque insectorum ovulis, paulatim dispellunt, at-

Secundo sufficienda est domus resinosis atque odoriferis lignis, & sulphure.

te-

[i] *Odyss. 22. in calce:*

[k] *In Tumul. Pestis Hippoc. redivivus.*

Quæ sit sulphuris vis.

[l] *Tom. 1. epistol. 71.*

[m] *De Feb. pestil. cap. 20.*

[n] *Quæst. Med. legal. lib. 3. tit. 3. quæst. 4. n. ult.*

3. Utendum est optimo, & parco victu.

[o] *Lib. 1. cap. 10.*

[p] *Apud Gellium lib. 2. cap. 1.*

[q] *Lib. 6. de Socrate. temperan.*

tenuant, & purgant. Inter suffitus verò antiquissimus est, qui ex sulphure paratur: legimus enim [i] Homerum Medicinæ non ignarum, inducentem Ulyssæm, à quo jubetur anus ferre ignem ac sulphur ad purgandam domum, cadaverum putore inquinatam. Vivum verò sulphur cum pice ac sale decrepitato summis laudibus extollit [k] Helmont.

VII. Et quidem quæ sit ipsius sulphuris vis ad extinguenda insecta, quibus conclusus parietibus aër inficitur, legantur experimenta apud [l] Leëuvvenhoëckium. Propterea non immeritò ad solvendum corrigendumque aërem [m] P. Salius Diversus, & Paul. [n] Zach. ex Lemnio, aliisque commendant pulverem pyrium, quo fit, ut tormenta bellica diluculò explosa aëria miasmata dissipare, ac discutere passim credantur.

VIII. Tertium deindè in prophylaxi salutare consilium erit, ut optimo quis, parcoque victu utatur. Nam vitium aëris rarò agit nisi in corpora ad excipiendam labem jam parata: præparant verò, ac disponunt peccata potissimum in cibo. Vitant è contrario communem coeli labem, qui euchymis, modicisque alimentis utuntur, ac propterea [o] Celsus de pestilentia observatione agens nos admonet, *cibum tunc modicum assumendum nè cruditatem moveat*. Apertissima res est [p] Socratem propter summam temperantiam non solum omnia ferè vitæ suæ tempora valetudine inoffensa vixisse, verum, quod nostram ad rem maximè facit, *se à pestilentia illius vastitate, quæ in bello Peloponesiaco, in primis ipsam Atheniensium Civitatem internecino genere morbi depopulata fuit, immunem penitus perstitisse*, quod etiam memoratur ab [q] Æliano. Nobis etiam aliquot ante annos mirum quid accidit observa-

re

re XXX. circiter à Romana nobilitate quàm Viros , quàm Mulieres , qui ad Tiberina ostia circa Kalendas Januarias rusticaturi secefferant , flante semel improvviso , sævoque ex Libya vento tertianis febribus fuisse correptos , uno tantum excepto Equite Marcello Sacchetto Hierosolymitani Ordinis ad Aulam Pontificiam Oratore, qui cautus , & prudens cum sit , tantum cibi , & potionis solet adhibere , ut vires suas reficiat , non opprimat .

IX. Porro qui affatim , & multò facilius cibos mali succi comedunt , duplici ratione ex circumfuso morbido aëre certam pernitem ; dubiam verò qui parcè , ac salubriter vivunt , sibi comparant : primùm sanè quòd illi cruditates in primis viis perpetuò gerentes , paratam semper escam habent ad alendos vermes , quorum majorem copiam ingerunt , foveant , ac nutriunt qui magis edunt : Deinde verò quòd helluones , cum habeant vasa , fluidis tumentia , minorem libertatem permittunt itui , ac creditui sanguinis , & lymphæ per universum corpus , atque idcirco , facile fit , ut ex levissima quavis causa in ipsis augeatur renixus sensilibus , atque insensilibus secretionibus : quinimo ut inhibeatur excursus puri etiam ætheris ex atmosphæra per pulmones in sanguinem , & per cranii foramina ad cerebrum subterfugientis ;

X. Ad alimentorum quoque usum referuntur condimenta quædam acidula , & subaustra , cuiusmodi sunt succi , & conservæ malorum granatorum , cydoniorum , aurantiorum , citri , atque oxalidis ; quæ interdum cibis admixta plurimùm valent tum ad compescendum , temperandumque morbidum fervorem , quem edulia intrà stomachum æstivo

Quo pacto largior , aut pravus cibis corpora laudat .

Condimenta quædam acidula summæ utilitatis .

tempore concipiunt, atque indè ad figenda citissimè alioquin à primis viis per galaxiam fugitiva, maligna corpuscula, quæ cùm sint urinosa, & cadaverica ab acido-volatilibus blandè cicurata præcipitantur cum fæcibus; tum etiam ad leviter constringenda lacteorum præsertim vasorum orificia, nè infestas particulas ocyus admittant, atque excipiant, quàm per ipsam fermentorum vim cum alimentis probè mixtæ infringantur, ut par est, ac levigentur. Qua de re non desunt Auctores, qui

[q] *Lib.4. fen.1.
Tract.4. cap.5.*

[q] Avicennæ opinioni adhærentes acetum quoque laudant in præservatione à peste; quod tamen nos in Villicis, ac Messoribus aquæ admixtum; viris autem Urbanis aromatibus castigatum commendamus, cujus formulam tradit præ cæteris opportunissimam

[r] *Loco cit. pag.
162.*

Non est prodeū-
dum in publicum
jejuno stomacho,
& qua de causa.

Alzarius à [r] Cruce.

XI. Referimus quoque ad præcepta alimentorum studium sumendi semper priusquam quis domo egrediatur, sumendi, inquam, aliquid, quo stomachus roborari, & aëris inquinamento obniti possit. Gracilibus potius frustulum panis assati cum vino optimo; subpinguibus verò tantillum aceti theriacalis cum buccæ similiter panis, sunt qui cum Galeno rusticis magis probant allium: illud certissimum est unumquemque sibi Medicum esse oportere; itaut modò parum theriacæ, modò allium, modò vinum, modò poscam rosaceam pro temporum ratione accipiat. Uno verbo vitandum omnino est, nè quis vacuo stomacho in publicum prodeat. Nam cum jejunium, sive ut [s] Hippocrates ait, *omnis extenuatio cutim laxet*, & vasa post somnum propter sequutam majorem perspirationem necessario tam foris quàm intus plus solito hient,

[s] 6. *Epid. sect.
3. n.25.*

hient, atque dehiscant, aptiora sunt hæc per id temporis ad prava imbibenda, quæ in aëre fluitant, corpora. Quare consultissimum erit jentaculum sumere vel antequam fenestræ aperiantur. Hic tamen pro coronide tertii hujus consilii animadvertere debemus nos etiam experimentis confirmatum habere in locis damnati aëris *æquè cavendum esse à crapula, atque ab inedia.*

XII. Quartò ad antevertendas castrenses febres ex nocentibus paludum halitibus maximum quoque est auxilium qualitas, quantitas, & modus potionum, quibus accolæ uti debent. Nam, quod spectat ad qualitatem, certè vinum opportunius est aquâ, præsertim annuum, defæcatum, austerum, & subtile: stomacho enim gratissimum est, cardiacum, & vermibus hostile. Quòd si pro hominis temperamento diluendum sit, aqua advehatur ex locis minimè cœnosis; hæc nanque latices ferunt non tantum impuros, sed insectis quoque contemeratos. Mensura autem hauriendi potus longè minor convenit habitantibus propè paludes quàm procul. Nam aër stagnis, lacunisque circumfusus aqueis particulis magis redundat, quàm apricus subtilis, ac ventilatus. Quare mihi quidem persuasum est homines minùs commodè ferre largum potum, ubi aër multum aquæ permixtum habet, atque unde non levem fluidi, haud compressilis copiam haurire possunt: Quod tandem attinet ad modum, certissimum est potiones non calidas, non tepidas, sed actu frigidas, ac nive per æstatem rigentes ad præcavendum iis conducere, qui paludum, atque humentium litorum sunt habitatores. Nam, præterquam quod [t] Rasis, Jannitius, Ficinus, Nicol.

Quartò de potu; qualis, & quantus esse debeat.

Frigidæ potiones præferuntur.

[t] *De Pestil. c. 4.*

[u] *De Nive apud
Carolus Clusium
exotic. in fine.*

[x] *De gelid. pot.
abus. lib. 2.*

[y] *Lib. 3. de Pest.
& in epist. betru-
sco idiomat. cujus
titulus La Neve
non può riceve-
re contagio.*

[z] *De Feb. pun-
cticul. sect. 5. n. 9.
Cur nivatus po-
tus salubrior sit
paludum accolis.*

[aa] *De valetudi-
ne tuenda Toga-
tor.*

[bb] *De esculent.
facult.*

[cc] *Lib. 4. de re
eibaria cap. 5.*

[u] Manard. N. [x] Massini, P. [y] Castellus, P. à
[z] Castro, aliique multi frigidas ex glacie, aut
nive potiones ad hunc finem commendant; refert
[aa] Plempius, *post usum nivis vino refrigerando in-
ventum tarius quàm solebat pestilentiam Sicilia re-
gnum invadere*: quod confirmari ait à Balthassare
Pisanello [bb] qui tradit, *diligenti observatione ex-
ploratum esse in Urbe Messanà quot annis mille nume-
ro pauciores quàm ante usum nivis interire*. Idemque
probat ex Ludovico Nonnio [cc] Hispanorum exem-
plo, quos febribus malignis minùs tentari scribit,
ob frigus nivati potus, quo factum esse ait, ut
*Hispani Medici doctissimi Vallesius, & Mercatus, usum
nivati potus Civibus suis pro utili & jucundo persua-
deant*. Sed non opus est aliunde rationes repetere,
cùm diuturno experimento nobis constet in regio-
nibus impuri, ac penè lethiferi aëris, præcipuè se-
cundùm Tyrrheni maris litus, nullum securius ad-
tutandos incolas ab epidemicis febribus inventum
esse remedium ipso nivis usu; cujus profectò even-
tus causam, cùm olim studiosè persequuti fuissetus,
non aliam verosimiliorem comperimus, quàm quòd
glacies, & nix contactu, & permixtione rigido-ni-
trofarum suarum partium, principia hauriendorum
liquidorum, atque etiam aëris, qui eadem liquida
inter deglutiendum comitatur, in eum nexum, po-
sitionem, ac temperiem redigit, cuiusmodi sunt aë-
ris, potionumque particulæ decursu totius hyemis
etiam apud ipsas regiones infamis, & damnati aë-
ris, in quibus propterea per id temporis ab homi-
nibus impunè solent hauriri.

Aliæ rationes
eiusdem effecti
proponuntur.

XIII. Quid? Quòd nitrosi sales in nive redun-
dantes, non tantùm possunt invertere, ac figere
illas

illas aëris moleculas, ex quibus castrenses febres nascuntur, sed, quod pluris est, coarctare quoque solent, & constringere poros, & immiffaria œsophagi, asperæ arteriæ, & ventriculi; undè malignis corpusculis, quæ cum potu, cibo, & aëre ingurgitata, subitò in sanguinem, præcordia, & cerebrum subterfugerent, vel nullus vel saltèm minor, quàm illarum perimeter exigit, aditus pateat. Neque aliâ certè ratione quosdam ventriculi imbecillitate affectos refrigeratis nive aquis feliciter à Galeno curatos fuisse legimus, quàm quia stomachus urinosi salibus, igneisque particulis quandoque obsidetur, eique nihil melius, quàm frigidus potus, fluidorum igniculos concentrando, & solidorum fibras constringendo medetur. Valet etiam nivis usus quia ovulorum cicatriculas æstu vigente ita comprimere, ac coarctare potest, ut vitales motus in iisdem inchoari prohibeat; nam hyems vermium ortui obnititur.

5. Vitandus est antelucanus, & nocturnus aër.

XIV. Quintum erit consilium de vitando nocturno, atque antelucano aëre: Etenim cùm aliàs docuerimus noxia effluvia in ea atmosphæræ parte, quæ nos circumdat, copiosiora natæ abeuntibus solis radiis, quibus cùm verberantur, quaquaversum solent dispertiri; proinde eadem magis compacta, majorique etiam agmine intrà nostrum corpus, cùm sol nondum exortus, vel præcipitatus est, descendunt, ac penetrant. Qui verò publicas ob causas noctu iter facere coguntur, nares, frontem, & aures foveant spiritu vini camphorato, admixto aceto rosaceo, quinimo tabaci foliis, dentibus contritis, vel per fumum exceptis sputum moveant; nam impedimento sunt aëris contagio, quominus

ab

Annibalis infortunium ex nocturno, & palustri aëre.

[dd] Decad. 3. *Ibi.* 2.

[ee] *De nat. hom.* num. 19.

[ff] 6. *Epid. sect.* 7.

6. Abstinendum à deglutienda saliva.

ab ore ad caput, infernaque viscera prolabatur. Ce-
lebre est exemplum, quod ab Annibale manavit ad
posteriores. Nam cum strenuus hic dux, licet non æstivo,
sed verno duntaxat tempore paludes incoluisset,
nocturno tamen humore, palustrique cælo gravante caput,
& quia medendi locus, nec tempus erat
altero oculo captus fuit, ut narrat [dd] Livius. Hoc
loco juvat animadvertere fugiendum quoque esse
magnum corporis motum, quippè quo aër uberius
undequaque per poros tubulosque à nobis excipitur.
Etenim cum propter gymnasticam, venationem,
agrorumque operas violentius cum fluida, tum solida
in nobis agitentur, multa extruduntur corpora,
quæ, ubi sanguis, spiritusque resederint, subvacuos
poros, carnes, & vasa relinquunt: quo fit, ut ambiens
aër tam per auctam respirationem, quam per cutim
facilius, & copiosius ingeratur, cumque illo major
quoque effluviorum malignorum vis cerebrum, ac præcordia petat.
Audiendus hac in re Magnus [ee] Hippocrates: ubi rectam daturus prophylaxeos
methodum iis, qui à malè affecto aëre populares morbos
timent, *Providendum*, inquit: *ut quàm paucissimus aëris influxus in corpus ingrediatur,*
& *ut ille ipse quàm peregrinissimus* (nimirum ab non inquinato loco) *existat.*
Factum proinde legimus apud eundem [ff] Coum, ut in quadam aëris constitutione
Mulieres non similiter ut viri à tussi afflictæ fuerint, quòd non ut viri à domibus prodierint.

XV. Septimum præsidium ad declinandum putorem aëris maximum est, quanquam sit purè negativum, sedula videlicet abstinencia à deglutien-
dâ salivâ, præsertim cum prope palustria loca versamur. Etenim cum aërium miasma majorem partem

tem salivæ misceatur, & implicetur, viamque intrò sibi paret in viscera, non tantùm per asperam arteriam, verùm etiam per œsophagum, idcirco optimum erit præservativum, salivam ipsam (præterquam dum comedimus) semper expuere; quod certè vel ipsa natura nos docet. Nam cùm res insuaves, noxias, foetidas non solum naribus sentimus, sed vel nudis oculis intuemur, statim ad spuendum impellimur. Idem profectò studium experimento utilissimum se compertum habuisse narrat primus quem legerim [g] Dobizensky cùm scribat *impulsum naturæ sibi cessisse in beneficium*; siquidem nullo alio præservativo remedio, *nisi sola cautela, nè salivam deglutiret, sed semper expueret, quandiu intrà spheram* (sunt ejus verba) *activitatis contagiosorum morborum moraretur, ab omni contagio, a quo cæteroquin nunquam cavit, se feliciter tutatum fuisse.*

[g] *In exiguo libello, cui titulus. Præservativum universale naturale contra omnem in aura serpentis contagionem.*

XVI. Quod septimò loco probamus, affine est, licet contrariâ ratione, superiùs exposito præsidio. Scilicet nobiscum in palustri aëre perpetuò gestandam esse spongiam liquido acido-volatili imbutam, cujusmodi est acetum theriacale spiritui vini permixtum: hoc enim poros narium, atque asperæ arteriæ benigno halitu implet, & firmat; unde aëris venenum, quod etiam non deglutitâ salivâ intrò subterfugere consuevit, partim intercipitur, partim corrigitur. Verumtamen opportunè hîc animadvertimus, malè sibi consulere, qui solis odoriferis, acutisque balsamis absque ulla acidorum admixtione hisce in casibus utuntur: volatilia enim spirituosâ, ac purè balsamica meatus, texturamque internæ superficiei narium, & pul-

7. Gestanda spongia imbuta aceto theriacali, ac spiritu vini.

pulmonum ita laxant, & aperiunt, ut admittendo potius, incuneandoque aërio toxico, quàm interceptiendo, repellendoque viam sternant, ac muniant.

8. Quibus medicamentis utendū, & quo tempore.

XVII. Octavò quod spectat ad pharmaca equidem suadeo iis, qui vitam juxta paludes ducunt, ut blandis, non validis, ac violentis catharticis interdum per autumnum, hyemem, atquæ veris decursum, totumque mensem Majum utantur: his autem egent, quia cœnoscus aër, cum suaptè natura crassus sit, in causa est, ut viscera imi ventris, præsertimque lien, atque hepar, subsidentibus humoribus infarciuntur; quare utilia comperiuntur, quæ simul alvum laxant, & subtiliant, tonumque visceribus largiuntur; hujusmodi sunt pilulæ, quæ à Practicis Ruffo tribuuntur, easque à Paulo, & præcipuè ab [hh] Avicenna, ubi de præservatione à pestilentia agit, video commendatas. Assumunt verò Aloëm, Myrrham, & Crocum; sunt qui Ammoniacum etiam addunt, atque ex iisdem exhibent sæpe sæpius in mense plus minus semidrachmam. Secundò sunt pariter magna illa antidota Theriaca, & Mitridatum, Diascordium Fracastorii, & similia. Tertiò Acetum pariter antipestiferum, paratum ex Rad. Gentianæ, Scorzoneræ, Ireos, Centaurii min. Tormentillæ, Contrayervæ, Angel., Pimpinellæ, cort., & fol. Cit. baccar. Laur. Juniperi, Cinnam. flor. Caryophyl. fol. Rutæ, flor. hyperici ana. ad libitum, quæ omnia post octiduum infusionem in aceto q. s. bull. quod subinde colatum servatur ad usum. Usus autem est in acetariis, in odoramentis, & in jure, vel aqua dilutum mensura unius, vel alterius cochlearis diluculò haurire. Cæterum ca-

ven-

vendum est, ut ait Celsus, nè in secunda valetudine adversæ præsidia consummentur: ac propterea usum Chinæ Chinæ in ipsa prophylaxi non laudamus, sed ad castrensiū febrium medelam rejicimus.

XVIII. Nono Prophylacticum remedium est animi tranquillitas. Etenim timoris, mœrorisque species, spiritus animales, villosque cerebri ita enervat, ac percellit, ut subinde præcordia, atque hypochondria in consensum languoris trahantur; quamobrem mœrentibus individua sunt suspiria, appetitus dejectus, pulsusque languidi; quæ quidem omnia clarè demonstrant, partes tum solidas, tum fluidas in hoc pathemate non parùm labefactari; idcirco tristibus, ac timentibus consueto minor evadit vis cordis ad trudendum quaquaversum sanguinem; similiterque propter concidentes musculorum fibras, cutemque ipsam faciliùs è converso refluent fluida, cum subterfugiente aërio miasmate à corporis peripheria ad idem cor. Contra verò animus magnus, & constans, seu spes bona in adversis id præstat, ut villi ejusdem cerebri, ac proximè cordis in vividum tremorem, naturæ amicum, agantur; unde succus nervorum blandè commoveri solet, feliciùsque ac velociùs suas semitas excurrere in præcordia. Quare sanguis nisu suo, ac volatilitate arcet magnam partem noxiorum effluviorum, quæ cum aëre in viscera serpere adnituntur. Neque rationibus duntaxat persuasi hilaritatem, tanquam pestilentium morborum antidotum, laudamus; sed experimentis quoque admoniti idem ultro recipimus, ac Lectoribus persuademus. Etenim præter ea, quæ ab aliis sunt animadversa, atque à doctissimo Aug. Quirin. [f] Rivino potissimùm tradita, scilicet in

9. Trāquillo animo esse oportet.

Quantum noceat ægrotis animi dejectione, atque tristitia.

Quid efficiat lætitia.

[f] *Dissert. de Lipsiens. pest. ann. 1680. pag. 22. & 30.*

De Nox. Palud. eff. lib. 1.

Z

peste

peste timorem plus ad lædendum valere, quam ullum verum contagium; itaut sanctè attestetur, *se nullum vidisse agrum ex peste* (vidit autem innumeros in Lipsiensi) *qui non à terrore illam contraxerit*; nos quidem Collegas olim habuimus DD. Jo. Mariam Costantium, & Lucam Tomasium, qui cum in postrema pestilentia, quæ sub annis 1655. & 1656. Urbem Romam penè depopulata est, propriam operam ægris in Lœmocomio impendissent, nobis candidè fassi sunt, se idcirco à fæva illa contagione evasisse, quòd strenuo hilarique animo donati, mortem adeò non timuerint, ut benevoli timentium fuerint objurgatores; cæteros autem timidulos è vivis omnes excessisse.

Quid de amule-
tis Helmōtii sen-
tiendum.

[g] *Loc. supracit.*
pag. 181.

XIX. Interea hinc nulla mihi erit cum [g] Helmontio controversia, ubi probaturus ille animosè confidere summum esse in peste præservativum, acri, quo pollet, ingenio divulgavit etiam Amuleta, tum ab Ethnicis sub forma Idolorum, tum a nebulonibus, inscriptis sæpè ridiculis characteribus, inventa, eò solummodo spectare, ut animum illius, de cujus collo pendent, quanquam falsa opinione, certa tamen spe validissimè erigant; unde ejusdem periapti ope (quod Zenexon Paracellus appellavit) omne malum à se plerunque depellunt. Itaque ejusmodi Agyrtarum fraus, licèt multitudini imponat, non omnino tamen damnanda videtur, cum creduli homines eadem ex fallaciâ illud animi robur foenerentur, quod à propriis infirmis viribus nunquam essent mutuaturi.

Prophylaxeos
compendium ex
Celso.

[h] *Loco citato.*

XX. Sed ut breviter omnem prophylaxim complectamur, verba huc transferemus [h] Cornelii

nelii Celsi, qui, cùm quæ in pestilentia observanda sint, enumeret, inquit: *Vitare oportet fatigationem, cruditatem, frigus, calorem, libidinem: tam neque manè surgendum, neque pedibus nudis ambulandum, minimèque post cibum. Cum verò hæc in omni pestilentia facienda sint, tum in ea maximè, quàm austri excitarint: ad quod genus noxiæ paludum adspirationes referuntur.*

XXI. At enimvero dum humana præsidia probamus, sacra præ cunctis maximo in pretio habenda esse censemus, mandamusque ut palustrium locorum habitatoribus cordi semper inhæreant.

Divinum præ cæteris subsidium implorandum.

Nam cùm mala omnia præsertim verò [ii] pestilentia ad purganda populorum crimina à Deo immitti soleant, ut passim in Divinis paginis legitur, certè nisi nosmetipsi culpas nostras bonis operibus expiemus, atque assiduis precibus à Deo Optimo Maximo impetremus, ut pestilentias à nobis avertat; frustrà tentabimus cætera præsidia, quæ in irritum planè recidunt, ubi summus Opifex benignè nostrum clementerque non miseretur.

[ii] Num. 14. 2. Reg. 24.

Ad curativa tandem remedia quod attinet, hæc sequenti libro fusè persequemur.

DE
NOXIIS PALUDUM
EFFLUVIIS

Liber Secundus.

COMPLECTENS
QUINQUE EPIDEMIAS
*Perniciosarum, & Castrensium
Februm,*

QUÆ

Diversas Pontificiæ Ditionis Urbes
penè vastarunt.

NOXII PALLIUM

FEFFUVIS

Liber Secundus.

COMPLETENS

QUINQUE EPIDEMIAS

Perniciosarum, & Castrensiarum
Febris.

CV

Diversas Pontificie Ditionis Urbes
pené vastarunt.

Eminentiss. ac Reverendiss. Principi

CURTIO

S. R. E. CARDINALI

ORIGO.

JO. MARIA LANCISIUS FELICITATEM.

Uæ duæ res ad librorum,
dedicationem solent inducere, studium
scilicet declarandi obsequii, ac spes repor-

A a 2

tandæ

tandæ tutelæ, ambæ profectò me ad hujus Operis nuncupationem, CARDINALIS AMPLISSIME, vehementer impulerunt. Monuit siquidem primùm, ac planè coëgit vetustus, atque observantissimus erga Te amor, qui, cùm beneficiis maximè capiatur, summus, ac debitus propter singularia, perpetuaque, quibus me devinxisti, benignitatis argumenta, procul dubio habendus erit; præsertim cùm per quindecim jam annos, grande mortalis ævi spatium, inter Pontificis familiares, purâ tecum, atque incorruptâ semper consuetudine retenta, sit confirmatus. Hoc sanè, quanquam omnes, quotquot Pontificiâ in Aula vivunt, probè norint; cupio tamen, ut affirmatione quoque meâ sempiterna etiam posteritas intelligat. Patrocinium deinde quod spectat, nemo aut verius, aut validius earum rerum, quæ in descriptis præsentis Commentario Epidemiis contigerunt, potest suscipere, quàm Tu, EMINENTISSIME CARDINALIS, qui per ea

tem-

tempora, cùm in diversis Ecclesiasticæ Ditionis Urbibus funera, luctusque ex palustri Cœlo ingravescerent, Sacræ, ut ajunt, Consultæ aderas à Secretis, gestarumque rerum testis simul, consiliarius, & administrator mirificè commendabaris; ut proinde lucubrationibus meis fidem valeas confirmare, præsidium impendere, & auctoritatem in longam posterorum memoriam conciliare. Itaque singulari humanitate, quam Tibi, EMINENTISSIME CARDINALIS, natura indidit, & assidua exercitatio bene merendi auxit, & corroboravit, Commentariolum hoc excipere nè dedigneris. Non solum enim ab eo cliente, & cultore profiscitur, qui tuâ semper benevolentia floruit, sed publicæ etiam salutis rationes tue-tur, quas erudita sapientia tua per varios munerum, ac dignitatum gradus jam indè ab adolescentia vigiliis, consiliis que curavit, & vindicavit. Immo verò non tam opusculum meum ad Te properare, quàm

tua

tua ipsa consilia, laborumque tuorum fructus ad Te redire videntur. Et tua igitur, & mea benignè complectere, meque auspiciis tuis fovere perge. Vale

Ex Museolo nostro in Quirinali Prid.
Kal. Octobris M DCC XVI.

LECTORI SUO.

QUANQUAM ad enarrandas epidemias, alicui videri possit, nullâ arte, nulloque ingenii labore, sed solo sensuum testimonio, ac simplici memoriæ monito-
 re opus esse; cum illa successio rerum, quæ in populari morbo contingunt, nuda videatur historia: attamen, si quis animo reputet, se, dum ejusmodi eventa describuntur, non solum simplices, verùm etiam aliquando utiles Commentarios sibi adornandos suscipere; in iis certè non parum curæ, studiique impendendum esse cognoscet: præsertim ad explorationem primarum causarum, quæ, cùm sæpe multo jam tempore quamcumque epidemiam soleant præcedere, rarò eos non fallunt, qui tantummodò inquirent in illas, quæ morbum ipsum vel proximè antecedunt, vel assiduè comitantur. Sed major adhuc vincenda occurrit difficultas, ubi agitur de febribus perniciosis, & castrensibus, quas nos hîc selegimus pertractandas; cùm earum & complicata semper, dolosaque sit natura, & medela non constet multitudine remediorum; at judicii magnitudine, ac proprietate consilii, de specificis potissimùm pharmacis decernentis: quæ quidem omnia non cunctis
 Cli-

Accurata epidemiarum hîstoria apprimè utilis est, ad earum causas dignoscendas

Medicina ab observatione orta, sine ratiocinatione perfici non potuit.

Clinicis, sed solertioribus tantum ingeniis se pandunt. Nam, quanquam Artem Medicam primum genuerit usus; ea tamen etiamnum vagiret in cunis, nisi vires ab analogismo, & perfectionem à ratione accepisset. Solæ enim observationes utcumque frequentissimæ sint, confusam duntaxat exemplorum copiam animis nostris ingerunt; nisi eadem acta partim componentes, partim sejungentes illud nobismet ipsis lumen accendamus, cujus beneficio quidquid experiëntiâ compertum est, distinctè, atque ordine distributum videmus tam in principiis, & causis morborum, quàm in progressibus, atque antecessionibus. Immo evidenter conspiciamus modum (cæteroqui per se obscurissimum) conferendi, ac secernendi signa, & symptomata unius epidemiæ, vel unius acri in unaquaque epidemia, à signis, ac symptomatibus alterius, vel diversorum egrotantium in eadem epidemia. Unde quædam ex quibusdam colligimus præfagia, quorum gratiâ tam exitus prædici, quam curationes maturè, atque utiliter institui possunt; quâ certe unica methodo ipsamet Empirica rationis imperio subjici potest. Nam egregiè [a] Hippocrates agens de Medicinæ profectu, inquit: Sic arbitror universam Artem monstratam esse, eò quòd ex unoquoque observatio facta est, & consonantia in idem concurrerint.

Quot modis aquæ stagnantes noceant, ex quinque epidemiarum narratione liquet.

Daturus autem hoc secundo libro quinque Historias

storias insignium epidemiarum, quæ præ aliis nostrâ ætate propter palustres aquas varia Ecclesiastica ditionis loca pervagatæ sunt, in spem erigor, haud difficulter deducendum fore, quot causis, ac modis aquei latices tum stagnare, tum urgentibus æstivis caloribus, foedâ corruptione, atque uligine in nos armari possint. Nam.

Primò in Romana epidemia clarè apparebit, Romana Epidemia.
pluvias, fluviasque lymphas Curatorum, Aediliumque negligentia in fossa Hadrianæ Molis, quam Arcem S. Angeli appellant, pratorumque scrobibus putrescentes magnam cladem Vaticanæ regioni intulisse.

Secundò in Urbevetana liquebit, fluviales Urbevetana.
aquas in fossulis, scrobibusque cum cannabe, ac lino emortuas, situque corruptas Civitatem illam depopulatas penè fuisse.

Tertiò in Balneoregiensi, non dulces modò, Balneoregiensis.
sed minerales etiam aquas deprehendemus, propter lapsum cretacei collis jugi cursu per æstatem interclusas, putoremque naçtas in populum illum crudeliter deserviisse.

Quarto in Pisaurensi constabit, fluidas via- Pisaurensis.
rum, cloacarumque sordes in communem canallem confluentes, solitâ per æstivos calores fluenti aquâ destitutas, non fuisse deterfas; quamobrem putidis halitibus ibi loci calamitosum contagium induxisse.

Tandem in Ferentinate epidemia luculenter Ferentinensis.
De Nox. Palud. eff. lib. 2. B b vide-

videbimus, aquas non modò dulces, verùm etiam
 Thermales incertis annorum recursibus solito
 majori copiâ suis è venis erumpentes, cùm pares
 exitui scrobes, fossasque nequaquam invenissent,
 facile vicinos campos alluisse, foetoremque, luem,
 ac perniciem in proxima, humilia præsertim
 loca transmississe. Quamobrem nemo non
 videbit quantâ vigilantia, quantoque
 studio, quò minùs aquæ putrescant,
 animadvertendum sit; nè idem
 elementum, quod maximum
 vitæ nostræ præsidium
 est, perniciem, mor-
 temque homini-
 bus affe-
 rat.

PRIMA EPIDEMIA

Febrium perniciosarum , & castrenfium , quæ Romæ in Leonina nuncupata Civitate , finitimisque versùs Neroniana praeta regionibus , ex cœnosis fossarum præfertim , & cloacarum aquis , ab æstatis initio usque ad autumnum anni MDCXCV. vagata est.

P R I M A

EPIDEMIA

Septimum petriolosarum, & ca-
strensum, quae Roma in Eco-
nia mansueta Civitate, hui-
cunque versus Neapolitanis prae-
ter regionibus, ex cunctis solis-
tibus praeteritum, & claudendum
adus, ab aestatis initio usque ad
autumnum anni MDCXCV.
vagata est.

Compluta inu.

Romæ Typis J. M. Salvionis

Impach sculp.

CAPUT PRIMUM.

*De pluviis, deque austrinis tempestatibus, quæ
& Tiberis alluviones, & palustres aquas
Romanæ Epidemiæ causas induxerunt.*

UM à nobis exhibenda sit hi-
storia castrensiū febrium,
quæ magnam partem inco-
larum Vaticanæ regionis,
quam à Leone IV. Civita-
tem Leoninam appellant,
anno MDCXCV. epidemicè
corripuerunt, illosque pe-
nè deleverunt; ordiemur

Exordium ab ob-
servatione præ-
cedentium tem-
pestatum.

ab observatione antecedentium tempestatum, alia-
rumque rerum, quæ moram, & putorem aquis, la-
bemque aëri afferre potuerunt. Ita porrò facilè
intelligemus causas, rationesque symptomatum,
quibus habitatores illius suburbii graviter afflicti
sunt.

II. Nemo sanè luctuosa funera per id temporis
Romæ conspiciens, foetoremque in vicis illis per-
sentiens, dubius hæsit, quin causa malignarum,
perniciosarumque febrium, quæ publicè vagaban-

Ingens vis cor-
ruptarum aqua-
rum ex pluviis,
ac inundatione
Tiberis.

tur,

tur, fuerit multitudo stagnantium, & corruptarum aquarum, tum in scrobibus pratorum, tum in magna cloaca, atque in fossa potissimum Hadrianæ arcis: sed quoniam ad colligendos eos latices, tam ubertas pluviarum, quam Tiberis inundatio maxime contulerunt; merito à præcedenti autumnno, utpote admodum pluvio, atque austrino, originis filum deducendum esse censemus. Rarò enim sola, quæ recens, ac præsens urget, etiamsi immoderata sit, anni tempestas, populares morbos progignit; sed plerunque per varios noxiarum tempestatum, aliarumque causarum gradus, & conversiones, accedente hominum indiligentiâ, ad communes morbos paratur via: ut rectè admonuit magnus [a] Hippocrates inquiens: *si quis rimatus fuerit, ac præcognoverit temporum occasiones; maxime de singulis sciet &c. & rectâ viâ procedet non minimâ Artis suæ gloriâ.*

[a] *Iib. de Aër.
Loc. & Aq. n. 1.*

Præcedentis au-
tumnidescriptio.

III. Itaque autumnus anni MDCXCIV. sæpe magnis imbribus, meridionaliumque ventorum flatibus udus extitit: quamobrem tellus jam erat humida, cum Tiberis propter magnam vim aquæ bis auctus est; atque idcirco non solum scrobes, ac fossæ pratorum, & Arcis exhauriri non potuerunt; verum, quod maxime aëris insalubritatem inducit, fordes, quæ pluviis prolutæ everruntur, ac dilabuntur, iis in canalibus, atque in cloacis subsistere coactæ sunt. Simul etiam per humiliora Leoninæ Civitatis loca exundavit, subterraneasque cellas, multosque pauperum puteos hinc illic contemeravit. Posthæc negligentia eorum, qui rebus publicis, atque eidem præsertim Arci præerant, initio veris proximi anni MDCXCV. nullum studium purgandis hisce regionibus adhibitum fuit. Hinc
mira

mira hæc proluvies in limosam paludem sensim intrà fossas, scrobesque conversa virescere jam urgente æstu, fermentari, computrescere, variaque insecta admittere cœpit.

IV. Interea temporis vim hujus causæ plurimum adauxerunt aquæ ex Vaticanis fontibus caducæ; quæ cum versandæ cuidam frumentariæ molæ juxta Arcis fossam paulò ante à Romano quodam cive impetratæ fuissent, atque eæ quidem, non nisi adauctâ per moram copiâ, rotam in motum agere nequirent; identidem in cloaca illa subsistere, putoremque cum influentibus proximarum domorum sordibus inter æstivos præsertim calores concipere coactæ sunt.

Accesserunt aquæ à Vaticanis fontibus.

V. His verò malis accessit etiam frequens afflatus vulturni, austrinorumque ventorum, qui à medio Majo, usque ad Septembrem ejusdem anni MDCVC. identidem recurrentes, non tantum deteriori putredini immotarum aquarum, verum faciliiori quoque sublimationi, ac delationi malignorum effluviorum non in vicinas duntaxat ædes, sed etiam usque ad finitimas, adversasque regiones ansam præbuerunt. Unde per ea loca immanis orta fuit epidemia febrium, quas Medici communiter vocant malignas, perniciosas, ac pestilentes; nam contagione quoque serpere visæ sunt.

Observatio ventorum.

VI. Non ab similem epidemiam in Cœlio Urbis Colle ex eâdem stagnantium, & foetidarum aquarum causâ ortam describit Domin. [b] Panarolus, qui investigaturus undenam regio Cœlimontana, quam ipse meritò salubrem esse contendit, sub initium seculi XVII. notam infamis aëris contraxerit, quamobrem nullis amplius habitatoribus frequentabatur, refert historiam sedulâ animadversio-

Historia Epidemiarum Cœlimontanæ ex Dominico Panarolo.

[b] In dissert. Italica dell' aria Cœlimontana pag. 9. & 10.

ne dignissimam, quam ex Etrusco sermone Latinam huc traducimus. Anno, inquit, 1601. *Aqua Mariana, vulgò Marana, suo ab alveo extra portam Coelimontanam egressa, in proximis vallibus stagnabat; ubi cum diù corrupta hæssisset, per vim solis putidos vapores emisit, qui circumquaque vicina loca afficiens miseros incolas, aut interitu, aut fugâ perdidit; donec per suffossam cloacâ jussu Clementis VIII. stagnans aqua aliò derivata fuit, & collis antiquæ clementiæ restitutus: hætenus Panarolus. Hanc verò clementiam nunc etiam servat, servabitque collis Coelimontanus; modò tamen Ædiles perpetuam curam adhibeant, nè unquam fluviolus Mariana extra suas ripas devolvatur, aut perruptis vicinis aquæductibus, alicubi restagnent lymphæ, & computrescant; neve cloaca illa Clementina obstruatur, quemadmodum ante aliquot annos contigit: quo tempore nisi statim unâ cum Illustrissimo Præsule de Augustinis diligentissimo Ædilium Præfecto, jubente CLEMENTE XI. (cui ipse ego impendens periculum significavi) diligenter occurrissemus, rursus gravis illinc serpere, ac dilatari cœpisset epidemia.*

C A P. II.

Describuntur nonnulla phænomena, quæ per id temporis noxias palustrium effluviorum vires in Leonina Regione palàm ostenderunt.

Subitus vespillonum interitus ex sepulchri putore.

NOtatione autem dignum est quod per id temporis accidit in eadem Leonina Urbe, intrâ sacram Ædem, nuncupatam S. Mariæ ad Portam Angelicam; cujus sepulchra, humillimo quippe

pe loco cavata, Tiberinis aquis redundarant. Itaque initio æstatis, quanquam ii latices maximam partem per terræ poros ad flumen remeassent, attamen usque adeò humidam, putidamque tellurem reliquerunt; ut cùm fortè fortunâ quidam ex fraterculis cœnobium illud incolentibus decessisset, ac vespillio in tumulum, nullo quamvis recenti cadavere foedum, descendisset, admirationem simul, & curiositatem sociis excivit, quæ causa fuisset, cur elapsa jam dimidiâ horâ nec ad supera regrederetur, nec saltèm inclamaret. Idcirco secundus illuc descendit, quo mox nullum vitæ signum præbente, tertius charitate inflammatus, subinde à sodalibus ligari, atque intrâ tumulum per funem librari voluit; sed vix accensæ beneficio candelæ, quam secum tulerat, gregales suos procumbere, humente extinctos solo, conspexit; cùm illicò vociferare cœpit, retractusque mortem vix potuit effugere. Adeò pestifera sunt conclusa effluvia cœnosæ terræ, si cum spiritu ab hominibus excipiantur.

II. Neque sanè illud negligendum videtur capitis incommodum, quod multi eo tempore salubrium etiam regionum incolæ, quod transissent solùm, aut perambulassent loca corruptis iis aquis inquinata, pertulerunt; quos inter præ aliis recensemus Illustrissimum Archiepiscopum Battellum meritissimum, nunc Sanctissimi Pontificis à secretis scribendarum ad Principes epistolarum. Is enim sæpe mihi narravit (est enim pro sua in me benignitate amicissimus) decursu illius epidemiæ, se interdum abstinuisse ab itinere ad Basilicam Vaticanam, cui vespertinæ causâ psalmodiæ pro munere suo addictus erat; quia statim se capitis dolore correptum sentiebat, cùm veheretur curru à faucibus externorum Arcis munimentorum

Capitis dolor ex transitu per Leoninam regionem.

rum (quæ vulgò dicuntur *la cortina*, *ed il rivellino*) in suburbium novum : nam ibidem magna ad dexteram fossa putidâs, malèque olentes aquas, obstructo emissario, continebat; quo sanè cruciatu non priùs levabatur, quàm cum ad ædes suas in Quirinali rediisset : ut minimè dubitandum videatur, quin à corruptis aquis noxii vapores excitentur, qui ad nostram perniciem per cranii etiam foramina sibi aditum aperiunt.

Coloris mutatio
ex eadem causa.

III. Confirmabatur quoque exitialis putidarum aquarum vis mutatione coloris à florido in flavum, luridumque, quo non quidem meridionalis, sed tantummodo septentrionalis illius plagæ habitatores, utpote paludibus propiores, sub veris finem foedati conspiciebantur; immo verò multitudine culicum, erucarum, muscarum, aliorumque insectorum vicos illos, scrobes, & fossam, putidamque aquam per æstatem frequentantium.

C A P. III.

De certis hujus epidemiæ limitibus, quos lethifera cœnosarum aquarum effluvia minimè præterierunt.

Quibus in locis
Leoninæ Urbis
lues grassata sit.

SED inter hæc mirandum planè fuit, popularem morbum haud per universam Leoninam Regionem; sed per eam duntaxat partem desæviisse, quæ à via, quam vulgò appellant *Borgo novo*, ad septentrionem, hoc est ad mœnia, prata, Arcemque protenditur, latèque patet. Contra verò ædes magis ad meridiem conversæ, scilicet in semitis suburbiorum, vulgò *di S. Spirito*, *e Borgo vecchio*; quemadmodum

modum etiam quæ ad dexteram Basilicæ Divi Petri positæ sunt; carceres nimirum S. Inquisitionis, aliæque domus ad Vaticani collis clivum excitatæ, à communi lue penitus liberæ, solutæque permanferunt ita ut ducta quasi videretur linea diagonalis à postica Pontificii Palatii parte, quam *Belvedere* appellant, usque ad emissarium magnæ illius cloacæ, quæ in Tiberim juxta Arcis fossam eo loco aperitur, ubi ab onerariis navibus Puteolana terra, lignaque exponuntur. Per hanc verò diagonalem affabrè distinguebantur incolæ aëris contagione, quæ boream spectat, affecti, ab iis, qui, quæ respicit austrum, omnino erant intacti. Illud tamen minimè hic dissimulandum, ædes nimirum Nobilium de Altovitis, nihil obstante Tiberis interjectu, ab infamibus cum fossæ tum cloacæ halitibus (nam ferè contra illas respectant) se tueri non potuisse, quin Præsul, ad purpuram natus, ex confluenti perniciosâ feбри ibidem interierit.

II. Salvus autem, atque secundus status in tanta miseriarum vicinia, ideo retentus est in habitatoribus Leoninæ Civitatis ad meridiem; quia illorum domos neque Tiberis alluvio (quippe solo altiores) neque palustria effluvia, utpote à fossis, pratisque longiùs prodeuntia inquinare valuerunt. Immo verò, quod maximi refert, ac rarò accidit, australes venti, qui per ea tempora frequentissimi spirabant, ita eas juverunt, ut lethiferas exhalationes, & procul, & in contraria detulerint; secus atque contigisset, si septentrionales ventos tunc habuissimus. Noxia enim spiramina à pratis, fossisque etiam usque in suburbium S. Spiritus, atque in proximum præcipuè Janiculi colliculum, ubi positi sunt Barberinorum horti, transducta fuissent: quemadmodum

Cur ii, qui ad meridiem habitabant, incolumes fuerint.

[a] *De aère Leonin. Civitat.*

A corruptis fossarum aquis sine dubio nata est lues illa.

Exempla epidemiarum certas urbium regiones vastantium.

[b] *De Viñt. Rom. lib. 1. cap. 3. pag. 14.*

[c] *De Tiberis inundat. pag. 19.*

[d] *De Restit. Salub. Agr. Rom. pag. 16.*

[e] *De Conslit. anni 1690. pag. 25. num. 29.*

Cur ad incolas Môtis Marii longe diffitos pervaserit pestilentia.

de hujusmodi ventis Leoninæ Regioni insalubribus latè demonstrat Paulus Sanquiricus in (a) dissertatione quadam Hetrusco idiomate edita 1630.

III. Hæc autem clarè docent, epidemiam illam à corruptis duntaxat fossarum aquis originem habuisse; cùm qui noxios halitus respirarunt, & coinquinatas lymphas biberunt, communibus malis plerique omnes correpti sint. E contrario autem ab ea contagione illi servati fuerunt, qui domos incolebant extra hanc effluviorum quasi dixerim sphæram ædificatas.

IV. Nec sanè novum est in Urbe Roma epidemias certis, ac determinatis terminis coërcitas quandoque fuisse; cùm apud Alex: [b] Petronium, Marfilium [c] Cagnatum, & Jo: Baptistam [d] Dolonium occurrant historiæ confluentium malorum, modò in patulis, & humilibus, modò in editioribus Urbis locis. Immo verò (hoc autem ad nostrum aluvionis casum bellè facit) elegans est descriptio epidemicæ tertianæ, colonos Mutinenses sub anno MDCXC. affligentis, in qua, ut doctissimus æquè, & cùm viveret amicissimus [e] Ramazinus diligenter animadvertit: *popularem illum morbum in humilioribus tantùm locis, ac ubi stagnarint aque, sedem fixisse, & non ampliora spatia occupasse: cum incolæ cæterarum regionum, quæ ab hujusmodi atmosphæra remotiores erant (ut totus tractus supra viam Æmiliam versùs colles) nunquam aliàs à febribus magnis securos se vixisse meminerint.*

V. Illud insuper observandum nostra obtigit in Epidemia; nimirum vires ejus ad Montem, quem Marium dicunt, pervasisse; ita ut Cœnobitæ, villici, aliique illius collis incolæ, quanquam sesquimilliaro clivi à pratis, multoque majori à fossis iti-

itinere diffiti, tamen pestilentibus febribus magnam partem occiderint. Hoc sanè infortunium ortum habuit ab iisdem cœnosis corruptisque aquis, quibus prædictæ fossæ, & subjecta Monti Mario Neroniana prata scatebant. Etenim facili negotio à spirantibus diluculò Euronotis malignæ aquarum exhalationes, veluti à scopis absterfæ, atque elatæ, usque ad prædicti montis verticem [f] attollebantur. Quibus luculenter admonebamur, effluvia per aërem dispersa, majorem tunc ad lædendum potestatem habuisse, quàm puteales aquas, quæ certè illo in monte penitùs innoxia hauriebantur; ut D. Jo: Baptista Macauda ordinarius tum Leoninæ regionis Medicus, & prisca indolis amicus evidenter se comperisse narravit.

[f] Vide mechanicè descriptam, meridionalium ventorum vim ab imo in summum ferendi semper effluvia lib. x. in Consilio de Sylvis Sermonetæ non cadendis §. 17.

C A P. IV.

De mechanica ratione, qua ejusmodi epidemia sub initium averti, depellique potuisset.

SÆpe ignaviæ, ac negligentia suæ pœnas luunt homines, cùm sani, atque incolumes tentari morbis incipiunt, quorum causæ ex illorum potiùs desidia, quàm ex naturæ necessitate proficiscuntur. Hujusmodi certè fuit in Leonina Regione lues aëris, quæ tempestivis à mechanica depromptis præfidiis, vel anteverti, vel saltèm quàm citissimè profligari valuisset. Inter mechanica verò auxilia præcipuum, expeditumque fuisset deducere in Adriana Arcis fossam aquas omnes, quæ ex Vaticanis fontibus tam intrà hortos, quàm extra, scilicet in Plateam Basilicæ D. Petri jugiter effluunt, ex quibus

Hominum incuria sæpe oriuntur, aut diutius perveniunt epidemiae.

bus procul dubio, si in unum alveum confluerent, non exiguis annis assurgeret.

Auctoris consiliū Cardinali Camerario exhibi-
tum.

II. Hanc porrò sententiam deferre tunc temporis non dubitavi ad Eminentissimum Cardinalem Palutium de Alteriis, Virum sanè non acri solùm judicio, sed diuturno etiam difficillimarum rerum usu mirabiliter subactum, cùm scilicet, nè suo deesset muneri (erat enim S. R. E. Camerarius) sciscitatus esset à me, qui Medicinam apud eundem faciebam, an, & quale inveniri posset opportunum præsidium ad compescendam stragem suburbani illius populi, ex palustribus aquis frequentissimè decedentis. Etenim illicò non voce tantùm, sed scripto etiam respondi, me probè cognoscere principio, quo tunc urgebamus, æstatis mortuas eas aquas, corruptumque coenum citra formidinem augendæ perniciiei, nec penitus removeri, nec vel minimùm, interno illato motu, agitari posse: reliquum idcirco esse, ut ad depellendam epidemiæ causam duo alia in usum revocarentur auxilia, videlicet: Primò fluxus jam memoratus uberrimæ, dulcisque Vaticani Collis lymphæ per omnes Arcis fossas, quâ quidem temperatæ prolutæque fordes sensim in cloacam, ac Tiberim dilaberentur. Secundò: Simul etiam resinosis ex lignis accensus ignis per octo saltèm dies intrà majores fossas, potissimùm verò in marginibus, quâ spectant ædes, & vicos Leoninæ Civitatis: arbitrabar enim ab igne, & flamma non infecta solùm comburi, sed aëris quoque miasmata ita comminui, & conteri debere, ut partim antiquam indolem exuerent, partim sublimiùs exilirent, atque extruderentur. De quo sanè ignis præsidio, cùm plura dicta à nobis sint Parte 2. lib. 1. cap. 5. non est ut hìc cum Lectorum nausea crambem recoquamus.

Sed

Dulci aquâ palustres sordes diluendæ.

Accensis ignibus infecta, & aëris miasmata dissipanda.

III. Sed quanquam, ut mihi quidem videbatur, ejusmodi consilia validis rationibus instruerentur, ac præcipuè defluxus jugis aquæ paratu admodum facilis videretur; neutrum tamen cùm Eminentissimus Princeps ad œconomicum quendam coetum rem detulisset (consiliis in diversa abeuntibus) probatum fuit. Et quidem, quantum spectat ad facilitatem, utilitatemque fluxus perennium aquarum in fossas Adrianae Arcis opportuno tempore deducendarum; nos ipsi anno MDCCIX. usu frugiferum comperimus. Cum enim Sanctissimo Patri CLEMENTI XI. necessitatem hujus remedii ad prævertendam ex fossarum cœno aëris labem sub illius veris initium imminentem, demissè exposuerimus, è vestigio Summus Pontifex rem effici mandavit, ut de [a] Rheumatica epidemia scribentes fusè monstravimus.

Neutrum effectū
fuit, ob opinio-
num dissensum.

IV. Unum dumtaxat subitò, quippe nullā impensā perficiendum, prohibitum fuit, nè scilicet aquæ à Vaticano cadentes ad versandam molam prope Arcis fossam adhiberentur. Subsistebant enim identidem in cloaca, ut superiùs cap. I. animadvertimus. Quod quidem ab eo tempore dejectis etiam molaribus machinis, accuratissimè observatum est.

[a] Cap. 5. §. 4.
pag. 235.

C A P. V.

Duplex Februm epidemicarum natura, & quæ maximè ægros symptomata affligerunt.

Initium Epide-
miæ.

Phlebotomia in
eo casu noxia.

Pro vario situ
domorum, & ha-
bitu corporum,
diversa morbi
symptomata.

HIS pro rerum fide, ac perspicuitate narratis, ad ipsam veniamus epidemiam. Paulatim medio Majo, atque sub initium Junii per solam plebeculam in suburbiis S. Angeli, Pio, aliisque prope mœnia, fossasque degentem, serpere cœperunt tertianæ febres, æque primùm simplices, benignæque indolis; modò tamen Medici à phlebotomiâ abstinere. Nam quibus ægris vena secta fuisset, illorum febres in continuas, & malignas statim convertebantur. Mox verò caput extulerunt febres reipsa perniciosæ, ac pestilentes, quæ ad Idus usque octobris ferociùs, latiùsque contagione quoque vagatæ sunt.

II. At enimvero illud maximè notandum fuit, non eandem per æstum in omnibus promiscuè naturam morbi sæviisse, sed secundùm varios eo tempore corporum habitus, diversosque sæpe domorum situs, plus minùsve à fossis diffitos, varias etiam malignarum februm differentias pravis quidem, sed inter se diversis distinctas signis emeruisse. Porro duobus potissimùm dissimilibus symptomatum agminibus in aciem tunc temporis prodierunt; aliæ siquidem primis illicò diebus intermittentes, sed omnino perniciosæ tertianæ, æque frequentissimæ extiterunt. Aliæ verò, sed infrequentiores, statim videbantur continuæ, pestilentem pariter naturam præseferentes.

Ter-

III. Tertianæ quidem exitiabiles eos potissimum corripiebant, qui improbâ victus ratione utentes, jam ante exortam epidemiam, viscerum obstructionibus obnoxii fuerant. Hæ quidem principio ut plurimum tertianæ simplicis, rarò duplicis, semper tamen intermittentis typum servantes, quintâ plerumque die perniciosissimum morem in continuas versæ detegebant, ægrosque non rarò septimam inter, & undecimam jugulabant, paucis hercle ad decimam quartam pertingentibus; nisi si cui morbus in dysenteriam, aut in chronicam febrem, per totum subinde autumnum, hyememque afflicturam, concessisset.

Quosnam tertianæ invaserint.

In continuas febres vertebant.

IV. Hoc autem modo pestilentes ejusmodi tertianæ corripere, atque increescere solebant. Primum facies incolentium vicos illos promiscuè cum feminarum, tum virorum, tam adolescentium, quàm adultorum à noxiis effluviis subflava reddebatur. Subinde ab inappetentia cum gravativo capitis dolore, rigor ingens repentè corripiebat cum vomitu non solum phlegmatis, ac variegatæ bilis; sed plerumque minutissimorum etiam vermium; denique calor, & sitis è vestigio urgebat. Sæpe febris duobus primis paroxysmis effuso sudore ita remittebat, ut Infirmi ab omni se penitus malo immunes, ac vindictos putantes secundâ, immo quartâ etiam die non modò surgere, sed interdum in publicum prodire visi fuerint. Verùm interea temporis urinis croceis, crassis, immo sæpe confusis, & ut ajunt, subjugalibus redditis, febris quintâ die novo rigore cum ingenti præcordiorum anxietate, ac jactatione in tantum crescebat, ut lippis etiam, ac tonsoribus naturam continuæ, & morem perniciosissimum ostenderet. Cæterùm lingua erat arida, &

Ejusmodi tertianarum adjuncta, variaque symptomata.

subobscura; verum accedente mentis motione, nulla ut plurimum querela sitis audiebatur; pulsus varii, sæpius parvi, atque inæquales; artus frigidi pusillius convulsivis motibus, quos jectigationes dicunt, omnino inconstantes; papulæ in cute lividæ, facies cadaverosa, frequentes lipothymia, venter elatus, tensus, ante delirium dolens, ac frequenter post sextam pallido-biliofis, & foetidissimis, non rarò etiam cruentis liquaminibus solutus. Lumbrici ab ipso morbi principio magnâ copiâ, plerunque mortui, per sedem etiam deturbabantur. Denique gravicum sopore, algido sudore, urinis tenuibus factis, parotides erumpebant, ac septimâ, vel nonâ die, rarò undecima plerisque ægros, priusquam opportuna inventa esset medendi ratio, suffocatos de medio tollebant.

Continuarum
februm sympto-
mata.

V. Febres verò, quæ initio ideam continuæ pestilentis ostendebant, raræ admodum fuerunt, atque in iis duntaxat Civibus spectabantur, qui paulò longiùs à fossis positi meliori tum victus ratione usi, tum vultus colore præditi, innoxiorum humorum speciem, ante quàm ægrotarent, exhibuerunt. Invasionis autem modus erat cum levi ut plurimum horripilatione, magno, gravique capitis dolore, inappetentiâ, oris amaro sensu, atque minori, quàm in tertianis, ad vomitum propensione; deinde excitato ingenti æstu dolor capitis augebatur; mox continuâ persistente, solumque pomeridianis horis crudescere febris, cum pulsu, magno potius, quàm parvo, peticulæ ad cutim rubræ, subinde livescentes erumpebant. Augebatur malum quarta die cum vaniloquio, & sopore, accedentibus primùm levibus jectigationibus, subinde apertis convulsivis motibus, cum lingua arida, & facie

facie aliquantulum rubrâ, lotioque nunc subjugali, nunc tenui; sanguis è naribus post sextam largâ copiâ non inutiliter multis effluxit. Per alvum interea circa septimum biliosa cum paucioribus quàm in tertiana vermibus erumpebant. Tandem supervenientibus ut plurimum parotidibus, auctoque sopore, multi apoplectico modo decedebant nonâ, vel undecima die, frigidis sudoribus magnâ copiâ ab universo corpore exundantibus. Paucissimi interim naturæ ope servabantur, vel crassarum urinarum copia, vel conversione in alium morbum, scilicet in dysenteriam, aut quartanam: licet postea inventâ curandi ratione, ut mox dicemus, multi pristinae valetudini fuerint restituti.

C A P. VI.

Quæ in cadaveribus decedentium propter epidemicas febres observata fuerint, eorumque rationes afferuntur.

UT duplex epidemicarum febrium genus per id temporis grassatum est, ita duplex quoque constanti exitu fuit animadversionum genus, quod in cadaveribus eorum egimus, qui vitam cum morte commutarunt.

II. Primùm in iis, qui ob tertianas perniciosas occiderunt, ingens malorum sedes sub aspectum venit in abdomine, ubi exta penè omnia livida, & potissimum hepar subfusci, ac bilis cystica atrii coloris passim occurrerunt. Intestina autem ferè undique sphacelo tentata continebant fœdissima recrementa, vermiumque copiam; imo verò circulares hic illic subnigras maculas exhibebant, quarum in centrīs

In iis, qui tertiana febre interemti fuerant, abdominis viscera vitiata deprehendimus.

scissuras quasdam insculptas vidimus, quas nemo nostrum propter lumbricorum vicinitatem ambigere potuit, eorundem esse vestigia morsuum, atque erosionum. Cæterum præcordia, alioqui mollia, & laxa, nigro cruore, quo etiam cerebri vasa diffluebant.

Cur intrâ abdomen viscera eo morbo corrupta fuerint.

III. Studiosè verò inquirentibus nobis in causam, cur abdominis viscera, atque inter ea grande quidem morbosæ vastationis theatrum hepar, atque intestina præ aliis viderentur, repetenda est unius rei superiùs explicatæ recordatio, scilicet ægros illos jam antequam tertianis febribus tentarentur; tum naturalium viscerum discrasia, tum improbâ victus ratione usos fuisse. Quamobrem facili negotio imi ventris organa, & præsertim jecur propter morbidam bilem; atque intestina (quoniam in illorum cavitationem, tanquam in cloacam multigena liquida à glandulis suis quâ externis, quâ internis secreta confluere solêt, ac detineri) peculiarem labem contraxerunt. Potissimum verò quia enormis illa complexio corpusculorum, quæ à palustri solo cum organica, tum inorganica elevantur, & per oesophagum cum saliva, cibis, & potibus in accolarum stomachum feruntur, fovendis principio, multiplicandisque lumbricis nostris aptissima esse consuevit. Quod fanè vermium genus (ut in externis passim observamus) quemadmodum alimentis naturæ suæ analogis majori semper & mole, & numero augetur, ita deinceps inducto, ac fervente febrili æstu, evectisque paulatim ad summam acrimoniam pravis intestinorum succis, usque adeò commovetur, ut quaquaversus inusitatâ rabie eorundem intestinorum parietes morsibus adoriatur, ac venefico quasi afflatu contemeret, & afficiat.

Que sit vermium vis in humano corpore.

Nec

IV. Nec sanè irrequietos indè factos lumbricos huc illuc discurrere dubitandum est, ubi experimento abunde constat, eosdem fugam exitumque ab ejusmodi ægris per os, & podicem, admirandâ certè industriâ, pro viribus exquirere; quinimmo illos gravissimè ægrotare, atque interire; cùm ut plurimùm hisce in casibus, vel phlogosi affecti, vel mortui dejiciantur. Dum igitur noxia paludum effluvia quaquaversum sanguini, & liquido nerveo permixta in viscera, & artus debbacchantur, ipsi etiam lumbrici suis ictibus, ac veneficâ veluti salivâ intestina ita labefactant, ut vulneris labia aliis etiam confluentibus, interceptisque pravis, toxicoque similibus succis, postremò necrosim concipiant.

Quo pacto, & quales deinde lumbrici ejiciantur.

V. In corporibus autem, quæ ex continuis pestiferis febribus apoplectico modo decedebant, inter viscera naturalia certè ipsa intestina à vermibus neque multum obfessa, neque adeò depravata comperimus; secus verò cerebrum frequentibus varicibus, & plerumque sanguineo sero intrâ corticis sulcos effuso deprehensum fuit: indicio profectò fati manifesto tum fibras, tum fermenta viscerum imi ventris apud robustos, & continentes homines aëris inquinamenti quoquo modo obstitisse; ut inter morbi initium feracissimum lumbricorum ovarium augeri admodum, ac multiplicari passâ non fuerint. Quamobrem vulnera, & necroses, quemadmodum in vulgaribus, malèque nutritis ægrotantibus intrâ ipsa intestina non admodum sunt conspecta. Verùm sulphureo-venefica atmosphæræ effluvia partim per pulmones, & crathii meatus, partim per galaxiam in venas sulphureo jam liquido plenas admissa, omnem in cerebro (suffragante etiam in

In iis, qui ex continua febre decesserant, cerebrum præsertim labefactum reperimus.

inventâ apud ægros plethorâ) vim suam coagulando fluida , & irritando solida exercuerunt .

C A P. VII.

Per summam Innocentii XII. charitatem novum in Civitate Leonina Nosocomium pro ægris mulieribus excitatur .

Vulgares feminæ frequentius morbo conficiebantur .

Nosocomium ægris mulierculis instructum .

Vulgares feminæ , quippe pauperibus assidue famulantes , cùm sæviente Romana epidemia præ viris frequentius decumberent ; simul etiam propter rerum ferè omnium egestatem majori numero decederent ; cùmque in Leonina Civitate nullum ad excipiendas mulieres Nosocomium , maximum verò S. Spiritus in Saxia ægrotantibus tantùm viris pateret : Summus Pontifex Innocentius XII. tunc felicissimè regnans , pro ingenti , quo erga egenos flagrabat , amore , statim atque accepit , aliquot pauperulas ita necessariis præsidiiis jacuisse destitutas , ut sinè assidentibus , atque adeò absque Christianæ pietatis officiis naturæ concessissent ; jussit publicum instrui pro sequiori sexu Valetudinarium , loco quidem minùs insalubri , nimirum in suburbio , quod vulgo Novum appellant (nunc autem cessit in Hospitium Sacerdotum) illudque non solum quavis domesticâ supellectili , verùm etiam accitis , quod magis interest , Sacerdotibus , constitutisque Medicis , Chirurgis , universâque , & Assidentium , & Ministrorum Familia , quàm celerrimè comparatum , ornatumque voluit . Atque hinc factum est , ut sua nec animæ , nec corpori medicina deesset ; mirumque proinde fuerit cernere , miseras illas

illas ægrotantes optimis cibis, remediisque fotas, magnam partem à mortis periculo fuisse vindicatas. Adeò verum est, Romam præ cunctis totius orbis Civitatibus singulari pietate, & charitate (ut innumeris exemplis demonstrat [a] Amydenus) refulgere; Romanosque Pontifices nullis usquam sumptibus, laboribusque parcentes de utraque hominum salute in perpetuum esse sollicitos.

[a] Theodorus Amydenus libellum edidit de pietate Romana.

C A P. VIII.

Quanam remedia in nostra epidemia maxime profuerint, & primò de methodo curandi tertianas perniciosas.

Dictum sanè videtur in Medicos, quod à magnis, ac sapientibus viris traditum legimus, historiam esse lucem veritatis, ac vitæ magistram. Nam, cùm ingens sit in rebus Medicis obscuritas, nostris verò in judiciis infirmitas, nisi semper historiarum, atque observationum faces memoriæ obversentur, ac præluceant; sæpius certè, ac faciliùs in errorum, atque inscitiae tenebris maximo cùm Reipublicæ detrimento versaremur.

Historia Medicinæ facem præfert.

II. Observationes itaque iatrophysicæ ad veritatis lancem, non ad nudam lectorum delectationem sunt expendendæ: Propterea in describendis grassantium febrium curationibus, candidè commemorabo cùm ea, quæ nocuisse, tum quæ opitulata esse à nobis compertum fuit.

III. Quoniam verò vix ulli fuerunt, quos à tam diro malo sola natura vindicavit, scilicet pauciduntaxat ex iis, qui longiùs à paludibus habitantes per abscessum dysentericum, aut urinarum mul-

Pauci naturæ beneficio servati sunt.

multitudinem liberati fuerint, idcirco de internis viribus minùs confisi ad remedia, eaque valentissima, ac præsentanea confugere debuimus.

Initio morbi incerta erant remedia: tandem præsentanea reperta sunt.

IV. Diu sanè à nonnullis cum incipiente epidemia, non frustrà tantùm, sed magnâ cum ægrorum noxa pugnatum est, validissimis nunc purgantibus, pulvere scilicet Cornachinæ, nunc sanguinis missione, quæ non nisi rarò, ut dicemus, juvit. Nam in confluentibus morbis tardè plerunque accidit, ut securior detegatur ratio medendi: Proinde per summam solertiam adjuvante analogismo tandem detecta fuerunt specifica pharmaca, quibus postea, qui tempestivè sub prudentium Medicorum imperium venerunt, magnam partem liberati sunt.

V. At cùm capite quarto monuerimus, duplicem tunc obtigisse febris speciem, alteram frequentiore tertianæ perniciosæ, alteram verò minùs sæpe animadversam ab ipso initio, continuæ, malignæque naturæ; dicemus seorsim, quæ in utraque feбри potissimùm profuerunt.

Quænâ medicamina perniciosas tertianas depulerint.

VI. In primis verò, qui perniciosis tertianis corripiebantur, & illico Medicum arcescebant, agrestes quidem homines drachmis quatuor, aut quinque elect. lenit. malaxati cum ol. amygdalino, vel Trypheræ Persicæ; Urbani autem, ac delicatuli totidem florum cassiæ cùm drachmis duabus pulpæ Tamarindorum, & scrupulo ocul. can. pp. blande ac utiliter levabantur. Aliquibus, quos à lauta cœna febris corripuit, placidus statim vomitus emolumento fuit, excitatus tamen solo amygdalino oleo admixtis aqua thericali, & jure insulso: interdum robustioribus ferunt vinum etiã Emeticum ab initio profuisse. Cogitavi quoque de usu pul. rad. Ipecachuanæ; sed ea
tum

fuit inventa; tametsi magnum jurè commodum aliàs expertus fuerim; præfertim in illo pravorum humorum apparatu, à quo malignæ dysenteriae progignuntur. Qui contra non nisi post tertiam diem curationi se submittebant clysteribus potius, quàm ullâ etiam si leni purgatione tractandi erant. Etenim multiplicatâ per id temporis in primis viis malignorum succorum copia, ob vim eorum, quæ alvum movent, agitari magis, fundi latius, ac potius intrâ vasa urgeri solebat, quàm evacuari; quinimmo hinc, cùm irritati vermes glandulas, ac fibras intestinorum pungerent, atque exederent, cruciatus, dysenterias, ac postremò etiam intestinorum necroses faciliùs arcessebant. Sed in castrensibus iis febribus invenire ad amissim minuendi occasionem tam est rarum, ac difficile, quàm optimum esse Medicum, quem semper hortabor, ut memor sit experimentorum magni [a] Hippocratis, qui in Constitutione pestilenti ex nimis pluviis, atque adeò palustri solo exorta, claris verbis periculum à purgantibus perstringit, *Purgationes plurimos amplius lædebant; & paulò infra, qui ex acutis, maximè ex iis, qui per alvum secedebant, mortui sunt: omnes enim alvus sustulit.* Legatur Vallesius in Commentario.

[a] 3. Epid. const. 3

VII. At enim verò duo præsidia huic malo comperta sunt utilissima, vesicantia nimirum, & cortex chinæ chinæ, quæ opportunè adhibita jure ac meritò apud nos specifica medicamenta perniciosarum ejusmodi febrium dici poterant, cùm salus multorum iisdem constiterit.

Vesicantia, & china chinæ mirum quantum profuerunt.

SECTIO PRIMA.

De locis , ac tempore , quibus vesicantia adhibebantur ; & cur miram utilitatem hisce in febribus afferant .

Quibus membris adhibita sint vesicantia .

[a] *Disputatione de phœnig. seu vesican. usu in feb. pestil. cap. 2. pag. m. 565.*

Vesicantia primò cruribus, quinimmo etiam febribus , præsertim in carnosio , & subpingui habitu præditis ; deinde brachiis etiam , atque occipiti , cùm affectio comatosa urgere cœpisset , adhibebantur . Porro singularem , ac penè incredibilem opem , si properè admota fuissent , ægrotis nostris attulerunt : quò magis laudandum venit monitum Herculis [a] Saxonix , qui , cùm disputationem scriberet de Pisaurensi epidemia , quæ nostræ huic Romanæ quàm simillima fuit : *Tempus , inquit , administrandi vesicantia in febribus pestilentialibus sit eodem die , si fieri possit , & primâ horâ , qua morbus incipit ; imò verò si eos , qui feбри pestifera tentandi sunt , ante quàm in morbum inciderent , dignoscere possemus , vesicantia ante ægrotationem apponere conducibilius esset .* Nam tunc maximè proficiunt , cùm nondum ullus decubitus in visceribus sit inchoatus . Quemadmodum è contrario tunc nocent vesicantia , cùm vel erosiones in interaneis , vel cachectici in cruribus tumores adfuerint : *facile quippe , ut expertus admonet Petrus à [b] Castro , ipsi ægri in necroses immedicabiles delabuntur .*

[b] *De Feb. malign. sect. 6. n. 32.*

Duplici de causa profunt vesicantia . 1. Quòd corporis fluida segniora in motum conjiciant.

II. Modus autem, quo hisce in febribus phœnigmata , & vesicantia vim suam exerere , atque utilitatem solent afferre , duplex est ; Primo quidem quòd particulæ acro-volatiles sinapis , euphorbii , cantharidumque nimium cohærentia nostrorum

flui-

fluidorum corpuscula cuneorum ac menstruorum instar summovent, ac solvunt, unde fluxiliora redundantur liquida, atque ad separationes facilius comparantur. Secundo, quia ab acribus hisce stimulis necessario augetur in artubus vis tensiva, & circum-pulsiva canalium, qui propterea validius premunt contentos humores, quorum serosa, ac lymphatica pars, quæ per vesicantium emissaria elicitur, malignas particulas scilicet salinas potissimum solutas continet, cum pulsionibus promptius obsequatur, per ipsa vesicantium emissaria utiliter secerni solet: quo fit, ut viscera à maligna congestione, lethali que decubitu præserventur.

2. Augendo artuum intentione, qui validius expellunt exitialia morbi semina.

III. Prodest etiam hoc remedii genus, quia per illa ulcera artificio reserata facilius citiusque promovetur excretio eorum corporum, quibus ambiente ab aëre ipsæmet carnes (quas tum ex ventre, tum extrinsecus aliquid semper allicere docuit [c] Hippocrates) in palustrium locorum incolis imbutæ sunt.

Facilius etiam excernuntur per ulcera palustriū vaporum particulae.

[c] 6. Epid. sect. 6.

IV. Sed ut rem hanc summoperè necessariam altiùs repetamus, perniciofa fermenta, quæ intrà sanguinem, & viscera turbas agunt, extra corpus difficulter derivari possunt per eas glandulas, quæ naturalibus duntaxat secernendis liquidis ob assuetudinem comparatæ sunt; atque idcirco crises salutare in pestilentibus affectionibus rarò spectantur. Nam recrementa verè maligna, quoniam ob peculiarem particularum cohæsionem, motumque toto, ut ajunt, genere à naturalibus succis differunt, ægerrimè cum ordinariis secretionum organis, benignorum tantum succorum moli, & crasi congruentibus, accommodari, atque commensurari solent. Huc accedit, quòd pestiferi succi ita solidarum quo-

Quare perniciofa fermenta per glândulas & vias, quibus naturales excretiones fiât, derivari nequeant: ut necessè sit alios exitus patefacere.

que partium fibras enervant, ut nativo in iis deficiente tono, propulsiones etiam à centro ad circumferentiam, & ab extremis canalibus in glandulas mirum in modum elanguescant. Quamobrem in ejusmodi morbis, qui cæteroqui non ferunt inducias, necesse est, ut ad ægrorum valetudinem redimendam emissaria præter naturæ ordinem statim ab ipsa arte parentur. Etenim cum Medicus naturam probè agentem debeat imitari, certè à vesicantium usu hisce in casibus minimè potest abhorrere, cum ægros viderit aliquando ab his morbis validâ adnistente naturâ, per solos abscessus liberari, quod peritioribus Clinicis superfluum est pluribus inculcare.

Quo major saniei copia è plagis effluebat, eò tutius ægri convalescebant.

IV. Illud utique nunquam satis accuratè à nobis repetitum erit, scilicet in hac epidemia ægros eò citiùs, tutiùsque convaluisse, quò major saniei copia à plagis vesicantium effluxisset; immo quò deterior etiam ejusdem qualitas sphaceli metum injecisset.

SECTIO II.

De usu Chinæ Chinæ, tanquam altero specifico hujus epidemiæ, & quibus ea modis utiliter fuerit propinata.

Quo tempore adhibenda fuerit china chinæ.

ALterum deinde præsidium peculiare, ac specificum experti fuimus chinam chinæ minimè adulterinam, quæ tamen ante tertiam, vel saltè quartam diem in perniciosis tertianis exhibenda erat. Nam, si cui propter incuriam, vel serum Medici adventum, tardiùs propinabatur, ejus salus plerunque desperanda. Etenim fermenta maligna
virus

virus suum in præcordiis, & nervorum principiis figebant; tum vermes in rabiem acti suis moribus gangrænam intestinis inurebant.

II. At enim verò non eadem chinæ chinæ formula singulis perniciosâ tertianâ ægrotantibus pariter profuit, sed secundum varios corporum habitus, diversaque symptomata, sua cuique aptanda fuit. Porro quos vires languidæ, artus frigidi, temperamentum phlegmaticum, neque dum coma, aut delirium urgebant; iis quidem cum æquali meracioris vini, & aquæ scorzonæ copia, nempe ad uncias tres bis singulis paroxysmorum diebus, diluculo scilicet, & vesperi; diebus autem vacuis semel tantum jejuno stomacho exhibebatur. Quibus verò corpus gracile, & cerebrum aliquot læsionis signa jam ostendisset, tunc china solis aquis cardui Sancti, & scorzonæ infusa proderat, additis semper guttulis olei Matthioli. Dosis chinæ singulis vicibus non excedebat scrup. 2., vel drach. 1.; sed bolaris formula nostro, aliorumque experimento præ aliis probata est. Ita sanè perniciem febris, quæ præcordiorum anxietate, extremorum algore, comate, & convulsivis motibus ad augmentum properabat, hoc potissimum remedio antevertere solebamus. Parabantur itaque boli, cum scrup. 2. cort. chinæ chinæ, & guttulis VI. ol. Matthioli, addito ab aliquibus etiam scrupulo diascordii Fracastorii: hi verò donec morbus vigeret, nimirum usque ad nonum, bis imparibus, semel paribus diebus; deinde verò usque ad 14. semel quolibet die nostris febricitantibus opportunè exhibebantur. Incredibile dictu est, quâ felicitate chinatis hisce bolis, quasi totidem herculeis sagittis ferox hæc Leoninæ paludis hydra fuerit interfecta. Nam Peruvianus cortex suo al-

chali

China chinæ
formulæ.

Mira chinæ chi-
næ virtus .

chali amaro, atque austero, mutuatis quoque particulis balsamico-oleoso-volatilibus ab ol. Matthioli, se præbuit pharmacum simul febrifugum, anthelminthicum, stomachicum, ac vulnerarium. Enimvero dum Romanam hanc epidemiam secundis curis pertractamus, nempe Mense Augusto anni MDCCXV. nobis mirandam planè vim ejusmodi alexipharmaci videre contigit in Excellentissimo Principe Michaeli Angelo de Cajetanis, qui cùm à tertiana perniciofa vitio palustris aëris animam penè ageret, post adhibita infernis artubus vesicantia, solo usu chinæ chinæ guttis olei Matthioli inspersis brevì convaluit.

S E C T I O III.

*Recensentur alia præsidia, & quænam
victus ratio adhibita.*

Theriaca quo-
que mirum in
modum profuit .

[a] *I.oc. sup. cit.*
pag. 566. cap. 1.

NEque interim tacendum est aliquibus theriacam etiam profuisse; cujus profectò vires in edomandâ castrensium febrium pernicie plurimùm quoque laudavit Hercules [a] Saxonia omni laude dignissimus Auctor. Theriaca enim, cùm sit pharmacum aromaticis, amarisque potissimùm herbis constans, vicem chinæ ex Peruvianis regnis nondum advectæ, olim gerere solebat. Immò verò nostrâ etiam ætate plures ex algida febre ad necem properantes, solâ theriacâ cùm vino exhibitâ feliciter liberatos conspeximus.

Formulæ reme-
diorum .

II. Interea temporis usu moderato diu, noctuque ad diluendum sanguinem, & blandè volatilizandos, cicurandosque sales acres, tum jura alterata ex rad. scorzonæ; contrayervæ, limat. CC., eboris, & foliis, succove sonchi, tum aquæ stillati-
tiæ

tiæ ex iisdem simplicibus cum stib. diaph., nitro stibiato, CC. philos. marg. propriis, & smarag. orientalibus. Gelatina etiam CC. apud divites, atque emulsiones ex amygd., & sem. card. san. cum marg., & smarag., nec non confect. de Hyacint. de Alcher. & diascord. Fracastorii utiliter propinabantur.

III. Victus erat tenuis; immò nihil magis aliquibus obfuit, quàm largè nutriri, die potissimùm paroxysmi, in cuius idcirco progressu satès erant jura optima pullorum, nunc simplicia, nunc cum ebullito pane, & CC., nunc verò cum unico recentis ovi vitello.

Victu tenui erat utendum in hisce morbis.

IV. In ejusmodi autem medendi, curandique ratione ut plurimùm usque ad decimum quartum diem manere oportebat, scilicet donec ægri omnem acutiei vim effugissent. Sed quoniam plerisque eorum, qui evasuri erant, in diuturna mala, ac præsertim in quartanam morbus concedebat, superfluum reputamus methodum subnectere, quæ iisdem liberabantur. Nam satès est indicasse, alios simplici cœli mutatione, alios usurhabarbari cum china; nonnullos tartar. emetico; aliquos etiam decoct. salviæ, & pul. myrrhæ sub hyemem, vel ad veris exitum percommodè convaluisse.

Usque ad xiv. ea curandi ratio servanda erat.

C A P. IX

Quæ profuerint in febre continua pestilenti.

H Actenus, quæ maximè juverint in tertianis perniciosis exposuimus, nunc quibus potissimùm continuæ pestilentes oppugnatae sint, describamus; illud tamen minimè dissimulantes valida purgantia in iis etiam sub initium plurimùm obfuisse.

Valida purgantia oberant earum febrium initio, & quam ob causam.

Nam,

Nam præterquamquod boni, vel saltèm minùs inquinati succi à visceribus, ac sanguine magna cum virium jactura à catharticiis eliciuntur; semper stimulorum copia, in qua præsertim eorundem actuositas viget, mortiferas turbas in fluidis, & solidis acutè febricitantium excitatura relinquitur. Quo magis admiramur summam Hippocratis sapientiam, qui filios Artis admonuit, nè inter acutorum morborum initia alvum inconsultò moveant; sed Clinicorum prudentiæ, nè dicam timiditati hujus rei deliberationem commisit, inquiens, [a] *In acutis morbis rarò, & in principiis medicinis purgantibus uti, & hoc cum præmeditatione faciendum* scilicet diligenti observatione inquirendum, num febrile fermentum primis viis ita hæreat, ut citra turbationem purganti medicinæ possit obtemperare; num contra universæ humorum massæ interiùs permixtum, (quod in continuis, & præmalignis, passim contingit) vehementibus purgantibus obsistat, quò minùs revelli atque amoveri patiatur; imò verò deterius agitur, acuaturque. Nam sæpe, ut probè sua in epidemia advertit [b] *Cagnatus ægri quo die medicamentum biberint, eadem in media purgatione occiderunt.* Satis igitur fuit aut nullum, aut primo loco placidissimum tantum lenitivum, scilicet drachmis aliquot pulpæ tamarindorum cum floribus cassiæ, nimirum addita drach. sem. pul. oculorum cancr. & scrup. sem. rad. contrayervæ ante tertium diem exhibere. Interdum verò solis clysteribus omnem purgationis indicationem securiùs explevimus.

II. Sed quoniam communis istius quoque febris causa fuit atmosphæræ miasma, naribus, ore, cutique haustum, & Incolarum fluidis adglutinatum; igitur secundò, vesicantia maturè adhibita magnam opem

[a] 1. Aph. 24.

[b] *In epid. anni 1591. cap. 7.*

Leviora cathartica probari usu.

2. Vesicantia.

opem contulerunt ob rationes superiori capite adductas, de quibus, nè crambem hìc recoquamus, dicere superfedemus. Tertiò, china chinæ matutinis juribus, & aquis diaphoreticis infusa, non leve attulit emolumentum; quod tamen non adeò præsentaneum extitit, quemadmodum in tertianis perniciosis, in quibus, donec intermissio viget, lues aëris parte sui minima universo sanguini, maximâ verò (propter viarum impedimenta, quæ in corporibus malè affectis obtingunt) subsistit in osculis, & folliculis glandularum tum cutis, tum imi præsertim ventris: idcirco major perniciosi fermenti moles primarum viarum succis irretita specificum excipere, illiusque vim sentire facile potest. Secus atque in continuis, quæ homines aliqui magis robustos, & specie incolumes corripere solent, noxa aërea propter pervios galaxiæ, pulmonumque ductus liberè intrà vasa devolvitur, ac preparato quoquomodo sanguini associatur; quomobrem hujus febrifugi usu nec subitò, nec tam validè emendari potest; quia antequam ipsius chinæ vis ad subclaviam ascendat, succorum stomachi, atque intestinorum torturam subire debet, quibus non modicè perturbatur, atque invertitur. Utinam interdum vitium non concipiat: proficiebat nihilominus amarum hoc pharmacum, mediocri dosi exhibitum, quòd blandam quandam acrium, acidarumque particularum cum volatilibus mixtionem promoveret, vitiosique humores inductâ veluti coctione eam crasim, ac mobilitatem adipiscerentur, quâ opus est, ut ad loca salutarium abscessuum procliviùs devolvantur.

III. Deinde cùm in ejusmodi continuarum fe-

Hæmorrhagia,
è naribus leva-
mento fuit.

De Nox. Palud. effl. Lib. 2.

F f

capi-

capitis urgerent, sæpe larga etiam sanguinis copia è naribus effluens non levem multis utilitatem attulit.

Cucurbitulæ,
scarificatæ.

IV. Cucurbitulæ scarificatæ tam infernis artubus, quàm sub scapulis, & juxta occiput, atque, ubi cerebrum comate, delirioque obsidebatur, aliquibus profuerunt.

Sectio vena-
rum jugularium
cur adjumento
fuerit.

V. Quintò, sectio venarum jugularium opem tulit; hæ siquidem venæ cùm sanguinem à sinubus duræ matris, ac propterea è penitioribus cerebri partibus referant, si aperiantur, ac sanguinem fundant, necessariò augent momentum motus recirculationis, quod opponitur è diametro momento adhæſionis, & moræ, quam idem sanguis intrà cerebrum sustinere, & comatosum morbum inferre cogitur. Multi pariter levati fuerunt perfectâ in fronte venâ. Ex quibusvis enim locis, modò fuissent à scapulis, & collo sursum, venarum vulnera iis in casibus stipatum, nec liberè refluentem sanguinem, partim evacuando minuebant, partim ad motum promovendo, prohibebant, quò minùs intrà cranium pertinaciter subsistens certam, citamque mortem induceret.

Aliorum reme-
diorum formulæ.

VI. Cæterùm emulsionem sem. card. sancti, melonum & cucurbitæ cùm stibio diaphoretico, nitro stibiato, ac præsertim margaritis, & smaragdis maximoperè utiles visæ fuerunt; Hyacinthina quoque, cardiaca, suaveolentia, & pretiosa, quæ dicuntur pharmaca, præter vim dulcificandi blandèque vivificandi, profuerunt etiam, quia sub gemmarum imagine, & odoris suavitate spem aliquam in credula plebe sustentant.

VII. At enim verò cùm tria potissimùm singularia mala, quæ apud Medicos nomine symptoma-

tum

tum venire solent, tunc temporis tam ægris, quàm Curantibus crucem maximè figerent, scilicet ingens verminatio; suffocans parotis; & dysenteria perniciofa; idcirco de istorum morborum medela singillatim tractare constituimus.

C A P. X.

De Remediis vermes necantibus.

Nemo fanè, qui naturalem historiam vel modicè callet, nescius est, vermes infiniti prope modum generis reperiri, rebusque ferè omnibus, vegetabilibus potissimum, & animalibus peculiare innasce, atque innutrir: itaut non eadem pharmaca cunctis infectis promiscuè habeantur hostilia, quæ Græcè dicuntur anthelmintica: cum vermes, qui in amaris nidificant, amaris etiam; qui verò in dulcibus, dulcibus quoque; qui in acidis, aut acribus, acidis pariter, acribusque nutrir, non autem profligari, aut occidi consueverint: experiètiâque compertum sit peculiariora plerunque remedia certam vermium speciem in fugam conjicere, atque interire. Oleum duntaxat, & Mercurius omnia penitus infecta (modò ad illorum contactum venerint) indiscriminatim fundunt, ac perimunt: oleum quidem: Nam cum hæc animalcula non per unicam pulmonum tracheam, sed per innumera bronchiorum foramina, in universum corporis ambitum aperta, respirent, statim atque oleo merguntur, perire solent; scilicet quòd iis obstructis, viâque aëri omnino interclusâ, vitales motus amittunt, qui ab aëre, tanquam à fluido apud viventes majoris usus, magnam

Vermium infinitæ sunt species, nec iisdem remediis interimuntur.

Oleum, & Mercurius omnis generis vermes occidunt.

partem proficiscuntur. Mercurius verò, cùm sca-
teat corpusculis perniciosissimi motus, simulque sub
parva mole ingentem metallicæ materiæ quantita-
tem contineat (unde mirè gravitare solet) non so-
lùm facilè in tenella insectorum viscera, minimam-
que villorum texturam penetrat; sed suffocat etiam,
enervat, atque interimit.

Lumbrici inte-
stinorum incolæ
sunt, ibique nu-
triantur.

II. Verùm, ut propiùs ad humanos vermes ac-
cedamus, satis jam constat lumbricos, de quibus ser-
monem nunc instituimus, ita esse intestinorum in-
colas, ut eorundem intrà cellulas concipiant, de-
ponantque ova, dulcibusque chyloso-lymphati-
cis succis alantur, atque augeantur: quamob-
rem meritò Clinici ab ejusmodi curationibus pe-
nitùs arcent dulcia, lactantia, iisque similia. E con-
trario autem, amara, acria, oleosa, & mercurialia
plurimùm laudant.

Sublimatum dul-
cificatum non
modò non pro-
fuit, sed & letha-
les attulit dyi-
enterias.

III. Sed quemadmodum sæpissimè accidit, ut
in pestiferis constitutionibus Medicorum artes de-
ludantur; similiter in nostra contigit epidemia, ut
quam operam, studiumque in profligandam ver-
mium sobolem, eorumque malignitatem cicuran-
dam contulimus, plerunque perdiderimus: quia
scilicet lumbrici non fuerunt solitarii, sed cum fe-
bribus pestiferis ipsi quoque maligni, atque pesti-
feri. Idcirco sublimatum dulcificatum, quod alio-
quin in communi verminatione specificorum maxi-
mum esse solet, non tantùm nullum in nostro casu
emolumentum, sed lugendam planè perniciem at-
tulit; dysenterias enim omnino lethales accelera-
vit, iis nimirum salibus motum præbens, qui suapte
natura proni erant ad erodendum: sola infusio mer-
curii vivi parata in aquis card. sancti, & rutæ capra-
riæ si non profuisse, saltèm nihil nocuisse comperta
est.

Quæ remedia
non nocuerint,
vel opem tuler-
int,

est. Tutiùs tamen anthelminticum fuit oleum de scorpionibus Matthioli tum simplex, tum chinae chinae, immo oleo amygdalorum dulcium admixtum. Clysteres quoque ex jure, & lacte, additis guttulis ejusdem olei Matthioli mortuos vermes per sedem feliciter educebant; quo sanè oleo, & guttulis spiritus citri si nares, atque umbilicus inungerentur, non levis utilitas ægrotantibus accedebat; contulerunt pariter terra sigillata M. D. C. C. philosoph. & pul. corallinae cum succo rutæ caprariae, vel decocto scordii addito c. cervi usto.

Ubi viscera vitiata fuerant, anthelmintica parum profuerunt.

IV. Illud vero candidè fateri cogimur, omnia planè verminecia (sit denuo verbo venia) fuisse inutilia, ubi viscera, atque intestina præsertim ex veneficis moribus summam labem, & erosionem contraxissent. Sed nè moremur ampliùs in parte hac, in qua plùs fortasse à peritis lectoribus intelligi, quàm à nobis scribi poterit.

C A P. XI.

De Parotidibus, earumque curatione.

INfidum planè morbi genus meritò cunctis iis, qui longo Iatricæ Artis experimento subacti sunt, tumor ille habitus est, quem in glandulis parotidibus vix natum sæpe sæpius adultum repente in febricitantibus videmus. Nam, tametsi vitiosus in visceribus, & canalibus humor per vim naturalium motionum fluxilis reddatur, tandemque totus fortè (in quo universa ferè critici decubitus ratio posita est) ad enunciatas glandulas urgeatur; plerumque tamen in epidemicis febribus evenit, ut tanta sit influentis ac subsistentis ad externum angustum-
que

Parotidum tumor infidū morbi genus.

In Epidemicis
febris ægrotos
plerumque suf-
focat.

Modus quo ma-
ligna parotis in-
ducitur ab aëre.

Quomodo ingu-
lat.

Sæpè rupto fo-
ris abscessu, in-
terna quoque in-
ducitur suppura-
tio, quæ necat
ægrotos.

que glandulæ locum maligni succi copia, ut non solum infarciat, impleatque sanguinea, ac lymphatica illius vasa cum omnibus folliculis, atque excretoriis ductibus; verum etiam ad vicinas quaquaversum membranas, musculos, adenasque cogatur divertere; ac propterea abscessus, quâ viâ liberare primum visus fuerat, obruat deinde suffocet, & quàm citissimè perimat. Porro facit hoc non quatenus nuda est, simplexque parotis, sed quia deleterius humor, cum salivale fluidum jam affecerit, & cohibuerit (ejusmodi enim ægrotantes, cum maximam jam aëriæ luis partem ore primum exceperint, ac futurarum parotidum quasi semina eas in glandulas recondiderint; multò prius, quàm parotis erumpat, implacabili siti, aut certè linguâ asperâ, & nigra laborare solent) facilè in refertas, oppletasque parotidum glandulas totus ingredi prohibetur; atque idcirco per finitimos arteriarum carotidum ramos in circumposita, subjectaque membra minimo negotio urgeri, ac derivari consuevit; videlicet in musculos inferioris mandibulæ, præsertim verò masseteres, atque in superincumbentes adenas. Ad glandulas pariter, & musculos ossis hyoidis, linguæ ac faucium; quas quidem partes lædi, apertis cadaveribus, evidenter deprehendimus. Unde congeries hæc tumorum partim vasa ex cerebro reflua, partim laryngem, pharyngemque premendo, atque in suis motibus intercludendo, miseros infirmos cum inexplebili siti ocysimè jugulat, & interimit.

II. Accidisse etiam non nunquam observavimus, ut qui ab acutis, malignisque febris, rupto foris, vel sponte vel per artem ejusmodi abscessu, crediti fuerant evasisse, ob inductas postea internas sup-

suppurationes paulatim extabuerint. Etenim à Chirurgis in parotidibus id perpetuò animadvertitur, quod M. A. [a] Severinus gravissimus Auctor expertus admonuit. *Parotidas*, scilicet, *rarò qua parte extuberant, aperiri per sese, sed per viam obliqui ductus effundi*; addimus nos penetrare internè ad aures, in os, in fauces, atque in thoracem: nimirum ad eas partes, ad quas erodens humor novos cuniculos, quò minori vi solida resistunt, per inclinationem, aut pulsionem sibi effodere: ac propterea frequenter tum Medicos tum Chirurgos suà de spe depulso cernimus. Nam victo priori, eoque pestifero malo, ægros suos in alvi fluxum, purè symptomaticum, atque in tabem concessisse, tandemque mortem oppetiisse dolent.

[a] *De Nov. Abscess. cap. 15. pag. m. 80.*

III. Placet idcirco meminisse duorum, qui cùm à curatis per externa suppurantia utcunque feliciter parotidibus in vado jam esse putarentur; uterque tamen alter empycus, alter ex mandibulæ carie, scorbuto, & alvi fluxu sublatis fuerunt. In priori enim quoniam vicini, sed profundiores tumores ipsas parotides comitabantur; ideo in musculis ossis hyoidis, & in glandula thyroidea, varii quoque sinus juxta asperam arteriam intrò repentes (fortè etiam in pulmonibus) producti sunt; idcirco pus in thoracis cavitatem illapsum, collectumque fuit. In posteriori autem ægro, cùm per id temporis, quo parotis orta fuit, in tumorem etiam abierit adenosum illud corpus, quod replet cavitatem supra musculum masseterem, & à Iul. Cæsare [b] Arantio tanquam *sedes abscessuum, qui postremò in aures aperiuntur* consideratur; facile in fluorem utrobique acta est sanies, atque illa quidem salivalem suum ductum; hæc verò vascula, quibus maxillæ

Duorum ægrorum historia, qui ex parotidum suppuratione interierunt.

[b] *Lib. 1. obs. anat. cap. 29. & lib. de tumor. cap. 29.*

xillæ articulatio obliniri solet, corrodere cœperunt : qua de re tum ulcera in ore, tum caries iis in ossibus paulatim extiterunt ; corruptâque indè salivâ, scorbutus, diarrhœa, ac tabes, quæ mortem denique arcessivit, suppullularunt. Hoc ipsum verosimile est olim accidisse duobus Ægrotantibus ab [c] Hippocrate memoratis *Cratistona* nimirum, & *Pictoris Ancillæ*, qui propter ipsam parotidum suppurationem mortui narrantur; & ut rectè admonet in Commentario Vallesius, *facto majori abscessu, quàm ut ferri posset, & lethaliter quibusdam particulis computrescentibus*.

[c] *Pr. epid. sect. 3. apud Valles. text. 35.*

Cur ii, quibus in Romana Epidemia parotides eruperunt, decesserint.

[d] *Juxta Dureti division. lib. 2. text. 7.*

IV. Sed nè ad Romanæ epidemiæ fidem veritas historiæ usquam desideretur, candidè fatemur tunc temporis plerosque, quibus parotides eruperunt, interiisse : nimirum quia illæ non erant, ut appellantur, criticæ, sed symptomaticæ; quippe quæ per augmentum morbi cum urinis aqueis, & frigidis sudoribus apparentes brevè jugulabant : id quod magnus etiam Hippocrates animadvertit in [d] Coacis; inquiens *In parotidibus urinæ citò, & paulisper modificatæ pestiferæ, & quæ hujusmodi est refrigeratio pessima*. Significatur enim factam fuisse permutationem motus pravorum humorum in deterius, hoc est malignum crassamentum, quod priùs subjugales urinas reddebat; inductâ deinceps in renali cribro, vel irritatione, vel obstructione, non ampliùs excipi, trajicique per tubulos in ureteres, sed intercirculandum per arterias, partim ad caput, partim ad corporis peripheriam subsistere, atque utrobique capillaribus vasis, tanquam impedimentum recirculanti sanguini adhærere; ac propterea malignus fluor, quemadmodum per externas carotides projectus in parotidibus finitimisque locis restagnat; ita

ita quoque in subcutaneis venis (ubi cæteroquin lentissimè circuit) congelatur, lethiferumque frigus, ac sudorem inducit; nimirum quia latex sanguinis à reliquarum particularum consortio sejunctus per naturalem membranarum, ac muscutorum concidentiam, & contractionem ab universæ cutis spiraculis frigidi sudoris specie extrudi solet.

V. Sed cùm nihil in morborum eventibus adeò rarum, ac perdifficile excogitari possit, quod aliquando non contingat; fuerunt nonnulli in tanta nostrorum ægrorum frequentia, qui apparentibus quanquam parotidibus convaluerunt, scilicet moribificis humoribus vel conversis rursus ad vias urinæ, eamque crasso sedimento saturantibus, vel transductis ad glandulas intestinorum; unde dysentericus, sed criticus fluor exoriebatur. Id ipsum sanè accidisse in quadã à se visa constitutione narrat [e] Hippocrates. *Quæ circa aures, in febribus erumpebant tubercula cum dolore, quibusdam, deficiente judicatoriè febre, neque sedantur, neque suppurant. Hæc diarrhœa biliosa, aut dysenteria, aut crassarum urinarum subsidentia solvit; ut Hermippo Glazomenio, cujus historiam tradit Ægrot. X. ejusdem constitutionis. Quamobrem Medicos cautos esse oportet in sistendis alvi fluoribus, qui parotidibus superveniunt. Narrat Ballonius Epid. I. pag. 7. de quodam Empirico, qui repressâ ventris profusione hominem parotide laborantem necavit.*

Cur nonnulli contra convaluerint.

[e] 1. Epid. Const. temp. 3.

VI. Fuerunt quoque, sed omnium rarissimi, quibus uestio mirè profuit. Hi autem fuere, quorum morbidus humor fortè fortuna tum copiâ minor, tum malignitate lenior, externas solùm aures, non verò internas etiam faucium glandulas obsederat. Neque porrò Hippotomus Palamida,

Paucissimi, quibus uestæ parotides sunt, evaserunt.

Historia Hippotomi Palamidæ.

De Nox. Palud. effl. Lib. 2.

G g

quem

[f] 5. *Epid. n. 16.* quem Magnus [f] Hippocrates commemorat *vixisse ustum, & purgatum*, atque unde posteritas exemplum urendi parotides derivavit; malignâ, vel pestilenti feбри vexatus fuit: sed ei, cætera sano, *superuenit parotis, postquam vulnus accepisset in fronte.* Quare illius tumor, vel morbus, vel symptoma nuncupandus erat, & ad externi decubitus naturam referendus, atque ita tractandus, ut quàm citissimè per ignem suppuraret. Sed hæc adeò sunt incerta in variis epidemiis, atque etiam in diversis tum locorum, tum corporum temperamentis, ut nihil certò futurum de parotidibus pronunciare possit Clinicus; nisi cùm præsens fuerit, omniaque signa agitaverit, atque perpenderit.

Ignis quando
parotidibus ad-
monendus.

VII. Itaque multò magis nullâ expectatâ supuratione, ignitum ferrum admovendum videtur parotidibus apud malignè febrientes, quotiescunque aut critico, aut saltèm semicritico modo erumpunt: hoc est cùm humor glandulas duntaxat externas occupat, ac tumefacit; nec verendum sit, nè major humoris copia jam interna faucium obsederit. Hoc sanè remedii genus commendant in malignis parotidibus gravissimi viri, Franciscus Vallesius in Com. lib. 6. epid. num. 16., & lib. 7. num. 92., Th. Grossius in Com. de febr. ac potissimùm M. Aurelius Severinus Chirurgorum doctissimus de offic. Chirurg., & de abscessu critico cap. 31. ubi agit expresso de Parotide malignâ, quam *non solùm urendam, sed cunctantem in exitu, affixâ cucurbitulâ alluciendam suadet.*

Qui contra ad-
moto igne inter-
ierint.

VIII. Contra verò sæpe vidimus in nostra epidemia iis, quos parotides cum magna internarum ad fauces partium tumefactione corripiebant, interitum ab unctione fuisse acceleratum: quia scilicet in-
ducta

ducta fuit repentina corrugatio in succutaneo parotidibus superextenso musculo, venisque ac nervis illis; unde citius liquidorum intrò refluxus, & suffocatio inferebatur, quàm inducta per ignem eschara decidere, atque indè maligni humoris effluxum posset promovere.

IX. Dolet autem, tunc temporis à nobis illud non fuisse tentatum malignarum parotidum remedium, quod Clarissimus [g] Riverius laudat tanquam à se in Monspeliensi Epidemia feliciter expertum, scilicet *sanguinis missionem non semel, sed sæpe etiam, parcè tamen repetitam*: ad quod fortè inveniendum præsidium hic Auctor excitatus fuit ab Hippocrate, qui in Prorrh. animadvertit *eos non mori, quibus tumore circa aures maximè ex acutis febribus oborto, sanguis è naribus fluit*. At enim verò terruit me, aliosque, quòd in ejusmodi tertianis perniciosis certam apud nos perniciem afferebat Phlebotomi lanceola. Huc accedit, quòd in Monspeliensi constitutione nulla fit mentio de Paludum effluviis, neque de veneno per vermium morsus fluidis communicato, quæ nostrâ in epidemia compertissima habuimus. Candidè tamen fatemur, si res adhuc esset integra, in continuis potissimùm febribus à nobis incertam à phlebotomiâ spem certæ desperationi fore anteponendam: præsertim cum à Pisaurensibus Medicis in constitutione febrium eâ in Civitate per annos MDCCIX. usque ad MDCCXI. ex palustri labe grassantium salvatellæ, aut saphenæ sectiones ad parotidum curationem feliciter fuisse tentatas, postea resciverimus. Vide epid. 4. & cap. 5. §. In progressu.

X. Superest nunc coronidis loco subjicere quosdam Chirurgos curandarum parotidum metho-

Cur sanguinis missio tentata nõ fuerit.

[g] De feb. tit. de febr. pestilen.

An spiritu vini parotides tractari debeant.

dum solere ad compendium conferre : admoto scilicet statim tumoribus vini spiritu, nè ad suppurationem vergant, neve affecta pars cataplasmatibus gravetur, fasciisque prematur : E re namque futurum magis putant, ut subtiliores influentis humoris particulæ addito volatilis spiritus calcari ad perspirationem, crassiores verò ad refluxum promoveantur, quàm ut per suppurationem crescat influxus, & cætera, quæ subsequi solent, mala excitentur. At enim verò quemadmodum non diffitemur parotides, quæ in benignis febribus pallidæ, ac veluti flatulento liquido tumentes erumpunt, quæque Græcis ad Physmata referuntur, & vel per alvi, aut urinæ vias derivari solent, ejusmodi methodo tractari tutissimè posse ; ita inficiari minimè debemus sæpe sæpiùs observatum, ubi parotides malignarum febrium critici sunt decubitus, illas longè deterius hoc remedii genere habuisse. Eousque Hippocratis oraculum nostris mentibus semper obversetur oportet : nimirum à Medicis *non multa, sed opportuna præstanda esse*.

Quando is tutò
adhibetur.

Ubi periculosus.

C A P. XII.

De duplici dysenteria, quæ in Castrensi Romana febre fuit animadversa.

Duplex dysenteriae species.

Utraque in Romana Epidemia est observata.

DYsenteria quandoque per se peculiarem intestinorum morbum constituit, nonnunquam succedit alteri morbo ob ejusdem causæ ab uno in alium locum translationem, quam Latini decubitus, Græci verò dicunt metastasim. Jam verò dysenteria nostros apud ægros utroque modo spectanda occurrit. Nam cum hujusmodi ægritudo sit ex-

sio

sio internæ tunicæ, & glandularum intestinalium, per quas ichores, mucus, sanguis, atque ut Hippocrates in Coacis admonuit, non rarò etiam purulenta, & puriformia cum dolore egeruntur; primum exesio ista crebrò in Romana Epidemia per morbi augmentum à vermium morsibus excitabatur. Quamobrem pravi succi ad solutum locum confluentes ægritudinem geminare solebant; quo certè in casu (qui frequentissimus erat) semper dysenteria mortale malum, & signum habitum est: idque clariùs postea cadaverum dissectiones ostenderunt, quibus perspicuum fuit, intestinorum gangrænam, quæ à malignis humoribus fovebatur, ab insectorum ictibus fuisse acceleratam. Altera similiter dysenterix species, quæ per translationem febrilis causæ à sanguine, ac visceribus ad intestina producitur, per id temporis observata est, de qua in præsentì tanquam de crisi principalis morbi paulò fusiùs agere constituimus.

Quid in cadaveribus animadvertum.

II. Itaque, cùm Medicorum præsertim sit veritatis investigatio, quippe quæ ad hominum vitam regendam, conservandamque mentes dirigit, atque illustrat; illud hìc repetendum est, quod cap. 5. à nobis indicatum fuit, scilicet aliquos in tanta nostrorum funerum frequentia ab imminente fato per dysenteriam, evanescentibus sensim comate, ac parotidibus, fuisse servatos. Consentaneum igitur rationi est credere, lymphicum humorem, qui exoticis salibus imbutus subsistendo priùs tam in cerebro, quàm in parotidibus, memorata mala moliebatur, per venas in gyrum rediisse; tandemque secretum partim per externas intestinorum glandulas, hepatis nempe, ac pancreatis, partim per internas, coli videlicet, rectique adenas, tenuissimam earundem membranarum texturam corrodere,

Cur dysenterico fluxu aliqui servati sint.

rodere, ac dysentericum fluxum inducere potuisse.

Methodus curandi hujusce symptomatis seu decubitus.

III. Sed quoniam in malignis constitutionibus ipsi morbi complicari sæpe solent; idcirco factum non rarò deprehendimus, ut, cum salutaris ad intestina decubitus inchoaretur, nunc fractis nimium viribus; modò accedente deleterio vermium morfu, aut etiam intempestivâ medelâ, ægri decederent. Opportunum itaque erit methodum curandi tradere hujus vel symptomatis, vel decubitus, vel abscessus, ut ut appellare velimus: possumus enim quomodolibet.

Quænam remedia minùs profuerint, aut vitanda sint.

IV. At verò dicamus primùm quæ minùs contulerunt, immo quæ in subitis iis casibus vitanda erant; quanquam statim parum in Arte peritis eadem certò profutura viderentur. Hæc autem fuerunt diaphoretica, & opiata. Nam, cum hæc dysenteria excitaretur à natura quatenus crassos, erodentesque humores à circumferentia ad centrum deducebat; cumque iidem humores copiâ etiam redundarent, nullo modo erant retinendi, rursusque ad præcordia, cerebrum, & peripheriam persudorifica propellendi; sed omnis relinquenda critico motui libertas, donec diminuta, depulsaque esset major morbidi succi moles. Adeò verum est, quod peculiari schediasmate nos demonstrandum suscipimus, *haud quaquam omnes morbos esse curandos.*

Quæ contra utiliter adhibita fuerint.

V. Medela deinde verè opportuna hisce in casibus mitis tantùm, & blanda fuit; scilicet quæ indicationibus satisfaciebat demulcendi sales acres, laxandi irritatas, tensasque vias, tandemque partim detergendi, partim tuendi exesa loca. Propterea sub dysenteria initium identidem per os exhibebantur cum emolumento cochlearia ol. amygd. dul. recent. extracti; oleum enim cum aqua agitatum, etiam

etiam apud C.[a] Celsum laudatur in pestilentialibus febribus; atque in ipsis dysenteriis proponitur à Sennerto. Cryſtallus etiam montana, nec non Smaragdus orient. cum granis aliquot terræ ſigillatæ M. D. opitulabantur. Clyſteres quoque commodè injecti fuerunt ex jure, incoctis hordeo, atque hædino, aut vervecino omento, additiſque ol. amygd. dulc. unciis, & guttul. ol. Matthiol. Utilitatem aliquibus etiam attulerunt clyſmata ex jure, & aqua Teſtucciana. Poſtremò, nimirum cum non tantum febris, ſed & ipſa cerebri ſymptomata remiſſe comperiebantur, contulerunt leviter adſtringentia, & paregorica; videlicet parum Theriacæ recent., vel quod melius, Diaſcordii Fracaſtorii. Sic data tempore profunt, etiam in morbis, *quum alter*, ut agebat [b] Hippocrates, *alteri ſuccedit, & plerunque occidit.*

[a] Lib. 3. cap. 7.

[b] Lib. de affect.

E X I T U S

Romanæ Epidemiæ ſub initium hyemis.

Cum ex Vaticanis hortis aquæ per æſtatem, quod conſilium dederamus, in Arcis foſſam ad emendanda paluſtria inquinamenta, non fuiſſent derivatæ; peropportunè quidem naturæ beneficio contigit, ut poſt idus Octobris cœleſtes aquæ effuſiſſimè deciderent, æque, ut ſunt puræ atque incorruptæ, vitioſas, corruptas, ac terreſtres paulatim diluendo, ac temperando malignam aëris labem corrigerent.

Aquæ pluviæ cœleſtes emendaverunt.

Flantibus verò paulò poſt borealibus ventis, tum quæ per aëra diſperſæ, tum quæ ſupra ſtagnantes latices emerſerant miäſmata, diſſata ſunt. Atque

Boreas ipſam atmophæram penitus abſterſit.

que indè malorum fomes, ac semina partim compressa, partim everfa fuerunt. Hyeme deinceps adulta, penitùs deleta sunt, apertis nimirum quæ ad Tiberim hiant cloacarum ostiis, nec non scrobibus fossisque pratorum penitùs expurgatis.

Quæ mala sub
hyemem succes-
serint.

Quod autem ad morborum indolem spectat succedentibus temporum vicibus, malignæ febres in-
chronicas concesserunt, quartanas nimirum, & len-
tas cum viscerum obstructionibus, quas sola

coeli mutatio celeritùs omni arte profi-

gavit: quod sanè in cæteris diutur-

nis morbis usu venire solet;

unde edocti fumus *cælum*

fugere, quod fecit

malum.

SECUNDA EPIDEMIA

Castrenſium Februm, quæ per aliquot annos uſque ad MDCCV. in Urbe Veteri graſſatæ ſunt propter vicinitatem ſtagnorum, in quibus linum, & cannabis macerabantur.

SECONDA

EPIDEMIA

Castellum Tiberium, quae per ali-
quod annos nuncupatur MDCCV.
in Urbe Veteri grassatae sunt
propter vicinitatem stagnorum,
in quibus linum, & cannabis
mactabantur.

CAPUT PRIMUM.

Urbis Veteris descriptio, & situs.

Mons est in Etruria Pelia nomine, cui subiecta ferax pariter, atque amoena planities quinque passuum milliaribus in longitudinem, ac duobus ferè in latitudinem explicatur; eaque compluribus undique collibus, disparis tamen altitudinis, circumscripta est. Hos inter tofaceus quidam tumulus ejusdem planè fastigii orientem inter, atque austrum assurgit; productoque dorso ad orientem solem per tria milliaria procurrit.

II. In istius collis vertice subsidentibus paulum lateribus primi ejus Urbis conditores tum Domo tum elatiora quædam Fana finè ullis quidem muris (quoniam prærupti collis altitudo, & civium fides, ac virtus pro mœnibus futura erat) excitarunt, appellaruntque locum Herbanum, donec posteri, nova gestientes imponere nomina rebus, idem Oppidum, nunc temporis attributum Provinciæ Patrimonii Sancti Petri, Urbem Veterem vocitarunt, hujusmodi certè nomenclaturâ illius vetustatem colaudantes. Egregias autem hujus Urbis dotes, quippe historiis jam celebratas reticemus; illud tamen à Procopio minimè prætermissum hîc silentio obvolvere non possumus, scilicet Urbem Veterem aliquot Pontifices, magnosque Etruriæ Viros, dum Barbarorum excursionibus vexaretur Italia, diu tutos, incolumesque servasse, ut propterea amplissima semper ab aliis, multò verò maxima à Regnante SUMMO PONTIFICE acceperit beneficia, ad quæ procul

Situs Urbis Veteris, quæ olim dicta fuit Oropytum, sive Herbanum.

Clemens XI. Pont. Max. ejus Urbis Moderator fuit.

dubio deferenda non parum contulit, quòd Sanctissimus Pater, quum primùm Ecclesiasticam iniit Præfecturam, ab Innocentio XI. ejus Urbis Moderator, & Gubernator designatus, indè summam nominis claritatem sibi paraverit, ac susceptam in eos Cives benevolentiam retinuerit.

Urbis divisio bi-
partita.

III. Urbs igitur Vetus, quum in longitudinem protendatur, ac paulò elatior in medio sit, ovatam speciem bellè repræsentat, cujus quæ pars ad occidentem vergit, vulgò *Cavea*; quæ verò spectat ad orientem, duplo quidem major, *Postierla* nuncupatur: hanc verò Caveâ magis apricam salubremque, non tantùm oculus ejusmodi rerum speculator, ac judex, quantùm dissimiles Incolarum mores, variæque corporum affectiones indicio sunt.

Quibus Ventis
Urbs perflari so-
leat.

IV. Ventis quoque omnibus objectus est collis, & primùm aquilonibus, qui nullo propinquo- rum montium jugo refracti, ex Pelix latere in sub- jectas valles, ac tumulos vehementissimi incidere solent: deinde etiam ex occidente, atque ex oriente nascentibus, qui licet non parum à circumjectis collibus retundantur, cum impetu tamen illati undique vias Urbis, & vicos liberè pervagantur; ita scilicet, ut pars ad orientem solem posita venientibus indidem ventis, quæ contra, ex occidente perflari consueverit. Austri denique adeò frequenter ibidem sæviunt, ut in eam Urbem veluti ad destinatum locum ferri videantur. Cæterùm, quamvis eadem vel in arduo monte constituta, nullos omnino fontes habeat, salubribus tamen cisternarum aquis, quæ publicis quæ privatis abundat; potissimum verò ex altissimo [a] puteo omnes aquari possunt, ad quem in tofo cavandum, construendumque priscos Cives frequentium obsidionum necessi-
tas

De Urbis puteis
ac cisternis.

tas coëgit. Hic quidem instructus est cochlea, quæ latissima quum sit, atque ad planum illud depressa pertingat) quod subjecto amni respondet ad libellam, facilem jumentis etiam aditum præbet, ut ad jugem aquam illinc hauriendam possint descendere. Quapropter hic puteus elegantioribus Italiæ opificiis jurè ac meritò vel apud celeberrimos [a] Architecturæ scriptores accensetur.

[a] *Vide in practica Vignolæ commentariis illustrata ab Ignatio Danti pag. m. 143. elegantissimam hujus putei iconem.*

V. Urbs insuper Vetus fluvii amœnitate gaudet; nam ab Amianis Montibus Pallia delabitur, qui suas, aliorumque torrentium aquas in subjectam vallem devolvit, eumque pressiori alveo, placidiorique cursu meantem, non procul indè Clanis irrumpit (aquarum olim, quam nunc temporis copiâ major; navigia enim sustinebat) brevè tamen spumâ demissâ nomen amittit: ita ut Pallia crebris rivulis planitiem Urbi circumpositam distinguantibus, collesque rigantibus acceptis, majori vi, ac mole influat in Tiberim. Ex proximis verò fonticulis, quos Pallia flumen absorbet, prætereundi minimè sunt, qui ex Urbe vetani tofi radicibus hinc illinc scaturientes, pingui, quo saturantur, limo circumjacentibus agris foecunditatem largiuntur.

De fluvio Pallia Urbem præterfluente.

VI. Hos inter præcipuâ animadversione dignus est ille, qui orientem spectans falsedinem quandâ præsefert, ac thermalium instar liberaliter haustus, alvum, tametsi nullo præmisso dejectorio, benignè solvit, & laxat; adeò ut Medici tum ad abstergenda apud dysentericos intestinorum ulcuscula, tum ad depellendas plerunque hystericas, nephriticasque affectiones, hanc aquam; quippe Tectucianæ non absimilem, feliciter soleant propinare.

Fons aquæ falsæ magni usus ad morbos complures.

VII. De aëris verò salubritate tantam fidem facit Jo: Villan. [b] ut quondam apud Romanos honestum

De aëris salubritate.

[b] *Cronic. lib. 1. Et Leand. Alb. in descriz. d'Ital.*

in præmium militibus de Republica benemeritis
cessisse referat; cujus veritatis gravissimum argu-
mentum nostris quoque temporibus præbet senum,
ac decrepitorum Civium numerus haud exiguus,
quem ipse meis oculis vidi; cum puerilem illic æta-
tem salubriter exegerim.

C A P. II.

*Causæ grassantis per æstatem multis ab hinc
annis Epidemiæ.*

Cannabis mace-
ratio aëra vitiat.

QUanquam verò Urbevetanus aër suapte natu-
râ salubribus adnumerandus sit, nihilomi-
nus propter cannabis præcipuè maceratio-
nem, quæ multis ab hinc annis propius illam Ur-
bem, quàm olim, fieri cœpta fuit, ab Augusti prin-
cipio ad exactum usque Septembrem adeò infestus
evasit, ut per ea tempora multos Cives & læserit,
& perdiderit. Cannabis enim, quū apud omnes gen-
tes magno in usu, pretioque habeatur, incitamen-
to semper fuit Urbevetanis tum Civibus, tum co-
lonis; ut horrea sua hujusmodi mercaturâ avidius
instruerent, quam deinde, ut à cognatis quisquiliis
facilius citiusque vindicare possent, suo quisque in
suburbano fundo cis fluvium, & prope Urbem foveas
(quas vulgus *Vorgas* dicit) ad id accommodatas ma-
jori sensim numero excavare, inque eas, derivatâ
ex flumine aquâ, cannabem in fasciculos collectam
simul ad putrescendum relinquere cœperunt. Ete-
nim quum superioribus annis trans fluvium Palliam
duntaxat, longius ab Urbe, nimirum certis qui-
busdam locis, atque interjectis plerunque arbori-
bus, ejusmodi scrobes pararentur, vel nulla, vel
celerius dissipanda maligna effluvia ad Urbem pote-
rant pervenire; postea verò primùm villicorum, mox
etiam

Stagna, seu vor-
ghæ propius Ur-
bem extrui cœ-
ptæ sunt.

etiam Dominorum avaritiâ eò ventum fuit, ut juxta ipsas Urbis radices multitudo fossarum ad hunc usû effoderentur; quibus factû est, ut dum homines brevitati itineris, & suo quisque compendio studerent, minimè animadverterint se ipsos in vitæ periculum coniecisse; quum hinc minimo negotio noxii vapores nullâ ex parte refracti intrâ eam præcipuè Urbis Veteris regionem deferrentur, quæ excipiendis halitibus pronior, & vicinior erat.

II. Huc accedunt Urbanarû viarum quisquiliæ, gravesque mactatarum pecudum sordes, quæ tunc ^{Quænam aliæ fuerint hujusce corruptionis causæ.} tēporis obstructâ veteri cloaca, elui prohibebantur; ac teterrimus proinde odor quoquo versus effundebatur, aëremque contemerabat; quinimò aquæ etiâ, quibus Cives utuntur, graveolebant, cùm nonnullæ cisternæ vermibus scaterent. His profectò de causis plerunque ab Augusti Kalendis per totum Septembrem, & ampliùs perniciosæ, quæ propter comites perpetuò vermes, verminosæ vulgò appellantur, multis ab hinc annis febres cooriebantur, quæque sexcentos circiter illorum Civium singulis æstibus de medio tollere solebant. Superstites præterea moestique Cives optimorum etiam Medicorum suâ in Patriâ defectû accusabant: diminuto enim stipendio minùs sanè peritos obscuriorisque nominis, quàm antea conduci assueverant; quamobrem ægrorum curationes minùs diligenter, ac imperitè, quod forsan à veritate alienum erat, fieri censebant. Has porrò causas omnes è Civibus nonnulli per supplicem libellum SS. Patri CLEMENTI XI. exposuerunt.

C A P. III.

Natura, Symptomata, & Medela epidemiarum febrium exponuntur.

Epidemicæ febres aut intermittentes, aut continuæ.

AB iis autem, qui per ea tempora apud Urbevetanos Medicinam faciebant, doctissimis quidem viris, qualitates, atque indoles vulgatarum illic febrium accepimus. Nam, licet pro peculiari corporum apparatu, atque idiosyncrasia (ut ferè contingit) diversæ plerunque indolis nascerentur, sub duplici tamen specie majoris perspicuitatis gratiâ contineri posse videbantur. Etenim aliæ intermittentium, aliæ verò continuarum malignarum indolem ab initio referebant.

Quales sint febres intermittentes.

II. Febres intermittentes tertianarum more, vel quotidie, vel alternis solùm diebus cum frigoris horrore invadebant, simulque copiosissimo sudore minimè dubiam primis diebus intermissionem mentiebantur; postea tamen doloso incremento circa septimum in continuas versæ, mortis periculum plerisque intentabant. Hæc autem ab initio biliosi vomitus, vel alvi resolutio; capitis, & lumborum dolores; cardialgiæ; hypochondriorum contentio, & quandoque tormina comitabantur: certa demum latentium vermium indicia. Deinde tametsi eundem ab exortu tenorem penè servarent, leniori tamen calore augebantur, & paucò, aut nullo sudore declinabant, tantamque spiritibus perniciem afferre sueverant, ut quinto, aut septimo die, hoc est tertio, vel quarto paroxysmo, præcedenti nondum expleto, ægri omnino algidi evaderent;

derent; febribus videlicet in Lypiriæ naturam transeuntibus.

III. In iis autem curandis præsens periculum ex Phlebotomi lanceola vel apud ipsos plethoricos impendebat; venæ autem sectioni tutissimè subrogantur cucurbitulæ, frictiones, ac potissimum vesicantia. Contra verò si quando sub morbi, principium lenem vomitum, aut purgationem, excitare Clinicus potuisset, plerunque res erat in vado. At enim verò in ipso incremento tutiùs erat clysteres injicere, & juscula incoctis herbis sale partim volatili, partim subacido aspersis exhibere; in statu subinde utiliora diaphoretica, & alexipharmaca, ac tandè in declinatione à quovis purgante abstinere opus erat, quoniam ægri in eundem certè morbum recidebant, ac non rarò vitam cum morte commutabant.

Quâ ratione curandæ.

IV. Febres verò continuas, vulgò malignas pestilenciales, graviora quidem, ac deteriora sequebantur incommoda; nam, cùm raræ singulis diebus remitterent, reliquæ (quæ omnium periculosissimæ) alternis recrudescebant: iisdem porrò præludebat rigor, quem magni æstus, inquietudo, membrorum jactationes, horrendæ lipothymia, sitis immodica, linguæ ariditas, deliria, tandemque agrypnia, hoc est immanes vigiliae excipiebant; vigiliae tamen minoris erant periculi, quàm vertigines, & soporosi affectus, qui ad apoplexias, vel convulsiones iter brevissimè aperiebant.

Cujusmodi sint continuæ.

V. In eo rerum statu sanguinis missio, quemadmodum in gravidis mulieribus perrarò optatum non habuit eventum, ita longè aliter sæpe contigit in viris, & mulierculis non prægantibus. In utroque sexu ubi recrementorum saburra in primis viis fuisset observata, ab initio lenis vomitus, aut blandè

Earundem curatio.

solvens medicamen, veluti in incremento sub-acida-nitrata proficere non rarò deprehendebantur; iisdem tamen acidis, nonnisi magnâ cautione utendum erat: nam sanguis subsidente fervore, facillimè per metastasim, ut ajunt, in capite remorabatur. Contra verò diaphoretica hanc ob causam apertissimè habebantur suspecta, quòd nimio certè illato fluidis motu, recrementa per carotides in cerebrum, mox ibidem cohibenda, urgere solebant; ac propterea cucurbitulæ tantùm, & vesicantia tutissimè adhiberi poterant.

Quænam ex
iis periculosiores
fuerint.

VI. Ex iisdem autem febribus, quæ insolitam inquietem, cordis oppressionem, sitim inextinguibilem, deliria, atque artuum dolores modò certos, modò incertos, tandemque horrificam nervorum convulsionem, vel soporem afferebant, ad exitium præ cæteris properabant; tametsi illas comitarentur (quoniam omnino symptomaticæ) biliosæ dejectiones; urinæ verò nunc claræ, nunc turbidæ; pulsus nunquam non debilis, & inæqualis; sudores sæpè sæpius frigidi, & graveolentes; iminò verò livida exanthemata, & vibices, nec secus parotides, quibus ægri jugulabantur, erumpebant. Hæc interim symptomatum syndrome unâ eâdemque methodo tractari non poterat. Illud solùm cunctis ægrotantibus utilissimum novimus, exhibuisse scilicet blandum sub initia dejectorium, ac victum pro tempore moderatum, additis juribus ex foncho, & C. Cervi; Confectionibus Hyacinthi, & Alchermes; Discordio Fracastorii, & similibus, quæ ad maligni fermenti mitigationem, expulsionemque plurimùm conducere existimantur.

C A P. IV.

*Ætiologia hujusmodi febrium breviter
expenditur.*

SI quis in hac attingenda Ætiologia omnis ambiguitatis caliginem vitare cupiat, animadvertat primum oportet, humana corpora modò in hypochondriis, aliisque per viscera artusque dispositis glandulis, modò in universa sanguinis massa talem, tantamque morbidorum humorum copiam ex longo collectam retinere posse, ut procul etiam quavis epidemia identidem vel continuâ, vel intermittente, immò etiam malignâ, & pestiferâ feбри corripiantur: deinde autem animo perpendat, apud [a] Hippocratem morbos in iis corporis partibus statui, atque firmari, quæ antea plus minùs laboraverint. Cum igitur in epidemia ægrotantes licet ab una eademque externa causa, scilicet ab effluviis potissimum cannabinis, non unâ tamen, eademque feбри divexarentur, id sanè diversæ corporum temperationi, aut humorum copię, aut præcedentibus viscerum affectionibus tribuendum. Nam nonnulli in imo solum ventre, reliqui verò etiam in sanguine, atque in cerebro morbida recrementa collecta retinebant. Idcirco iis, quibus hypochondria pridem erant affecta, palustria miasmata tertianas primum perniciosas excitabant: secus verò illos, qui certo aliquo sanguinis vitio, ac præsertim plethora, & ob quancunque causam à capite priùs laborabant, acuta statim, continuaque febris occupabat, cui subinde graviora nervorum sympto-

Quænam sit februm causa.

[b] 4. Aphor. 33. Morbos affectis partibus hære.

Unde febrium dissimilitudo.

mata, scilicet vigiliæ, convulsiones, vel gravissimus sopor adjungebantur: perpetuò tamen comitibus lumbricis, quia inter effluvia ex palustri solo sursum elata, organicæ etiam insectorum partes, ovula nimirum vagabantur, cibisque, & potibus admixta vel nativum lumbricorum seminarium in ægrotis saginabant, vel de integro producebant.

II. Neque autem hic locus esse videtur in omnia utriusque febrium generis symptomata sedulò inquirendi, tum quia de re jam præterita, & procul à nostris oculis posita judicaremus; tum vel maximè quia superfluum putamus ejusmodi laborem, ac studium iterare, quod alibi forsitan operosius, ac præsertim ubi de Romana Epidemia præstitimus. Quare humanissimos Lectores à supervacanea nunc molestia liberamus, in spem erecti

pergratum iis fore, si, quæ ab Optimo

Principe, ut labis hujus causæ ab

Urbevetanis Civibus amove-

rentur, fuerint per-

acta, narra-

vero.

CONSILIUM

EXHIBITUM

SANCTISSIMO PATRI

*Ad avertendam Epidemicam luem**Urbe Veteri sævientem.*

CAP. V.

BEATISSIME PATER.

SI quid nobis, Sanctissime Pater, in hac vita cæteris præoptandum, atque ardentissimè fuerit expetendum, primo fanè loco diuturnam incolumitatem, ac prosperam valetudinem censeo numerandas. Enimvero cùm à Deo hominum generi vita tanquam præstantissimum munus tributa sit, eam ipsam jam indè ab initio insita quædam in animis nostris vivendi cupiditas consecuta est: itaut omnes naturâ ipsâ, sinè Doctore, Magistrâ, summo studio appetamus ea, quæ nobis salutis consecutionem allatura confidimus; & è contrario à nobis illa, quàm maximè possumus, repellamus, quæ doloris, aut interitus successionem efficere consueverunt.

II. Quamobrem, quemadmodum homines fortunas suas, atque adeò vitam ipsam in Principum fidem, potestatemque permiserunt, ita suæ incolumi-

Nihil bonâ valetudine præstabilius.

Incolumitatis
subjectorum curâ
Principibus gerenda.

Ea cura Clemē-
ti XI. Pont. Max.
antiquissima est.

Febrium Vrbe-
vetanarum causa
communis fuit
civibus.

lunitatis curam, providentiamque eorum sapien-
tiæ, atque consilio non commisisse modò, ve-
rùm etiam commendasse videntur. Nullum ergo,
SANCTISSIME PATER, singularis tuæ in subiectos TIBI
populos benignitatis, humanitatisque præclarius
argumentum præbueris, quàm cùm creditæ TIBI
eorum saluti studiosissimè prospiciendo, ab omni
non solùm periculo præstas immunes; verùm me-
tu quoque, ac suspicione liberos, & solutos. Et
sanè, cùm eam in rem ita curas omnes, cogitatio-
nesque intentas habeas; ut, inter maximas mole-
stiarum moles, atque operosissima negotia, quibus
perpetuò distineris, id unum profectò agere videar-
is, hanc mihi provinciam demandasti, ut quantâ
maximâ possem diligentiam grassantium Urbe Veteri
morborum naturam, & causas investigarem, eos-
que præsentibus adtutum remediis coërcerem. Ni-
hil enim TIBI erat antiquius, quàm ut primo quo-
que tempore Civitatem illam, ad quam Ecclesiasticæ
Præfecturæ curriculum ingressus sapientissimè ve-
neras, è summo Apostolicæ dignitatis fastigio beni-
gnè respiceres: meaque qualicunque operâ uti
non es dedignatus, ut & afflictam erigeres, ac pro-
pe perditam recreares: Id igitur ego, ut SANCTITA-
TIS TUÆ iussis, quâ par est, celeritate, ac reveren-
tiâ obtemperarem, sedulò, ac fideliter sum execu-
tus. Itaque epidemiæ causis, ac signis sedulò per-
spectis, me diu quidem, multumque cogitantem
ratio ipsa in eam adduxit sententiam, ut febrium
illarum, quibus Urbis Veteris incolæ aliquot ab-
hinc annis per æstatem, ac magnam autumnii partem
conflictari cœperunt, quæque vulgò verminosæ di-
cuntur, causam, atque originem communem om-
nibus esse judicarem: quippe quòd illæ in omnes
pla-

planè Cives humiliorem Urbis regionem incolentes
 sæviant. Quæ sanè causa, nisi funditus, & quàm
 citissimè fieri potest, amoveatur, periculum impen-
 dere video, nè incolæ cæteri, atque adeò vicina
 oppida, & pagi (quò versùs certi cujuspìam venti
 cursu bona pars aëris illius ob crudescentem luem
 magis, magisque in dies contaminandi, possit im-
 pelli) ejusmodi contagio polluantur. Neque id
 mehercules insolens, atque inusitatum videri de-
 bet; quandoquidem sæpe Romæ finitimos Marii
 montis incolas sub saluberrimo alioquin cœlo in
 perniciales morbos incidisse comperimus, quòd
 ventorum impetu ex oriente nascentium, morbido-
 rum effluviolorum pars aliqua ad Neroniana prata, ac
 fossas Arcis S. Angeli collecta, & quiescens illuc
 delata fuerit, & monticolarum corpora vitiaverit.

Morbidi vapores
 sæpe vento in a-
 lium locum im-
 pulsi morbos si-
 miles creant, ut
 in Marii montis
 incolis experti
 sumus.

III. Harum igitur febrium Urbe Veteri latissimè
 pervagantium communis omnibus causa in aëris il-
 lius, qui humiliori Urbis regioni circumfunditur,
 vitio, & contagione posita esse videtur. Hujusce-
 modi autem luem ex humentibus, æstuosis, corru-
 ptisque corpusculis conflare existimamus; quæ qui-
 dem corpuscula ex lino præsertim, cannabeque pu-
 trescentibus (quippe quòd hæc in stagnis, ac la-
 mis, quas indigenæ *Vorgas* appellant, in inferiori
 regionis parte macerentur) tum etiam ex grave-
 olentibus vicorum fordibus afferantur. Huc acce-
 dit teterrima foedissimorum corporum colluvies cir-
 cum lanienas collecta, ubi tergora pecudibus de-
 trahuntur; propterea quòd haud quaquam nunc
 cloaca illa pateat, in quam antea confluebant.
 Itaque lanienarū situs in Urbis meditullio si priori-
 bus causis addatur, haud parum conferre videbitur
 ad hanc pestem importandam, cùm eorum quoque

Verminosarum
 febrium causa,
 Vrbevetani cœli
 vitio tribuitur,
 quòd cœlum pri-
 mò stagnorum,
 cannabis vicini-
 tate, secundo vi-
 corum fordibus,
 tertio laniena-
 rum foeditate in-
 quinari solet.

cala-

calamitate, atque pernicie, qui superiorem, frequentioreque Urbis regionem tenent. Dum autem hæc conjunctim mecum reputo, facile adducor, ut credam illic per æstatem ejus generis putorem: enasci, quem Scriptores nostri *Verminosum* dixere: unde æstivi solis ardore pestiferum quoddam fermentum tenuissimis vermiculorum ovis refertum attollatur; quæ deinde ut primum se se in Civium corpora insinuarint, febres illas verminosas, popularesque progignant, aliquando, nisi maturè obviàm eatur, pestilentiam allaturas. Enimverò ex literis quibusdam accepimus, nè suburbanos quidem pagos hoc anno, tametsi saluberrimo cœlo fruuntur, à communi clade incolumes evasisse.

Quartò Culpatur
cisternarum sordes.

IV. Neque herclè silentio prætermittendum censeo, è puteis, ac cisternis, propter sordes in imo fundo desidentes, insalubres aquas hauriri.

Quintò Carnes ac
cibaria parum salubria.

V. In carnes quoque parùm bonæ notæ, quæ illic apud lanios prostant, cæteraque cibaria, quorum summa illic vilitas, culpa confertur.

Sextò Peritioris
Medici defectus.

VI. Postremò, quod præsentissimum hisce malis remedium foret, præstantissimo scilicet Medico Cives destituti sunt, ex quo constituta jam olim honoraria merces imminuta est.

Æquè gloriosum
Civitatem aliquam
constituere, ac periclitantem servare.

VII. Quoniam verò, SANCTISSIME PATER, æquè magnum atque præclarum ad immortalitatis memoriam, æquè opportunum, ac salutare est hominibus Urbem aliquam à fundamentis excitare, ac positam demum, & frequentatam à fati faucibus eripere, atque servare; tuum sanè videtur (quæ tua est prolixa, beneficaque natura) prospicere summo studio, ac præcavere, ut nè vetustissima ista, ac fidelissima Ecclesiasticæ Ditionis Civitas ad interuersionem usque deleatur. Quod si propria adductus
beni-

benignitate præstiteris, & divino illam affeceris beneficio, & æternam ipse gloriam consequere. Quapropter cum gravissimo, certissimoque morbo, & quotannis pertinacissimè recurrenti obviam eundum sit, nequaquam incerta, ac levia, sed certiora, ac præsentiora remedia quærenda esse judico, nè postmodum non finè magno cum miserandæ illius Civitatis, tum Ecclesiastici ærarii detrimento, si usus postulet, utraque adhibere cogamur; uti fermè assolet fieri, ubi neque morbi gravitas, neque causæ ab initio satis recta ratione, atque consilio fuerint exploratæ.

Morbis pertinacibus præsentissima remedia adhibenda sunt.

VIII. Primò itaque longiùs ab Urbe, aut saltem ultra flumen Palliam stagnorum, cannabisque fordes arbitror removendas; quando enim Civium incolumitas longè majoris momenti, quàm cætera, habenda est, de eorum lucri deminutione, aut sumptus accessione, parum sanè laborandum. At verò etiam si edicto stagna sæpissime purgari jubeatur, uti non nemo faciendum censet, id sanè vix, ac nè vix quidem ea qua par est accuratione, ac diligentia perfici potest: quod, ut commodè fieri posse concedam, haud tamen omnis sublata est dubitatio, satis nè ex animi sententiâ civium saluti ea ratione consultum sit; præsertim cum quidam admoneant ejusmodi stagna identidem purgari, ac pura haberi non posse, nisi uni, aut alteri Licitori ea cura delegetur: quod quidem genus hominum, uti nunc tenuioribus cannabis manipulos aliquot extorquere solet, ita paulatim quoddam quasi stipendium, ac vectigal imponeret. Atque id planè, ut mea fert sententia, novos sumptus tenuioris fortunæ hominibus impendendos ad stagna longiùs ab Urbe ædificanda, quod certò publicis foret rationibus utilissimum, exæquaret.

Suadetur primò stagna cannabis longiùs ab Urbe effodienda.

Cannabis, ac linum probè exsic-
canda priusquam
in Urbem inve-
hantur.

Linum, & can-
nabis Constanti-
nopolì quotannis
luem creant.

Urbis vicos pur-
gare utilissimum.
Idque Romæ ex-
perimento de-
prehenlum est.

E'cisternis ac pu-
teis fæces exan-
tlandæ.

Resinosa ligna in
stagnis veteri-
bus concreman-
da ad soli labem
abstergendam.

IX. Illud verò Præsidis fuerit publicæ salutis studiosissimi, nimirum interdicto cavere, nè ante in Urbem importetur cannabis, quàm probè fuerit exsiccata: quandoquidem narratum nobis est, Constantinopoli perniciosas febres frequentius in populum grassari, quòd linum, & cannabis penè madida Cairo advecta publicis horreis inferantur. In quibus cùm illa per æstatem effervescent, ac deinde distrahendi gratia exponantur, pestem illam afferre consueverunt.

X. Nec porrò fatis est putorem istum, ac sordes in posterum amovisse, nisi illæ utique quibus nunc vicinia omnis obducta est, funditus ejician-
tur. Quocirca per hanc hyemem cœnum omne, atque odoris foeditatem ex inferioris ripæ fossis auferenda censeo.

XI. Præterea vicos Urbis verrere, ac purgare opus est, putidasque illinc quisquiliæ, ac fæcem Januario, ac Februario mensibus remove, ut altera ista morbidorum vaporum causa tollatur: neque enim prorsus immemor sum quantâ cùm Romanorum Civium utilitate Urbis Leoninæ, Ursi, ac Longariæ regiones incolentium cloacæ, vinariæque cellæ tuo jussu, PATER SANCTISSIME, fuerint per-
purgatæ.

XII. Nec dubium quidquam mihi est, quin eodem tempore putei omnes, ac cisternæ, è quibus publicè aquantur, extergendi sint, cùm iis quoque communis morbi causa possit attribui.

XIII. Cæterùm hisce remediis haud planè contentus Hippocratis consilium capeffendum existima-
rim, utpote non mediocri adjumento Civibus futurum; videlicet in veteribus stagnis, & quâ insalubrius est cœlum, resinosa ligna, nempe Juniperum

rum, Pinum, Malum Medicam, atque id genus arbores esse concremandas, ut non modò exitialia morbi primordia, quæ, ut superiùs dictum est, nil aliud esse putaverim, quàm tenuissima vermium semina, in cineres redacta ad terram affligantur, verùm etiam cùm alkalicis cineribus caput mortuum supersit, quod ad profundi illius soli perniciem, ac labem eluendam plurimùm valet.

XIV. Consilium autem transferendæ extra Urbem lanienæ, ut toto saltèm anni venientis spatio coria pecudibus novo in loco detrahantur, mihi summopere probatur; ut quàm celerrimè fieri possit ejusmodi remedia felicem habeant exitum, atque insanabilis pestilentia finis tandem, ac modus inveniat. Tunc enim temporis vetus illa cloaca recludi, & ad sordes excipiendas accommodari posset. Cùm autem sua cœlo salubritas fuerit restituta, si è re visum fuerit, necessariam tamen cautionem, ac diligentiam adhibendo in pristinum locum lanionia tabernæ transferentur.

Lanienæ extra mœnia transferendæ, & in Urbis cloaca vetus refodienda.

XV. Præterea id summâ ope curandum erit; ut carnes, ac cibaria minimè sint insalubria: cùm eam ob causam in hominum corporibus morbidi humores colligantur; unde illa faciliùs cœli vitio contaminentur. Idcirco *Veteres*, inquit *Vitruvius*, *Oppida, & stativa Castra condituri inspiciebant jecinora pecorum, quæ pascebantur in his locis, quæ si livida, & vitiosa deprehendebant, solum vertebant, aliò commigrantes*. Quòd si tantâ cura, atque industria *Veteres* cœli temperationem, noxia nè, an salubris esset animantibus, explorabant; quantò accuratiùs & carnes, & cætera alimenta sunt deligenda, quibus nempe potissimùm ali corpora, aut polui consueverunt?

Cibaria optimæ notæ deligenda.

Veterum in condendis Oppidis institutum.

Hebræi Romæ
quavis in an-
gustiis, ac for-
dibus versentur,
carnium saluber-
rimarum delectu
valetudinem su-
am tuentur.

XVI. Verum enimvero cum mecum sæpius repu-
tarem Hebræos non in humiliori tantum Romanæ
Urbis regione commorantes, verum etiam perpetuis
fordibus, ac putore obsitos, valetudine tamen haud
quaquam Christianis concedere, hanc demum cau-
sam comperi, cur in tanta odoris foeditate valeant,
vigeantque; eorum scilicet, quod religiosissime ser-
vant, institutum pecudes, quibus vescantur, studio-
sissime deligendi. Si enim earum explorator, partem
aliquam viscerum morbosam, aut tabe pollutam de-
prehenderit, è vestigio illas tamquam suæ genti mi-
nimè usui futuras rejicit, atque aspernatur. Quæ sa-
nè natio cum Sanctissima humanæ redemptionis My-
steria, veluti depositum quoddam esset servatura,
quod reaptè præstitit, perlatis à Mose legibus divi-
nitus edocta fuit, quo pacto suam quoque valetudi-
nem sustentaret, saluberrimis nimirum pecudum car-
nibus eligendis: itaut Medicorum quisque peritissi-
mus ex Deuteronomii præceptis, quæ & Theologo-
rum, & Philosophorum eruditioni conducunt, con-
servandi, sustentandique corporis rationem, uti-
liumque ciborum delectum possit addiscere. Magi-
stratus igitur partes erunt integerrimum quempiam
ex civibus, atque iis in rebus intelligentem delige-
re, cui curatio, ac negotium istud incumbat.

Hujusmodi mos
è Deuteronomii
præceptis mana-
vit.

Optimus Medi-
cus plurimum æ-
grotantibus con-
fert.

XVII. Præterea si nobilis quisquam Medicus pristi-
na mercede in integrum restituta in Urbem allicia-
tur, non modò Civium saluti quàm optimè consul-
tum foret meâ planè sententiâ, cum tantæ peritiæ
hominem habituri sint, qui & morbos propulsare,
& eorum causas in posterum præcavere possit; ve-
rùm etiam non mediocri illis adjumentum, ac le-
vamen allatum iri confido: quod certæ salutis fidu-
cia, quam in scientissimo quoque collocamus, præ-
sentif-

sentissimum sit subsidium ad ægritudines, molestiasque animi depellendas, quæ ad morbos augendos plurimum conferre solent. Quanquam autem eos, qui nunc temporis in illa Urbe versantur, Medicos ingenio, ac doctrina ornatissimos esse mihi perspectum sit; ipsis tamen id consilium subicere operæ pretium duco, quod parum salubri cœlo utentibus in ejusmodi malis mirum in modum profuisse comprobamus: danda scilicet est opera, ut Cives universi, nè egentioribus quidem exceptis per æstatem, atque autumnii magnam partem ad potum nivem adhibeant: neque enim gulæ irritamentum, aut voluptatis illecebra potus nive refrigeratus in eo rerum statu videri debet, quamvis in eum Seneca Quæstion. Natural. lib. 4. cap. ult. invehatur, sed potius valetudinis firmamentum, atque præsidium. Cujus hercle rei causam cum diligentissima inquisitione pervestigarim, tandem feliciter, ni mea me fallit opinio, mihi videor indagasse, quemadmodum fusè cap. ult. part. post. lib. 1. differui. Enimvero nivis quidem frigus potulenta, hæc verò esculenta, atque ipsum aëra, quem inter edendum ducimus, ad arctissimam illam conjunctionem, connexionemque cum eorum principiis, è quibus sunt orta, sive ad temperiem illam revocare videntur, quam per hyemem obtinebant: ita ut eam nix salubritatem afferre possit, qua frigidissimis tempestatibus sub insalubri cœlo fruuntur.

Potus nive refrigeratus sub insalubri cœlo saluberrimus est.

Qua ratione id fiat exponitur.

XVIII. Denique ut sententiam meam in pauca conferam, eo in loco, PATER SANCTISSIME, rem sitam esse censeo, ut quod Hippocrates sapienter effatus est, extremis morbis extrema remedia suadenda sint, atque adhibenda, illa videlicet, quæ mox subjiciemus.

Dictorum huc usque Anacephalosis.

Ac

Ac primò quidem stagna in quibus cannabis maceranda est, quàm longissimè fieri potest ab Urbe removenda sunt.

Secundò: Januario, ac Februario mensibus, ea quæ jampridem illic extracta sunt abstergenda.

Tertiò: Vicos omnes, ac semitas Urbis, & cloacas esse purgandas censeo.

Quartò: E'publicis cisternis, ac puteis sordes funditus exhauriendas.

Quintò: Per Februarium, ac Martium menses in iis regionibus, quæ grassatus est morbus, tum etiam in veteribus stagnorum fossis resinosa ligna comburenda.

Sextò: Lanionias tabernas extra mœnia transferendas, ea tamen lege, ut ad sordium eluvium suppetat aquæ copia.

Septimò: Cloacam intrà lanienas in Urbe ipsa recludendam.

Octavò: Curandum, ut optimæ notæ carnes, salamenta, panis, cæteraque cibaria importentur; at fungi, & fructus aut acerbi, aut putidi, aliaque ad victum pertinentia, si minùs salubria sint, eliminentur.

Nonò: Per hanc saltèm æstatem, atque autumni initium nivati potus usum, vel apud tenuioris fortunæ homines adhibendum, retinendumque.

Decimò: Id Civibus solatii, gratiæque loco, tribuendum, ut clarioris nominis Medico utantur.

Hæc quidem, BEATISSIME PATER, mihi dicenda succurrebant, quæ omnia tuo peracri iudicio, ac singulari mentis perspicaciæ dijudicanda relinquo, ut quamprimùm afflicti, perditique Cives gravissimâ
istâ,

istâ , atque acerbissima calamitate leventur,
modò tua secundùm divinam eximia
benignitas , atque Clementia,
nostra consilia for-
tunarit .

E' Vaticanis tuis Ædibus pridie

Idus Decembris ,

Anno

M DCC V.

Hujus Consilii successus.

C A P. VI.

CUM autem SANCTISSIMUS PATER commentariolum hoc evolvere non esset dedignatus, Eminentissimis Cardinalibus Sacrae Consultae perlegendum, examinandumque mandavit: quod postea quam illi, omni adhibita diligentia, perpendissent, Urbis veteris Praesidi per litteras imperarunt, ut omnia haec, quo docuimus ordine, ac ratione perficeret.

II. Tandem igitur felices Nuntii allati sunt restitutam Urbe vetano coelo salubritatem, ac pristinam incolis valetudinem; ita ut anno statim consequenti, ac deinceps nulla omnino perniciosarum ejusmodi febrium recurreret, postquam scilicet ea omnia, quae tradidimus, remedia, in usum vocata, ac praecipue stagna longius ab Urbe remota fuissent. Imperare tamen mihi non possum, quin iterum, atque iterum Cives illos admoneam, ne lucri rursus obtemperantes cupiditati, in eandem perniciem incurrant: quod certo certius futurum suspicor, si prope Urbem suam, ut ante hac, stagna excavarint.

III. Id verò minimè hoc loco videtur praeterendum, communi scilicet Civitatis, ac Illustrissimi Praesidis Urbevetani Consilio tantum, tamque praclarum beneficium, posito in Romana ejusdem Urbis porta Monumento, consignatum esse, ut posterorum memoriae commendaretur.

TERTIA EPIDEMIA

Castrenfium Februm Balneoregii
graffantium propter nuper in-
ductas lacunas aquarum dul-
cium, ac mineralium per æsta-
tem anni M DCC VII.

EPIDEMIA

TERTIA

Castrensis Febrim Balneoregii
graviorum propter nuper in-
dulas lacunas adparum dul-
cium, ac inmetallum per as-
tem anni MDCC VII.

CAPUT PRIMUM.

De Urbis Balneoregii etymo, ac situ.

Balneoregium Urbs est in Etruria Pontificiæ Ditionis inter Urbem Veterem, Montemque Physconem, Episcopali Sede nobilis, vulgari nomine *Bagnarea*, quasi Balneum Regis appellata, propterea quòd sulphureis aquis ibidem loci adhuc superstitionibus ad recuperandam valetudinem usus fuerit, nec mediocre levamen ceperit Desiderius postremus Langobardorum Rex, cujus jussu Balneoregium primum vocari cœpit, si qua fides habenda est Edicto, quod ejus nomine marmori incisum extat, servaturque [a] Viterbii, cujus exemplar ad me misit Vir Illustrissimus ejusdem Civitatis Prætor.

Urbis situs, ac nomenclatura.

II. Illud autem multis de causis confictum ementitumque mihi videtur: primò quidem, quòd Lacum magnum Tirenibus (quæ Civitas Vulsiniensem lacum olim accolebat, ut colligitur ex Adone in Martyrolog. ix. Kal. Augusti de S. Christina) Desiderius adjudicat, addicitque Vetulonibus, quorum Urbs multis passuum millibus indè aberat, hodieque in ruderibus servat nomen *Vetulia* haud procul Populonii reliquiis, atque Plumbino. Deinde quis quis Dionysii Halicarnass. Antiquitat. Romanar. librum 1. (ubi Antiochum Syracusanum vetustissimum Scriptorem laudat) ut præteream Aristotelem *Politicor. l. 7. c. 10.* & Strabonem *lib. 6.* accuratè perlegerit, non ignorat profectò primam Itali Sedem non ad Vulsiniensem lacum fuisse, sed in inferiori Italiæ parte, quæ Scylletico, Lametico-

[a] In ambulacro publici Palatii,

Edictum Desiderii Regis commentitium esse demonstratur.

que sinu continetur, quæque prima Italiæ nomine nuncupata est. Præter hæc quam ineptè nugatur ille de tribus oppidis Longula, quam Tirreni ampliatis cognomine, quod pariter effinxit, *Terbum* dici jubet, *Vetulonia*, ac *Tirrena Volturna*, quam *Etruriam* olim dictam fuisse fabulatur; quum id regionis semper nomen fuerit: quibus addendum nullam unquam in Etruria fuisse Urbem Volturnæ nomenclatura: fuit autem Voltumnæ fanum, de quo Liv. l. 4.

Vrbis divisio, ac
ficus.

III. Verùm, ut ad institutum redeat oratio, animadvertendum est Balneoregium Urbem in duas divisam partes, sive oppida in duobus tumulis, è regione posita, quæ ardua quadam via utrinque acclivi junguntur, quâ ex uno in alterum commeatur. Oppidum autem, quod occidentem solem spectat, *Rhoda*, quod ad Orientem vergit, Civitas nominatur; quæ multo minor est Rhodâ, & in abrupti saxi vertice sita: ubi prope miraculum videre est Templum illud, Cœnobiumque, in quod paternæ D. Bonaventuræ ædes conversæ sunt, è præcipiti rupis margine, etiam si maximis concussu terre-motibus, nunquam hætenus cecidisse.

IV. Rhoda verò in ampliore, sed molliori jugo sita ædificiorum numero, atque elegantia multis partibus superior est, & in planitiem longius excurrit, vix tamen patet Subsolanis ventis ob circumstantes tumulos; & gravibus humidæ telluris adspirationibus objecta est; quoniam ejusdem moenibus subest ad meridiem latissima vallis, quæ ad perennem usque rivum pertinet, à cujus ripis alii colles assurgunt, foecundis arboribus, vineisque confiti. At istæc loci facies nunc admodum immutata est repentino, atque admirando planè casu, quem capite tertio narrabimus.

V. Nunc

V. Nunc autem præcipuè videamus, quomodo ru mor subortæ Balneoregiensis Epidemiæ Romanæ pervenerit; ut postea detegamus rationes, quibus aquæ ex jugibus omnino palustres ibidem factæ fuerint.

C A P. II.

Balneoregiensis Epidemia literis Illustrissimi illius Civitatis Episcopi ad Auctorem datis primùm Romæ innotuit: Consilia utcunque frugifera ad illius, populique præservationem accommodantur.

Nondum Romæ innotuerat, causam Balneoregiensis Epidemiæ fuisse aquam ex jugi, ac perenni palustrem redditam, innumerisque infectis inquinatam, ac putrescentem; cùm primùm ad nos scripsit epistolam plenam doloris Illustrissimus illius Urbis Episcopus, quem aliquot ante annos acutâ febris in Urbe graviter laborantem, feliciter curaveramus. Itaque postulavit à nobis, ut viam, quâ se, & populum à communi morbo tueri posset, indicaremus. Et quoniam in responso, eidem à nobis reddito, non tantùm ignoratam tunc penitus causam, medicis duntaxat conjecturis, quasi divinavimus, sed, quod plurimi interfuit, ea monita præbuimus, quibus, & ipse Antistes, & plerique Cives, ac præcipuè Doctor Flascus, illuc postea unâ cum tribus Chirurgis per Summam Pontificis benignitatem missus, à grassante pestilenti febris se incolumes servarunt: idcirco pretium operæ existimavimus utramque Epistolam huc transferre, quò clarius appareat, homines bonæ mentis, ac temperatos communia mala vitare posse, cùm velint.

Romæ innotescit Epidemia per literas Balneoregiensis Episcopi.

ILLUSTRISSIMO CLARISSIMOQUE VIRO

DOMINO JOANNI MARIAE

LANCISIO

Intimo Cubiculario, & Archiatro Pontificio,

ONUPHRIUS ELISEUS EPISCOPUS

BALNEOREGIENSIS.

S. P.

Episcopi Balneoregiensis Epistola ad Auctorem.

QUæ tua est humanitas, & virtus mihi olim Romæ graviter ægrotanti fausto ad salutem reditu, optimè perspecta, VIR ILLUSTRIS-
ME, allicit, ac pænè me cogit, ut propriæ nunc etiam ac publicæ tuendæ gratia valetudinis, tuis iterum consiliis indigens, ad te fidentiùs confugiam. Etenim febres indolis omnino pravæ Balneoregii in præsentia grassantur, quæ nec ipsis Medicinam facientibus pepercerunt, quippe tam Doctor Berardus hujus Urbis Medicus ordinarius, quàm Doctor Ciocerus, deinde arcessitus communi hoc morbo graviter detinentur: quinimmo Doctor Poggius, qui postremò intervenit, pavidus jam veretur, nè brevè eundem in morbum incurrat.

Februm natura & acerbitas.

II. Hæ autem febres, quas vermes, & comitari, & producere vulgus opinatur, adeò debacchantur, ut si fortè unum aliqua in domo invaserint, paulatim simul ac periculosè omnes corripiant; quo factum est, ut per hæc tempora octo vel decem singulis diebus in Urbe, cæteroqui minimè populosa decedant.

A cce-

III. Accedit verò ad hujus mali gravitatem, quòd Pharmacopolæ iis destituuntur pharmacis, quæ ad hanc rem existimantur necessaria. Desideratur quoque Chirurgus: nullus ferè est qui ægris pauperibus opportunam opem ferre noscat. Verbo dicam, in summa omnium miseria versamur.

IV. Quid interim publica in calamitate mihi Divinâ Providentiâ adhuc sospiti, aliisque istius Urbis Civibus, quibus in Domino præsumus, agendum sit,

Tu quàm primùm, & ve-

lim suggeras, & fa-

cturum confido.

Vale. Balneo-

regii vi. Id.

Augusti

MDCCVII.

ILLUSTRISSIMO AC REVERENDISSIMO PRÆSULI

ONUPHRIO ELISEO

BALNEOREGII EPISCOPO,

JOANNES MARIA LANCISIUS.

S. P. D.

Auctoris respon-
sio.

Magno, justoque dolore acceptis literis tuis confectus sum, ILLUSTRISIME PRÆSUL, ex illis enim cognovi, malignas febres non sinè ingenti animi tui ægritudine istic vagari: verumtamen, ut simul intellexi, bonâ te huc usque valetudine perfrui, eò quidem majori gaudio sum perfusus, quò magis sperare possum consilia mea tibi opportunè subven- tura. Non enim vigilantissimus Pastor, ubi summa servandi sui Gregis necessitas urget, absque ingenti discrimine, ac mœrore officiis suis deesse potest.

Pleniorum mor-
borum historiam
desiderat Auctor.

II. Et quanquam, ut tibi pro tua in me fide, atque humanitate parem gratiam referre possim, totius facti seriem mihi innotuisse oporteret (nam jejunam nimis ad nos historiam scribis) nihilominus tamen cavebo nunc quantum potero ab incompetis incer- tisque præsidiis, nè pro salutari periculosum con- silium ipse transmittam.

Communis mor-
bus è causa com-
muni scilicet aëre
vel aqua, cibis
aut potibus.

III. Hæc, meo judicio, vacant omni dubitatione, scilicet communem morbum communem habere causam. Communem verò causam vel in aëre, vel in potu, vel in cibis, vel in aliis quibusvis corpori- bus, quæ ad nos extrinsecus undequaque perve- niunt, & à quibus nos tueri vix possumus, reperiri.

Tamet-

IV. Tametsi verò quænam ejusmodi causarum vigeat Balneoregii probè non noverim ; suspicor tamen Hippocratis[a] oraculo (vel cujus cujus sint, quæ habentur in calce libri de natura hominis) cum unus idemque sit morbus, qui istic communiter urget, illius semina in aëre potissimum contineri, ac deinde in præparata vestrorum Civium corpora tum proximo contactu, tum per ipsos cibos, & potus ab aëre inquinatos, facillimè propagari. Præterea longus rerum usus docuit me, aëris labem, quæ haud tota quidem in provincia sit, sed peculiari in oppido, vel Urbe, atque ineunte æstate se prodat, plerunque initium capere ab aquis, ex Magistratum, oppidanorumque indiligentia ad stagnandum, & putrescendum alicubi in vicinia damnatis; unde miasma heterogeneum, crassum, ac malè olens circumfuso aëri minimo negotio permiscetur, quod eadem facilitate puteales aquas, fructus, olera, carnes, & quid quid aliud est alimentorum, ita afficit, ut vitæ auxilia in malorum, mortisque causas brevè convertat.

Aëris labem suspicatur Auctor, cumque stagnantium aquarum, vicio infectum. [a] num. 19.

Aqua aërem, aër cibos, & potus contaminat.

V. Sed jam cognosco æquitatem tacitæ expostulationis tuæ. Etenim non tam causas, quàm remedia, quibus contagionem istam præcaveas, vehementer quærere videris. Morem itaque gero; sed in primis magnopere gratulor, illud à me tibi probari non posse alexipharmacum, quod, quanquam tribus duntaxat adverbiiis constitutum, valentius tamen, ac salubrius est quocunque alio, sexcentis constante principiis. Hoc sanè ex [b] Tyaneo desumptum ita habet CITO, LONGE, TARDE. Nimirum fuge citò, ac longè, redi tardè. Tu enim, cum pro egregiis tuis meritis isti Ecclesiæ laudabiliter præsis, in illorum coetum felicissimè cooptaris, qui

[b] Ex Philost. 4. in vita Tyanei. Epidemiæ Alexipharmacum, tribus adverbiiis constans, Cito, Longe, Tardè. Hoc est Cito, ac Longè fuge, Tardè redi.

[c] *Ezechiel.*
cap. 6. v. 12.

à Deo constituti sunt, ut proprias animas ponant pro ovibus suis: ita enim cum Divino Numini reverentiam præstare debeas, non dubito, quin poenam illam reformides, quam idem Dominus [c] Prophetæ verbis comminatus est fugienti cultum Dei: *Qui longè est peste morietur.*

Sex rerum non naturalium usus moderatus valde conducit.

VI. Enim verò, quoniam homines continentes raro, incontinentes, & intemperantes è contrario facile, & frequenter aëris vitia contrahunt: idcirco nullum tibi securius erit ad prophylaxim remedium, quam prudens, ac religiosus, immò penè superstitiosus sex rerum non naturalium usus.

Media æstate de siccandis lacunis non est cogitandum: nam remedium malo deterius esset.

VII. Verùm nè obscuris Artis Medicæ vocibus Te suspensum detineam, clarâ, simplicique sequentium canonum serie, veluti per laconismum Tibi satisfactum iri confido. Cum enim latrante nunc sirio, cogitari non possit de lacunarum, ac paludum, si quæ istic sunt, exhaustu (medela nanque, propter majorem corruptorum corporum agitationem, & cum aëre permixtionem ipsomet malo deterior esset) universam præservationem ex duobus potissimum principiis abundè deduces, quorum alterum est, ut vel nihil, vel quam minimum inquinati aëris, cibi, & potus in viscera admittas; alterum verò ut tuum, quoad fieri potest, corpus defendas à collectione morbidi, ut ajunt, apparatus, in quem aëria inquinamenta, uti scintillæ ignem flammamque tantummodo accendunt, ubi idoneam materiam ad conflagrandum inveniunt; sævire maximè solent, ac debacchari.

Primus canon de domicilio deligendo, fugiendoque aëre vitiato.
[d] *Loc. sup. cit.*

VIII. Primum itaque cum Tu Illustrissime Vir cœlum fugere prohibearis, *locum* saltèm in Urbe ista, quemadmodum consulit [c] Hippocrates *mutare*, si opus fuerit, *oportebit*; scilicet ut *Ædes* tuæ à corruptis

ruptis aquis, vel à quovis principio labis aëreæ quā longissimè absint; ac fenestras, si quæ sunt, claudas, per quas ventus à cœnoso sinu influere possit.

IX. Secundò: Ad vitandas cruditates, & vasorum plenitudinem, quæ morbidam nostrorum corporum affectionem constituunt, protinus cibi aliquid circumcidendum, victuque puro, & simplici utendum erit. Unde facilis alimentorum concoctio. Danda insuper opera, ut carnes eligantur animalium, quæ non in solo Balneoregiensi pastu, sed aliunde advecta, & recens macinata fuerint; cavendumque à fructibus tum multis, tum immaturis, ac præsertim à lauta cœna, quam sola panatella cum ovo forbili debet absolvere.

Secundò Victus copia minuenda est: curandumque ut salubris sit.

X. Tertiò: In potum adhibebis vinum optimum nive refrigeratum, ac pro ratione temperamentorum vel nullâ, vel modicâ dilutum aquâ, quæ salubris sit oportet, & aliunde, ac, si fieri potest, ex Nuceriæ fonte delata.

Tertiò Vinum, nive refrigeratū cum minima aquæ copia, & aliunde advectæ bibendum.

XI. Quartò: Cura, ut domi Te contineas tum ante solis ortum, tum prope occasum: utroque enim tempore aër crassior, ac gravior evadit, putidæque particulas in se firmiter nectit, easque in nostrum corpus pertinaciter intrudit, ac figit. Cave etiam, nè te nimium exerceas; nam, cùm per motum rapidius in gyrum agatur sanguis, major proinde ambientis aëris copia intrà vasa urgetur, & admittitur: quò plus igitur moveberis, eò plus etiam malignorum in aëre natantium effluviolorum copiam assumes.

Quartò Domo non exeundum, ante solis ortum neque prope occasum: cavendū ab incitato motu.

XII. Quintò: Diluculò semper, & prius quàm recludantur fenestræ, sæpius utere frusto panis ex vino optimo, aut potu coffe, non rarò sume pauxillum Diaiscordii Fracastorii, & Confectionis de Al-

Quintò cujusmodi jentaculū sumendum.

kermes; aliquando etiam jus vitulinum, incoctis radicibus scorzonerae, ac soncho: jejunum nanque corpus est veluti spongia ad ea facilius imbibenda, quæ in aëre deleteria sunt semina.

Sexto: Monitum de suffitu.

XIII. Sexto: Resinosa pariter ligna, pini videlicet, abietis, citri, aurantiorum, cupressi, fraxini, ac juniperi, quò magis fieri potest, ardeant in camino, & universa domus nunc solo accenso sulphure, nunc herbis odoriferis, & præsertim baccis lauri, & juniperi, modico admixto aceto, suffumigetur.

Septimò Spongia naribus admovenda, quibus odoribus imbuta.

XIV. Septimò: Spongiam perpetuò tecum feres, imbutam theriaca, quæ aceto rosaceo, & aqua, ut vocant, Reginae Hungariae, ac florum aurantiorum soluta sit, eamque spongiam sæpe naribus admove, cum per Urbem, ac per illam præcipuè ejusdem oram diverteris, quæ suspectam mihi paludem respicit: quibus quidem locis cave, nè salivam deglutias, sed cura illam semper expuere; namque maximum id est contagionis prophylacticum remedium.

Cum primis æquum animum habere oportet.

XV. Tandem moneo Te, ut plenissimus sis tranquillitatis, atque ut constanti in Deum fiduciâ, omni-que penitus amotâ perturbatione animi, non solum sospes vivas, sed, boni Pastoris officium gerens, alios spe dejectos, ac pusillanimes erigas. Metus enim, ac tristitia, ubi de febris agitur epidemica, omni veneno peior est; cum indè præcordiorum nervi subtendantur, & liquida intercurrentia suis à motibus naturalibus interclusa facile labem contrahant, & servant.

Quomodo noceant metus, & tristitia in epidemicis.

Ciceronis sive Antipatri sententia de tuenda valetudine.

[e] num. 86.

XVI. Hec tibi Vir Illustrissime indico, proboque præ-
servationis consilia, quæ summatim ferè in universum commodissimè Cicero persecutus est in eo lib., qui de [e] Officiis inscribitur, atque in hanc sen-

ten-

rentiam, non Antipatro solum, cui asseritur, sed Hippocrate dignam effatus est: *Valetudo sustentatur notitia sui corporis, & observatione earum rerum, quæ aut prodesse solent, aut obesse, & continentia in victu, omnique cultu corporis tuendi causa, & præmittendis voluptatibus, postremò arte eorum, quorum ad scientiam hæc pertinent.*

XVII. Verùm de iis plura fortassè, quàm oportuit, sed pauciora, quàm volui. Est enim quædam etiam in scribendo jucunditas, ubi simul impellunt observantia in Te, Illustrissime Præsul, & amor erga publicam salutem. Vale. Romæ Id. Aug. Anni M DCC VII.

XVIII. Rationes autem si quis cupit horum consiliorum adeat postremum capitulum par. posterioris lib. primi, in quo prophylacticam methodum fusiùs tractavimus.

C A P. III.

Lapsus integri Colles prope Rhodam in Urbe Balneoregii; unde rivus interceptus, & complures lacunæ apertæ sunt.

ILLUSTRISSIMUS itaque Balneoregiensis Episcopus de stagnantibus aquis admonitus, quas ipse ego sævientis epidemiæ causam, atque originem suspicatus fueram, totius eventus seriem Etruscis literis, quas Latinas damus, ad me perscripsit: Id autem fuit, inquit, tantæ calamitatis initium. Scilicet non exigua collis pars, quæ ultra rivum è regione Rhodam spectat, miserando hercle spectaculo Kalendis Maji anno 1707, horâ noctis septimâ cœpit loco cedere.

Integri collis casus, & ruinae

Quæ causæ col-
lem subruerint.

cedere, & fluentum versùs prolabi. Quum enim argillofa, irrigua, ac fluxiore terrâ constaret, præcipuè fontibus scatens (unde vulgò dicitur *Fontaniche*) facili negotio corrui, quòd propter affluas ingentesque pluvias, toto vere delapsas plus solito subactus, ac mollitus, & pondere, moleque auctus esset, tum vel maximè quòd ejus basis ad fluvii ripam, exuperanti sæpius aquarum copiâ, vehementer fuisset abrafa, atque suffossa. Neque fortassis è conspirantium causarum numero eximendum cuipiam videbitur quantulumcunque momentum impetus, quod per id temporis addi potuit à proximo novilunio, solisque defectu; quæ licet insequentem diem inciderint, neminem tamen futurum arbitror ingenuum rerum æstimatorem, qui sublunaribus humidisque corporibus aliquantulum intestini motus ab iis neget accedere.

Labentis terræ
modus, atque
descriptio.

Eventus quidam
mirabiles.

II. Telluris autem prorutæ latitudo non minor quàm bis mille passuum fuit. Ea igitur per biduum sensim in inferiora defluxit multiplici lapsu, atque erratico. Etenim, quemadmodum rivi alveum penitus obstruxit, ita ob inæqualem hîc atque illic occurrentium corporum vim atque renisum, inæqualia pariter plana, ac ridendos fermè casus invexit, si ab incolarum damnis abfuissent. Siquidem vineæ aliquot fartis tectisque ordinibus suis, salvis etiam ædiculis, & tuguriis, integræ atque illæsæ inferioribus infederunt; itaut Casa quædam, in qua mulier parturiebat (quæ feliciter interea foetum edidit) 24. pedes incolumis progrediretur. At præque vineæ validissimo impetu provectæ, partim sibi invicem illatæ, partim à mutuis contactibus divulsæ sunt: atque idcirco alibi in tumulos excreverunt, alibi in valles, magnosque hiatus depressæ,
di-

discissæque fuerunt. In quæ subinde infera loca eadem aquæ intercepto per rivum cursu, quinimo aliæ etiam sulphuræ ex ipsomet solo ab apertis hîc illic recens venis erumpentes exundarunt; variisque in locis collectæ complura stagna, & lacunas quàm citissimè effecerunt, quas quidem numero decem diligenter delineatas vidimus in Topographia, quæ ad nos allata fuit. Harum autem maxima ad meridiem restagnabat, variisque admixtis vegetabilibus computrescebat è regione Patrum Capucinatorum; qui ex eo tempore ingentem culicum vim, aliorumque insectorum examina, quæ nunquam antea spectaverant, plagam illam invasisse mihi etiam, qui post tres annos illuc commigravi, affirmaverunt. Præterea putidis vaporibus infecto aëre totus ille tractus pessimè olere cœpit, atque incolarum color ex vivido, ac nitido in flavum & pallidum verti, quod semper fieri affolet, ubi putrescentibus aquis cœli temperies, & crasis immutatur.

Stagna & lacunæ
quo pacto extiterint.

Aëris foetor, &
incolarum color
deterior factus.

III. Et quanquam Illustrissimus Antistes futura mala è stagnantibus laticibus prævidens paulò post maiorem lacunam, quoad fieri potuit, apertis scrobibus exhaurire, necnon deductis illuc perennibus aquis ejus solum abstergere, tandemque accenso igne purgare studuisset: nihilominus epidemiam antevertere ipsi non licuit: cùm multa alia stagna, quanquam minora, vitium tamen illi aëri jam illatum assiduè foverent.

Episcopi cura,
ac studium exci-
candæ majoris
lacunæ.

Jussu SANCTISSIMI PATRIS *mittuntur* Balneoregium Medicus, Chirurghi, Pharmaca, & multa pecunia, ut excitato Nosocomio, quàm citissimè periclitanti populo succurratur.

Accedit Auctoris in id Consilium.

SS. Patris diligentia, qua ingruenti malo obviam ivit.

INterea temporis BEATISSIMUS PATER non solum Balneoregiensis Antistitis literis, sed nuncio etiam permotus, quem de maligna ibidem grassante epidemia Amplissimi Patres Consultationibus rerum totius status Ecclesiastici præpositi ab Illustrissimo Præsule Foscari Viterbiensi Prætore acceperant, hanc mihi curam injunxit, ut sinè ulla cunctatione eidem Episcopo rescriberem, Civcs illos, ac præsertim egentiores non tantum opportunis remediis, verum Pontificiis quoque largitionibus, quàm primum sublevatum iri; Quod mehercule ut sedulo perficeretur, quantâ maximè potui diligentia peritissimum Medicum Josephum Mariam Flaschium, ac tres Juvenes robustos, atque in re Chirurgica diu versatos è Nosocomio S. Spiritus in Saxia delegi, illuc quàm citissimè allegandos, meumque pariter consilium tum prophylacticum, tum therapeuticum exaravi.

Medici, & Chirurgorum Roma discessus.

II. Itaque constitutâ iisdem magnâ, æquâ scilicet labori, ac vitæ discrimini, quod ab æstu, aërisque labe subire poterant, mercede, discesserunt Româ prid. Id. Augusti MDCCVII. ut cum variis etiam præfidiis Balneoregiensibus irent subventuri. Præterea idem clementissimus Pontifex mandavit, ut

ut quantâ opus esset, auri summâ à Quæstore illius Provinciæ eidem Antistiti ad publicum ibidem Valetudinarium instruendum, adornandumque illico subministraretur.

III. Ut autem consilia mea ad restringendas epidemicas, quæ illo in populo gliscebant, febres, diligentius exararem; è re putavi totius facti seriem ex literis partim Episcopi, partim etiam ipsius Prætoris perstringere, cujus summa sequens est.

HISTORIA FEBRIUM BALNEOREGII GRASSANTIUM.

IV. Tractus ille Balneoregiensis Urbis, hoc est pars Rhodiæ, quæ lacunas nuper collectas respicit, prima sensit morborum vim; unde Cœnobium Capuccinorum (quorum Præses, quem Guardianum appellant, tandem castrensi febre correptus diem suum obiit) cum propius stagna prospectet, luem aëris statim ab initio excepit. Deinceps verò eadem cœli labes sensim per reliquam illam regionem vicatim serpsit, servato tamen more, ut passim fieri solet, scilicet, ut eò gravius incolæ plecterentur, quò magis iidem stagnantibus aquis essent vicini.

Rhodia primum altera Balneoregii pars epidemicam sensit.

V. Atque idcirco altera illius Urbis pars, quæ orientem respicit, diciturque Civitas; quoniam longè ab ipsis lacunis distat, elatoque in colle sita est, epidemicâ affectione non laboravit.

Civitas pars altera Balneoregii è lacunis dissita, incolumis fuit.

VI. Febres verò, quæ populum illum vexarunt in singulis ægris fuerunt penè similes, scilicet invadebant quotidie plerunque cum levi frigore, ac rigore, mitesque perdurabant usque ad quintum vel septimum diem, ac brevibus matutinis intervallis desinere videbantur. Statim ab initio appetitus dejectus, pulsus parvi, & debiles, calor mitis, non sæpe urens; vires utique semper languidæ,

Natura & symptomata ejusmodi febrium.

faciei color subflavus ; & cadavericus ; sitis cum lingua aspera , & subnigra ; urinæ ut plurimum crassæ , & confusæ ; cum verò clarescere incipiebant , prodromi erant incrementum cerebri morborum . Augebatur subinde malum circa septimum , itaut excretis frequenter per superiora , atque inferiora vermibus quâ vivis , quâ mortuis , Ægri primùm anxietatibus , ac lipothymiis , mox apparentibus per cutim papulis modò subrubris , modò livescentibus , & accedente capitis dolore , subdelirio , & comate , inductisque levibus tendinum convulsionibus , quas jectigationes appellant , nono plerunque , undecimo , vel decimo quarto die mortem obibant .

Quæ crisis earum
febrium fuerit .

VII. Qui verò inter paucos evadebant , ii quidem levabantur sudoribus , & papulis copiosè erumpentibus , largâ etiam narium hæmorrhagia ; Atque iis , qui diu cum morbo conflictati fuerant (videlicet prope vigesimum diem) opem tulerunt abscessus ad aures , non tamen suppurantes : quod si fieret , omnes interibant ; dummodo tamen dysentericus fluxus supervenisset .

Miseri ægrotantes omnibus auxiliis destituti .

VIII. Cæterum illud miseriores reddidit Balneoregienses Ægros , quòd cum multi decumberent , & contagione alios afficerent , vix ullus amplius supererat , qui miseris Ægrotantibus succurreret . Quare tantò , & Deo gratiora , & Civibus acceptiora futura tunc sperabantur præsidia , quæ à Sanctissimo Patre erant illuc transmittenda .

CONSILIUM AUCTORIS.

IX. **E**X literis ad hanc diem ab Illustrissimis Viris Balneoregiensi Episcopo, & Viterbiensi Præ-tore acceptis, ac potissimum ex signis, ac symptoma-tibus popularis affectionis peculiari in scheda nar-ratis, non obscure intelligimus febres illas, cum in omnes penè Cives eodem modo, ac sinè ullo ferè discrimine, magnaque cum strage, atque etiam per contagium grassentur, malignas omnino esse, epi-demicas, ac pestilentes ab una eademque commu-ni omnibus causa profectas, nimirum ex cœli vitio à corruptis laticibus orto; cum, qui prope inductas lacunas degunt, publico malo corripiantur; qui è contrario procul habitant, immunes omnino hucus-que persistant.

Febrium ortus à
corruptis aquis.

X. Hæc autem aëris labes frequentiùs, quàm vulgus opinatur, à stagnantibus in vicinia aquis pro-ficisci solet. Nam cum eadem innumeris vegetabi-lium, insectorumque corporibus contemneratæ æstuent, & putrescant; fieri non potest, quin & nidulantium ibidem vermium in musculas, culices, aliosque papiliones abeuntium foeturam augeant, & perennem vim sulphureo-acrium particularum, vitiando aëri parem, præbeant, faciantque proin-de, ut vermiculorum examina, simulque cæteræ pestiferæ moleculæ in ipsa accolarum corpora in-cumbant, in quæ illa sensim tum spiritu ducta, tum cisternarum, putealibusque lymphis, ac fructibus etiam admixta minimo negotio illabantur. Civium autem corpora, prout ante magis vel minùs fuerint affecta, celeriùs aut tardiùs, magis aut minùs in communes morbos incurrunt.

Quo pacto ex pu-
trescentibus a-
quis vitietur aër.

Quo modo corpus incolarum aëris miasmate interiùs, & exterius afficiatur.

XII. Utraque verò palustria hæc corpuscula, scilicet organica, & inorganica, quibus aër istic contaminatur, omnium primò habitantium cutim foedant, quemadmodum vapor accensi sulphuris maculare solet vultum fossilia tractantium: simul etiam in stomacho, atque intestinis, in præcordiis, & cerebro sedem figunt, atque iis omnibus locis pro diversis partium usibus diversam labem inurunt. Unde mox infirmatis, inquinatisque cum saliva cæteris chyli fermentis, bile præsertim, reliquisque particularibus corporis liquidis, unà cum succo nerveo cuncta proficiscuntur mala, & symptomata, quæ istic in Ægris animadvertuntur, nimirum sitis, ac linguæ siccitas, appetitus, viresque dejectæ, vermium copia, febres lentæ primùm cum frigore, ac rigore; mox verò, labefactato quoque sanguine, convulsisque præcordiis, anxie, & synopticæ; subinde ut transductis ad cerebrum multis pravæ indolis recrementis, dolores capitis, deliria, sopores, & convulsiones, ita ad corporis ambitum subsistentibus acro-malignis ichoribus exanthemata, atque apud aures parotides nascuntur. Tandemque mors appropinquat, cum coacta liquida mobilitatem, & fibræ cordis, cerebrique enervatæ premendi, pellendique vim prorsus amittunt.

In quibusnam fiat crisis salutaris.

XIII. Sanantur contra, qui majori solidarum partium robore donati, ac minori pravorum humorum copiâ, & malitiâ referti noxios humores per crissim, vel per abscessus discludunt, atque dispellunt. Quod sanè accidit, quoties consociatis viribus tum liquidarum partium ad depurativam fermentationem tendentium, tum solidarum ad validè propellendum à centro ad peripheriam, atque ad cæteros excretorios ductus quidquid extranei, quidquid etiam pestiferi ingestum fuerat.

XIV. In

XIV. In hoc igitur miserrimo rerum statu, quum per æstum, quo nunc urimur, derivandarum putrescentium aquarum sinè magno incolarum incommodo spes nulla affulgeat (quod tamen hiberno tempore nullo negotio, magnoque emolumento perfici poterit) hæc tria potissimum spectanda supersunt. Primum quidem, ut aquarum, & cœli vitium quoad ejus fieri potest, emendetur; Secundum, ut Civium corpora tueamur; Tertium verò, ut hujuscemodi malo correptos pro virili parte congruis pharmacis eripiamus.

Quanam præstari possent in præfenti epidemia æstate vigente.

XV. Quod ad primum, & secundum attinet repetantur ea, quæ in epistola ad Illustrissimum Episcopum datâ in censu prophylacticorum posuimus. Nimirum noctu, atque oriente sole resinosa ligna, juniperi videlicet, pini, cupressi, ac mali Medicæ; qua parte præsertim Urbs lacunas spectat, affatim comburenda sunt. Hoc enim consilio magnus Hippocrates quamdam Græciæ Civitatem à pestilentia liberavit. Aquæ verò pro potu, & coquendis cibariis aliunde, atque ex salubri cœlo supportandæ sunt. Quòd si lacunarum circuitus modum non excedat, ruderibus, & vivâ calce possent oppleri, ac super aggestâ humo eadem ligna succendi.

Vitium aëris emendandum, & quo pacto.

Hippocratis consilium, quo Civitatem Græciæ à peste liberavit.

XVI. Deinde quod ad tuenda incolarum corpora à vitiatæ aëris pernicie, cum certum exploratumque sit hisce febribus tentari non solere homines parcos, & continentes, plerumque autem in eos incidere, qui parum moderato utuntur victu, ac minùs laudabili: propterea ad concionem vocandi sunt Cives, atque admonendi, ut ad Christianæ pietatis normam sobriè, ac frugaliter vivant, atque hæc studiosissimè servant.

Tuenda sanorum incolarum corpora, & qua ratione.

XVII. Pri-

Jure & carnibus
etiam diebus ve-
titis vescendum,
cum SS. Ponti-
ficis venia.

XVII. Primò autem impetratâ à Summo Pontifice venia, quæ ferè nunquam in ejusmodi rerum casibus abnegatur; per æstatem, ac proximum autumnum carniū jure vescantur vetitis etiam diebus, quibus pro Ecclesiasticæ disciplinæ Instituto est abstinendum. Id enim in causa esset, quò minùs probo victu uterentur.

XVIII. Secundò cædendas in lanienis pecudes è longinquis pascuis curent adduci; & reliqua, quæ jam superiùs capite secundo deduximus.

Quibus regulis
ægiotorum cu-
ratio inniti de-
beat.

XIX. Denique quod ad curandos Ægrotos pertinet, hæc mihi præ cæteris monita saluberrima videntur, quæ non ambiguis indicationibus innituntur: scilicet, primò vires Ægrotis nullo modo adimendi, sed conservandi, ac reficiendi. Secundò expurgandi abstergendique primas chyli vias à palustribus inquinamentis. Tertiò ad morbidorum humorum, qui sanguinem jam polluerunt, exitum emissaria aperiendi. Quartò febrile fermentum specificis conterendi, ac debellandi. Quintò reliquias lethiferi succi, qui universum corpus pervasit, cicurandi, expellendique.

Primum omniū
instruendum est
Valetudinarium,
& quibus de cau-
sis.

XX. Hæc autem omnia in usum venire, commodumque pauperibus præstare vix poterunt; nisi Valetudinarium istic quàm citissimè instruatur, atque adornetur: Nam non aliâ ratione omnes ac singuli Ægrotantes summâ, ut opus est, diligentia ab uno Medico possunt invisi, iisque à duobus duntaxat, vel tribus pietate viris assidua servitus, & congrua medicamina, salubresque cibi adhiberi valent. Huc accedit, quòd si Nosocomium in aliquo Monachorum Cœnobio sub clementiori, ac longè à stagnantibus aquis loco instituatur, multo meliùs Ægrotis consuleretur: tutò enim, ac faciliùs illuc trans-

transferri possent *Ægri*, prout *Romæ* tametsi ab longè positis regionibus in *Valetudinaria* convehi solent.

XXI. Itaque primùm nè vires detrahantur *Infirmis*, cautè admodum ad sanguinis missionem procedendum; eamque nonnisi corporibus probè nutritis, vermiumque labe minùs affectis adhiberi velim. Neque ob id, quòd natura interdum hæmorrhagias utiliter istic tentaverit, sinè perspicuis indicationibus, ac procul à contraindicationibus eam cæco casu imitari oportere arbitramur.

Sanguinis missio cautè admodum adhibenda.

XXII. Secundò: *Cacochyma* corpora, & parum continentia, atque ad vomitum proclivia, vomitu ipso statim ab initio purganda esse censerem, ut exitiale virus, & vermium seminarium tollatur è stomacho, antequam sanguini misceantur. *Tartarum* itaque *Emeticum*, aut, si hoc deerit, vinum *Emeticum* robustioribus propinandum est.

Corpora ad vomitum proclivia vomitione purganda.

XXIII. Tertiò: *Iis* verò, qui nullam ad vomitum propensionem habent, ante tertiam diem mite catharticum præberi velim, veluti cassiam cum *Tamarind.* *Elect.* *Alexandrini*, unciam aut *Trypherae Persicæ*, aliorumque hujus generis semiunciam, additâ *Chinae chinæ* pulveris drachma, & salis tartari fixi, & oculor. canceror. ana gra. x.

Cæteris mite catharticum præbendum est.

XXIV. Quartò: Post lenem ejusmodi purgationem nihil præstantius, aut opportunius erit, quàm admoveve vesicantia cruribus, & brachiis, necnon quoties caput impetitur, pedibus quoque sinapismos.

Vesicantia deinde, & sinapismi.

XXV. Quintò *Chinam chinam* cum ol. *Matthiol.* quam vel bis singulis diebus, si res tulerit, dare oportet: Imo post diem decimam quartam observandum Medico est, an locus sit alteri leni quoque cathartico cum *China china* pariter propinando.

China chinæ, & oleum *Matthioli*; & altera purgatio.

Nul-

Nulla enim alia tutior est via hujus edomandi, ejiciendique è corpore veneni : quandoquidem eâ ratione non pauci Romæ exitium in Leonina Civitate ex febribus à corruptis aquis imminens effugerunt.

Frictiones, & inunctiones.

XXVI. Sextò : Præterea sæpissime perfricanda sunt crura, & perungenda Hungaricæ Reginæ aquâ & oleo Matthioli cum nitro, & clysteres etiam injiciendi ex jure cum aliquot guttulis ol. Matthiol. & Sacch. rub.

Boli ex Diafcordio Fracastorii, &c.

XXVII. Septimò : Bolos quoque ex Diafcordio Fracastorii, & conf. de Alcher. semidrachmam pondo dare operæ pretium fuerit ; amara enim, & cardiaca plurimùm valere in ejusmodi febribus comperimus.

Quale decoctum ægrotis propinandum.

XXVIII. Octavò : Bibant largiter Ægroti modò decoctum ex C. C. usto, radicibus Graminis, Scorzoneræ, atque Soncho paratum ; modò aquam Sonchi, & Cardui sancti solutis sem. melon. & admixtis pulveribus C. C. Margar. Smaragdor. & rad. contrayervæ. Quod si magnus vermium numerus animadvertatur, aliquantulum hydrargyri aquis saltem stillatitiis admisceatur, agiteturque. Sed vas fictile sit, vel vitreum, non cupreum.

Preces ad Deum ad mali remissionem impetrandam.

XXIX. Nonò : Postremò, quod primo loco ponendum erat, tam acerbæ calamitatis remissio à Deo precibus est exposcenda; cùm humana consilia, quæ vel artis usus, vel rerum peritia subicere potest, quæque ipse ego Paternis Summi Pontificis jussis obtemperaturus exposui, nisi Omnipotentis Dei benignitas fortunarit, bonum exitum non sint habitura.

C A P. V.

*Ereċtum Balneoregii Noſocomium; Res Medica
diligenter procurata; ac ſupplicationes, aliæ-
que ad Deum preces per Episcopum inſtitutæ.*

Medicus igitur Flaſcus tribus ſibi Chirurgis
adjunctis ſtatim profectus Balneoregium,
cum ejus Urbis Epifcopo primùm omnium delibe-
ravit de ſitu domus eligendæ, ad quam, velut in
Valetudinarium, Ægroti præſertim pauperes con-
trahendi erant. Quum autem omnia ſtudioſè per-
pendiſſent, vetus tandem ſeminarium, quod longè
à lacunis, & inſalubri cœlo aberat, in quod ma-
res convenirent, delegerunt, ac vicinam do-
mum foeminis assignarunt. Confestim hæc domi-
cilia XIII. Kal. Septemb. omni ſupellectilium ge-
nere excipiendis, curandiſque Ægris neceſſariò
inſtructa ſunt, quibus comparandis coëmendiſque
Benigniſſimus Pontifex largâ manu pecuniam ſup-
peditaverat. Neque Balneoregiensis Epifcopi pie-
tas ſilentio eſt prætereunda; quippe qui partem ali-
quam eorum pro virili præbuerit, locumque illum
à Clementiſſimo Pontificis nomine CLEMENTIÆ
DOMUM in poſterum voluerit appellatum.

Quo pacto No-
ſocomium fuerit
adornatum.

Noſocomium,
Clementiæ Do-
mus appellatum,
quamobrem.

II. Itaque collecti ſeorſum mares, ac foeminæ
populari morbo laborantes magnâ curâ habiti ſunt.
Illis enim Chirurgus unus, & duo Capuccini Patres
adſtabant, his verò ſuus pariter Chirurgus, & piæ
aliquot mulieres inſerviebant. D. Flaſcus autem
totius negotii moderator ubique aderat, opportu-
na cuique medicamenta præcipiens. At verò cùm

Quo pacto agro-
tante curatis fue-
riat.

partitis prudenter ministeriis, & corporis & animæ studium susceptum esset, nil cuiquam omnino defuit, quod ad utramque salutem obtinendam pertineret: itaut postea, & paucissimos morbus absumpserit, & qui fortè interierunt, omnes Ecclesiasticis subsidiis, ac Sacramentis, quæ suis ipse manibus Balneoregiensis Episcopus ministrabat, adjuti, præsentem hanc vitam cum meliore commutarint.

Medicamina, &
necessaria usibus
unde allata.

III. Româ interim assiduè, quæ usui erant, medicamina, etiam pretiosiora afferebantur nunquam satis laudandâ Pontificis nostri liberalitate, ac munificentia. Quin etiam optima cibaria affatim suppetebant, cùm diligentissimè provisum esset, ut præstantissimæ carnes, & salubres aquæ aliunde adveherentur. Impetratâ præterea à Sanctissimo Patre venia, per quam etiam qui adhuc incolumes Balneoregii plagam insalubrem habitabant, uti possent jure carniū per eos quoque dies, in quibus propter Ecclesiasticas sanctiones vetitum est.

Quid interim
effecerit pro suo
munere Balneo-
regiensis Episco-
pus.

IV. Cùm primū autem Nosocomium apertum fuit, Balneoregii Antistes sacrorum studiosissimus in tanta divini auxilii necessitate boni Pastoris partes nullas reliquas fecit. Illico enim indixit Supplicationes; habuit ad Populum Homiliam; assiduasque preces fudit, ut & Deum votis suis ad prosperos successus flecteret, & Gregem à noxiis criminum pascuis avocaret, illumque ad continentem, castumque vivendi morem redigendo, morbos, atque incommoda ex immoderato, atque intemperanti voluptatum usu oriri consueta præverteret. Superfedeo autem hîc sigillatim ista omnia recensere, cùm Medicam ex instituto, Sacram verò historiam obiter tantū mihi scribendam proposuerim.

V. Et quoniam momentum non leve tum historicae veritati, tum grato animo Illustrissimi Balneoregiensis Episcopi detraxisse videri possem; si aliquot Epistolas tam ab eo, acceptas, quam ad illum datas præterirem: idcirco easdem sedulò hìc exscribendas curavi.

ARGUMENTUM

Episcopus gratias agit Auctori pro officiis in Balneoregiensem populum collatis.

ILLUSTRISSIMO CLARISSIMOQUE VIRO
DOMINO JOANNI MARIAE

LANCISIO

SANCTISSIMI DOMINI NOSTRI
CLEMENTIS XI.

Intimo Cubiculario, & Archiatro Pontificio.

ONUPHRIUS ELISEUS EPISCOPUS
BALNEOREGIENSIS.

S. D.

Obstrieta officiis tuis Balneoregiensis Populi voluntas jure postulat, ut TIBI, VIR ILLUSTRIS-
STRIS-
SIME, singulares à me agantur gratiæ ob id præcipuè, quòd mandatis SANCTISSIMI DOMINI NOSTRI diligenter obtemperans, optima huc pharmaca ad ægitudines, quæ in pauperes hosce dirè

adhuc sæviunt, fugandas, tantâ pietate, animique alacritate mittenda selegeris. Nec minores sunt mihi repetendæ grates, cùm pari sedulitate, atque in hunc Gregem meum epidemico morbo fatifcentem amore, D. Josephum Mariam Flaschi Medicum Physicum, ac tres Chirurgos non minùs Arte Medica, quàm sedulo studio erga Ægrotos commendabiles accurrere jusseris. Dum autem erga Te, Vir Illustrissime, meo fungor munere, hâc mihi occasione oblata, quam inserimus Epistolam, ut SANCTISSIMO DOMINO NOSTRO humillimè tuis manibus tradas, enixis precibus rogo. Hoc mihi sicut erit gratissimum, ita arctissimo obligationis vinculo me in perpetuum habebis obstrictum. Vale.

Balneoregii Idibus Septembris 1707.

ARGUMENTUM.

Rescribit Auctor non sibi, sed Sanctissimo Patri gratias deberi pro summis acceptis à Balneoregensi Populo Beneficiis.

ILLUSTRISSIMO AC REVERENDISSIMO PRÆSULI

ONUPHRIO ELISEO

Balneoregii Episcopo Meritissimo:

JOANNES MARIA LANCISIUS FELICITATEM.

Non obscure intellexi ex literis tuis, VIR AMPLISSIME, officiis meis apud SANCTISSIMUM PATREM te mirificè captum, atque devinctum. Attuæ quidem summæ in me benevolentia, atque amorì tribuendum censeo, quòd gratus eorum meminisse volueris, quæ vel mea planè non sunt, vel certè

tè à me prætermitti finè culpa non potuissent. Nam Beatissimus Pontifex CLEMENS XI. tantâ animi magnitudine, mentis perspicaciâ, atque solertia, memoriæ firmitate, providendi, cogitandi, perficiendique celeritate valet, ac viget, ut omnia omnium consilia, ac vota præveniat; verèque dici possit miseris hisce, ac luctuosis temporibus eum tot tantaque simul aggredi ac maturissimè absolvere, quorum singula vix multi tardissimè conarentur, ut nulli unquam, nisi nobis, qui semper adsumus, credibile videatur. Mihi idcirco observantiæ tantummodo, & obedientiæ gloria relicta est. Tuam Latinis verbis exaratam Epistolam SANCTISSIMO PATRI demississimè obtuli. Si reliquum erit, quod per mearum virium tenuitatem præstari unquam possit, apertè jusseris; quidquid enim expetiveris non attento solùm animo faciam, sed libentissimo. Interim in maximarum turba occupationum Te benè valere rursus gratulor: sospes nanque, & vicens non Episcopali tantùm munere accuratè fungeris, sed Nosocomio quoque, jussu Summi Pontificis istic recens instructo, diligenter præes Physico insuper, & Chirurgis ad vestram epidemiam depellendam Româ missis, hospitalitatis officia cumulatissimè præbes. Tuam igitur etiam in posterum valetudinem cura, nè tui Gregis, quâ animi, quâ corporis valetudini desis.

Romæ xv. Kal. Octobris

M DCC VII.

EPI-

E P I S T O L A

Balneoregiensis Episcopi ad Sanctissimum Patrem

CLEMENTEM XI.

Pro acceptis per universam illam Civitatem
Beneficiis .

SANCTISSIME, AC BEATISSIME PATER.

PRædicator Omnipotentis Domini Paulus Apostolus me, & hunc Populum tuum, BEATISSIME PATER, suis monet exhortationibus, ut pro eleemosynis transmissis, totque beneficiis, quæ populo meo es impertitus, fiant sinè intermissione gratiarum actiones Deo, & Sanctitati Tuæ, quam in sublimitate Ecclesiæ suæ elegit Deus in salutem nostram, in satisfactione spiritus, & in fide veritatis. Multa igitur medicamenta à Charitate Sanctitatis Tuæ ad ægotantium languores, morbosque pel-
lendos; ut etiam quadringentos, ad pauperum, ac infirmorum miseras sublevandas centusses accipi: Insuper tuis mandatis huc accesserunt Ioseph Maria Flaschi Medicus Physicus, necnon Constantinus Grimaldi, Vincentius Ramagini, & Bartholomæus Puccetti Chirurgicæ Artis periti; quos omnes singulari diligentia, & charitate integram curationem Ægrotis omnibus adhibentes, in hospitium

tium unà mecum excepi in hoc Civitatis Episcopio. Ex mandato quoque Sanctitatis Tuæ hic erectum est Valetudinarium pro pauperibus infirmis excipien-
dis, quod ab Auctoris nomenclatura jure optimo existimavi *Hospitium Clementiæ* esse nuncupandum. Licet autem magna sit in hac Civitate peritorum hominum penuria; operam tamen dare non intermitto, ut undequaque omnibus necessariis affluat. Ad hoc Hospitium Clementiæ pluries in diem ad infirmorum calamitates sublevandas, necnon aliquid laxamenti præstandum me confero: in quo Divinâ adjuvante gratia, Medicorumque sedulitate usque ad præsens tres tantummodo supremum diem expleverunt. Ad quod, ut in altera Epistola narravi, non parum contulit computrescentium aquarum expurgatio ex Medicorum consilio: multiplicibus insuper adhibitis ignibus ad aëris infesti corruptelam abolendam: quibus admotis remediis paucissimi mortem oppetiere. Pro hujus etiam Populi salute ac incolumitate, secundum pia desideria S. T. Conventum Populi in hanc Ecclesiam ad Christi Corpus Sanctissimum participandum vocavi; ut culparum omnium iram Dei excitantium cumulatissimam indulgentiam, quam Sanctitas Tua est impertita, compararent: sicut alterius Indulgentiæ ad campanarum sonitum, ut animabus suis lucrum facerent, sum exhortatus. Omnibus infirmis præsens opem obtuli: Morbo graves Sanctissimi Viatici pabulo refeci; & à vita excessuris Apostolicam Benedictionem à Sanctitate Tua concessam sum elargitus. Quotidie vespere Venerabile Sacramentum exposui: preces supplicationesque per totam Diocesim ad Dei iram sedandam indixi. Verbi Dei Præconibus commendavi, ut Populo pœnitentiam promul-

mulgent. Monui hunc Populum tuum, ut tot beneficiis cumulati ad meliorem frugem revertantur. Hanc rerum omnium seriem Sanctitati Tuæ hac altera Epistola exponere consentaneum arbitratus sum; ut quæ operatus est Deus in populo, & quæ ipse minùs inter Pastores tuis obtemperans mandatis ad gloriam Dei patravi, Sanctitas Tua compertum haberet, ut in omnibus glorificetur Deus. Gratias igitur agimus Omnipotenti Deo quotquot hìc sumus (dicam cum D. Gregorio ad Brunichildem) qui inter cætera pietatis suæ dona, quæ Sanctitati Tuæ largitus est, ita Te amore Christianæ Religionis implevit, ut quidquid ad propagationem Fidei, quidquid ad pietatem, & miserorum solamen pertinere cognoscis, devota mente, seduloque agere studio non cesses. Ad tuos igitur Sanctissimos Pedes provolutus, eosque humillimè exosculatus, Benedictionem Apostolicam, licèt indignus vehementer expostulans Deum Opt. Max. cujus vices geris in terris, deprecor, ut Sanctitatem Tuam sospitem, & incolumem ad majorem sui Nominis gloriam, Religionis Christianæ firmitatem, & propagationem, & fidelium levamen fervet semper, & muniat. Balneoregii Idibus Septembris, supra millesimum septingentesimo septimo.

SANCTITATIS TUÆ.

Humillim. addictis. & devinctis. Servus
Onuphrius Episcopus Balneoregii.

EMI-

EMINENTISSIMI CARDINALIS
FABRITII PAULUTII

*A Secretis Status Ecclesiastici ad
Balneoregiensem Episcopum Re-
sponsio nomine SANCTISSIMI PA-
TRIS.*

ILLUSTRISSE, AC REVERENDISSE DOMINE.

Magno cum animi solatio Sanctissimus D. N. ex binis tuis literis intellexit subsidia à SANCTITATE SUA isti Civitati benignè suppeditata ad repellendam morbi vim, quo ipsa nuper afflictabatur, admodum opportuna, ac salutaria fuisse, morbumque ipsum jam penè omnino depulsum esse. Auxerunt Pontificium gaudium ea, quæ de Christianæ charitatis officiis, & Pastoralis vigilantie documentis, quæ hac ipsa occasione ægrotanti populo exhibuisti, multorum literis, constantique fama ad SANCTITATEM SUAM allata sunt. Quamobrem cum boni Pastoris partes, cujus est animam suam ponere pro ovibus suis, tam difficili tempore Te diligenter implevisse compertum habeat, meritis in Domino Te laudibus ornat, sibi que ipsi magnopere gratulatur, quod susceptæ de tuâ virtute opinioni, cum istam Ecclesiam regendam Tibi commisit, cumulatè satisfeceris.

II. Porro secum reputans SANCTISSIMUS PATER publica ejusmodi mala propter Populi, & Cleri peccata, quibus divinæ iracundiæ flagella provocantur, plerumque nobis evenire; Te, quamvis in Pastorali studio egregiè currentem, paternis cohortationibus suis urgendum duxit, ut Gregis fidei tuæ crediti mores ad rectam Christianæ disciplinæ normam componere impensius etiam, quàm antea, cures; errantes arguas, obsecres, increpes in omni patientia, & doctrinâ: præteritarum quoque ærumnarum recordatione, præsentium sensu, ac metu futurarum propositis; peccata publica, si qua fuerint, penitus extirpari, scandala tolli, veramque pietatem induci, & coli studeas. Eos autem, qui Ecclesiastico ordini adscripti sunt, enixè adhorteris, & moneas, ut suæ respondentes vocationi, sanctè, piè, ac justè vivere satagant, & meminerint sibi potissimum onus hoc impositum esse, ut divinam indignationem populorum delictis meritò laceffitam sacrificiis, jejniis, orationibus, aliisque Christianæ pietatis operibus placare contendant. Nullum denique prætermittas officium, quo ii præcipuè, qui Beneficia Ecclesiastica obtinent, ad veterem vivendi regulam, priscamque morum sanctitatem revocari posse videantur, illosque identidem excites ad recogitandum sibi ideò Ecclesiasticos redditus fuisse attributos, ut pro peccatis populorum humiles, assiduasque ad Deum, & Redemptorem nostrum preces fundant, ac pro temporalibus spiritualia bona rependant. Quid enim aliud, qui Ecclesiasticis proventibus fruuntur, quàm Populorum peccata manducant? Hæc Sanctissimi Patris Verbis Tibi rescribere jussus sum, qui cæteroquin ea omnia Te sedulò præstiturum minime

nimè dubitat pro egregio, quo præditus es, divini honoris zelo, & pro singulari, quam geris istius Ecclesiæ sollicitudine, quod ut alacrius exequaris, sua Sanctitas paternæ benevolentiae testem, Apostolicam Benedictionem Tibi amanter elargitur; & ego læta fausta que omnia ex animo à Deo precor. Datum Romæ die 29. Octobris 1707.

Ad officia paratissimus
F. Card. Paulutius.

CAP. VI.

Latiùs de Natura, deque fine ipsius epidemici ex Epistola Medici Flasci, in qua tum quæ juverint præsidia, tum quæ in cadaveribus inventa sunt, narrantur.

CUm historiæ veritas sedulæ innitatur observationi: neque quis possit diligenter observare, nisi rebus ipsis præsens fuerit: idcirco pretium operæ me facturum sum arbitratus, si Latinas literas ad me tunc temporis à D. Flasco datas huc afferrem. In iis enim omnia describuntur, quæ sciendi cupidis lectoribus satisfacere possunt.

ILLUSTRISS. AC REVERENDISS. DOMINO

JOANNI MARIÆ

LANCISIO

*Sanctissimi Domini Nostri à Se-
cretiori Cubiculo, & Archia-
tro Meritissimo.*

JOSEPH MARIA FLASCHI

S. P. D.

Divisio hujusce
narrationis.

UT fidem tandem liberem, simulque officia mea ex animo Tibi debita, Vir Illustrissime, ac Reverendissime confirmem, pauca de hujus epidemiæ statu, exituque, ad quam depellendam à Sanctissimo Patre, tuo rogatu missus fui, breviter perstringam. Dividam autem narrationem hanc in quatuor capita. Primum erit de causa, natura, & symptomatibus popularis febris. Alterum de remediis, quibus plerique Ægri in Nosodochio, quod Clementiæ Domus audit, convaluerunt. Tertium exponet quæ in demortuis per cadaverum sectiones inventa fuerunt. Postremum versabitur circa tempus, modumque felicitis exitus ipsius Epidemiæ.

De Febrium in-
dole, causa, &
symptomatibus.

II. Non ero autem longus in exponenda causa & indole harum febrium; cum utraque res Tibi jam satis innotuerit; immo verò prius quàm quidquam de iis aliunde novisses, omnium cum admiratione hæc divinaveras. Ex aquarum scilicet stagnatio-

gnatione, & corruptione ortam fuisse noxiam cœli labem, quæ febres malignas, & contagiosas, mites quidem primùm, mox ferocientes produxerit. Ægri enim vermes per os, & alvum deturbabant; accessionibus fyncopticis, extremorum frigore, ac linguæ ariditate, papulis livescentibus, delirio, comate, jectigationibus, urinis turbidis, aliisque ejus generis symptomatibus divexabantur. Multis non diu post initium dysenteriae, ac diarrhoeæ malignæ difficillimi exitus superveniebant. Pulsus plerumque valde crebri, parvi, & inæquales sentiebantur.

III. Crises per sudorem vel narium hæmorrhagiam solæ morbum interdum solvebant; nonnullis maculæ rubræ per totum corpus erumpentes morbum mutabant, interdum in pejus, sed sæpius in melius. Quibusdam, qui diu ægrotaverant, abscessus critici in externa, infernaque aliqua parte fiebant; glandulas quoque post aures multis intumuisse, sed nihil naturam per hæc emunctoria criticè deposuisse vidi.

Quænam Crises fierent.

IV. Ab hac febre curati, multi bis, terve in recidivas fatis periculosas, ac sæpe lethales incurrebant, in primis si se ipsos, vel nimis citò aëri exponerent, vel in diæta leve peccatum committerent.

Relapsus in morbum periculosus.

V. Quod verò attinet ad remedia, Ægri maximum subsidium experiebantur à vesicantium applicatione.

Vesicantia proderant.

VI. Emulsiones quoque seminum melonum, ferè semper cum Diascordio Fracastorii, vel Theriaca, ut & Julapia, ac condita refrigerantia, & cardiaca non parùm proderant. Stibium diaph. ad sudores movendos plus contulit, quàm ullum aliud dia-

Emulsiones seminum melonũ, Diascord. Fracastor. &c.

diaphoreticum ; ab eo tamen abstinendum erat , si alvus lubrica existeret . China chinæ sive sola , sive commista magnum adferebat levamen .

Lenia purgantia initio morbi utilia .

VII. Lenia in principio morbi purgantia profuerunt , idcirco usus sum Electuario Alexandrino , Lenitivo , floribus Cassiæ cum Tamarindis , atque ejuscemodi aliis : In aliquibus addebatur Camphora , sed sæpe sæpius China china , atque his variis mixturis varia fiebant alvum solventia , quæ fuerunt magni levaminis .

Nec minus Emetica robustis corporibus .

VIII. Vinum ex cyatho Antimonii Emeticum in principio morbi validis temperamentis propinatum ad detergendas primas vias multum valuit ; & quamvis Ægri gravi molestia inter vomendum flavam , viridemque bilem muco permixtam afficerentur , symptomatibus tamen non adeò lethalibus progressu morbi divexabantur .

IX. At enim verò dici vix potest quanto Ægris subsidio fuerit erectum hic Nosodochium , ac propterea Balneoregiensis populus Deum Opt. Max. enixè precatur ut Pontifici nostro diuturnitate , & felicitate regnandi pares gratias referat .

Quid in cerebro observatum festis cadaveribus .

X. Cæterum in dissectione nonnullorum cadaverum primum in dura matre reperti sunt sinus minores turgentes sanguine crasso , & nigricante . In processu hujus Anatomicæ exquisitionis se mihi videndam obtulit copia magna serosi humoris , non tantum delitescentis inter duram , piamque meningem , sed etiam intrà ventriculos , & præsertim quartum cerebello proximum . Observatæ quoque fuerunt tumentes glandulæ plexus choroidis , aliæque , quæ in dura , & pia matre interspersæ naturaliter locantur .

XI. In aliis verò cadaveribus sinus duræ matris occupabantur à polypis se se extendentibus usque ad ventriculos cordis.

XII. In uno ex dissectis corporibus in medio reticularis plexus pinealem glandulam obtegentis De pineali glandula. conspecta fuit hydatis æquans magnitudinem grani piperis, quæ tumens lymphâ comprimebat eandem glandulam, unde necessario fuerat impedimento ad functiones ejus ritè peragendas.

XIII. In alio cadavere offendimus duram, piamque matrem ferè nigrescentem ex cruoris subsistentia in propriis vasis, & sinubus ad duas fortè libras. Cerebrum verò æquè in hoc atque in reliquis dissectis cadaveribus erat flaccidum, ejusdemque ventriculi scatebant multa lymphâ. In hoc ipso cadavere animadversione dignum fuit, quòd in superiori, & sinistra Cerebelli parte videndum occurrit, nimirum depressa macula coloris albi, lata penè duos digitos transversos, & longa tres; ad tactum dura, ac resistens; unde habita primum à nobis fuit pro cicatrice; sed lustratis postea tegumentis, cranio scilicet, & dura matre nullum se prodidit signum læsæ continuitatis. Facta igitur separatione finitimi segmenti ejusdem cerebelli, quod, ut solet, molle apparuit, nudata est durities illa à nonnullis convestientibus membranis; ut quid ipsa esset, innotesceret; tandem deprehensa fuit corpus ex pluribus globulis compactum, ad eam ferme molem, & figuram, quibus à Stephano Blancardi delineantur cerebri glandulæ. Propterea existimavimus ab hujusmodi locali vitio, succoque contento convulsivos motus, quibus, vir ille cùm viveret, erat obnoxius, ortum habuisse.

Quid in cerebello mirum observatum sit.

XIV. Cæterum viscera naturalia, & vitalia ferè omnia magnopere labefactata, & intestina cum ver-
mibus detecta semper fuerunt.

XV. Hæc sunt, Vir Illustrissime, quæ pro mea
tenuitate, ut jussis, consiliisque tuis obtemperarem,
scribenda habui; doleo tamen si qua parte defece-
rim: sed ea benignitate, qua præcepisti, precor
ignoscas, & humiliter Sanctissimi Patris Pedes tum
meo, tum sodalium Chirurgorum nomine osculeris.
Nam quòd nostrum omnium salus nullis penitus
morbis hìc fuerit obnoxia, quodque operam no-
stram non planè inutilem periclitanti huic Civitati
locaverimus, certè id totum acceptum refero piis
ejusdem Sanctissimi Patris votis, ac Benedictioni-
bus, quibus in discessu benignè nos cumulavit; at-
que epidemica lues, quæ immaniter in Balneore-
giensem populum sæviit, tandem extincta est. Ar-
ctissimo denique vinculo me Tibi obstrictum esse
fateor; Nam si maxima priùs beneficia à singulari
tua humanitate mihi fuerunt collata; nunc hoc ma-
jus elucet, quod ad hoc munus à Te apud Sanctis-
simum Pontificem fuerim delectus. Vale.

Balneoregii 25. Octobris 1707.

*Viro in re Medica expertissimo
studiosissimoque*

D. JOSEPHO MARIÆ

F L A S C O

JOANNES MARIA LANCISIUS.

S. P. D.

T Ametsi mihi semper literæ tuæ jucundissimæ fuerint, nullæ tamen jucundiores, acceptioresque redditæ sunt, quàm illæ, quas ad me superioribus diebus dedisti, quippe quæ in summa occupatione tua gratissimam historiam, felicemque exitum describunt epidemicarum febrium, quæ istic grassatæ sunt. Cum Romam revises, quod feliciter tibi futurum auguror, & præstolor, eximes ab animo meo scrupulum, qui à peractis per te cadaverum sectionibus injectus est. Non enim ita diligenter, ut cerebri mala, intestinorum etiam offensiones, ac potissimum vulnuscula à vermibus fortassis inflicta (quæ tandem in gangrænas abire solent) designare, ac demonstrare videris. Cæterum scripta tua Sanctissimo Patri legenda demissè subjiciam, cum primùm, Deo volente, ex orthopnoea, quâ nunc vehementer laborat, convaluerit: nec fanè dubito, quin Sapientissimus Princeps laudaturus sit studia tua, quæ vel felici rerum eventu commendantur. Tu interim vale, qui multorum valetudini vacas. Romæ. iv. Kal. Novemb. MDCCVII.

Auctoris ad Medicum Flascum responsio.

De Nox. Palud. effl. Lib. 2.

Qq

CAP.

C A P. VII.

*Quo tum tempore , tum modo defævierit Epide-
mia , & in quos morbos verterit . Remittun-
tur Romam Medicus , & Chirurgi cum literis
Balneoregiensis Episcopi .*

Post largiores ,
pluvias , & se-
ptentriones ven-
tos inductos de-
fiit epidemica
lues .

QUum propria cuique Ægrotanti , ac recta tum
victus , tum medicaminum ratio adhibita fue-
rit in Nosocomio nuper Balneoregii extru-
cto , ex animi sententia res cecidit . Nam brevi in
pristinā valetudinem plerique omnes restituti sunt ;
ita ut 8. kal. Novembris 1707. post longiores plu-
vias , & septentrionales ventos (quibus diluta, abs-
terfa, ac temperata fuit cum ipsa atmosphæra etiam
tellus , & palustris aqua) restincta, ac penitus pro-
fligata fuerit epidemica lues . Eo igitur tempore
clausum est Valetudinarium superstitè duntaxat , ut
par erat , Epigraphe . HIC FUIT CLEMENTIÆ
DOMUS, Unde Pontificiæ humanitatis , beneficen-
tiæ , & Charitatis perenne posteris extabit monu-
mentum . Hunc igitur finem habuit Balneoregien-
sis epidemia opinione quidem celeriore , quòd
inita Romæ consilia ab Illustrissimo illius Civitatis
Antistite , atque à Medico Physico accuratè , ac
strenuè fuerint expleta .

In quos morbos
inciderint , qui
ab acutis feбри-
bus convalue-
runt .

II. Quoniam verò ea esse solet vis pestilentis
morbi , ut vel occîdat , vel Ægros languidulos ,
atque ad longas Ægrotationes paratissimos faciat :
hac quidem ratione multi ex iis , qui ab acutis con-
valuerunt, ut fieri assolet (quod & Juvenalis innuit
sat. iv. *jam lethifero cedente pruini Autumnno , jam
quartanam sperantibus ægris*) in quartanas febres ,
in

in malum corporis habitum, in scabiem, similesque diuturnas affectiones inciderunt; à quibus faciliùs levati sunt, qui cœlum, ut fit, mutaverunt: eos autem, quos res angusta domi retinuit; emeticis præsertim, atque usu Rhab. cum China china ad-
juti sunt.

III. Postea quàm hæc omnia apud Balneore-
gienses feliciter gesta sunt, Illustrissimus Antistes
facultatem benignè à Summo Pontifice obtinuit; Episcopus Bal-
neoregiensis Ful-
gineum in patriã
suam secedit, &
ad Lauretanam
Domum cum
Flasco & sodali-
bus pergit.
Fulgineum Patriam suam animi, & valetudinis cau-
sa per mensem repetendi. Interim verò cum idem
Episcopus pro sua humanitate animadvertisset D.
Flaschum, sodalesque Chirurgos magnis exantla-
tis laboribus jam fessos, malæque contrahendæ va-
letudini proximos, è re putavit, eos omnes sacro
instituto ad Lauretanam Domum itinere sublevare.
Itaque illuc gratias Deiparæ Virgini acturi pergunt.
Mox verò per aliquot dies idem Episcopus in amœ-
nissima sua Villa prope Fulgineum rusticationis gra-
tiã retinuit, videlicet ut refecti viribus tum corpo-
ris tum animi hilariùs Romam possent repetere

IV. Subjicimus autem Epistolam Illustrissimi
Antistitis ad Auctorem, in qua hujus
itineris, & secessus ratio de-
scribitur:

ILLUSTRISSIMO AC SAPIENTISSIMO VIRO

DOMINO JOANNI MARIAE

LANCISIO

*A Secretiori Cubiculo, & Archiatro
Pontificio.*

ONUPHRIUS ELISEUS EPISCOPUS

BALNEOREGIENSIS.

S. D.

EX longo tandem intervallo istuc remigrant qui à Sanctissimo CLEMENTE XI. tuo rogatu, Vir Illustrissime, ad Balneoregiensem epidemiam depellendam missi fuerant: Itaque post multos labores exantlatos Sacram Lauretanam Domum, aliaque religiosa loca mecum inviserunt, in quibus pro Sanctissimi Pontificis salute fudimus preces; exinde dierum aliquot spatio in meæ Villæ Fulginatis amœnitate aliquantulum animos refocillarunt. Ad horum igitur reditum silentio involvere nequeo, quos ipsi sudores, curas, molestiasque pertulerint; quam Artis peritiam ostenderint; quantaque morum integritate se gesserint. Hisce autem de rebus certum Tibi, Vir Illustrissime, testimonium reddere volui, ut de fructu, te opitulante, percepto nobiscum gaudeas, & manifestam habeas meam in Te propensissimam voluntatem nullo loco defuturam. Vale.

Fulginei 13. kal. Decembris 1707.

ILLUSTRISSIMO AC REVERENDISSIMO PRÆSULI

ONUPHRIO ELISEO

BALNEOREGII EPISCOPO

MERITISSIMO,

JOANNES MARIA LANCISIUS

S. P. D.

Multa, & quidem gravissima pietatis, ac benevolentiae tuae argumenta, Illustrissime Praesul, retulerunt Doctor Physicus Flascus, & tres Chirurgiae Professores, qui post absolutam feliciter Balneoregii Medicam operam, amoenitate Villae tuae corporis viribus recreati, animique etiam virtutibus propter iter ad Lauretanam Domum, aliaque pietatis officia in Sacris istis finitimis locis praestita, non exhilarati duntaxat, sed fortè meliores facti Romam sospites pervenerunt. Referre ipsi se posse negant quot, quantaque beneficia abs te acceperint, cum sint innumera; dicunt tantummodo quam prolixo ac libenti animo eadem exhibueris. Idcirco, Illustrissime Vir, nunquam eorum excides memoria, cum ex voluntate potius, quam ex rerum magnitudine hominum munera sint aestimanda. Quamobrem ego ipse, qui summi Pontificis jussu eosdem humanitati tuae commendavi, Tibi plurimas ago gratias, vicissimque, si quid erit, in quo meam tibi opera utendum sit, non roges, sed ut praecipias velim. Vale.

Romæ 7. Kal. Decembris 1707.

CAP.

C A P. VIII.

Proponuntur animadversiones Eminentissimis Patribus Sacrae Consultae ab Auctore exhibitae ad lacunas, quae in Balneoregiensi agro extiterunt, tutò exsiccandas.

Nisi lacunæ exhaustæ fuissent, insequenti hyeme, rursus periculum imminabat Epidemiae.

Consultitur Auctor de ratione Exiccandarum paludum.

Quæstiones Auctori propositæ de lacunarum exhaustu. Prima de opere ipso, quo usque prolatari possit.

E Tsi multa, eaque grandia, atque opportuna Beneficentiæ argumenta Balneoregiensi populo dedisset Sanctissimus Pater, ea tamen nisi novis ad lacunarum exhaustum decursu illius hyemis benignè perfecisset, certè subsequenter annis, recurrente ejusdem cœli pernicie, inutilia, atque irrita prorsus fuissent: Enimvero ita cum humanis rebus comparatum est, ut priora beneficia interitura penè sint, nisi illa posterioribus cumules. Et quidem hoc præcipuum habent ipsæ paludes, ut quò diutius perseverant, & augescunt, eò deteriores evadant. Quare Clementissimus Pontifex animum simul, & Ærarium suum ad absolvendum opus convertit. Nam Kal. Januarii 1707. jussu Sacrae Consultae in mandatis accepi ab Illustrissimo Præsule Origo tunc temporis supremi illius Tribunalis à secretis, nunc autem S. R. Ecclesiæ meritisfimi Cardinalis, ut scripto nonnullis quæsitis, quæ Balneoregiensium lacunarum exiccationem spectabant, statim responderem. Fuerunt autem.

II. Primùm, non remittentibus hybernis pluviis, quæ nunc impedimento prorsus sunt, quo minus in Balneoregiensi agro argillosa humus moveri, vertique possit, quo usque differendum sit incilium, & emissariorum opus, in quæ palustres aquæ derivari debent.

III. Al-

III. Alterum verò, qua ratione fossæ ducendæ sint, utrum scilicet reclinatis tantum earum labris, quæ satis per se firma aliquibus eâ ratione futura videntur; anne ea ipsa, adactis utrinque per ordinem palis, vel consitis arboribus sint munienda.

Secunda: De fossarum ratione.

IV. Tertiò, An ratio habenda sit rimarum quarundam, quæ hic illic in aperta humo, & prope stagnum adhuc supersunt; nimirum an terra implendæ sint, an potius relinquendæ, ut tempore, ac proprii ponderis vi subsideant, & coalescant.

Tertiâ: An rimæ quædam obstruendæ sint.

V. Denique, Utrum in aperiendis canalibus, quos declivi, ac rectissimâ, quàm fieri potest, via deducere oportet, parcendum sit privatorum aliquot, ac præsertim immunium Ecclesiasticorum agris, & prædiis, si qua in itinere obvia sint.

Quartâ: An privatorum agris parcendum, per quos canales ducere oporteret.

VI. Hujusmodi autem quæstiones adornaverat in suis ad Sacram Consultam literis Illustrissimus Prætor Viterbiensis, cui exhauriendarum paludum cura concredita fuerat.

VII. Itaque, quod ad primam dubitationem attinet, respondimus, non ultra Martium mensem prolatandum esse opus; cui si pluviosa tempestas pertinaciter obstarat, quò minùs integrè ad exitum perduceretur, in Aprilem quoque mensem; idque finè ullo incolarum detrimento, continuato labore extrahi, atque perfici posse credideram, tum ratione edoctus, tum experienciâ. Compertum enim vero exploratumque est, lacunis illis paucas minerales, majorem verò partem fontanas, atque pluviales aquas contineri, nec magnâ cæteroquin subsidentium fordium, ac cœni copiâ (nondum expleto anno) inquinari. Nam superiori duntaxat mense Majo latices illi stagnare cœperunt: Quamobrem, quum veris initio solis radii hebetes, atque imbecilles

Responder Auctor primò non ultra Martium mensem differendum esse laborem siccandarum palustrium aquarum, aut summum ad Aprilem extrahi posse.

Tertiò: Rimæ quædam obstruendæ sint.

cilles sint, nunquam è defidibus aquis eam putidorum vaporum vim excitare, aërique permiscere poterunt, quæ illius regionis cœlum per se inficiat, atque contaminet. Quod quidem Romæ quotannis experimento potest comprobari, quum prætorum, atque Hadrianæ Molis fossæ denuò cavantur: is enim labor ob recurrentes fluminis alluviones ad Martii mensis initium suscipitur; neque ante medium Aprilem perfici solet. Quin immò impunè aliquando prorogatus est; modò nè in Majum, aut Junium mensem extractus fuerit; quod cum duodecim ante annos accidisset, Leoninæ Urbis Cives exitialibus statim morbis conflictati fuere.

Secundò: fossarum labra palis, & confitis arboribus munienda.

VIII. Ad secundum autem diximus multò tutius incilium labra, fossarumque margines confitis arboribus, vel saltèm infixis palis ac sudibus muni; non solum propterea quòd eo pacto longè firmiora futura sint; verùm etiam quòd non mediocris illi cœlo salubritas, accederet, si Cives illi tiliâ, populo, acere, orno, aut similibus ripas illas arbustarent: solent enim corrupti putidique humores, quibus humus imbuta est, ab arboribus penitus exhauriri, & quodammodo ad vitam revocari; quippe quæ fixos sales per radicum oscula volatiles factos in fibras, ac tubulos commeare compellunt. Id igitur Sacræ Consultationi studiosius est considerandum, ut quid facto opus sit, statuatur, atque decernatur.

Quâ ratione confitæ arbores noxia effluvia absorbeant.

Tertiò: Rimas omnes implendas, neque expectandum dum coalescant.

IX. Ad tertium verò, quod rimas scilicet, atque hiatus pertinet, omnino aggerandos esse arbitramur. Licet enim plerunque suâ sponte coalescant; fieri tamen potest, ut id non ante proximam æstatem eveniat. Interea humor ibidem delitescens, atque in vapores abiens, non exiguam morbidæ contagio-

tagionis causam aleret, ac foveret, quæ mediâ demum æstate iterum miserandos incolas aggrediretur. In ea igitur dubitatione præstat tutiora sequi consilia, quàm dubia.

X. Postremum autem caput silentio præterire constitui: non enim ad Medicinam attinet, neque proinde mei muneris esse videtur expendere, num ab Ecclesiasticorum agris incidendis abstinendum sit. Illud tamen in confesso est, cùm populorum agitur salus, pleno, atque æquo jure Principem uti debere: ac proinde si ipsi Ecclesiastici sensuri sunt commodum exhaustarum paludum, justum quoque est, ut aliquod incommodum patiantur.

Postremum Principis arbitrio relinquitur.

XI. Sed cùm homines ab eventu de nostris consiliis ut plurimum existimare soleant; idcirco placeat hîc Lectores meos commonefacere etiam de modo, quo lacunarum exiccatio peracta fuit. Nam quanquam ipse in meis animadversionibus S. Consultæ exhibitis putaverim margines Rivi ad paludes exhauriendas arboribus, aut saltèm palis esse firmandas; (qui modus omnium tutissimus est) nihilominus, quoniam de publico id fieri debuerat, minori sumptu peractum est, ripis nempe ex sola, eâque contusa terra aggeratis. Opus verò integrum adhuc VIII. post annos perseverare novimus. Cæterum Illustrissimus Episcopus pro sua humanitate ad me postea perscripsit in conficiendis filicibus, & canalibus Ecclesiasticos ab omni vectigali, ac tributo, ut ajunt, fuisse servatos.

E P I S T O L A

Balneoregiensis Episcopi, quæ & acceptorum beneficiorum gratum rursus animum attestatur, & nova ad exhauriendas paludes à Sanctissimo Patre deprecatur.

BEATISSIME, AC SANCTISSIME PATER

Post quam lethiferi morbi tempestas exæviit, fluctibus in tranquillum redactis illius virtute, qui solo nutu procellosum mare sedavit; redeunt ad Te, Beatissime Pater, Joseph Maria Flachi Medicus Physicus, ac tres Chirurghi, qui à Sanctitate Tua ad curam Populi Balneoregiensis missi suum munus absolverunt: atque eorum studio frustrati non sumus expectatione nostra. Quapropter consentaneum mihi visum est, nè virtutibus, & laboribus ipsorum desiderentur testimonia, Sanctitatem Tuam omnium Patrem, & Dominum certio-riorem facere non de illorum modò vigili cura, & charitate erga pauperes infirmos; verùm etiam de religiosa pariter, & spectata in aliorum exemplum pietate.

II. Venimus igitur, Beatissime Pater, in altitudinem maris, & tempestas non demersit nos, non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed Divinæ Misericordiæ magnitudine. Inter hæc nè iterum pereamus, Sanctitatis Tux monitis, & præceptis humillimè pro viribus obtemperavi: nè assiduitas calamitatum, augmentum criminum fiat; neque uti mereamur prosperis, quia non corrigimur adversis. Sed quia vetustam Navem, ut loquar

verbis D. Gregorii, indignus ego, infirmusque suscepi: per Omnipotentem Deum flexis genibus rogo Sanctitatem Tuam, ut in hoc mihi periculo Benedictionis Apostolicæ manum porrigas; ut imbecillum divinâ gratiâ munias, & fluctuantem cœlestibus auxiliis confirmes. Ut autem in posterum quibuscunque morbis via præcidatur, necessarium est, ut contradicentium posthabitâ quacunque Inhibitione, & Appellatione, Sanctitas Tua aquarum stagnantium præcipiat fluxum ad bonum publicum, nè iterum computrescentes aërem labefaciant; & quæ jam cesserunt, pristinis renascentibus causis, mala cum omnium pernicie pullulascant. Ignoscat autem mihi Sanctitas Tua, quòd tantæ Cel- situdini scribere ausus sim, ac Deum Op. Max. pre- cor, ut ad Sanctitatis Tuæ perenne gaudium ubi- que terrarum resonet vox unitatis, & pacis.

Balneoregii decimotertio kal. Decembris anno supra millesimum septingentesimo septimo

SANCTITATIS TUÆ.

Humillim. addictiss., & devotiss. Servus
Onuphrius Episcopus Balneoregii.

RESPONSIO

Eminentissimi Cardinalis Paulutii à Secretis Status Ecclesiastici ad eundem Balneoregiensem Episcopum.

ILLUSTRISS., AC REVERENDISS. DOMINE.

E Adem paterna benignitas, quæ Sanctissimum D. N. dudum impulit ad opportuna isti Civitati tribuenda subsidia, ut ex morbo, quo tantopere affligebatur, emergeret, Sanctitati Suæ incitamento fuit ad ea nunc maximè decernenda, quibus ipsa deinceps ab omni periculo facta tecta servari possit. Mandavit idcirco paucos ante dies, ut necessariis adhibitis remediis morbi causa omnino tollatur quàm primùm, Civiumque incolumitati quàm diligentissimè caveatur. Pastoralis officii tui erit flagrantem zelum, quo Sua Sanctitas istius populi salutem corporalem tueri fatagit, æmulari in ejus spirituali salute summo, ut facis studio, procuranda, dum ego læta Tibi, faustaque cuncta ex animo à Deo precor.

Datum Romæ die 3. Decembris 1707.

Ad officia paratissimus
F. Card. Paulutius.

CAP.

CAP. IX.

*Exhaustis per hyemem lacunis cautum fuit,
nè unquam posthac Balneoregii rediret
Epidemia.*

QUUM autem hæc, quæ de exhauriendis palu-
stribus aquis pro mei ingenii tenuitate Emi-
nentissimis Sacræ Consultationis Patribus
proposueram, ad amissim, ac veluti ex præscripto
Illustrissimus Præsul Foscari Viterbiensis Provinciæ
Prætor fieri curasset, abunde in posterum consul-
tum fuit Balneoregiensis cœli salubritati; Non
enim ampliùs exiccatis lacunis in eam regionem
pedem intulit epidemia; sed prosperâ exinde vale-
tudine, quantum unius cuiusque vivendi ratio per-
mittit, huc usque usi sunt incolæ, quod nobis fre-
quentibus literis à Balneoregiensi Episcopo signifi-
catum est.

Exhaustis lacu-
nis penitus ex-
tincta est epide-
mica lues.

II. Cùm verò nihil detrahendum sit veritati,
huc afferendam, & pro hujusce epidemicæ tracta-
tionis coronide transcribendam esse putamus episto-
lam Illustrissimi Episcopi Balneoregiensis, qui ex
maligna febris, qua ejus Vicarius Generalis ipso ve-
re sequentis anni graviter laboravit, verebatur, nè
lues rursus caput extulisset. Sed morbus ille, ex
quo cæteroquin Æger brevè convaluit, sporadicus
fuit, non recrudescentis epidemiæ indicium, quæ
penitus exiccatis paludibus oppressa fuit, atque
sublata.

Vanus timor re-
currentis epide-
miæ.

ILLUSTRISSIMO DOCTISSIMOQUE VIRO
JOANNI MARIÆ LANCISIO.

ONUPHRIUS EPISCOPUS BALNEOREGIENSIS.

S. P. D.

QUum RR. PP. Conventualium S. Francisci collectus ex tota Romana Provincia coetus superioribus diebus in hujus Urbis Cœnobio haberetur, oblata est mihi opportunitas observantiæ meæ erga admodum R.P. Magistrum Lancisium tuum Germanum Fratrem pro viribus significandæ. Vehementer itaque gaudeo, id mihi contingere potuisse; etsi ista amoris, ac benevolentia demonstratio acceptis abs te beneficiis nulla ratione respondeat. Cæterum in publicis supplicationibus, quæ à me cum iisdem Patribus, & universa Civitate in Cathedrali Templo habitæ fuerunt, haudquaquam prætermisimus pro tua valetudine, ac dignitate, Vir Illustrissime, cui plurimum debet hic populus, preces ad Deum fundere. At quia superioris anni morborum semina videntur revirescere; quandoquidem meus Vicarius Generalis consimili morbo implicitus est; opportuna necessitatibus nostris subsidia à Deo Opt. Max. proxima die Dominicæ in publica omnium synaxi implorabimus. Harum rerum Te, Vir Illustrissime, certiorrem facere volui, ut & pro tua humanitate consilia nobis in tempore suppedites, & meum erga Te amorem, ac studium, gratique animi memoriam habeas exploratam. Vale. Balneor. 7. Id. Maji. 1708.

ILLUSTRISS. AC REVERENDISS. PRÆSULI

ONUPHRIO ELISEO

Dignissimo Balneoregii Episcopo.

JOANNES MARIA LANCISIUS.

S. P. D.

QUOD Germanum Fratrem meum humaniter exceperis, splendidèque tractaveris; tum etiam quòd tua erga me benevolentia effecerit, ut pietas Balneoregientis Populi, publicis à Te indictis supplicationibus, mihi quoque servandam valetudinem à Deo Opt. Max. fuerit deprecata: Equidem non sinè pudore ingentes nunc Tibi gratias ago: cuperem enim factis potius, quàm verbis acceptorum beneficiorum memorem me Tibi probare. Dolerem interim, si semina morborum post annum pullulascerent: sed magnum habeo solatium, quòd, egestis lacunis, quidquid erat noxium, majorem partem jam exaruerit; adeout accedente curâ, diligentiaque, præsertim verò tuarum efficacitate precum, aut nihil, aut saltèm minùs in posterum, sit certè vobis extimescendum. Vale, ac persuasum habeas, me tuis semper commodis inservitutum. Vale.

Romæ 14. Kal. Junii anni 1708.

Totius Negotii Exitus.

UT præsensimus, ac prædiximus ita accidit, scilicet febrem, quâ Vicarius Generalis Illustrissimi Episcopi, exiccatis antea opportunè paludibus, correptus est, non quidem epidemiæ prodromum, sed morbifici illius duntaxat apparatus effectum fuisse. Nam postea neque per insequentem æstatem, neque alias usque ad annum 1716. in quo hæc scribimus, ulla aëris labes, ullusque epidemicus morbus eâ in Civitate vagatus est.

Quod semper futurum, & auguror, & spero, si Cives diligenter curaverint, nè usquam prope Urbem aquæ potissimum subsident, & corrumpantur.

QUARTA EPIDEMIA

Castrensiū febrium Pisauri ob
stagnantes aquas tum ex fluvii al-
luvionibus, tum ex lento, ac sæpe
interrupto cursu per Urbem il-
lam fluvioli, necnon ex viarum
immunditiis per æstates an-
norum præsertim 1708.
& subsequētibz defæ-
vientium.

QUARTA EPIDEMIA

Castellum septimum Pisanum ob
flagrantes adque cum ex fluvio as-
sionibus, tum ex lentis, ac sepe
interrupto cursu per urbem in-
tam fluvii, necnon ex viarum
immunditiis per actas an-
norum praeteritis 1708.
& subsequens des-
cendit.

CAPUT PRIMUM.

*Pisauri Etymon, situs, ejusque temperamen-
tum ex ventorum, & aquarum qualitatibus.*

Pisaurum, Romanorum Colonia, ab Amne Pi-
sauro, vel Isauro, vulgò *Foglia*, quo alluitur
(flumina enim mundo plerunque æqualia sæpe sæ-
pius nomenclaturas, quas ante Urbes conditas ha-
buerunt, ipsis Urbibus impertiuntur) appellatum
potius censemus, quàm vel ab Isidis Templo,
quod in citeriori ejusdem fluvii ripa nonnisi divites
Cives condere potuerunt; vel ab Auro, quod pen-
satum à Romanis obsessis in Capitolio, & per Di-
ctatorem Camillum de Gallorum manibus ibidem
ablatum fuerit; ut Servius aniliter arbitratur: Hoc
enim factum, præterquam quod accidit multò an-
te quàm Pisaurum excitaretur: *in semirutæ solo Ur-
bis*, non extra contigisse narrat [a] Livius. Colonia
primùm deducta fuit [b] Coss. P. Claud. & L. Porcio
à Triumviris Q. Fab. Labeone, & M. & Q. Ful.
Flacco, ac Nobiliore; & quidem, ut idem tradit
Historicus, in Gallicum Agrum. Nam tunc tem-
poris Regio illa, quæ ab Ancona Ariminum usque
intercluditur, Gallia Togata dicebatur; quemad-
modum de ipsomet Pisauro [c] Plinius etiam literis
mandavit. Posterioribus verò temporibus, aliter
divisis Italiæ provinciis, Pisaurum in Piceno sub di-
tione Pontificia ad oram Adriatici Maris humili in
situ spectatur, inter Fanum, & Ariminum. Mutuatur
Subsolanum ab Illyrico, Boream à Veneto litore,
Austrum à Senogallia, Zephyrum à montibus, qui
ab eadem Urbe duo circiter miliaria distant. Pla-

Pisauri etymon.

[a] Lib. 5. ca. 48.
A. V. 365. ante
Chr. 387.

[b] Ex eodem Li-
vio lib. 3. cap. 44.
A. V. 568. ante
Chr. 184.

[c] Lib. 3. cap. 14.

Ejusdem Urbis
situs.

Fluvii.

Rivuli.

Fortuna.

[d] *Lib. 3. de reb. Gothic.*

Domini.

niciem ejus, quæ per x. circiter passuum millia ad mare protenditur, lento cursu perluunt non solum Isaurus, cujus ostium in concinnum portum ad excipiendas tantum vectorias piscatoriasque naves aperitur; verum multi etiam rivuli, quos inter duo insignes sunt, alter quidem derivatus sub montibus à Superiori ipsius Isauri sectione, vulgari nomine *Vallato* seu *Foglietta* qui quasi parvus Isaurus per inferiorem illius Urbis partem deducitur, duplicemque præstat utilitatem, cujus prior est, ut eluat, abstergat, atque ad mare abripiat sordes omnes, quæ nisi in ejus fluentum evomerentur, certè in viis, ac plateis (quippe quamminimùm declivo solo donatis) per æstatem potissimum non sinè maximo illius aëris detrimento subsisterent: posterior verò commoditas est, cum aliquot frumentarias molas ad promptum, expeditumque Civium usum identidem verset. Alter autem rivulus appellatur *Genica* fluitque per agri illius planiciem propè Urbis moenia, qua parte spectat Fanum, & Senogalliam. His porro aquis remissè fluentibus ut fertilitas finitimis agris, ita adventitia circumfuso aëri per æstatem, atque autumnum insalubritas facillimè accedit; nisi per summam diligentiam prohibeatur, quominus eadem alicubi restagnent. Inducit autem Pisauri Agro adventitiâ sæpius inclementiam, quod duo etiam aquarum stagna (vulgo *Guazzi*) alterum minoris propè novum portum, alterum majoris latitudinis in arenoso litore, ubi olim portus erat, inveniantur, quæ quidem æstivo fermentata calore malè olentes, noxios halitus eructant. Varias passum est vices Pisaurum. Nam olim à Totila, ut refert [d] Procopius, eversum, subinde à Belisario celeriter instauratum fuit. Paruit deinde Malarectis, mox

innox Sforziis, diuque etiam Urbini Ducibus, donec ad Apostolicam Sedem rediit, cujus summa semper beneficia, sed postremis potissimum annis regnante CLEMENTE XI. maxima, eaque longum, ut speramus, duratura expertum est.

C A P. II.

Pisaurum adventitiæ olim insalubritati præcipuè autem propter aquas stagnantes obnoxium fuisse, gravissimorum etiam Auctorum testimoniis confirmatur.

AD probandam antiquissimam Pisaurensis cœli inclementiam, eamque sub illius etiam Urbis initium fati esset naturam loci, in quo excitata fuit, quod superiori cap. fecimus, expendere; est enim situs humilis, atque multis lentisque aquis irriguus, ventis etiam euronoto, austroque objectus: quæ quidem sunt veræ causæ, propter quas Pisaurum æstate usque ad æquinoctium autumnale, quum præsertim ab Ædilibus tum cloacarum, fossarumque purgatio, tum aquarum excursus negligitur, per omnem ætatem cœnoso fuerit aëre atque insalubri.

Pisaurensis cœli insalubritas è situ ipso fati apparet.

II. Sed quoniam lux veritatis uberior ad nonnullos ac vividior ab exemplis, quam à ratione foret pervenire; idcirco juvat huc testimonium afferre [a] Catulli prisca inter Latinos poëtæ, qui de Pisauo ad Iuventium sic loquitur.

Catulli testimonium, aliorumque scriptorum. [a] Epigram. 82.

*Præterquam iste tuus moribunda à Sede Pisauri
Hospes, inauratâ pallidior statuâ.*

III. At

[b] *In descript.*
Ital. tit. Pisaur.
pag. 293.
Pisaurensum vi-
tæ brevitæ .

[c] *In suo cosmit.*
Medico triplici
pag. 200.

III. At enim verò suspicantibus, nè à Poëta conficta potius, quàm depicta Pisauri insalubritas fuerit, statim succurrunt Auctores inter historicos gravissimi, qui id clarè testati sunt. Etenim Leander [b] Alberti (ut jam obiter. Part. Prior. lib. 1. cap. 3. tetigimus) scribit suo ævo paucissimos Pisaurense annos 50. aut attigisse, aut superasse. Adeò coelum illud producendæ vitæ parum conducens, tunc etiam temporis existimabatur. Sed majoris longè apud nos auctoritatis reputamus sententiam Jo. Colle [c], quippe qui, cùm fuerit Archia- ter Ducis Urbini, ac propterea identidem Pisauri incola, potuit sedulò inquirere in causas endemi- corum malorum, quæ per illius etiam ætatem quot annis Pisaurense affligebant; quas inter sta- gnantem potissimum aquam, enumerat. Et quo- niam maximi duco, ut universa posteritas, ipsique in primis Pisauri habitatores id à gravissimo scripto- re illorum quondam cive, liquidò doceantur; exscriptam, atque huc traductam volui partem con- filii, in qua idem Auctor tum causas insalubritatis, tum rationes præservandi Pisaurense coeli diligen- tissimè tradidit.

ARGUMENTUM

NOBILIBUS, ET CIVIBUS PISAURENSIBUS.

*Quomodo Urbs Pisauri sit præservanda ab im-
minentibus malis, & quibus præsidii.*

JO. COLLE S. P.

Pisauri laudes.

Vehementer doleo, antiquissimam, & opulentissimam Ur- bem, quæ amœnitas Piceni jure, & hortus Italia potest appellari, in qua copiae cornu uberrimè floret, adeò vinis ge- nero-

nerosis nectareisque, lacte, oleo, melle, & omni fructuum genere abundat, & quod plus interest, nobilibus, & incolis officio, munificentia, & doctrina præclaris, his malis, ac febribus vexari: ipsam enim singulariter post patriam amo, ipsique plurimum me debere profiteor.

II. Cum igitur mala nobilissimæ Civitatis Pisauri, ut plurimum sint febres tertianæ, & duplices, vel tertianæ intermittentes, vel continuæ, quæ tribus ab hinc annis mense Julii, Augusti, & Septembris maximam partem virorum, mulierum, puerorum, ætate consistentium, divitum, pauperumque, nobilium, atque ignobilium molestant; procul dubio vocabuntur morbi vulgares, & epidemici regionis, & Urbis Pisauri, qui dicentur jurè regionales Pisauri, & Endemii, ut ab Hippocrate, & Gal. in lib. 1. epid. in 3. de morbis acutis, & demum in lib. de cibis boni, & pravi succi scriptum est. Quoniam verò Endemius est ille morbus, qui quotannis statuto tempore, vel singulo biennio, trienniove vagatur sinè discrimine, eodem modo populum eundem affligit, & hæc febres tertianæ Pisauri vel duplices tertianæ tribus solummodo ab hinc annis redeant; ideo morbus Endemius recens appellandus est, non huic Civitati proprius, & antiquus, neque talis absolutè dicendus est, sed secundum quandam analogiam; quia non procedit statuto, ordinato, & antiquo tempore accessus, ut pestis contigit Cayro, neque arbitrandum est, has vagantes febres esse morbos dictos sparsos, vel sporades ab Hippocrate, & Galeno quoniam hi specie inter se differunt, oriunturque à diversis causis; sed harum maxima pars refert naturam tertianæ simplicis, vel duplicis, oriunturque ab una causa communi: attamen si viget diversitas ulla, potius accidit ob varietatem naturarum, & victus Ægrotantium; uti nos doctè docet Gal. in lib. de cibis boni, & pravi succi, ostenduntque constitutiones epidemicæ ab Hippocrate recensitæ: rebus igitur sic stantibus.

III. Hi morbi communes, & endemii ex necessitate habebunt causas communes, quæ numero ternario complectuntur, vel aër, vel victus, vel contagium disseminatum. At, Deo favente, contagium non extat, nec malignitas, neque ullus superest dubitationi locus, neque etiam cibus è piscibus, è fructibus, & ex aqua hoc præstat, vel ex alio simili, ut exercitiis solet contingere, qui nutriuntur eodem cibo, & eadem aqua sitim

Pisaurinum febrium natura, & recursus.

Causæ horum morborum vel aër, vel victus, vel contagium. Singulæ examinantur.

sitim extinguunt: nam cibaria non sunt communia, sed varia, & optima; quoniam hac in Civitate plures sine fructibus vitam traxerunt, & sine piscibus, optima victus ratione usi fuere, & probis carnibus, attamen egrotarunt: amplius quot pravi cibi hac in Urbe, & copiosiores semper extitere, neque damnum attulere, quod hodie? Idem de vinis, & carnibus sentire oportet. Non negare ausim exuberantiam piscium, fructuum, pravorum carniū, crapulam, & otium non augere vim causae communis; quinimo assero, maxime indulgentes hisce cibis evadere magis aptos, ut egrotent, & magis dispositos, ut morte corripiantur, quod maxime potest testificari, & ratio, & experimentum; imò fieri potest, ut inter haec mala sint duo, tresve egroti febre maligna correpti. Quapropter ex sufficienti partium enumeratione Aër horum morborum erit causa communis extrinseca, qui quidem non est secundum substantiam corruptus, sed alteratus, & permixtus à duabus causis: altera est communis, & caelestis, nempe venti australes, qui annis elapsis dominati sunt præter ordinem magnopere incrassantes substantiam aëris Pisauri, qui ex se est crassitiei, & humiditatis particeps, & calefaciens, humectansque illius qualitates: altera causa est particularis, majus asserens damnum, magisque essentialis, nempe vapores crassi, & pravi, qui assidue elewantur à locis aquaticis totius litoris ob Genicam aegrè erumpentem in mare ab Isauro fluvio, paludibus, ab aquis molendinariis, cæterisque deservientibus, à stercore, ab aquis mirifloris, quarum halitus dum se attollunt, jam reperiunt aerem crassum, & humidum ex sui natura, cum situ collium, & minticulorum circa, unde magis, & diutius impressi remanent: expertus possem asserere, & probare, multas civitates evasisse insalubres propter lacus, fluvios, fontes, piscariaque; at exemplum Mondulphi satis superque sit. Propter duas jam recensitas causas aër Pisauri ab his redditus vitiosus, evadit causa communis morbosa regionalis, magis ab una parte Civitatis quam ab alia, prout venti expirant, quia modò vapores paludum, & fluminis vincunt, idèò nocent habitatoribus juxta portum, ut anno contigit elapso; bis regiones, modò vapores Genicæ Arcis obsunt habitatoribus juxta plateam, morbo vexantur aedes Episcopatus, & ulmi, ut accidit hoc anno; quamobrem cum aër prædictus communis evitari ab habitatoribus non possit, sensim, & sensim ingrediens per os, & per nares ad cor, & ca.

In aërem solum
 mali causa con-
 fertur.

Accedunt venti
 Australes.

Pro ventorum
 flatibus variæ ur-
 bis regiones
 morbo vexantur

caput, & per poros ad totum corpus inficit spiritus, generat illos crassos, turbulentos, & ita humores debilitat etiam, permutatque naturas, repletque corpus, & partes extimas, quibus superveniens calor æstivus, neque liber patet aditus pororum, & totius corporis; hinc incrassatis, & deturbatis spiritibus, & humoribus, hi ebullire incipiunt, & putrescere, producuntque tertianas, & duplices tertianas exortas ab humoribus pituitosis prædominantibus cum modica portione bilis, hæc putrescunt, & quantò magis corpora sunt obsessa à pravis cibis, & humoribus, tantò faciliùs aër vim suam imprimit.

Pro præservatione igitur primò diligenter inspiciendæ erunt causæ particulares, auferendo, & exiccando loca paludosa, & aquosa; expurgare ductus aquarum Molendinariis deservientium; tollere nè mare prohibeat Genicæ, & Isauri fluxum palorum structura, una sub monte Arditio, altera è diametro Arcis; emundare aquæductus, viasque accendere, vesperi æstivo tempore in platea, & locis proximis.

Serenissimus Franciscus Maria Primus anno 1515. 17. & 18. ut redderet dictam Civitatem salubrem, jussit exiccari foveas aquæ plenas, & quosdam locos aquaticos, inservientes olim ad venandas Anates; vias prosterni; ædificari domos, palatia; & tandem ipsam reddidit optimè munitam propugnaculis, & mœniis, remediisque jam enarratis, ipsam salubrem, fortem, & deliciis ornatam fecit.

VI. Caterùm si mense Majo corpora expurgata erunt ab humoribus crassis, & pituitosis, æstate non ægrotabunt; sic si bonos comedent cibos, exercitationibus indulserint, evitantes aërem matutinum diluculò, & vespertinum serò, crapulas, & pisces: frictionibus utentur manè, & exercitio; vesperi verò paucis cibis, & probatis vinis, maneque, & vesperi aliquantulum igni hærebunt parato è lignis juniperi, roris marini.

Proximo ante Collensem seculo idipsum memoriæ, prodiderat Amat: Lusitanus, [f] qui Pisaurum accitus à Duce Urbinate (cujus in salubritate illius coeli tuenda studium, diligentiamque meritis laudibus exornat) Pisaurum, inquit, venimus Urbem antiquam, de qua Catullus dixerat.

Sedes moribunda Pisauri.

Nunc verò Civitas nobilis est, & magnifica; in qua

De Nox. Palud. effl. Lib. 2.

T t

ita

Quibus remediis huic malo obviandum.

Franciscus Maria Dux Urbini salubritatem Pisauri restituit.

[f] Cent 5. curat. 69.

Amatus quoque Lusit. Pisauri in salubritatem à paludibus mutatur.

Cur viam lateritiis, quàm filiceis lapidibus sternere salubrius.

Pisaurense cœlū suapte natura humidum, & noxiis ventis obiectum: unde stagnantes aquæ præcaveri debēt.

at salubri aëre, & clementi, amœnaque aura fruitur: ut nusquam (quod sciam) salubrius, aut vegetius vivatur: sed in causa esse, à senioribus Civibus accepimus, in totum exiccatas lacunas, à quibus olim inficiens, & pestilens aër expirabat: item quia silicibus munitæ viæ, nunc lateribus sunt ornatae. Nam lateritii lapides, cum ex argilla conficiantur, alchalicam naturam servant, aptam scilicet ad noxiam aëris humiditatem imbibendam, acidosque sales dulcificandos; filices verò, quoniam compactam, spissamque partium texturam sortiuntur, cùm subacidas aëris humiditates imbibere, ac dulcificare nequeant, illas radiorum solis ictibus percussas in aërem rursus propellunt. Utinam Romanæ Urbis semitæ, ut paucis ab hinc seculis, etiam lateritiis lapidibus sternerentur, atque illud, quod Pop. Rom. .... decrevit, curruum, ac plaustrorum frequentiam per defuetudinem abolere non coëgisset.

V. Ex iis autem gravissimorum scriptorum testimoniis, ab experientia deductis, facile constare arbitror Pisaurense cœlum suapte natura humidum, & noxiis ventis obiectum, si quando stagnantibus aquis laboraverit, insalubre penitus evadere: & quidem, cùm laticum mora, & putredo contingere possit modò propter Genicam obstructum, lentiusque ad mare fluentem; & tunc sanè superior Civitatis pars endemicis morbis affligitur: modò verò propter Vallati fluviolum ægrè nimis decurrentem, vel etiam propter Isauri alluvionem stagnaque malè olentia; & tunc inferior Civium pars vulgaribus morbis evadit obnoxia.

CAP. III.

Castrenses febres ex cœnosis potissimum aquis Pisaurum sub annis M DCC VIII. & subsequentibus divexarunt.

TAmetsi decursu æstatis M DCC VIII. non levis tertianarum, & malignarum febrium soboles Pisauri propagaretur; nihilo tamen minùs genuina, & quæ maxima dicenda erat, illarum causa, quanquam omnium oculis objecta, ab initio dissimulata est. Nam alii fructuum copiam, multi ventos australes, nonnulli fracescentium bombycum vim, atque, ut fieri solet, alii alia in crimen vocabant. Adeò varia sunt de una eademque re hominum judicia. Itum igitur per incerta toto illo anno, donec subsequente æstate majori cum perniciæ idem mali genus vagari cœpit. Ego verò, cum aliquot ante annos nimirum MDCCIII. & MDCCV. benignè annuente Sanctissimo Patre, Pisaurum adiissem, ejusque situm, ac lentissimum aquarum fluxum attentè considerassem; statim atque audiivi Pisauenses endemicis febribus affligi, priùs quàm vera causa Romæ innotesceret, asserere non dubitavi lacustres in genere aquas culpandas esse; quæ sanè res divinationi proxima visa fuit Eminentissimo Origo per id temporis Sacræ, ut ajunt, Consultæ à Secretis, atque aliis in Pontificia Aula illustribus Viris.

II. Itaque quod seculo priùs ex ipsis stagnantibus aquis Pisauo metuendum admonuit [a] Jo: Colle, deterius forsitan nostro ævo contigit, cum scilicet Rivus, quem Vallatum appellant, laticibus

Incomperta ab initio febrium causa; sed in aquas ab Auctore collata fuit.

[a] *I. oc. præc. cap. cit.*

Quo pacto aquæ Pisauri stagnarint, & variis fordibus inquibus natae fuerint.

bus suis depauperatus malè olentes lacunas non solum extra, sed etiam intrâ Urbem in locis inæqualibus, atque depressis reliquit; variis quoque domorum, viarum, stabulorumque sordibus, ac bombycibus præcipuè computrescentibus; Originem deinde ac principium, cur aquæ per Vallati canalem parcè decurrerent, primùm ad nos prudenter, scitèque perscripsit Nobilis, atque Egregia Matrona [b] Julia Albani de Oliveriis Sanctissimi Pontificis Amita, quæ cùm Octavo kal. Augusti MDC CIX. de Præclaro Viro D. Vincentio uno ex filiis suis, secum ea in Urbe degente, malignâque feбри correpto apud Eminentissimum Cardinalem alterum filium suum tunc temporis Præsulem, & Pontificiorum Brevium apud Sanctissimum Patrem à Secretis conquesta esset, significavit aggeres illos (vocant à claudendo *le chiuse*) quibus recto præpedito Isauri cursu pars ad dexteram flectere in Vallati rivum cogitur, vetustate, atque undarum vi dejectos penè fuisse. Fama mox publica, Castrenses febres passim per inferiorem potissimùm Urbis regionem, non plebejos solum, verum Patritii quoque ordinis viros divexare confirmavit. Quare Pontifex, non tam sobriini sui casu, quàm totius Pisaurensis Populi calamitate commotus, è vestigio mihi in mandatis dedit, ut literas, quibus tum febris natura, & symptomata Nobilis Viri de Oliveriis, tum publicum Pisauri periculum describebatur, expendere, & quo modo iisdem occurri posset maturè statuerem. Igitur.

[b] *Ex literis M. SS. quæ asservantur unâ cum tota Historia Pisauren. Epid. pag. 9. in secr. Biblioth. SS. Patris.*

C A P. IV.

Consilium extemplo ab Auctore exaratum, in quo tam qualitas febris Illustrissimi Viri de Oliveriis, quàm remedia in commune Pisaurensis Populi commodum exponuntur.

QUAMVIS integrâ tum destituerer Pisaurentium malorum historiâ, jussus tamen à Principe, sententiam qualemcumque meam celeriter scripsi.

II. Vetus proverbium: *Gladiatorem in arena capere consilium*; unde ait Seneca: *Medicis vena tangenda est*. Itaque ipse ego absens, (ut Galenus [a] pro Cæciliani filio scripturus) cùm Nobilem Ægrum non videam, sed febre dumtaxat correptum esse, pariterque Pisauri nunc fordes in viis, & aquas in Vallati Rivo putrescere, per literas dumtaxat cognoscam, facilè decipi possum: sed quia arbitrio caret suo qui Principi paret; ideo in tanta rerum obscuritate studiis meis utcunque obsequar.

II. Quoniam verò ex familiari epistola Egregiæ Matronæ Juliæ Albani colligitur, febrem, qua sub noctem xi. kal. Augusti Illustrissimus filius ejus sexagenario minor primùm correptus fuit, esse de illarum continuarum genere, quæ tertio quoque die ingravescent; tertia enim nocte vehementior re-
versa est; justus me angit metus, ne aliquid dolosi in ejusdem Ægri visceribus, & sanguine latitet; præsertim cùm erumpens magna vi sub finem quarti diei sudor nihil profecerit. Auget etiam formidi-
nem

Medicis consilia ex rerum observatione capienda.

[a] In document. pro Puer. epilept. cap. 1.

Corpora pleniori cibo utentia, & otiosa magis endemicis febribus affligantur.

Curationes in magna locorum distantia incertæ sunt notæ, atque iudicii.

[b] Rescivimus postea Ægrum vii. die morbi pravis symptomatibus, ac præcipue delirio correptum in viii. decessisse.

nem sublatentis mali moris in febrili fermento, quod endemica lues, quæ nunc Pisaurense à cœnosis aquis divexat, in corpora pleniori cibo, otio-que utentia (cujusmodi est nostri Equitis) certè non mitius, sed multò ferociùs, quàm in gracilia, victuque parca grassari solet. Et quanquam non dubitem, quin à doctis Viris ea in Civitate Medicinam facientibus præsidia omnia maturè fuerint adhibita; est nihilominus, ut animadvertam locum forsitan factum esse admotioni phœnigmatum quotiescunque post sudorem cerebrum lædi, pulsusque deprimi incœperint. Sed quis potest per epistolas acutarum ægrotationum (quæ incerti semper sunt iudicii) curationes in magna locorum distantia, novis tum morbis, tum symptomatibus succrescentibus, enixè suscipere, vel opportunè instituere? Illud tantummodo absens monere possum, scilicet accelerandum Chinæ chinæ usum, ubi febris, servatis cum extremorum frigore accessionibus, malignam, & corruptivam indolem prodat. Hoc enim præsidii genus Romæ in Castrensem febrium epidemia ex palustribus aquis orta multam utilitatem attulit. At enim verò, nè, ut est in Pla-

tonico adagio [b] *Post bellum adsumus*, quamplurima silentio prætermittimus. Nam rarò accidit (licet apud Romanos plerumque contingere Scriptores asseveraverint) ut quis procul aspiciens sit Prometheus.

IV. Ad ea utique diligentius expendenda venio, quæ è longinquo tum faciliùs intelligi, tum meliùs, immò tutissimò distingui, ac provideri possunt. Videlicet ad tollendam originem, & occasionem morborum endemicè istic grassantium. Et quidem putridarum aquarum argumentum non levem semper mihi addidit scribendi alacritatem; cum per mul-

multos hujus Pontificatus annos usu sæpe venerit, ut Princeps consilia mea in ejusmodi casibus non inutiliter adhibuerit. Testes sunt Roma, Urbs Vetus, Balneoregium, aliæque Civitates, quæ propter cœnolos, putridosque latices castrensibus febribus afflictæ, instaurato postmodum iisdem fluidis cursu, abstersisque viarum sordibus, ad pristinam salubritatem sunt restitutæ. Itaque si, quemadmodum narratur, vera, atque maxima causa inclementiæ Pisarenensis cœli ipse est præpeditus fluxus aquarum ab Isauro in Vallati canalem, certo certiùs in id potissimùm incumbere oportet, ut rursus quàm citissimè reducatur. Neque verò ejusmodi auxilium novum est, ut clara ejusdem testimonia in priscis scriptoribus non inveniantur: Etenim legimus apud Frontinum pub. Edicta, *Nè quis aquam oletaret, aut salientem duceret in propria, vel cloacas non purgaret. Nam & cœlum pestilens, ut Ulpianus explicat, & ruinas minantur immundiciæ cloacarum.* Itaque Imperatorium mandatum sequens erat.

Exempla epidemiarum ex aquis putrescentibus, quibus in profluentem reductis febres sublatae sunt.

Veterum Edicta, quibus cavetur nè aquæ restagnent.

CADUCAM NEMINEM VOLO DUCERE, NISI QUI MEO BENEFICIO, AUT PRIORUM PRINCIPUM HABENT. NAM NECESSE EST EX CASTELLIS ALIQUAM PARTEM AQUÆ AFFLUERE. CUM HOC PERTINEAT NON SOLUM AD URBIS NOSTRÆ SALUBRITATEM, SED ETIAM AD UTILITATEM CLOACARUM ABLUENDARUM.

V. His igitur animadversis necessariò reduendas Pisaurum aquas illas colligo, quæ illuc antea confluentes per Vallatum sordes omnes eluebant. Immo verò apertè denuncio, nisi id primo quoque

Non satis est Pisarenensibus aquis fluxum restitui; sed necesse est sordes etiam eliminare.

tempore efficiatur, eò acerbius eadem mala sævitur, quò propius ad æquinoctium accedemus. Id tamen haud sat̃ fore arbitror, quanquam fluxus Vallati aquis restituatur, ut indè Pisaureñi cœlo salubritas redeat. Curandum etenim præterea censeo, ut viæ omnes, stabula, cloacæ, & siquæ sunt alia sæcibus, & cœno inquinata loca, mudentur penitùs, atque abstergantur; noctu tamen, clausisque domorum fenestris, atque ut, ubi in compitis, viisque immunditiæ diu immotæ jacuerunt, ignis ex fruticibus, lignisque resinosis, saltèm per triduum ardeat; sic enim, quicquid impuri, ac cœnosi reliquum fuerit, combustum extinguetur: dubitandi siquidem præbet ansam, impuram nunc ubique esse Pisauri Urbem, quippe in qua Germani milites cum pedites, tum equites superiori hyeme stativa habuerint.

Quæ in victus
ratione servanda
sint Pisauren-
sibus.

VI. Procurandum interea temporis, ut Populus optimo pane, tenui vino, bonis aquis, paucis ac maturis fructibus, salubribusque carnibus utatur: quamobrem Civium corpora pravis succis minùs obnoxia aëris inclementiæ magis obniti possint. Nam passim videmus, continentes, abstinentesque, etiam in vera peste, à communi labe immunes plerunque servari.

VII. Cæterùm, si quid certius, ac singulare rescivero, nova consilia novis rerum eventibus accommodabo.

Romæ IV. Kal. Julii M DCC IX.

C A P. V.

*Historia Pisauensis Epidemiæ ex literis Medici
illius Civitatis ad Auctorem datis
clariùs explicatur.*

INterea temporis Doctissimus D. Bartholomæus Traversarius, qui in facitanda Pisauri Medicina constanti fama celebrabatur, cùm accepisset Romæ vehementer desiderari historiam indolis, causarum, necnon methodi curativæ februm, quæ ea in Civitate grassabantur, dedit ad me epistolam, quam hic exscribere operæ pretium duxi; ille enim solus poterat de vero totius epidemiæ statu nos certiores facere, atque admonere.

ILLUSTRISSIMO, ET REVERENDISSIMO DOMINO
JOANNI MARIÆ LANCISIO
SANCTISSIMI PATRIS
C L E M E N T I S X I.
PONT. OPT. MAX.

Intimo Cubiculario, & Archiatro Meritissimo.

HORATIUS BARTHOLOMÆUS TRAVERSARIUS
Medicus Pisauensis Obsequentissimus.

S. P. D.

DAmnanda planè nunc videretur, Vir Præclarissime, nimia animi mei confidentia, cùm nobiliora tuæ Mentis ocia rumpens, epidemicam
De Nox. Palud. effl. Lib. 2. V v hujus

hujus Urbis constitutionem Tibi exponere aggredior : nisi illam alliceret humanior, sanctiorque tua indoles, quâ nihil avidius, nihil lubentius præstare soles, quàm aliorum morbos propulsare, valetudinem tueri, vitamque mortalibus prorogare; ut idcirco non inconsultò me facturum putem, si, quæ utiliora Pisaurensi Populo esse possunt, à Te, tanquam ab oraculo præcepta retulero, eaque in commune beneficium fideliter traducam.

Pisauri situs, &
soli natura.

II. Priusquam verò hujus epidemiæ historiam exponam, præscias, oportet, Vir Illustrissime, Pisaurum Urbem ad Adriatici Maris oram, non tam arte, quàm natura spectabilem, habere liberum solis ortum, partemque meridiei, arctè tamen quâ spectat Occidentem, & septentrionem collum serie cingi, atque protegi. Unde ejusdem atmosphæra tam marinis, quàm iis, quæ ab Austro veniunt, effluviis abunde saturatur, atque hinc hujus Urbis, ejusque agri olera, & fructus mirum in modum sapiunt, ac iis domorum parietes inficiuntur; immo aquæ etiam tartareis, falsisque corpusculis, quemadmodum in aquæductibus quotannis observatur, redundant.

Canalis, qui mediam Urbem secat aqua destitutus sordes abluere non potuit.

III. Accedit ad hæc fabrefactus canalis, mediam Urbem perlabens, qui tribus ab hinc annis solito aquæ penu destitutus, ineptus quoque evasit commisso muneri detergendi vicos, domosque à cujusvis generis sordibus, & præcipuè iis, quæ in latrinis, & in coriariorum officinis abunde collectæ, in eundem sequestrantur, ut & ipsæ tetrum expirantes odorem Incolas non minùs fastidio, quàm labe afficiant. Nec verò solus aquæ defectus, sed illius pariter excessus in Civium molestiam recidit; non rarò enim contingit, ut Isauri, Amnis aliàs

Non minùs nocet Pisaurensibus amnis inundatio, quàm bombyces ac quilibet.

aliàs amœnissimi, undas Mare turbatum respuat, atque repellat, quæ supra fluvii alveum excrescentes, humiliorem Urbis partem, & subterraneas cryptas inundant, multoque cœno complent: Canalis quoque pluvialibus aquis exundans extra mœnia in stagna quædam ab alluvionibus olim facta, dilutum cœnum immittit, quod ibidem diu stagnans, gravem expirat odorem. Ad hæc fœdum viarum lutum à pluviarum lapsu, & domorum cloacis coacervatum. Tandem fericorum plusquam trecenti furni per Urbem dispersi, in quibus bombycum vellera nentur, ac eorundem Aureliæ in lebetibus putrefactæ per calles, vicosque incautè nimis projiciuntur, inquinando etiam aëris causam præbuerunt.

IV. Culpanda insuper videtur ipsa soli ubertas, præcipuè in fructibus, qui præmaturè, & acervatim huc deferuntur, & ad ementium placitum venduntur. De pane venali quoque notandum remanet, eum scilicet aquâ prænarratæ conditionis, & aëre inquinato, tanquam instrumentis minùs aptis, confici, adeoque malam conditionem, & ipsum præ se ferre: quibus prælibatis, quæ tragicè facta sunt, clariùs nunc referre licebit.

Fructuum copia nonnihil etiam obfuit, & panis minùs laudabili aqua subactus.

V. Jucundissimæ igitur hujusce Civitatis tranquillitatem ab Augusto superioris anni quædam Castrensis febris interturbavit, quæ exinde vario symptomatum apparatu, varioque recurso pro ætatum, & anni temporum discrimine hucusque Pisauenses acriter divexavit. Et quanquam ab æstivo ejusdem anni solstitio ad Caniculares usque dies modò synocha, modò tertiana vel simplex, vel duplex benignioris moris, & felicioris exitus passim afflisset; tamen ante æquinoctium autumnale sub

Initium castren-tium febrium, earumque natura.

eadem larva perversam, malamque ostentavit naturam, ac latius est debacchata.

Eaundem febriū
symptomata.

VI. Hæc itaque febris, vel intermittens, vel continua per subingressum erat, ut modò synocham, modò simplicem extensam, vel duplicem tertianam initio repræsentaret; Primò autem invasionis paroxysmo, cui secundus, & quandoque etiam tertius respondebat, leves rigores, & extremorum refrigerationes præludebant; hosque calor non admodum acris cum frequenti, validoque pulsu, necnon urinarum parvo quidem, sed crudiusculo mictu excipiebat; donec quartus gravioribus stipatus symptomatis, puta proluxiori frigore, summâ patientis anxietate, & anhelitu, sinceris vomitibus succorum felleorum, croceo, vel viridi, & quandoque deteriore colore tinctorum, & similibus per alvum dejectionibus, ad choleram humidam propè accedentibus, latentem anguem detegeret; quibus superatis incommodis, & membrorum leni calore excalescentis pulsus humiles fiebant cum siti clamosa, linguaque arida, & aspera, puniceo-nigricantem colorem æmulante, ac lipothymia, & cardialgia, non minoris momenti mala ita urgere solebant, ut stertentes, ac penè aphonos redderent miseros, mortique vix non committerent.

Narrantur sym-
ptomata in febris
progressu.

VII. In progressu verò febris spasmodici manuum, pedumque motus, immò in aliquibus non modò clonica artuum, sed & cutis universæ vibrationes succrescebant; exanthemata livida, & parva collum, pectus, & dorsum obsidebant; & in vigore proportionalium insultuum deliria, & comatosi affectus affligebant. Quidam urinas sanis haud absimiles, alii turbidas, & rubicundas cum nulla, vel admodum crassa in fundo matulæ decumbente hypo-

hypostasi, excernebant; Nec signa vermium primis in viis latentium deerant, qui modò per superiora, modò per inferiora dejecti, persæpe latentem mali moris conjecturam firmabant: Parotidum quoque intumescentiæ in nonâ, undecimâ, vel decimaquartâ morbi die apparentes, quoties emplasticis, & maturantibus, vel crudo, ignitoque ferro tractarentur, ægrorum vitam in angustia redigebant. In portu verò res erat, si post saphenæ, vel salvatellæ incisionem, ac quotidianas frictiones manibus aliquo ad id comparato liquore illitis, affectæ parti resolventia, eaque spirituosa admoverentur. Hæc verò symptomata non omnia in omnibus, nec omnia simul invalescebant; sed pro temperamentorum, habituum, & ætatum diversitate plura, vel pauciora hunc, vel illum plùs minùs angebant.

Parotidum cura.

VIII. Ast Divina Providentia factum videtur, ut hæc centum satellitibus stipata furia, etsi manifestam contagionem redoleret, integras invadendo familias, attamen minis potius, quàm cladibus perterreret Pifaurense; cùm ex ter millibus sævâ hac lue pollutis vix centum è vita decesserint. Verùm, nì tantus deferbuisset æstus, tantæque residissent calamitates, recidivi, & valetudinarii Patientes parùm refectioni, certo certiùs periissent sub prægressæ hyemis rigoribus, ac insolitis algoribus, quorum vi æternæ quoque olivæ emortuæ sunt, & robustiora corpora febribus lymphaticis, rheumatismis, coryzis, & tussibus contumacioribus facta sunt obnoxia.

Eadem febres parum perniciosæ fuerunt.

IX. Hac rerum varietate jactati Cives nostri melioris conditionis dies sub plùs justo, & intempestivè calidiusculo Aprili numerabant, licèt nimis

Aprili mense & exacta hyeme jam in Urbe desæviera Epide-

dis-

mia: sed oppida
finitima invasit
constitutio Pleu-
ro-pneumonica.

Variolæ sub Ju-
nium mensem
exortæ.

Insequenti anno
recruduit Epide-
demia.

dispari sorte per finitima oppida Pleuro-pneumoni-
ca constitutio longè, latèque divagaretur, & ocys-
simè plurimorum vitas demeteret, quæ, nè ulte-
riùs in perniciem mortalium progrediretur, inter-
emptorum cadaverum viscera cultello Anatomico
scrutantur, morbique radice perspectâ de tutiori
opportuniorique methodo consulitur. Ast Junio
appellente subitaneum frigus, ac pluvia, nubila-
que tempestas exoritur, ex qua variolæ tenellulam
ætatem divexare cœperunt, & hucusque mitiùs
quidem, sed latè nimis grassantur.

X. Ita sanè cum puerili ætate agebatur, cum
de cætero fati prosperè eâ tempestate majores
natu respirassent; nisi interrupta epidemica fe-
bris cum solstitio æstivo nuper hoc anno recruidis-
set, ac in dies increbuisse, ut usque modo plus-
quam duo millia percussisset, licèt ex his (absit di-
cto invidia) vix septuaginta ultimum subierint
diem: & quamvis hæc febris nullo modo à supe-
riùs descripta differre videatur, tum quia eadem
servat invasionis tempora, & ordinem, tum etiam
quia iisdem fermè stipatur cardialgicis anxietati-
bus, vomitibus, alvi fluxibus; vermium exitu, dysen-
teriis, & quandoque tenesmis; nec desint pulsus
exiles, & frequentissimi, sitis inexplebilis, urinæ
crudiunculæ, vel sanis similes. Rursus adsunt peti-
culæ, parotides, aliaque superiorem comitari so-
lita; tamen aliquid notatu dignum, & singularius
exhibet, scilicet quod quamvis sub simplicis ter-
tianæ larvâ, & ipsa ludat, tamen paroxysmum quem-
que ad triginta horas, & ultra extendit, & sua pe-
culiaria incrementi, & declinationis tempora ni-
miùm protrahit.

XI. Aliud

XI. Aliud insuper, quod rem animadversione dignam continet, atque propterea minimè reticendum est, quòd inferior Civitatis pars, ea nimirum, quæ Carmelitarum Cœnobio, Foro pomario, & Flaminia viâ circumscribitur, maximè ab hac epidemiâ tentata fuerit, & tentetur, cùm cæteroqui superior, & eminentior Urbis pars transacto anno penitus ab epidemiâ immunis fuerit, & hoc anno parum infestetur.

Inferior Urbis pars Epidemia tentata fuit : superior immunis.

XII. Hæc sunt, quæ ad historiam spectant; superest tandem, ut pauca de methodo, & rursus pauca de remediis adhibitis differam. Porro, quoniam putabamus peregrina in aëre corpuscula sanguinis moleculis respirationis, salivæque beneficio commixta, earundem organicum, atque inorganicum motum perturbare, ac in glandulas mesenterii fermentationis ope majorem partem relegari, indeque cum præterlabentibus succis novas turbas inire, rursusque affixa miasmata in liquida majoris usus quasi circulo vitioso affundi, sicque semel inceptam turbationem continuare, omnem proinde paginam nos impleturos existimabamus, si absorbentia, & antifebrilia alexipharmacis admixta propinaremus; ideoque non sinè fructu in usu erant præsidia ex cortice Peruviano elicita, & in mixturas alexipharmacas redacta, quibus Sylviano more sæpius in die exhibitis etiam sales antifebriles crustaceis commixtos, & aquas omnes diaphoreticas, & alexipharmacas propinabamus.

Describuntur remedia, quæ usui fuerunt.

XIII. Ad avertendas verò Convalescentium recidivas, amaras, & antifebriles decoctiones suadebamus, atque Rhabarbari frustulum cum China contritum præscribebamus; ut pro urgentibus symptomatis paregorica, antidynterica, & vermes

ne-

necantia exhibebantur, & adhuc iterantur; venæque etiam, si opus fuisset, sectione deplebantur. Vescicantia pariter admota sunt, aliaque multa celebrantur, quæ tibi fusius referre supervacaneum censeo.

XIV. Hæc valetudinarius scribebam, quæ tamen acriori ingenii tui examini libenter subjicio. Tu interim ea castiga, oraculisque tuis lucem meæ afferre menti, & patientibus salutem, ut assoles, nè dedigneris, dum ego Nestoreos tibi annos deprecor. Vale.

Datum Pisauri hac die 28. Augusti 1709.

C A P. VI.

ALTERUM AUCTORIS CONSILIUM

In quo diligentius expenduntur causæ, & proponitur curatio Pisaurensis Epidemiæ.

Plurimum Reipublicæ conferunt, qui diuturno rerum usu edocti commentaria perscribunt

SÆpe ac magnopere dubitatum est à sapientibus Viris, contemplando nè, scribendoque; an verò agendo, ac multa diligenter navando major Reipublicæ utilitas afferatur. Scio, paucissimos inveniri, quos maximè Deus amat, qui simul utroque modo, otio nimirum, & negotio hominibus prodesse aut valeant, aut velint; atque ideo cæteris longè præstare, & apud genus humanum magis promereri, qui post diuturnum rerum usum Commentaria perscribunt, & posterorum memoriæ consignant. Nam suis illi animadversionibus non tantum amicis, & qui secum vivunt mortalibus, sed absentibus quoque, & futuris opitulantur. Hoc fanè

fanè præstitisse mihi visus est Doctissimus Bartholomæus Traversarius, qui vel inter ipsa experimenta, & assiduas Ægrorum curas, malamque propriam valetudinem stylo non pepercit, mihiq; argumentum præbuit sequentis consilii, quo sicuti tunc temporis ejus curandi methodum meis rationibus, atque exemplis plurimum confirmavi; ita minimè dubito, quin Cives Pisaurense, & illius, & mei memoriam in posterum sint retenturi, quippe qui tum veras redeuntium per ea tempora quotannis (quid? quod Ædiliū indiligentia fortè recursuras) apud eosdem epidemiarum causas deteximus, tum medendi modum pro viribus indicavimus.

II. Quod autem subjicio consilium, ipse ego ad D. Traversarium confestim perscripsi.

Viro Clarissimo Studiosissimoque

D. HORATIO BARTHOLOMÆO

TRAVERSARIO

Poliatro Pisaurense.

JO. MARIA LANCISIUS

S. P. D.

Vehementer laudo, proboque curam, ac sollicitudinem tuam; cū enim videris, castrenses febres epidemicè rursus hoc anno istic grassari, quanquam consiliis meis minimè egeas, ad me tamen scribis, tanquam ad Archiatrum Sanctissimi illius Principis, qui, pluribus quidem de causis, sed

Clementis XI.
Pont. Max. in Pi-
saurenſes benefi-
centia.

Aquarum libra-
tor Piſaurū miſ-
ſus, ut aquam
in canales dedu-
ceret.

eo potiffimū nomine, Piſaurenſibus beneficentiſ-
ſimus eſt habendus, quòd à præſentibus morborum
caſibus majorem noxæ partem providentiſſimè aver-
terit. Etenim Sapientiſſimus Pontifex, cū duos
circiter ante meſes reſciverit malignas iſtic febres
communiter vagari, conſeſtim juſſit, præcipuas
cauſas, curandique methodum à me quàm diligen-
tiſſimè veſtigari. Ego verò multarum jam Urbium
periculo doctus, admonitusque etiam prudentibus
obſervationibus excelsæ iſtius, ac Nobiliſſimæ Ma-
tronæ D. Juliæ Albanæ de Oliveriis digniſſimæ no-
ſtri Pontificis Amitæ, ſtatim ſuſpicatus fui, ſtagnan-
tes, corruptasque aquas unà cum viarum, cloaca-
rumque immunditiis in Urbe iſta, alioquin plano
in litore excitata, & vorticibus meridionalium ven-
torum objecta, labem aëris attuliſſe. Idcirco Prin-
cipis mandato non ſolū ipſe ego medicam conſul-
tationem vernaculo idiomate tunc temporis ſcripſi,
in qua ſummatim quidquid remediorum veſtris po-
pularibus tum cauſis, tum ægri tudinibus adhiberi
poſſet indicabam, verū etiam curavi, ut Ægidius
M. Bordonus inſignis aquarum librator Pontificio
ære iſtuc è veſtigio contenderet, ac reducendæ per
ſuos canales aquæ diligenter ſtuderet. Nunc verò
nihil mihi gratius tuis literis venit; declarant enim
maximum tuum in Piſaurenſes ſtudium conjunctum
cum pari in me benevolentia, atque humanitate.

II. Quanquam verò ingenioſa, pariterque vera
ſint, doctiſſime Poliater, quæ de origine iſtius epi-
demiæ meditaris: tamen cū videam abs Te judi-
cium quoque meum deſiderari, mihi quidem ita la-
borandum, nè quâ parte videar hanc de me fidu-
ciam ſtudioſiſſimi Viri feſelliſſe. Veniam igitur da-
bis, ſi paulò altiùs principia debacchantis iſtic fe-
bris

bris repetamus, atque experienciâ simul, ac ratione utentes, tutam viam sternamus iis, qui non ab effectis solùm, eventibusque; sed à causis, ac principiis naturas morborum rimari consueverunt.

III. Constat in primis historicâ fide, Pisaurum inter Urbes infamis aëris olim connumeratum fuisse, quod non tantùm Catulli, qui eam *moribundam hominum sedem* appellat; sed etiam [a] Leandri Alberti testimonio probatur: qui totius Italiæ Urbes enumerans, cùm ad Pisaurum pervenit, candidè fatetur non multos ibidem ad ætatem quinquaginta annorum pertingere. Hanc verò cœli inclementiam quibusdam circa Urbem istam collectis paludibus inductam fuisse non solùm legimus apud Jo: Colle, sed accepimus quoque à Viro gravissimo Michaelè Angelo de Paulis, patritio, & Medico olim Pisaurense, nunc verò Pontificiæ Aulæ in Urbe Physico, & Protomedico Generali; quàm postea Civitatem beneficio Serenissimorum Urbini Ducum exiccatis lacunis, perductâque per canalem ad abluendam Urbem perenni aquâ, ab omni ferè damnati aëris censurâ vindicatam fuisse, firma traditio est.

Pisaurum olim inter urbes infamis aëris numerabatur.

[a] *Descript. Ital. de Pisaur. pag. 292.*

IV. Deinde narras, Vir ornatissime, tribus potissimùm ab hinc annis, æstivo præsertim tempore istic defecisse fluxum ejusdem aquæ, quæ ab Isauro deducta per descriptum canalem humiliores Pisauri regiones excurrit, omnesque sordes, eò per multas cloacas confluentes, abstergere, atque abripere solet. Unde ferventibus æstibus fundum ejusdem rivi, quo [b] coria etiam aliaque cadaverosa corpora dejecta cernuntur, cœnosum planè, ac graveolens redditum est. Huic rursus infortunio duo alia accessisse perscribis, orta nimirum ex facili al-

Pisaurense Epidemiæ causæ in compendium reductæ.

[b] *Nota hic, quod olim Romæ nè aër pestilens redderetur, vetitum erat, projicere in viam coria, aliasque*

sordes. Dist. lib. 3. in fin. ff. de via. publ. ibi: Non permittant ster- cora projicere, neq; morticina, neque coria jacere, quod Ripa postmodum inculcavit lib. de peste, ubi agit de præservatione contra pest. 2. p.

[c] Vide fuscagiatum hoc argumentum à Castillo de Bovadilla in suo opere hispani idiomatis De la Limpieza de las calles pag. 154.

Periculum imminens Pisauro, nisi Pont. Max. superpetias tulisset.

[d] Vide Petrum à Castro in comm. de peste tit. de præservatione. monit. 7. ubi ad præcavendam pestilentiam monet, ut Urbes purgentur omnibus immunditiis, ac præsertim aquis ex bombyce computrescentibus.

De morbi nomine non admodum laborandum, res ipsa inquirenda est.

luvione istius amnis, qui, non tantum ex inferna civitatis parte, subterraneas multarum Ædium cellas implevit, sed paludes quasdam propè mœnia, ac versum mare, nondum exiccatas, reliquit. Cognoscimus insuper tuis ex literis, vias ferè omnes non [c] cœno solum turpes, & immundissimas ad spectu, sed quasi pestilentes evasisse teterrimo corruptarum aquarum odore, illarum præsertim, quæ ab extracto, netoque serico cum [d] bombycibus computrescunt.

V. An non deducendum modò videtur, Pisaurum, florentissimam alioqui nostro ævo Italiæ Urbem, paulatim ad antiquam, vitiatique aëris luem iisdem stagnantium aquarum de causis tacitè recasuram; nisi Divino propemodum consilio Sanctissimus CLEMENS XI. inter tot tantosque Sacri Regiminis labores, ac sollicitudines, vestræ curam civitatis amantissimè suscepisset?

VI. Sed quid hæc confector, & colligo, quasi verò brevi, ac jejuna oratione complecti possim, quæ Pisaurensis Magistratus, nè qua intercipiat oblivio, tum in publica Acta mittenda, tum incidenda in ære cogitabit? Ad ea nunc venio, quæ ad sapientem Medicum pertinent; scilicet ad rimandam naturam, causamque febrium communiter istic sævientium.

VII. Ad ideam porrò istarum febrium quod spectat, non admodum laboramus, castrenses nè, perniciosæ, an pestilentes vocari debeant, quippe qui de nominibus minimè solliciti in res ipsas inquirimus. Illud utique, quod te non præterit, maxime advertendum arbitramur, nimirum febres istas verminosas, ac sæpe mortiferas esse, contagione in assidentes migrare, atque in omnibus plus minùs similes observari.

VIII. Quo.

VIII. Quoniam verò communes, similesque febres communibus, similibusque causis inducuntur; profectò principalis causa in aërem, noxiis immunditiarum, palustriumque aquarum effluviis inquinatum, referenda esse mihi videtur. Non enim

In aërem præcipua epidemix causa confertur.

ulla res plebejos æquè, divites, ac nobiles afficit, præter aërem, quem divinus Causa [e] Spiritum appellat, atque reum patratae ubivis epidemix per hæc verba convincit: *Communis febris propterea,*

[e] Lib. de flatu n. 8.

omnibus accidit, quòd eundem spiritum omnes attrahunt, fitque, ut simili corpori similes spiritus, similiter permixti, similes gignant febres; quam sententiam repetit ad exclusionem Diætæ lib. de [f] nat. homin.

[f] Num. 18.

IX. Neque fanè inficias imus, venalem panem, graveolenti aqua conglutinatum, fructusque pravos, qui in foris istis prostant (ut sulphur ignem) communem febrem apud inopes potissimum proritavisse. Solent enim hæc multorum quoque vermium ovula in corpus nostrum ingerere. Sed hæc inter principes vestrorum malorum causas minimè recensenda putamus. Etenim isthæc epidemia non in omnes æqualiter Pisauri habitatores, sed rariùs in Cives illos, qui superiorem partem, quàm qui inferiorem incolunt, vagata est: quanquam pauperes eodem pane, iisdemque fructibus ubique, & universè vescantur. Accedit, quod popularis morbus, non solum sævit in eos, qui duriter victitant, sed etiam in Patritios, qui in omni rerum ubertate viventes, optimo probabiliter pane uti solent, quos inter duos, alterum ex Oliveria, alterum ex Ardizia familia, amicos utpote nostros, è vivis istic ereptos graviter in præsentia dolemus.

Quo pacto panis & fructus eandem augeant.

X. Similiter Austri, licèt noxia interdum morborum semina crebriori flamine aliunde soleant con-

Quandonam Austri pestilentes sint.

vehere

[g] 3. aphor. 5.

vehere (quod vestra ab epidemia non alienum cen-
seo) plerunque tamen , cùm solo impetu flant ,
visum tantummodo , atque auditum hebetant , cæ-
teraque exigua mala hominibus afferunt , quæ in-
aph. recensuit [g] Hipocrates ; non verò hujus gene-
ris febres inducunt , nisi cùm stagnantes aquas ,
morticina corpora , aliasque immunditias alicubi
invenerint , quibus se se immiscent , iisque copiâ ,
quam comportant salium , ac sulphuris , ad putro-
rem materiam addunt , motumque impertiuntur .
Palustres igitur aquæ cum tot , tantisque sordibus ,
quæ infernam potissimùm Pisauri partem (præsen-
tis epidemiæ theatrum) occupant , veræ ac princi-
pales causæ aërii istius inquinamenti erunt asse-
rendæ .

[h] *M. Varro de
Re Rustic. lib. 1.
cap. 12. Columel-
la de re rustic. lib.
1. cap. 5. Palla-
dius de re rustic.
lib. 1. cap. 7. Vi-
truvius lib. 5. Ar-
chitect. cap. 3.*

XI. At enim verò nec novum , nec rarum est
calidis præfertim tempestatibus malignos halitus ex
palustribus aquis in hominum perniciem jugiter ef-
fluere ; cùm nihil apud Priscos Auctores [h] fre-
quentiùs occurrat , quàm monitum , nè quis juxta
paludes vel ferat , vel ædificet .

XII. Sed hæc vulgatiore fortè tibi videbuntur ,
quàm , ut mereri possint longiori dissertatione tra-
ctari . Sedulò igitur nonnulla tecum agitabo , quæ
cæcutiens vulgus non videt . Tria verò hujus ge-
neris maximè utilia arbitramur inquirentibus ratio-
nes malorum , quæ è noxiis paludum effluviis pro-
ficiscuntur .

Tria quæ potissi-
mum inquirenda
sunt in castrensi-
bus febribus .

XIII. Primò cujus nam indolis ac mixtionis sint
effluvia , quæ ex aquis stagnantibus , aliisque cor-
poribus simul corruptis æstate potissimùm partim as-
surgunt , partim urgentur in aërem ?

XIV. Secundò qua viâ ejusmodi particulæ in-
accolarum corpora influant , ac penetrent ?

XV. Tan-

XV. Tandem quomodo castrenses febres unà cum tot tantisque symptomatibus inducant?

XVI. Non est dubium (ut à Priori ordiamur quæsito) accedente propius ad nostrum hemisphærium sole, suisque radiis validius nos verberante, Duo genera effluvia sunt: corruptis aquis exiliunt, unum inorganicum, alterum organicum. cœnoscas aquas intestino motu agitatum iri, multaque iis permixta corpora ad putrescendum, aut ad vitam proferendam propensa, submoveri, effluviaque de se emittere mixtiformia, quorum pauci naturam, ac discrimina noverint. Enimvero experimento nobis constat, à palustribus, aliisque ex aqueo-humido corruptis corporibus, duo præ cæteris exhalationum genera, per vim solaris ignis, ac ventorum in circumfusum aërem efferri. Alterum quidem est congeries inorganicarum, atque inanimatarum particularum impuri sulphuris, saliumque lixivio-acrium, ac volatilium, aliarumque exoticarum, quæ aqueis halitibus crassè obvolutæ ingratum etiam naribus empyreuma propinant. Alterum verò effluviorum genus constat multitudine vermiculorum, atque ovulorum, quæ animatum quasi agmen instruunt in aëre, de quibus fusè egimus lib. I. part. I. cap. 16. & sequen.

XVII. Hujusmodi autem insecta, eorumque semina, tametsi nonnullis ex recentioribus propè lateant, in acutos tamen Priscorum oculos evidenter incurrisse testes sunt [i] M. Varro, & [k] Columella, qui vicinam paludem æstivis caloribus, idcirco noxiam arbitrati fuerunt, quòd indè *vermium examina, infestis aculeis armata, in proximos habitantes insiliant, cacosque morbos* (nempe difficilis tum cognitionis, tum curationis) producant.

XVIII. De viis equidem, per quas aër utroque effluviorum genere inquinatus in humana corpora pene-
cant.

Duo genera effluvia sunt: corruptis aquis exiliunt, unum inorganicum, alterum organicum.

Veteres animata effluvia è vermiculis agnoverunt.

[i k] Locis supracitatis.

Quibus viis hæc effluvia in humanum corpus subeant.

penetrat, pauca nunc apud Te Doctissimum Virum arbitror suffectura, utpote cui satis innotuerit ex Hipocratis libris, sed magis adhuc ex viventium Anatome, quatuor præcipuè meatus in nos aërem ingerere; primò cutis [l] spiracula; deinde quæ ex naribus auribusque intrà [m] cranium dehiscunt foramina; tertio nares, atque os in pulmones [n] usque continua; postremò ex iisdem ostiis per pharyngem, sive [o] œsophagum, in ventriculum, & intestina apertum tubum.

[l] *Hipocrates 6. Epid. sect. 6. carnes dixit attractrices etiam extrinsecus.*

[m] *De Morbo sacro n. 17. cerebrum aëris primum interpretem vocat.*

[n] *De flatibus n. 6. agit de aëre per pulmones admissos, & sparsum alibi.*

[o] *Loco cit. n. 9. verba facit de aëre, qui cum cibis & potibus in stomachum descendit. Inorganica effluvia per omnes corporis meatus, organica per os & œsophagum ingrediuntur.*

XIX. Porro ejusmodi meatus, si nihil obstiterit, sordido aëri obstructi esse non possunt, qui salubri semper patefcunt. Illud tantummodo, me judice, in dubium venit, an omnes hujusmodi viæ reclusæ sint omnibus aëris inquinamentis. Ego enim in eam sententiam adducor, ut credam, inorganica, atque inanima paludum effluvia per singulos corporis hiatus, si nullum adsit impedimentum subrepere posse; secus atque organica per œsophagum duntaxat in ventriculum, atque intestina cum cibis, saliva, & potibus descendere, vel saltem non nisi iis in locis aptum nidum fovendis nutriendisque lumbricis invenire. Nam hujusmodi vermes, quemadmodum ab Ægris, qui à castrensis febribus correpti sunt, plerunque per vomitum, ac per secessum deturbantur; ita semper eorum in cadaveribus non magni solum, sed adeò parvi, ut vix cerni possint, in ventriculo, etià, atque intestinis confertissimi deprehenduntur.

Quo pacto ex his effluviis febres oriantur.

XX. Tandem quomodo hujusmodi effluvia castrenses febres tot tantisque symptomatibus stipatas inducant, facillimum erit summatim cognoscere, si spectemus foedam istam sordium, ac vermium in aëre societatem eos graves, & periculosos morbos nostris in corporibus conjungere, quos discretos,

ac

ac separatos modò à solis vermibus, modò à nudo, inanimique pravorum humorum apparatu passim produci animadvertimus.

XXI. Sed rogo nunc, Vir optime, animum intendas, ut distinctè ac particulatim cognoscas, palustria inquinamenta adversari partibus penè omnibus humanæ machinæ, non solum fluidis, salivæ

Palustria inquinamenta non fluidis solum sed solidis etiã partibus nocent.

primùm, deinde fermentis primæ digestionis, mox chylo, lymphæ, ac sanguini, tandemque succo nerveo: verùm etiam solidis membris, quæ majoris usus dicuntur, ac potissimùm ventriculo, & intestinis; cordi, & appensis sanguiferis; necnon cerebro, ac nervis ipsis. Nam in febribus, quas ejusmodi atmosphæræ labes gignit, ab ore usque ad peripheriam corporis tam liquida, quàm solida afficiuntur ac labefactantur; ut nulli dubium esse possit, quin æstivo tempore, ubi palus ac cœnosa tellus proxima est, incolarum corporibus paulatim noxa inducatur in fluidis quidem per turbationem motus, & mixtionis, cui mox multarum particularum coagulatio, multarum fusio, ac demum utrarumque corruptio, ut vocant, coniungitur; in solidis verò propter fibrarum, villorum, vasorum, oscillorumque irritationes, spasmos, ac erosiones, à quibus, si tandem aut valida obstructio, aut pertinax compressio, aut immedicabilis necrosis inducatur, Ægrotantes decedunt. Nos enim, cùm singula hæc peculiari libro rimati simus, nostrâ hoc tempore referre maximè putamus, ut, si quid Tu meliùs fueris philosophatus, nobis, Vir doctissime, commentaria in lucem daturis uberiori fœnore suggeras.

XXII. Verùm de iis hucusque plus fortè, quàm simplicis epistolæ, vel consultationis ratio postulat.

Quare Pisauri epidemica febris mitior fuerit.

De Nox. Palud. effl. Lib. 2.

Y y

Nunc

Nunc quid de harum febrium prognosi, ac medelâ dicendum paucis accipe. Miramur profectò, castrensem febrem mitiùs vobiscum egisse, quàm apud nos, aliosque consueverit. Nam plerunque, ubi pedem figit, in magnam partem eorum, quos corripit, stragem exercet. Hunc autem felicem præ aliis vestræ epidemiæ exitum duabus potissimum deberi causis sum arbitratus, quarum altera ab Adriatici litoris ingenio pendere mihi videtur, utpote quod exoticorum salium venis minùs fortè, quàm Tyrrhenum ferax, resides, ac putrescentes aquas non adeò veneficâ mixtione (unde extremam illam lædendi vim utraque effluviolorum genera accipiunt) imbuit, inficitque. Alteram verò petendam censemus à prudenti, tutaque methodo, quâ vos ægris vestris mederi hætenus studuistis; dici enim vix potest, quantum hujusmodi ægrotantes à turbata, tumultuosâque magnorum remediorum administratione vexentur, franganturque eorum vires, sinè quibus nulla unquam spes salutis affulget.

Cur primùm tertianæ benignæ, deinde pestilentes ac perniciosæ, & postmodum chronicæ febres exortæ sint.

XXIII. Nec sanè mirum alicui videri debet, per æstatis initia, erumpente primùm cœnosis palustribusque è locis crudo solùm, ac sinè vermibus phlegmate, tertianas vel simplices, vel duplices, utrasque tamen benignas, istic exortas fuisse; mox verò ingravescente æstu, magisque fermentatis for-
dibus, deterioribusque idcirco sursum elatis effluviis, ac potissimum insectorum phalangibus, perniciosas omnino, ac pestilentes ortum habuisse, quæ quidem, ut iisdem assiduè valentibus, ascendentibusque exhalationibus ad medium usque autumnum, nihil elapso apud vos anno remittentibus symptomatibus, protractæ sunt; ita certè ubique locorum, quò celerius post æquinoctium copiosi-
im-

imbres cadunt, ventique ab australibus in septentrionales commutati brumam inducunt, eò citiùs mitescere, atque in chronicos ideo facilè converti solent; quia aëris labes (elutâ coeni pernicie, occisisque vermibus) simplicem lentorem induit, qui nostris liquidis nudas compedes injicit, quibus pertinaces obstructions chronicorum malorum radices facilè cumulantur.

XXIV. At verò quid longiùs eatecum commoro, quæ diuturni doloris causæ fuerunt? Tibi potiùs atque Universo Pisaurenfi populo magnopere lætor, quippe cui PONTIFEX, verè CLEMENS, ita, dum hæc scribo, opportunè providit, ut primum jusserit vindicari à putore panem; deinde, nullis aut consiliis, aut sumptibus parcens, per Civitatis canalem juges aquas reduci, quæ sordes omnes, atque immunditias viarum, & cloacarum, illuc confluentium, brevè absterferint, & vel ante æquinoctium, quod mirandum erit, communem morbum demerferint ac suffocaverint. Nec dubito, quin, dum ipse Pisauro vehementer gratulor, Pisaurense etiam in spem certissimam possim adducere, fore, ut per summum CLEMENTIS XI. beneficium, mutato inferiùs extra mœnia alveo torrentis, qui sæpe superbit, atque in Urbem exundat; exiccatis juxta maris litus stagnis, elevatoque Isauri ad portum aggere, per quem facilis in vicinos campos ejusdem fluminis alluvio contingit, posthac perpetuâ cœli salubritate sint gavisuri.

XXV. De curatione verò istarum febrium potestremo loco dicturus sanè duplicem, præservativam nempe, & curativam expendendam suscipere, nisi de prioris methodo, te planè silente, nos aliàs fuisse differuissemus. Posterioris itaque rationes facilè

Pontificis diligentia jugis aqua reducta, sordes ablutæ, panis melior factus; unde morbus ante æquinoctium desit.

Divisio methodi therapeuticae pro tertianis benignis, deinde pestilētibus, potestremo quartanis & chronicis.

assequemur, si trifariam secundum triplicem malorum, quæ hisce in casibus contingunt, indolem dividerimus. Etenim, cum hujusmodi epidemici morbi, ut supra tetigimus, se prodere soleant, primo loco specie febrium tertianarum, ut ajunt, benignarum, circa æstatis initia (neque enim synocharum meminisse oportet, quippe quas natura tempore, ac diætâ appositè curat) secundo medio æstu, ac principio autumnii, castrensi, ac pestilenti; Tandem sub autumnii finem, ac per totam quandoque hyemem chronicarum, earumque in quartanas, ac dysenterias maximè desinentium; nemo certè eadem methodo universos morbos tractabit, cum non eadem omnium, sed diversa singulorum sit causa.

Curatio tertianarum febrium.

XXVI. Et quidem benignis tertianis compendio non minùs, quàm feliciter medebimur, si animo perpendamus, eorundem fermentum communi fluidorum massæ nondum esse permixtum, nec malignis adhuc verinibus sociatum; sed ab hypochondriis in sanguinem, & nervos certis dierum horis traduci. Hoc itaque fermentum partim à primis viis extra corpus suaviter derivandum erit, partim specificis ita corrigendum, nè turbas deinceps in sanguiferis concitet. Utramque verò paginam, ut puto, implebimus, si, posthabitâ omni missione sanguinis, quæ plerunque istiusmodi febres continuas, ac interdum mali etiam moris reddit, blandum leniens, scilicet Aquam, vulgò Angelicam, aut Electuarium lenitivum cum sale tartari fixo, & oc.canc.præp. ante tertium diem, si fieri potest, Ægrotis nostris propinaverimus. Deinde, nè fermentum febrile multiplicetur, ipsomet purgationis diè, ubi advesperascere incipit, utamur pulveris Chinæ chinæ

chinæ scrup. 2. cū scrup. 1. conf. de Alchermes, eāque postea chinam ter singulis diebus usque ad duodecimum, vel decimum quartum diem repetamus; eo tamen consilio, ut bis in hebdomade rhabarbari electi drach. 1. vel saltē scrup. 2. semper eidē chinæ admisceantur. Hanc vero mixtionem rhabarbari cū china ipse ego apud Italos xx. circiter ab hinc annis primus faustam, prosperamque hisce in casibus expertus fui, felicemque exitum cum aliis per epistolas communicavi. Cū enim tunc temporis cogitarem, unde nam febris, quæ exhibito ex veteri consuetudine Peruviano cortice extincta quidem visa fuerat, interdum dulci, acidove propinato medicamine, tam facilē caput efferret, ægrofque, pejus interdum reversa, quā primo incurfu tractaret; subiit profectō animum, posse usum folius chinæ chinæ, nullo interjecto purgante, vivum ignem doloso cineri supponere; posse itidem acidum, aut dulce pharmacum amaræ vim chinæ admodum infringere, ac labefactare; quare fermentum utroque modo nervos suos rursus intenderet. Itaque per id temporis nos optimē de nostris ægrotis merituros putavimus, si conjungendo chinam cum rhabarbaro à præstantissimo, quale ipsa china est, medicamento omnem censuram tolleremus; & quidem voti compotes facti fuimus. Rhabarbarum enim quatenus est amarum, amarum hujus febrifugi vim non solum non infringit, sed auget; quatenus verò benignē abstergit, & purgat, opponitur austeræ ejusdem chinæ virtuti, propter quam minimo negotio glandularum oscilla coarctantur, intusque febrile fermentum non rarò concludunt, ac retinent. Rhabarbarum contra ex glandulis, quæ suis excretoriis canalibus in stomachi,

China china rhabarbaro mixta, utilior evadit.

Ejus inventi ratio redditur.

Qui ab ejusmodi febribus usu chinæ convaluerit à dulcibus & acidis per 40. dies cavere debent.

chi, intestinorumque cavitates hiant, sepulta, ac denuo pullulatura febrium semina facilius eruit, delet, & fugat. Itaque hujusmodi Ægri, nè recidivas incurrant, oportet, ut diligenter caveant à dulcibus, & acidis tam in potu, quam in cibo per quadraginta saltè dies: frustra siquidem amaris adversus acida pugnatum esset, si, novis infusis acidis, eorundem vis, atque potentia denuo excitaretur.

Curatio febrium castrensiarum.

XXVII. Sed, in multo jam difficiliorem Castrensiarum febrium curandi rationem descendentes, apertè fatemur, nihil Tibi, Vir optime, opus esse, ut consilia à nobis exquiras, utpote qui rem hanc, vertente iterum anno, tam prudenter, ac feliciter istic gesseris. Nos igitur argumentum per summa tantùm capita tecum agitabimus, tum nè noctuas (ut in adagio est) Athenas feramus, tum nè crambem, quam semel in libris nostris coximus, modò cum nausea recoquamus.

Consilium tutæ medicamina adhibendi, ac dubia fugiendi.

XXVIII. At enim verò illud nunquam satè admonendum inculcandumque arbitramur, cum ægris ita agendum esse, ut nihil eorum, quæ tuta, ac necessaria sunt, omittamus; nihil secus, quod dubium, periculosumque sit, admittamus, salutaris illius moniti perpetuò memores, quo divinus [p] Senex Medicos non multa, sed opportuna facientes voluit laudandos. Atque hinc sæpe mecum æstimavi, quantò plures ex ea hominum multitudine, quæ cæteroqui gravibus à morbis vindicari potuisset, anceps remedium occiderit, quàm ipsa temeritas servaverit; versâ verò vice quàm multos à medicis quasi desperatos sola natura aut lenibus adhibitis pharmacis, aut secretis duntaxat suis conatibus statim, aut sensim juverit; etiam cum agyrta per

[p] 1. aphor. 1.

per cuniculos [q] ad ægroti cubiculum penetraverit. Etenim quilibet circumforaneus, si solers fuerit, nil præter verba, aut non entia chymica (fortes suas ab ipso casu fraudulenter expectans) vendere consuevit. Natura enim, si blandis ac tempestivis medicamentis juvetur, propriis quæ fluidorum, quæ solidorum viribus deleterias particulas validè subigit, easque per cutis spiracula, per cæterarum glandularum filtra, & quod in malignis morbis frequenter accidit, non tantum per obvias, & consuetas, quantum per novas quoque vias, scilicet per abscessus, ac decubitus, cujuscumque sunt parotides, tubercula, vesicantium ulcera, cum levamine pellit, atque extrudit. Idcirco ipse ego, si quando vehementer ægrotarem, præclaram mihi fortunam putarem obtigisse, si in Medici manus inciderem, docti quidem, sed cautioris; omnia nimirum, nè graviter erraret, maturè circumspicientis: contra verò magnam arbitrarer, maloque ipso fortè deterius infortunium ab eo Clinico curari, qui (proh dolor!) scientiam, atque industriam Artis credi vellet, nunquam à medicamentis feriari, seu, quod idem est, assiduum, & perenne bellum naturæ non indicare solum sed facere.

XXIX. Ad curationem igitur castrensiū febrium, quòd attinet; quanquam fateor, illam, quam Tu Vir Clarissime, apud Pisauenses instituisti, hoc maximè probandam esse, quod pauci ex tuis ægrotantibus è vivis sublatis fuerint, nihilominus tamen neque molestum, neque inutile Tibi futurum censem, si, dum tuam laudibus prosequimur, nostram non absimilem methodum flagitanti tibi libenter deprompserimus. Licet verò probè sciam, mendendi rationem non eandem ubique locorum, eodem

[q] Vide Ramazzinum Constit. epidem. an. 1690. n. 13. ubi narrat à se observatum, citius, ac tutius restitutos agros, qui soli naturæ universum salutis negotium commiserunt.

Naturæ vires ad morbi semina expellenda.

Non eadem ubique locorum remedia usurpanda.

[r] In proœm. l. i.

dem quantumvis in morbo, esse debere: *differre* namque pro natura regionum genera Medicina, scripsit [r] Celsus, ut aliud opus sit Romæ, aliud in Ægypto, aliud in Gallia: me tamen non latet, eum optimum esse Medicum, qui à certis, atque exploratis signis sua cuique præsidia petit, eaque ad singulos ægros sapienter accommodat. Multum enim interest, ut Hippocrates primus fassus est, *inter corpus & corpus, inter naturam & naturam*.

Principio febris abstergendū est aërium inquinamentum.

XXX. In primis autem Nauclerus Medicus, ut Hippocraticâ phrasi utamur, hujus tam procellosæ vim febris deflexurus ad Ægroti lectum, tanquam ad clavum sinè pyxide certè sederet, nisi animo præciperet quid sibi secundum veras indicationes agendum esset. Indicationes verò generatim sumptæ non sunt eædem, neque in omni ægro, neque in omni ægrotationis tempore: etenim principio hujusce febris id propositum esse videtur, quàm citissimè, primo scilicet die, si fieri potest, vel saltèm secundo, suaviter abstergendi ab hypochondriis partem aërii inquinamenti, quod tam in vasa traduci, quàm morâ ipsâ (urget enim vermium seminarium) multiplicari, ac deterius fieri solet; cavendo semper ab acribus. Mox verò quidquid reliquum est morbidi fermenti, quod tum à chylo, & lympa in sanguinem, tum per recensitas cranii vias in cerebrum, ac per pulmonum, & galaxiæ semitas exceptum fuit, partim corrigendi, solvendi, ac volatilizandi, partim etiam aliò derivandi ad loca tamen minoris usus, nè in membra majoris lethaliter decumbat.

Si morbus in statu sit, revulsis pravis humoribus à partibus

XXXI. Quòd si autem accidat, ut Medicus non nisi in statu morbi ægrum suum possit invisere; tunc certè prudenter se geret, si, cicuratis, quantum in se

se fuerit, symptomatibus, ac revulsis à partibus majoris usus pravis humoribus, ipsi naturæ cardiacis, & specificis subveniat.

majoris usus, cardiaci, & specifici adhibenda.

XXXII. Celebre est monitum Hippocratis, quod in utrumque, opportunum scilicet, vel ferum visitationis tempus admissum quadrare videtur. *Ægros*, [s] inquit, *considerare oportet statim in constitutionis morborum principio, qua re opus habeant, & quales sint, ut pharmaco purgentur, aut ut aliud quid, quodcunque tandem volueris, exhibeas. Si verò omisso principio, ad finem jam vergente morbo exhibueris, in desperato jam corpore forte quiddam præbere veritus, periculum est, nè magis delinquas, quàm successum consequaris.*

Hippocratis sententia in eam re. [s] Hip. de affect. c. 2.

XXXIII. Itaque si primo, vel secundo die ad ægros accersamur, tunc quidem, quum turgens pravorum humorum colluvies occurrat in primis viis (rarò autem non occurrit) nec dum latè fermentata sint ipsius aëris purgamenta, vermiumque semina subsideant, profectò juvabit blandum emeticum, aut laxativum; emeticum certè, si ægrotus à coena gravis, & facilis ad vomitum surrexerit. Hoc in robustioribus ex Tartaro etiam, vel vino emetico parari poterit: securius tamen in debilioribus concinnabitur ex olei amygdal. dulcium recter tracti unc. 4., & aquæ theriacalis unc. 2. cum jure pingui tepido. Quod si Ægrotus minùs ad vomendum sit proclivis, tunc simplex laxativum ex drach. 4. elect. lenit. (quod non video, cur blandum alioqui medicamentum, insignis quidam Author criminetur) cum drach. 3. pulp. tamarind. nec non pulv. corallinæ, semin. fanton. & oculorum cancrorum ana scrup. 1. ad omnem denique cautionem malaxatâ mixturâ cum ol. amygd. rec. Tem-

Primò igitur blandum emeticum, aut laxativum proderit.

Emetici formulæ.

Cathartici formula.

Quid conferat
initio lene ca-
tharticum.

pestiva enim alvinarum sordium subductio hisce in casibus saluberrima est, non solum quia partem detrahit maligni fermenti cum aëre, cibo, ac potu nuper ingesti; quod si statim, non removeatur, evadit deterius, atque in vasa transductum, longè magis est nociturum; verum etiam quia præcavere potest lethalem diarrhoeam ex commixtione earundem sordium cum vermibus, ac multiplicibus massæ sanguineæ particulis oriri consuetam; quæ sanguinis partes circa febris augmentum symptomaticè solvi, fundique solent. Unde providentissimè Pet. à Castro suos per hæc verba discipulos admonebat: *Obstate principiis secundum exigentiam, ante quartam evacuate: sic quanquam in progressu morbi eveniant symptomata, mitiora erunt, ac superatu facilia.*

[t] De feb. malig.
sect. 9. n. 22.

Si post quartam
diem ægrotus in-
visatur non nisi
clysteribus erit
locus.

XXXIV. Secus autem si post quartam diem ad ægrotum accesseris, solis clysteribus utendum tibi esse suadebit adaucta jam in humoribus fermentatio, per quam liquida secundaria copiosius compinguntur, & abscedunt à sanguine, ac plerunque per intestina symptomatico motu funduntur; quem sanè motum tantum abest, ut promovere oporteat, ut potiùs impetu reflexo per diaphoretica, paregorica, ac subadstringentia à centro ad circumferentiam plerumque temperare conducat, atque compescere.

Quid de phle-
botomia sentien-
dum.

XXXV. Dubitatio est, ac non levis inter Medicos controversia utrum vena sub initium hujus morbi scindenda sit. Equidem cum hìc agamus de pestilentibus febribus ab extrinseco aëreo principio conceptis, rarò sanguinem, ac non sinè magna cum præmeditatione phlebotomiâ movendum esse arbitror; quia scilicet causa introrsum magis, at-
que

que ad præcordia ducitur : propterea experientis edoctus scripsit [u] Fracastorius, plerisque, quibus sua ætate in ejusmodi febribus detractus fuit sanguis, paulò post aut obiisse, aut in deterius lapsos. Quid verò progressu morbi, aut de cucurbitulis scarificatis, aut de jugularium venarum sectione statuendum sit, proximè dicemus.

[u] *Lib. 3. de Morb. contag. c. 5.*

XXXVI. Utique solers Clinicus, tam scilicet initio morbi, quàm in augmento advocatus ad febrifuga diaphoretica, & vermicidia (novo sit verbo venia) animum statim convertere debet. Hæc autem aptè conflantur ex drach. 2. chin. ch. gut. 6. ol. matth. & gr. 1. camphoræ, bis etiam in die repetendis : illud siquidem Medici perpetuò spectare debent, cuique morbo, præsertim populariter vaganti, applicare specifica ; quæ, cum simplicia non semper naturâ, vel usu occurrant, suo Marte diuturnâ, sedulaque praxi subactus compinget, & conglutinabit. In febribus verò à malignis paludum effluviis, ac potissimum in iis, quæ tertianæ perniciosæ typum, modumque servant (servant verò plerumque) nihil certius, aptiusque alexipharmacum, post blandam primarum viarum lenitionem, à nobis Romæ inventum, deprehensumque est, præfatâ mîstione corticis chinæ, atque olei Matthioli, quæ, dum cætera medicamenta pravorum humorum copiam diminuunt, aut quaquaversum expellunt, ipsa deleteriam, ac veneficam vim corrigit, [x] vermesque potissimum enecat.

Febrifugi, & anthelmintici formulæ.

XXXVII. Et quoniam aëris inquinamenta præcipiti motu etiam propter copiam sæpe sæpius feruntur in partes majoris usus, ibique irritatione, & concretione firmiùs hærent, idcirco quàm ocysimè adhibenda sunt vesicantia tum cruribus, & brachiis, tum etiam

[x] *Proficua chinam ad vermes necandos expertus etiam fuit Ramazzinus in suis constitutionibus anni 1690. n. 49. Deinde ad vesicantia progrediendum. Eorum efficacia.*

cervici, præsertim si ægri sopore graventur. Dicitur enim vix potest, quanta sit hisce in casibus utilitas, quæ fuit ab hujus fonte remedii, quod agit tum quia nervorum, ac membranarum retia stimulat, unde pressiones liquidorum augentur, indeque eorundem contactus non rarò mutantur in melius; tum vel maximè quòd cantharidum fermentum, quo tempore intrà vasa cohærentes lymphæ particulas solvit, ac per urinæ vias deturbat; simul etiam per loca emissariorum, quæ in cute aperuit, extra corpus derivat.

Aquæ stillatitiæ propinandæ, nè sales exotici cum sanguinis sulphure concrecant.

XXXVIII. Enim verò dum hæc aguntur, providendum maximè erit, nè sales exotici, deficiente potissimùm aqueo fluido, propter exiccantem febris vim æstate præsertim, cum nativo sanguinis sulphure concrecant; ideo frequenter in die propinari debebunt largæ potiones nunc ex aquis stillatitiis fonchi, card. sancti, rutæ caprar. scorzonæræ, ac similibus cum pulver. cardiacis; nunc ex jure pullæ gallinacæ junioris incoctis rad. contrayervæ, scorzonæræ, sem. card. sanct. & fol. fonch. contusis; nunc etiam, si urgeant vigilæ, & summa linguæ asperitas, ex mulsis sem. mel. amygd. dulc. & card. sanct. cum prædictis aquis, vel Nuceriana, quibus sanè aliquid semper ex Diascord. Fracast. & confect. de Hyacint. cum C.C. phil. Lapid. Bezoar. stibio diaph., & nitro fixo, in formam conditi præparatum præmittere, vel admiscere conveniet.

Quibus periculis occurrendum sit in statu morbi.

XXXIX. Sed cum nunquam ejusmodi ægris magis metuendum sit, quàm cum in statu morbi vel translatio humoris in caput, vel ejusdem copiosa per sedem colliquatio, vel tandem immodica, & citra ullum levamen sudoris eruptio fieri contingat: Igitur singulis hisce casibus prospicere quàm diligentissimè oportebit.

XL. Ete-

XL. Etenim si primum accidat, nulli dubium est, quin malum omen portendat ægris; quoniam id plerunque fit propter furentem humoris motum ex emergentibus, solutisque quibusdam in sanguine particulis specie levioribus, quæ cæteras alis quasi suis per arterias carotides evehendo, cerebrum, ac nervos ita irritant, atque implent, ut non modò dolores, ac delirium, sed convulsiones quoque, soporem, ac denique apoplexiæ speciem gignant. In hoc autem casu unica ferè spes est, si, dum per vesicantis ad occiput emissarium noxiæ particulæ paulatim abscedant, superstites in sanguine, & nervis mitescant, ac cicurentur Bezoartico potissimum Joviali, vel Auro diaphoretico cum Diafcondio Fracastorii. In celebri nostro S. Spiritus Nosocomio etiam sectio venarum jugularium hisce

Si pravus humor in caput transferratur vesicantia occipiti admodum.

Ægris gravi sopore detentis aliquando mirabiliter profuit, præsertim si pulsus validus fuerit, & artus calidi. Similiter in spem aliquam erigi potest Medicus, cum propter inductam vividiorum circumpressionem in Ægrotantis meningibus totoque genere villorum, qui illius caput, & collum constituunt, repenti viderit extrusos, ac veluti sequestro positos eosdem prava humores circa loca parotidum. Sed hic adeò fallax, & periculi plenus est abscessus, ut sæpe indè mortis discrimen impendeat, unde salus ægris sperabatur. Quare in eam sententiam tecum descendo (quanquam id Romæ usu venire non viderimus) ut quàm citissimè illius humoris motus ac transpiratio promoveatur, quod (nullâ expectatâ, quæ rarò in pestilentibus constitutionibus opportunè accidit, coctione) statim, si vires ferant, promovebitur ex Riverii Consilio per sectionem saphenæ, aut salvatellæ; sin minus

Venarum jugularium sectio utilis.

Parotides fallaces, & periculosa.

nus sacrificatis ad scapulas, & respondentem humerum, ac brachium cucurbitulis, admotaque unctione cum oleo cheirino, chamæmelino, & Matthioli, vel consimili demulcente, ac dissolvente topico.

Diarrhœa non
minus periculo-
sa.

Quid in hoc ca-
su agendum sit.

Clysterum for-
mulæ.

Aliorum medi-
caminum formu-
læ.

[y] *De contag.
morb. lib. 3. cap. 7.*

XLI. Si verò urgeat diarrhœa, hæc quidem raro, hisce in casibus à vitæ discrimine abesse solet, non solum quia universam sanguinis massam fluidioribus partibus privat; quare eadem ad concrescendum paratior est; sed etiam quia interdum in malignam dysenteriam convertitur, vermium scilicet morfu, & acrium fluidorum interceptione apud intestina coeuntibus. In hoc quidem casu, etiamsi valida adstringentia usurpari non debeant, utpote quæ venenum, nondum cicuratum sanguini remiscerent; attamen adhibenda veniunt, acredinem demulcentia, & quæ ab imo ventre ad peripheriam divertunt, cujusmodi sunt mitissima opiata diaphoreticis ac testaceis permixta. Itaque clysteres sint ex ol. amygd. dulcium nov. tract. cum decoct. omenti vervecis, & guttis aliquot ol. Matth. vel drach. i. Diascordii, ac consimilibus. Per os itidem subacida, ubi immanis fervor urget, alexipharmacis sunt admiscenda ex succo vel granatorum, & citri, vel sonchi in jure cum gran. salis absinth. Conferunt similiter gelatin. C. C. & mixtura lapid. pretiosorum, qui cum crystallo duriores sint, fragiles præ se erodentium salium angulos comminuunt, atque confringunt: quo fit, ut in venenis corrosivis tantopere commendentur. Juvat quoque memoratum Diascordium, quod à celeberrimo [y] Fracastorio ad coercenda seminaria pestilentium febrium inventum fuit; cæteraque diaphoretica utilia sunt, quippe quæ symptomaticum fermenti motum à centro ad circumferentiam divertunt, simulque deleteriam

indo-

indolem mulcent. Sunt qui, quoties urget dysenteria, ad ol. amygd., cui guttul. ol. Matth. ipse admiscere soleo, etiam per superiora exhibendum [z] confugiunt, & magni faciunt, tanquam expertum dysenteriarum antidotum.

[z] *Vide dissertationem Etrusco sermone editam à Matthæo Georgio, & adnexam suæ Arti parvæ, de usu ol. amygd. pag. 160.*

XLII. Sudores tandem colliquativi, ac syncoptici, præsertim si pulsus parvos, atque inæquales comites habeant, lethales esse consueverunt; indicant enim sanguinis massam à sua crasi jactatam in copiosum serum facessere, quod ex universis venarum finibus partim convulsis, nec reducere sanguinem potentibus, partim nimium laxatis exprimitur, atque excidit; cui sanè symptomati nullum tutius obsistit remedium, quàm quod aërium miasma, tam diri mali authorem, imbibit, cicurat, & coërcet. Hoc autem pro viribus facit indicata china ch. cum ol. Matthiol. & terra sigill. Potiones similiter aquarum destillatarum, gelat. C. C. parata cum aqu. papav. rhœad. atque hujus generis alia: præsertim verò vinum cum Theriaca, quam veluti specificum pharmacum in Pisaurenribus Febribus inter alia proposuit celeberrimus Hercules [aa] Saxonia.

Sudores colliquativi, ac syncoptici lethales sunt.

XLIII. Sed hæc ad te rerum istarum scientissimum verbosiora forte videri possent, nisi me, meaque tam benevolè exciperes. Pauca nunc supersunt de curatione chronicarum affectionum, quæ autumnii fine, & decursu hyemis apud palustrium locorum incolas, vel ægre revalescentes, vel lentè decumbentes observari solent.

[aa] *In pecul. consultat. adnex. operi præf. cui tit. disput. de vesican. & Theriac. usu in Feb. pestil. pag. m. 554.*

XLIV. Sunt verò mala hæc secundum varia corporum temperamenta, in aliis tertianæ nothæ, in aliis quartanæ, in nonnullis contumaces dysenteriae. Si de tertianis, quartanisve sermo sit, usu

De curatione chronicorum morborum, ac primò de tertianis, & quartanis.

com-

compertum habemus has facile cedere primùm emetico antimoniali, mox verò decoctionibus amaris, præsertimque flor. hyperici, aut salviæ, vel pulv. myrrhæ electæ, aut etiam ch. ch. cum intermixto rhabarbaro.

De curatione
dysentericiæ.

[bb] *Hist. natur.*
lib. 4. cap. 53.
pag. 231.

XLV. Ad diuturnas tandem dysenterias optimam experti sumus radicem Ipecacuanhæ, cujus nomen, ac vires ex Occidentali India mirabili sanè nostratum etiam commodo primus in Europam invexit Guliel. [bb] Piso. Neque certè ullum tam facile invenire est præstantius remedium adversus plurimos morbos, ex longa obstructione ortos, atque in primis ad ventris fluxus, qui à veneficis causis dependent, curandos: est autem benignum vomitivum, ac suave subastringens; unde, & ab affectis intestinis revellit, & laxis partibus tonum largitur.

Coeli mutatio
suadetur.

XLVI. Cæterum, si coelum, etsi clemens ubi morbum fecit, saluberrimo Celsi consilio, mutandum est, præsentissimum certè remedium erit hoc ipsum in morbis longis mutare, cum suapte naturâ morbidum fuerit, atque insalubre.

Platoni Valetu-
dinarius Medi-
cus non impro-
batur, contra
Hippocrati.

[cc] *Videla. Cor.*
in VIII. Plat.

Quater.

[dd] *Lib. de Med.*
num. 1.

XLVII. Tu interim da operam, ut quàm citius in publicum commodum, atque in amicorum, præcipuè verò mei solatium convalescas. Quanquam enim [cc] Platoni valetudinarius Medicus non improbetur; [dd] Hipocratis tamen meminisse magis debemus, qui censet Medicorum incolomitatem argumentum in illis esse scientiæ, ac felicitatis, quò faciliùs alii se iisdem permittant. Vale. Iterum.

Romæ Idib. Septembris MDCCIX.

D. Fran-

A R G U M E N T U M.

D. Bartholomæus Traversarius gratias agit Auctori pro accepta epistolari ejusdem Dissertatione, quam summopere laudat: significat epidemiam in summo æstu propter aquam canali restitutam remississe: Pollicetur ad illius opinionis confirmationem duas observationes à se factas de consimilibus epidemicis febribus.

D. Bartholomæi
Traversarii ad
Auctorem epi-
stola.

ILLUSTRISS. ET REVERENDISS. DOM.
J O A N N I M A R I Æ
L A N C I S I O
S A N C T I S S I M I
C L E M E N T I S X I.

*Intimo Cubiculario, necnon Sapientissimo
Archiatro.*

HORATIUS BARTHOLOMÆUS TRAVERSARIUS
OBSEQUENTISSIMUS

S. P. D.

DOctissimam tuam epistolarem dissertationem
Illustrissime, & Clarissime Vir, Pisaurensis
epidemiæ Annorum MDCCVIII. nuper elapsi, & ver-
tentis MDCCIX. abditam originem, atque indolem,
De Nox. Palud. effl. Lib. 2. A a a sapien-

sapienter, atque enucleatè aperientem summâ cum voluptate perlegi. Hanc tam sedulò, & adamussim semioticæ ejusdem narrationi, quam superioribus mensibus ad Te misi, accommodas, ac tanto mentis acumine examinas, ut non tantùm in privatum hujusce Civitatis, sed etiam in totius humani generis commodum, atque adeò communem Litterarii orbis utilitatem finè cunctatione publicam lucem videre mereatur. Coërcita autem est hoc anno (quod miraberis, & gaudebis) castrensis febris decedente ipso Augusto mense, hoc est fervente adhuc æstu, cùm jure metuebamus, nè grassantis luis strages usque ad solstitium hyemale produceretur; Coërcita, inquam, est tam felici exitu, ut nè Valetudinarii quidem, aut saltèm admodum pauci consuetis chronicis morbis nunc pertinaciter angantur. Tantum profectò beneficium spem nostram longè superans, & communia vota præveniens providentissimæ Beneficentiæ Sanctissimi Domini Nostri CLEMENTIS XI. debet amœnissima hæc Civitas. Namque statim ac ab expertissimo amico nostro Bordonio Hydrostate celeberrimo per hujusce Civitatis canalem libera aquarum excursio restituta fuit, majori ex parte retusum est Pisauren- sis aëris inquinamentum, ac pristinâ valetudine Cives usi sunt. Dixi majori ex parte; quoniam tunc etiam temporis absoluta fuerunt serica opificia, quæ odore gravi Pisaurensum, ut reor, saluti magno- pere adversabantur. Utinam & in posterum hujusmodi ars longè à Civitate ablegaretur: Urbanum enim aërem à noxiis incoctorum, corruptorum- que bombycum miasmatibus vindicatum cernere- mus. Auguror huic etiam Civitati, fore ut per no- vum canalem extra mœnia construendum foedus
cloa-

cloacarum latex rectà ad mare deducatur, quemadmodum laudatus Bordonus monuit, ac spem nobis injecit; Hinc enim exiccationem Palustrium jam diu prope litus Aquarum futuram confidimus. Sed ut redeam ad elaboratissimam tuam dissertationem, Illustrissime, & Consultissime Vir, tuis obsequentissimus annuo consiliis tam quod ad indaginem originis, Indolis, morumque transactæ Pisaurenسيس epidemix, quàm quod attinet ad ejusdem communium procatarcticarum, atque internarum causarum, modique earundem in humani corporis perniciem agendi: nè quid dicam de methodo verè Hippocratica istiusmodi febres curandi. Ad tuæ itaque solidissimæ doctrinæ confirmationem duæ apud me extant epidemicarum constitutionum observationes; una quidem synochæ putridæ proportionatæ: & altera simplicissimæ tertianæ intermittentis, geminæque perniciosissimi moris, quæ multis ab hinc annis grassatæ sunt in Portus Cæsennatici Incolas, primò verò rurales habitatores Terræ Sancti Archangeli, & partis inferioris ejusdem loci, tunc cum Clinici munus enunciatis in oppidis exercebam, quas certè (modò sublimiores tuæ curæ permittant, nec mea hinc negocia pressius detineant) communicare Tibi audebo: & cum faciliè exorari soleas, me amare perge, diuque vive, & Vale.

Datum Pisauri Idibus Decembris MDCCIX.

C A P. VII.

*Improbatur à quodam Anonymo China chinae usus
in febris Pifauri epidemicè grassantibus ,
cujus epistola ab Etrusco in Latinum
conversa hùc traducitur .*

[a] *Primò de
morb. popul. sect. 2.*

Satis præstitit
Medicus, si quū
juvare nequit,
saltèm non læse-
rit.

UT semper illos Medicos laudaverim, qui cū hominum valetudinem tueri, ac quoad fieri potest, in longum producere debeant, id maximè secundū Magni [a] Hippocratis consilia, & ipsi per se cavent, & aliis cavendum proponunt, nè quidquam in malorum curationibus moliantur, quod ægrorum vitæ, aut salutis quoquomodo adverfetur. Clinicus enim satis præstitit, si, cū juvare nequit, saltèm non læserit: ita profectò dicaces quosdam obtrectatores ferre non possum, qui malevolentiam potius, vel invidiam, quàm veritatis studio æstuentes, aliorum facta tametsi præclara, & curationes optimâ methodo institutas insectantur, & carpunt. In horum porrò censum, ut arbitror, venit quidam Medicus, cujus hîc nomini parcimus, qui nec præfens, nec prudens; scilicet, neque visis Pifaurenfibus Ægrotis, neque auditâ Poliatri relatione sequentem ad Amicum suum criticam epistolam dedit, quam nos, ut operi nostro congrueret, ab Etrusco in Latinum fideliter vertendam curavimus; & quidem eò libentiùs, quòd luculenta, & omnibus numeris absoluta apologetica responsio per D. Bartholomæum Traversarium exarata, mihiq; nuncupata fuit.

Epistola Anonymi ad Amicum.

Utinam aliquando, Amicorum optime, Natura cæteroquin benefica, ad aliquam præcavendam calamitatem, suas opes non patefaceret, nec nimium curiosa hominum mens, ad ipsarum indolem, virtutem, ac robur investigandum ingenii aciem intenderet. Sic enim plerique mortaliū tranquilliorē agerent vitam inopinatis ærumnis obnoxiam minùs, nec ita facilè mortis tempus ab ipsa natura constitutum anteverterent. Superioribus seculis Medicorum Respublica, ut scribit Henricus Tenkius, veterum industriam vicit, invento Cortice Peruviano, quo sanè remedio ad febres non intermittentes solùm, sed continuas etiam fugandas nullum antea præsentius repertum fuerat. Verùm istud tantæ utilitatis acceptum à natura donum, atque arte elaboratum, utinam nostra ætate, exitiale, ac pestiferum infelici hominum generi non evasisset, & cùm febres vi suâ extinguendæ forent, vitam potius non exstingueret, aut saltèm in contumaciores morbos non conjiceret. Id autem haudquaquam ejusdem Corticis vitio, quasi suas vires amiserit, nec ob diversam febrium indolem, aut ob mutata corporum elementa contingit; sed Medicorum imperitiâ, negligentiave, qui, dum sæviunt epidemiæ, ægrotis frequentioribus diligentem dare operam nequeunt. Hinc enim verò nullo studio, nullaue Christiani hominis charitate febre correptis exhibent citò nimis Peruvianum Corticem; non satîs cogitantes, quid indè periculi obvenire possit. Quin etiam in hoc

Cortex Peruvianus ad febres fugandas præsentaneum remedium.

Ejusdem usus prudentiâ moderandus.

Coeli, & victus
ægrotorum ratio
est habenda.

Quæ pharmaca
cortici Peruvia-
no addenda sint.

hoc pernicioso instituto perseverant, quanquam videant, ac sensu ipso teneant, Corticem illum non modò febrium radicem non evellere, sed ægros celerius morti objicere, aut diuturno morbo, insuperabilique; immemores profectò, aut ignari Hippocratis effati: *Judicium difficile, experimentum periculosum*. Nemo porrò de hujusmodi Cortice sermonem fecit, qui non statuatur ab eo tamdiu abstinendum, quoad plures dies febris ingruerit, ac nonnisi semel, atque iterum purgato corpore, adhibendum esse. Cui quidem fano, æquissimoque consilio, meâ sententiâ, aliud non minùs utile adjiciendum est, ut scilicet Medici advertant animum, ubi terrarum degant, qui febris laborant, & quo utantur vivendi more. Montani siquidem cùm aërem subtiliorem hauriant, quo à sanguine lentorem arcent, præsertim si sobrietatem amaverint, faciliùs, & maturius morbos depellunt; contra verò Maritimi, ut qui Pisaurum incolunt, australibus, falsisque ventis obnoxii, unde fluidorum cursus retardatur in corporibus præcipuè edacitati deditis, diuturna febre corripì consuevere; quippe cujus sit in causa fermentum densum nimis, & contumax. Quamobrem nisi Medici ita animo præoccupati in istud solertes incumbant, ut miti, repetitaque purgatione cruditis impedimentum auferant, atque obstructions vel omnino removeant, vel imminuant; difficultatis profectò, ac periculi plena erit curatio, quæ solo Peruviani Corticis remedio instituatur. Quanquam & cortex ipse, si illum propinare velint, cum aliquo aut volatili sale, aut tinctura, aut spiritu necessariò copulari debet, ut stypticam densantemque retundant vim, quæ plerunque, & vix non semper fœ-

dus

duſ init cum morbi cauſa. Igitur mirum utique non videatur, ſi prætermiſſâ hujusmodi cautione, eâque adhibitâ, quam initio diximus, methodo, Piſauri nonnulli uſque à ſuperioribus annis valetudinarii ſint, ac ſpem vix habeant ullam recuperandæ ſalutis; vel improviſo quoque, ut ſcribis, occumbant.

II. Quibus equidem Valetudinariis ad priſtinum ſtatum breviori via reſtituendis crederem, nihil utilius eſſe, nihilque priùs perficiendum, quàm, ut ſe ad aliquem montanum locum, Borealibus ventis apertum, conferant, atque ibi corpus diligenter per epicraſim purgent adhibitâ præſertim rhabarbari tincturâ parata aquis per balneum Mariæ diſtillatis è ſucco taraxaci, cichorei, agrimonix, aliarumque hujusmodi, obſtructiones diſſolventium herbarum, repetitoque per ſingulas hebdomadas aliquo miti Cathartico, veluti è floribus malorum perſicorum ſaccharo conditis, aut eorundem ſyrupo, vel aureo. Quæ ſanè remedia viginti, & ampliùs dies præbeantur. Laudarem quoque dum prandii cœnæque initium fit elæoſaccharum cinnamomi, vel abſinthii, julepum cinnamomi; quidpiam elixiris proprietatis Paracelſi; tincturam juniperi, citri cortice temperatam; atque iſta quidem, ut depreſſum, obtuſumque ventriculi fermentum coquendis cibis comparatum vires, motumque ſuum inſtauret; hinc autem ſalubrior chy- lus evadat, ſecumque in ſanguinem deferat eorundem medicamentorum virtutem, quò ſanguis ipſe lætior, vegetiorque fluat. Quòd ſi adhuc nihilominus non ſe ſe à morbi cauſa expedierint, maximæ foret utilitatis Marte uti diaphoretico, qui cum ligno ſaſſaſraſi cum roſarum radicibus, ac roris marini flori-

Anonymi ſententia de reſtituendis ægrotis Piſaurenſibus priſtinæ Valetudini.

floribus ebullierit; idque plures dies crederem propinandum; recreato simul corpore modicis ambulatiunculis. Quæ cum peracta fuerint, tum demum Corticem Peruvianum tutò adhiberem vel in pulverem redactum, vel in bolos divisum; deinde vinum absinthio conditum præciperem, cochlearii mensura sæpius iteratâ portione, quod vinum aquâ chalybeatâ temperetur. In ditioribus verò, vinum excipiat jus incoctis viperina carne, & radicibus chinæ. Infimum ventrem foverem, ungeremque spiritu aliquo volatili; etsi quidpiam impedimento esset, nè hujusmodi remedia ad affectam valetudinem restituendam sæpius iterari possent, clysteribus uter ex pari mole aquæ Tectutii, & hordei cum rubro saccharo.

Pressius agitur
de Pisaurenſibus
ægroſis.

III. Quod verò attinet ad Pisaurenſes Ægrotos, qui novo febrium genere lento scilicet, ac intermittenti corripuntur, ita rem agerem; scilicet stomachica peptica præberem, scilicet syrupum acetosum, salem essentialem absinthii, tartarum vitriolatum, tartarū solubilem; quæ omnia cum aqua theriacali, aut totius citri commisceantur. Eos autem, qui viribus pollent, aut nimia ciborum ingurgitatione premuntur, purgarem sex, aut septem granis tartari emetici diligenter præparati, insulso jure dissolutis, aut immistis conserva florum persicorum. Idque tribus ante cibum horis, ac post horæ intervallum cyathum juris pariter insulsi hauriendum traderem; quibus omnibus morbosus liquor è stomachi glandulis extrudatur; unde contumax illa febrium causa exoritur, ac perseverat. Quod cum ita gestum fuerit, manè uncia aliquot exhibeantur succi è soncho, aut è sylvestri cichoreo per arenam percolato, qui vel unâ cum syrupo Althææ Fernelii, vel

vel è cichorio composito, permisceatur, vel post syrupum propinetur. Antecedat verò tres horas cibum potio hujusmodi, ac per octo, vel decem dies absorbeatur, quo tempore, dum vigent paroxysmi, ebibendas traderem aquas è carduo sancto, & ruta capraria, è scorzonera secundum artem distillatas, conspersasque pulvere veri stibii diaphoretici, Lapidis Bezoaris occidentalis, sanguinis hirci præparati; aut guttatim infuso spiritu salis Ammoniaci dulcificato, aut tincturâ contrayervæ. Quibus autem pecunia hisce comparandis remediis non sufficit, tribui decoctum poterit è cervini cornu limatura, vel è bardanæ pulvere. Et quoniam febres istæ intermittunt, modico vino prandentes, meâ sententia, uti possunt, ut reficiantur, easque cibo vires addant, quibus illum maximè indigere indicat morbi causa. Post diem decimum quartum leniter alvum purgent; deinde Tincturam Dolei febrifugam hauriant, aut febrifugum Hadriani A Mynsicht; quibus omnibus si febris resistat, tunc Peruvianicorticis auxilium implorandum est; siquidem *temporibus Medicina nocet; data tempore profunt. Et data non apto tempore vina nocent.*

IV. Præcipuè verò à Phlebotomia caveant, nisi illam postulet Pleuritis, aut aliquod molestum symptoma. Tunc pedum aut manum vena secetur, vel Hæmorrhoides aperiantur.

V. Puto me de re hujusmodi satis scripsisse, & si temporis, cujus angustiis excludor, habeatur ratio, plusquam satis. Cæterum consilium, & facultas mihi sanè fuisset plura proponendi, non ut quemquam docerem, cum neminem docere ausim, quin à quovis doceri cupiam; sed ut morem tibi diligen-

tiùs gererem, qui familiariter imperasti, ut, quæ mihi tutior, faciliorque videatur, curationem ostendam febrium chronicarum, quæ istic modò deserviunt, & quo pacto citiùs Ægri, quoad liceat, à morbo convalescere possint; quin etiam ut Apoplexiæ causæ arceantur, quæ frequens adeò Pisauri est. Quo quidem mortis genere dum paucis ante diebus correptus est sutor quidam, illinc ad nos profectus, cives nostros maximo concussit metu. Utinam verò illorum nemo è patria sua fatum fugiens, huc, aut aliò se conferat, convehatque secum pestiferum hujusce arboris semen. Vale.

Dabam v. Kal. Octob. MDCCX.

C A P. VIII.

Dissertatio Apologetica D. Traversarii ad Illustrissimum Lancisium in qua ostenditur perutilis chinæ chinæ usus in febribus perniciosis.

Illustrissimo ac Reverendissimo Domino

JOANNI MARIAE LANCISIO

ARCHIATRO PONTIFICIO

Horatius Bartholomæus Traversarius Mel-
dulensis Medicus Pifaurensis .

S. P. D.

CUM Tua singularis humanitas , Vir Illustrissi- Exordium .
me , tum eximia sapientia , quâ in Rebus Me-
dicis ita cunctis præstas , ut meritò nostri sæculi
præcipuum ornamentum habearis ; tum etiam in-
corruptum iudicium , quo polles , mihi calcar ad-
didit , ut hanc ad Te epistolicam dissertationem
super Chinæ Chinæ usu in febribus castrensibus ,
quæ Pifauri grassatæ sunt , iterum darem . Huc
etiam accedit quòd suo quodam peculiari jure hu-
jusmodi pertractatio Tibi deberi videatur , qui non
modò Peruvianum corticem ritè exhibitum non
improbas , verùm etiam , ut eo uterer in posterum
auctor mihi fuisti , atque utilissima monita , de recta
ipsius exhibendi ratione , addidisti . Ut autem ad Scribendi causa .
hanc scriptionem animum appellerem , eo inductus

B b b 2

sum ,

sum, quòd Vir eruditus, (utinam etiam ingenuus, atque integer) suo quodam scripto, quod Tibi etiam mitto, veluti quodam classico nostræ curandi methodo bellum acerrimum indixit, quo adeò accolarum animos commovit, ut præstantissimum hoc remedium non modò aspernentur; verùm etiam tanquam à præsentì veneno abhorreant; ac plerique etiam eiusdem ope curati, panico timore acti, ac penè lymphati, residuum medicamenti virus adhuc visceribus inhærere, imminentemque vitæ perniciem infixam medullis gerere conquerantur. Quamobrem in majus discrimen cives nostræ curæ commissos conjici dolemus, ob hanc animorum pestem fraudulenter ab erudito viro disseminatam, quàm ob aëris virulenta miasmata: Siquidem arma nobis è manibus eripi videmus, quibus febres huc usque defævientes confecimus.

Anonymus temerè, & inconfidèrate scripsit.

II. Illud autem mirandum, sapientem hunc prudentemque scriptorem, qui tam diligenter aliis consulere studeat, tam malè sibi, ac suæ famæ consuluisse, utpote qui nec morbi causâ, ac naturâ perspectis, nihilque de remedijs, quæ adhibuimus, cognoscendis sollicitus, tanquam vates divinitus, atque inopinatò exortus ex tripode de ignotis rebus divinando potius, quàm ratiocinando respondeat, ac decernat. Quod Tu, Vir Doctissime, facile noveris, si ejus dissertationem humaniter conferre digneris cum morbi historia, quam describere aggredior:

Historica narratio februm Pifaurensum anni 1709.

III. Anno 1709. epidemica febris iisdem signis ac symptomatibus, quibus anno 1708. invasit, quemadmodum ad Te aliâ dissertatione perscripsi: sævire iterum cœpit paulò post æstivum solstitium usque ad medium Septembrem; quo tempore penitus fuit

fuit extincta, neque unquam in chronicos morbos, ut verebamus, desiit; salubri itaque autumnno, atque hyeme prorsus usi sumus, exceptis nonnullis, qui post Autumnale æquinoctium eâdem feбри leviter correpti facillimè convaluerunt. Ast circa initia Februarii 1710. numerosissimæ quædam, benignæ tamen, æque simplices tertianæ debacchari cœperunt; quæ per totum usque Martium paulò post vernal æquinoctium perduraverunt, & sanè absque ulla patientium cæde suum expleverunt cursum; proprium ut plurimum circulum post quintum vel septimum, & quæ longiores erant, post nonum paroxysmum vel simplicissimo, vel nullo argumento medico, exceptâ diætâ, compulsæ perficiebant.

IV. Propterea totum opus naturæ relinquebamus. Verùm spem nostram fallebant sæpe sæpius repetitæ patientum recidivæ, fortè quia iidem imbellem negligentes hostem, gulæ postmodum nimium indulgebant: familiare enim primum est hoc in sex rebus non naturalibus, præsertim apud vulgares homines peccatum, quod nullis usque nunc cohortationibus tolli potest; & licèt recidivis blandæ purgationes, & mitiorum antifebrilium usus subministrarentur, tamen ad corticem Peruvianum rhabbaro copulatum, tanquam ad sacram ancoram, cui decoctiones, vulgò aperientes, superbibebantur, recurrendum erat, quo propterea auxilio ægri pristinæ securiùs valetudini restituebantur.

Curandi methodus.

V. Hoc tempore erucarum per civitatis mœnia, ædiumque parietes perreptantium, atque intima quoque domorum penetralia pervadentium ingens vis observata fuit. Non enim remotæ fuerunt causæ (quemadmodum Tu quàm diligentissimè faciendum docuisti) hunc aërem inquinantes; quare ut

Ingens vis erucarum per id tempus erupit.

infe-

insectorum ovula, abunde à phalangibus volantium animalculorum anni 1709. æstate, & autumnò finè foetura relicta à subsequenti non admodum rigida brumâ coërcita fuerunt, non extincta; quæ tandem blandiusculo ineuntis veris calore fota, foetus ediderunt; ita pariter ab iisdem aëris motoribus noxia effluvia, quæ apud Pisaurense latitabant, novum ad motum convocata occasionem descriptis insurgentibus vernis febribus contumaciter præbuerunt.

Earum febrium
qualitas anno
1710.

VI. Ab ineunte igitur Julio 1710. per totum subsequentem Augustum febris hæc, licet perniciosi ingenii, felicitis tamen exitus fuit; in paucorum enim necem finiebat, & tantum nonnullorum, vel qui principio mitiorem ejusdem morem negligentes, antifebrilia retardari posse arbitrabantur; quæ proinde, aucto morbo, incassum postea cathartici, phlebotomiis, absorbentibus, blandè oleosis, alexipharmacis, diaphoreticis, & si quæ sunt hujus census, aliis præmissis usuveniebant. Ast epidemica hæc febris paulò ante autumnale æquinoctium, quo tempore anno 1709. penitus edomita apparuit, immaniùs usque ad totum Decembrem sæviit tam pernicie symptomatum, quàm ægrorum numero; ita ut Accolarum nec tertia quidem pars ab eadem immunis fuerit. Toto hoc luctuoso tempore, quam penè omnes ægrotantes non minores numero sex millium usque ad orci fauces perducti fuissent, tamen vix ducenti extincti fuerunt, remedium ab antifebrilibus, & quidem potissimum à cortice Peruviano postulantes, præmissis, vel etiam prætermisissis pro ægrotantium temperie, habitu, cacochymia, vel plethora, nec non pro urgentiorum symptomatum exigentia, blanda catharsi, & phlebotomia. Laudabamus idcirco tuum de proprio

Chinæ

Curandi methodus.

China china initio febrium perniciosarum, utilissima.

Chinæ usu, amplissime Vir, consilium experientiâ millies firmatum. Nec sanè nimia celeritate patientium curationes præcipitavimus, nos imperiti, inconsulti, cæcique Artifices ab Anonymo nuncupati. Nam cum felix ægritudinum exitus nostram methodum saltèment repentinis patientium necesse præpedientem plerunque roboraverit, negligebamus quicquid multi opinione propria lyncei ac sapientes, contra præmaturam hujus corticis exhibitionem oblatrabant.

VII. Et quanquam nonnullis contigissent recidivæ per totum, & ultra Octobrem periculosissimæ; quod, ut scriptum est, superioribus annis, non eveniebat; mitiores tamen factæ sunt, minusque crebræ ineunte Novembre, & multò benigniores appropinquante hyemali solstitio. Tunc enim temporis multi singulis octonis diebus vel majori, vel minori adhuc interposito spatio, à tribus vel quinque ad summum harum Februm, jam mitissimarum reditarum Paroxysmis infestabantur, quæ exactâ duntaxat observata vivendi norma sponte finiebant.

VIII. Suspiciabantur nonnulli operâ Antifebrilium suspensas tantum, non edomitas febres, coercitis videlicet turgentibus succis intrâ primos canales; donec excursu Antifebrilium fræno, vomitu, & per secessum egererentur recenter illaqueata fluida; quorum cum vitia superata non essent, de novo recurrebant febres: Dixi antifebrilium, non solius corticis Peruviani usu suspensis febribus; Namque ex his adhibebantur vel sales Antifebriles, vel decoctiones amaræ à Sydhenam propositæ, vel concreta, sive tincturæ ex eodem cortice extractæ; aut Mortoniana, aut essentialis Dolei à sagacissimo Censore hac in constitutione laudata.

Februm declinatio hyeme appetente.

Aliquorum opinio suspensas ejusmodi febres antifebrilibus, non edomitas.

IX. Su-

D. de Blegnis
sententia de cor-
tice Peruviano.

IX. Suspicionem videbatur augere de Blegnis in suo Opusculo Quinquinae usui dicato, loquens de Febribus, in quibus cruditatum ingens copia stabulatur: *Pituitosæ*, inquit, *sordes in Ventriculo stabulantes Corticis particulas obliniunt, & quasi visco implicant, cæque de causa plurimum obtunditur, & impeditur, & quandoque gravissima, & insuperabiles massæ efformantur, quæ eundem opprimentes, Febrientibus vitam eripiunt*: Verum nostram in Epidemiam non quadrat monitum de Blegnis: ex hujus corticis enim usu, nec febris, nec symptomata urgentiora eandem concomitantia intendebantur; immo eadem unà cum Febre penitus edomabantur; Itaut nemo repentino fato ea in ægitudine, quæ cortice oppugnabatur, peremptus fuerit.

Edomitâ febre
hypochondriorum
tensio supererat.
Quibus remediis
eadem oppugna-
ta.

X. Sed quoniam post Febres Antifebrilibus delatas hypochondriorum tensio aliquos detinebat, in curationum progressu epicraticas per alvum egestionem blandis Catharticis qualibet hebdomade excitabamus ex decoctionibus rad. aperientium cum antifebrilibus, stomachicis, ac roborantibus, paratis; quibus etiam Rhabarbari, ope Tartari, tincturas eliciebamus. Itaque non unico Cortice Peruviano enarratas Febrium causas edomare tentabamus, quod modestissimum Censorem latet, cujus amaræ in Pisaurense Medicos objurgationi obsequium meum pacata mente devoveo. Sciat tamen velim anno nuper elapso novas pensitatas Antifebriles Tincturas, volatilibus aculeatas, cujus exemplum sequens sit, quæ maximum Pisaurensebus contulit beneficium: scilicet spatio 24. horarum Pulverem Chinæ Chinarum, & Radicis Gentianæ in vase vitreo arenæ calore digerebamus spiritibus vini & Salis Ammoniaci; affuso hinc vino rubro

Chinæ chinæ ac
gentianæ tinctu-
ra efficacissima.

rubro generoso, producta similiter infusione ad quinque vel sex dies phialam sæpius agitando: Mox per chartam emporeticam liquor percolatus bis in die Ægris exhibebatur ad aliquot uncias; Nec obstat quod ait D. Monginot in suo tractatu de Febrium curatione per usum quinquinæ: Cavendum scilicet esse, nè quid in quinquinæ præparatione accersatur, à quo vel imminuatur, vel quod moram injiciat illius actioni: Cui adstipulatur Thomas Sydenham epist. respons. ad Robertum Bradii scribens: *Cum sanè, qui aliquid Cortici adjiciunt, præter vehiculum eidem in ventriculum transmittendo necessarium, aut ignorantia peccant, ut mihi videtur, aut dolo malo, à quo vir probus ex animo abhorrebit: Nam volatilia, ut spiritus vini, & salis Ammoniaci energiam Antifebrilem Corticis potius augent, quàm minuunt; unde clarissimus Joannes Rajus autumat Antifebrile Americanum volatilibus armatum febrem sinè recidivæ metu delere; & in Bibliotheca Pharmaceutica Mangeti, ubi de Antifebrilibus agitur, hæc ejusdem Raji verba leguntur: Verum sanè asserere possum, me in millenis ægris exhibitionem corticis nunquam satis tutam observasse, omnique prorsus recidivæ antevertendæ aptam, ni volatilia etiam in largissima dosi admiscuerim: Hanc veritatem hîc quoque Pisauri experientia constantissimè firmat.*

Chinæ chinæ admiscenda volatilia, ut tutior sit.

IX. At enim verò non vulgi solùm, sed nonnullorum quoque sapientum redargutionibus culpabatur tanquam descriptorum symptomatum potissima causa, Americanum Antifebrile, præcipuè quia educta fluida per vomitum, & per secessum, colore illum, ipsiusque tincturas æmulabantur, & eos, qui novarum redeuntium Febrium immanitate

Docti etiam viri Chinā chinæ in- simulabant, quod egesta fluida illius colorem referrent.

enecabantur, China chinæ, tanquam veneno sumpto, interfectos fuisse asseriebatur. Superioribus quoque annis 1708., & 1709. Symptoma expositum, licet non tanta feritate, corripiebat Patientes, de quo secunda mea dissertatione, ruditer scripsi. Nec fortè vitium Peruviano Cortici tribuendum est, sed potius miasmatibus ægrè fortassis Anno 1710. in tantum hostem, laudatissimum istud Antifebrile vim suam alexipharmacam exerebat, quod morbus esset vehementior ob majorem perniciosorum effluviorum copiam, vel etiam quia siccissimis hujusce Anni Tempestatibus æstiva, & autumnali (Pluviæ enim quatuor, & ultra mensium spatio desideratæ fuerunt) eadem effluvia udis vaporibus non lenirentur.

X. Quæ cum ita se habeant, causasque præsentis epidemiæ, quas ego rudi stylo sum persecutus, tuque, Vir consultissime, doctissimâ tua dissertatione eleganter ac disertè exposueris, nimis injustè redarguitur Chinæ chinarum usus, sinè quo profectò penè dimidia Pisaurensum pars desideraretur.

XI. Hæc quidem Antidotus non suspendit febres quatenus coërcet, vel potius illaqueat tantummodo causam; Verùm etiam quia illas quanquam perniciosissimas absque recidivæ metu profligat, Ægrosque pristinæ valetudini restituit, & eò celerius, quo citius ad ejusdem usum, nobis suadentibus Ægri recurrunt, dummodo castigatissimâ vivendi norma præsidium hoc minimè enervent. Licet autem interdum ægrotos perfectè non restituerit, à morte saltèm impendenti liberavit. Quod autem anno 1710. recidivæ suis radicibus peiores successerint, hoc peculiari, ac peregrinæ causæ tribuendum fuit. Nam attentâ observatione in nostra hac

Quare imbecillior fuerit Chinæ chinæ vis anno 1710.

Quid agat China chinæ in profligandis febribus.

hac Epidemia compertum habuimus Recidivarum caufarum Americanum Corticem effe non potuiffe, cum recidivas paffi fint & quidem frequentiores, ac peiores, qui Chinam non fumpferunt.

XII. Penfitata enim re in plurium graviter febrientium curationibus nec laudatū Corticem, nec aliud China chinæ non
eft caufa febrium
recurfus.

antifebrile ego, pariterque doctiffimus Consultiffimufque in Arte Medica fodalif meus Dñus Chriftophorus Cervafius exhibebamus; periculum fcilicet facturi, an tot recidivarum, & diuturnarum moleftarum ægrotationum caufa fuiffet Quinquina. Verum abunde docti fumus illas aliunde ortum traxiffe.

Respirant enim Accolæ multis ab hinc annis Aërem alienis fordibus inquinatum, nondum emendatis putridorum effluviolorum fomitibus, quos alia mea differtatione expofui. Insuper jam tribus ad hinc annis re-

petunt defcriptæ febres, quarum ob annum recursum, cum ipfæ non poffint non magna ex parte eodem laceffere Patientes (licet elapfo anno 1710. plurimos, qui non prius epidemicas nostras febres experti fuerunt, corripuerit) ideo jure fufpican- dum pertinaces factas effe in glandulis imi ventris falinas aggeftiones, ac tenaciffimos lentores, qui fimul ac quiefcunt, in fecretiori illarum partium penu, naturalis Oeconomix functiones faltèm infenfibiliter lædunt; certis autem anni temporibus, potiffimùm æftivo, & autumnali, ab aëris particulis celerius agitatis cientur, ac propterea fermentefcentes felleum, ac lymphaticum humorem inquinant, unde, ut opinor, novarum febrium paroxyfmi excitantur. Igitur immeritò Cortex Peruvianus, tanquam enunciatorum Recidivorum, infeliciumque, & contumacium valetudinum auctor redarguitur. Potiffimùm quia abfque ipfius ufu dif-

*Quæ fit caufa
ejufmodi recur-
fus.*

ficillimè convalescunt ægri, quin potius vel in autumnales contumacissimas quartanas, quarum anno 1710. & currenti 1711. non exiguus est numerus, vel in Cachecticas Leucophlegmaticasque affectiones Hydropi insuperabili affines incidunt. Accedit quòd cum non defuerint Lumbricorum in intestinis, & ventriculo enormes tumultus, ob hanc etiam causam Chinæ chinæ usus fuit summo-
pere necessarius.

Quare prætermis-
sa sint cathar-
tica ante Chinæ
usum: scilicet ad
præcavendum ce-
lerem interitum.

XIII. Venio nunc ad id, quod solertissimus censor de prætermis-
sa purgatione, ante Chinam chinā ob-
stat, quòd quidem non inconsultò, Vir doctissime, à nobis factum agnosces. Considerare enim debue-
rat peritus ille magister, febres in hac Epidemia ab initio ferocissimā faciem detegere, & miseros ægros enecare solitas; ut idcirco temporis spatium non permisissent purgandis præparandisque corporibus. Quare experiētiā compertum habemus, quamplu-
rimos non adhibito statim febrifugo interiisse, ple-
rosque propinatā è vestigio China convaluisse, quos inter nonnulli hujusce Civitatis Nobilissimi Patritii finè ulla penitus sub initiū instituta purgatione con-
valuerunt; & nunc prosperā valetudine fruuntur. Sunt fateor pauperculi quidam, qui ob inopiam, extremamque egestatem gregaria in posterum vi-
vendi norma abutentes tandem non propter exhi-
bitam Chinam, sed omnium rerum inopia oppressi, ac millenis postmodum voluti in sex non naturali-
bus erratis occidunt non culpa remedii, cujus ope diutius vixerunt, sed propriā, ut passim etiam, ubi nulla grassetur epidemia, solet contingere. Hisce profectò de causis cerdo ille, de quo doctissimus censor adeò exclamat, apoplecticus interiit.

Quum febris non
ad celerem in-
teritum vergit,
lenientia præmit-
tuntur.

XIV. Cum verò castrenses febres non adeò ce-
leri-

leriter ad necandum ipsæ moventur, atque ubi primarum viarum urget plenitudo, tunc quidem, ut, Tu Vir expertissime, nos docuisti, blandis lenientibus, ac Clysteribus iter Chinæ chinæ sternimus; Hippocratis etiam monitum præ oculis habentes, qui agens de tertianis lib. de Affectionibus num. 18.

Tertiana, inquit, febris, cum apprehenderit, siquidem videbitur tibi non purgatus esse, quarta die pharmacum dato: si verò pharmaco non videbitur opus habere, medicamenta in potu exhibeto, quibus febris aut transmutetur, aut deficiat. Videtis, Doctissime Lancisi, ut divinus Cous Chinæ inventioni præludit.

Hippocratis præceptum de tertianis febribus.

Immeritò proinde censor noster ea verba (nec prudens certè nec sciens) excussit; nos scilicet nullo studio, nullâque Christiani hominis charitate citò nimis *Peruvianum corticem febre correptis exhibere*. Nemo autem non novit, quàm difficile sit de aliorum operibus, cum absumus, iudicium ferre. Neque vero (ita nos Deus amet) unquam hîc periculosum experimentum tentavimus. In eo utique attentos fuisse oportuit, ne præcipitem occasionem perderemus, quam quando censor longè à Pisauro habitans cernere, ac expendere potuerit non video; cumque *omnia purgantia*, ut ait Ettmullerus Thef. 17. *habeant in se venenum excepto Rhabarbaro, & Aloë*, ideo nostris ægris ad tollenda capita mortua, ut ita inquam, febrilis ignis (Te quoque suadente) Rhabarbarum cum China interdum propinabamus.

XV. Cæterum tacere non possum experimentum in Pisaurenfi epidemia adamussim respondisse animadversionibus ejusdem Ettmulleri. Nam hic Auctor de maligna febre scriptum reliquit: *Nil exitius est, & hominem febre maligna correptum certius ad interitum, & citius trahi, quàm quæcunque*

Experimentum confirmans Ettmulleri sententiam.

in

in specie ingens & superflua purgatio : sæpe enim utebar in delicatulis potissimum Matronis duabus mannae unciiis clarificatae, emulsione seminum melonum lege artis exceptis; & tam jucundum catharticum plus quam viginti copiosissimas sedes insigni nobilissimarum Patientum incommodo provocabat; Nec non etiam aliquos robustos viros, hac castrensi febre correptos observavi, qui à recentis pulpæ Cassiæ uncia copiosissimè, & crebris dejectionibus comitatis à torminibus intestinalibus, & tenesmo, non sinè notabili virium jactura purgabantur. Remittat igitur Censor ab acri nimis loquendi modo, quo nos immanè quantum! vellicat, seu potius quo ipsemet in turpitudinem venit.

Quo tempore, & quare adhibenda purgatio.

XVI. Nullam itaque aliam purgationis necessitatem invenio, nisi ut præviæ intestinales, stomachicæque impuritates egerantur; & quidem quàm citò, in febrium nempe principio, ne in progressu causam febrilem augeant, vermium foeturae pabulum præbeant; sicuti etiam, ut ostiola vasculorum succos felleos, & lymphaticos deferentium liberius hient, patulasque præbeant vias specificis præfidiis febres jugulantibus, secundum nuper expositum Hippocratis præceptum *si verò pharmaco non videbitur opus habere, medicamenta in potu exhibeto, quibus febris, aut transmutetur, aut deficiat.*

Facilius & melius vomitu stomachi sordes egeruntur.

Confirmat Ettmullerus.

Rationes Physicæ.

XVII. Beneficium educationis illarum impuritatum, consentientibus omnibus sanioris consilii Auctoribus, felicius, & promptius emesi, quam catharsi assequimur. Inquit enim Ettmullerus: *Certum namque est, quòd radix curandarum intermittentium consistat in vomitu.* Fortassis primò ob breviorrem, per quam educendi succi, viam provocantur: secundò quia stomachicis & intestinalibus tunicis stimu-

stimulo emetico, à pyloro versùs cardiam in inver-
 sas vermiculationes proritatis, adhærentes illis vi-
 scositates faciliùs extricantur, & vomitu viscus, &
 filamenta multoties tanta aciditate infecta, ut den-
 tes obstupefaciant, educantur: Tertiò quia intesti-
 nales liquores, felleus videlicet, & lymphatici vo-
 mitu à ductibus chyliifero, & lymphaticis avocatur,
 quod non contingit catharsi; unde Riccardus Mor-
 ton egregius Chinæ chinarum Patronus prolixam
 non tantùm istius Corticis Historiam, sed etiam va-
 rios ejusdem casus, primævum apud Europæos
 usum, inchoatum nempe ab anno 1649., diversas
 apud Auctores, vel defendentes, vel oppugnantes,
 fortes exponens, exercit. prima cap. 8. inquit: *Me
 quod attinet, ut ut nausea insolita suadente, leniùs
 emeticum ante usum corticis perscribere, nonnunquam
 necessarium duxerim: & nisi cachexia urgente ca-
 tharticum non commendat, cùm paulo infrà citato
 loco ait: Et in cachexia insigne Catharticum propina-
 verim. Igitur sanius consilium censeo in homine ro-
 busto ad vomitum aliàs prono, & debitis observatis
 cautelis, in Febrium principio, emesi enunciatas impu-
 ritates educere.*

Riccardi Morto-
 ni autoritas de
 Emetico ante
 Chinæ usum.

XVIII. Aliàs nisi fordes istæ intestinales urge-
 ant, sicuti profectò non urgebant in Hominibus so-
 briæ vivendi normæ assuetis, quorum quampluri-
 mi à Castrensi febre corripiebantur, potissimùm fer-
 vidiori tempestate, qua tribus elapsis annis imma-
 niùs grassabatur epidemia, tum enim humani cor-
 poris succi summâ laborabant fluiditate, & motus
 utriusque celeritate. Quare perverso etiam fe-
 brium caractere inspecto tot tantæque purgatio-
 nes, repurgationesque cortici Peruviano præmit-
 tendæ non erant.

Superflua est pur-
 gatio ubi nullæ
 fordes in intesti-
 nis.

XIX. Lau-

Mortoni, & Ray-
mundi Restauran-
di sententiæ de
superflua purga-
tione.

XIX. Laudatus præterea Morton eodem lo-
co, ubi de catharsi, & emesi ante corticis usum
promovendis, præmittendisque sermonem facit:
*nullo autem, ait absque evidenti indicatione quicquam
horum præparationis gratia ministratum curationi
conducere, multo usu expertus sum: Jure merito igitur
Raymundus Restaurandus citato loco inquit:
si nonnulli Chinam chinæ usurpantes ejus ope febres non
expugnant, id illorum imperitiæ adscribendum est. Ho-
die purgans exhibent; postridie Chinam chinæ porri-
gunt; qua die data illa est, febris desinit; purgans ve-
rò de novo paroxysmum accersit, adeò sibi invicem ad-
versantur. Injustè igitur doctus Censor asserit om-
nes Auctores has corporum purgationes, repur-
gationesque ante corticis Peruviani usum impera-
re. Audiat rursus modò citatum Auctorem cap. 7.
namque inquit: Revera huic medicamento nihil ma-
gis repugnat, quàm cathartica, quamobrem id in
usum duxi, majori emolumento impurgatis meis ægris
præmissa plena phlebotomia, injectis clysteribus, ex-
hibitisque jusculis refrigerantibus: Hinc Dominus
Monginot in suo de febrium curatione per usum
quinquinæ tractatu scribit; purgatio necessaria quip-
pe est ante corticis Peruviani assumptionem (sed quan-
do, audiamus quæso) cùm pluribus impuritatibus sca-
tet infimus venter, vel si primarum viarum non adest
libertas: Auctor verò annotationum inscriptarum
in libro febris China chinæ expugnata, postquam
Auctorem opiniones de purgatione præmittenda
nec nè corticis Peruviani usui exposuit (problema
enim est ab utraque parte rationibus, & auctorita-
tibus fultum) hæc scribit: In ea ego semper fui sen-
tentia, non esse equidem longo purgantium usu, & re-
petita sæpe venæ sectione vires atterendas, neque*
la-

Monginoti sen-
tentia de eadem
re.

Aliorum aucto-
rum loca.

labefactandam esse corporis œconomiam, at levem aliquam primarum viarum expiationem procurandam esse clysteribus saltē, aut cassia, antequam ad corticis exhibitionem deveniatur: & licet Mangeti in sua Bibliotheca Pharmaceutica, ubi de antifebrilibus agit, inquit: *Antequam febrifugum exhibeatur, & venæ sectiones necessariae, ut purgantia viribus febrientium accommodata, sunt administranda; nam in eo vix cum clarissimo Morton convenimus, quod fermento febrili venenato antidotum suam, corticem scilicet, sine ulla præliminari præparatione, ut plurimum apponat. Hoc siquidem nobis feliciter non cessit, indeque recidivas non infrequentes, atque perniciosissimas enatas vidimus.* Attamen huic sententiæ obstat experientia in hac Pisaurense epidemia millies firmata. Quamplurimi enim, qui fervente Sirio à castrensi luxuriante febre correpti fuerunt, absque præliminari præparatione, saltē exactā vivendi normā observatā, victuque admodum tenui præmisso, opera unius corticis Americani felicissimè sinè recidivis evaserunt; inter quos etiam nuper elapso anno 1710. mea conjux, filii mei, uxoris meæ famula, & ego recensemur, qui duplici tertiana satīs perniciosi moris transacti anni Augusto urgebamus. Unico enim febrifugo Americano selectissimo, canonicè adhibito, per multos dies absque novarum usque nunc febrium recurſu convaluimus, Deoque opitulante, jucundissima potimur valetudine; modo, quo insignis Pharmacopœus Donzellus de se ipso fatetur suam proferens sententiam, quod omine prosperiori à cortice febres fugantur, non præmissis purgantibus.

Experientia obstat Mangeti sententiæ.

XX. Licet autem sub annum 1709. ego & domestici mei à consimili febre tacti fuiffemus, non

Ostenditur Chinam chinæ non esse recidivarum causam.

quidem anno 1710. recidivi censendi fuimus ob chinæ chinæ abufum, vel saltè ob malè sanam, & incautam methodum, qua ipfi utebamur; ficuti neque tales dicendi videntur numerosiffimi Pifaurenses, qui tribus expositis annis, per ea fcilicet tempora, quibus epidemia sæviebat, à recurrente febre correpti fuerunt; cùm enim perfectiffima fanitate (qua nunc etiam fruimur) integro anno absque minima ulla œconomia naturalis læsione vegeti, ac bene colorati gavisi fimus; quomodo febrile semen chinæ chinæ nodo illaqueatum in penitioribus nostrorum viscerum angulis confepultum latere credendum est absque eo quod nostrorum corporum machina nec tantillum interturbaretur? Igitur Dominus Monginot in citato opusculo inquit: *Si quis enim sibi fingat febrem post menses aliquot ingruentem reliquias esse præcedentis, fraudem sibi facit: & paulò post ait: adeò ut ejusmodi reditus iniquè priori fermento tribuendi essent, cujus portio in quapiam parte foret residua, quin potiùs illis, qui recentibus ex occasionibus suscitarentur.*

Quæ purgantia
admiscenda Chi-
næ chinæ.

XXI. Speraverim autem eruditum Censorem ob eum, quo Cathartica etiam in Febribus Chinæ curandis prosequitur, amorem, hanc methodum non malè auditurum, precipuè cùm multorum Auctorum testimonio fultam viderit; nam Monginot inquit: *Et hoc necessariò hic adponendum fuerit, ut Curatio ex voto remedii usum sequatur, ac recidiva præcaveatur, purgantia leviora paulò post quàm febris desierit requiri; circa quorum usum perpendendum est primò, opportunum esse, ut adjungantur quibusdam præparationibus quinquina; hoc quippe modo ab ipso tempore, quo instituitur purgatio, vis remedii* citra

*citra interruptionem transfertur. (subdit deinde sapiens Auctor) Cathartica in genere, quorum delectus habendus, ea sunt, quæ amarore, aut aliis qualitatibus cum Quinquina convenient; juvanda ergo illius operationis, aut saltè non interturbanda, veniant in exemplum Rhabarbarum, Aloë, extractum Colocynthis, vel quæ serum superfluum nata sunt abripere, cujusmodi sunt extractum, vel resina Jalappæ: Et revera Rhabarbarum cum cortice miscebamus, non solum quoties diuturnæ, & chronicæ hæ febres evadebant, sed etiam cum eadem repetitis recidivis valetudinarios Pisaurense relinquebant, eosque biliosis egestionibus urgebant: censebamus enim ad causarum febrilium correctionem quoque spectare promovendam corroboracionem viscerum infimi ventris, quod cum solo cortice consequi metueremus, ipsi Rhabarbarum addebamus, quod non tantum cathartica, sed etiam substyptica vi potitum, meditatam patientibus opem præstare valebat; nec propterea ipso infructuosè utebamur. Hoc beneficium ab isto suppeditandum præsidio, tu quoque sapientissime Vir, permonuisti tua in doctissima dissertatione, ubi cum ad præcavendas recidivas consilium præbes, inquis: *Itaque tunc temporis optimè de nostris Ægrotis merere putavimus, si cum china Rhabarbarum intermiscendo, à tam utili, quale ipsa china est, medicamento, omnem censuram tolleremus, & quidem voti compotes facti sumus.* Ast superiori Anno 1710. Cortex cum Rhabarbaro non ea felicitate stimulabat alvum, qua annis 1708. & 1709. & propterea opus fuit illius remedii usum, blandioribus Catharticis interrumpere. Huic sententiæ adstipulatur pariter Dominus de Blegnis suo sæpiùs citato opusculo, nec non Doleus asserit Chinam de*

Feliciùs purgabat Rhabarbarum cortici admistum annis 1708. & 1709. quam anno 1710.

China cum purgantibus mixtam exhibendam: quinimo & Bartholinus in cent. 2. epist. 42. scribit: Fermentum istud Quartanæ hoc medicamento, quasi vinctum, & in unum compactum, nisi apti cujusdam & proportionati purgantis beneficio è corpore educatur, vim suam fermentativam tandem exerturum.

Chinæ chinæ
abusus, ut & cæ-
terorum reme-
diorum, noxius.

XXII. Cæterum si quis Chinâ chinâ abutatur, non dubito, quin ita lædendus sit, quemadmodum à quovis alio, quanquam innoxio alkalico, puta crustaceis omnibus, atque inter hæc inculpabili pulvere Margaritarum, ocul. cancrorum, & similibus, quorum certum est, diutino, seu minùs cauto usu non exigua mala processisse.

Alii censent vi-
tanda esse pur-
gantia.

XXIII. E contrario non pauci sano fortè consilio opinantur, Quinquinæ vires Catharticis minimè interturbandas fore, nè materiam, quam unum vincit pharmacum, aliud solvat, motusque perversos succorum, quos Cortex sedat, purgantia redintegrent; ideoque expertissimus Sydenam in epistola responsiva ad Robertum Brady pag. mihi 352. monet: *Vitandas ante omnia evacuationes qualescunque, cum vel blandissima Catharsis, quinimo Enema ex lacte Saccharato in morbi discrimen certissimè, fortè in morbum ipsum denuò Ægrum conjiciat*: Raymundus verò Restaurandus cap. 7. ait: *Nulla ergo incumbit necessitas illis purgans exhibendi, qui per Quinquinam curationem adepti sunt, præcavendarum ergo recidivarum.*

Raymundi Re-
staurandi judiciū
hac de re.

XXIV. Solvit tamen quæstionem laudatus Raymundus Restaurandus citato loco, hæc scribens: *Nec tamen purgationem improbaverim, si modò ejus indicans Cacochymia adfuerit, ac Febris character nullus omnino supersit; Porro ut id securius succedat,*

concedendum est aliquod temporis spatium præterire, immo die uno vel altero ante usum cathartici, & die subsequente utile est infusionem Chinæ chinæ assumpsisse in aqua frigida factam, quod nisi factum fuerit postliminio redit febris; quare satius sit abstinuisse, quam periculo ægrum exposuisse: Quam methodum nos secuti sumus, ut ex jam dictis videre licet.

XXV. Pertæsum jam prorsus, Vir clarissime, Te arbitror longissimæ hujus Apologiæ: quare pudet variam nunc persequi exhibendæ Chinæ methodum, quâ in Pisaurense epidemia feliciter usus sum, illamque appositis historiis illustrare: illud itaque dixisse satis erit, secundum diversum in Ægris temperamentorum, & reliquiarum morbi occursum, diversas quoque chinæ formulas adhibuisse, plerumque tamen ad 40. usque dies remissa sensim dosi continuatas. Quibus imus venter duriusculus, & sinistri hypochondrii dolor cum faciei pallore à gravi malo supererat, propinabantur per 15. aut 20. dies boli ex Chinæ, & Rhab. extract. ana drach. semis. cum scrup. sem. martis diaphor. & juscule tartarizato incoctis radicibus aperientibus: aliis vino rubello infusam Chinam exhibebamus; multis cum succis concretis: in omnibus tamen unâ cum congrua virtus ratione. Nam ut rectè animadvertit D. Monginot, *Nemo sibi fingat solius Quinquinæ beneficio præcaveri posse damna ex erratis in diæta commissis emergentia*: Inter quæ procul dubio ipsæ sunt recidivæ, quas etiam vidimus arcessitas adulterino cortice, qui facilè per Mercatorum fraudes sæpe sæpius optimo solet admisceri; ut etiam Ettmullerus & idem Monginot testantur.

XXVI. Sed tempus jam est, ut scribendi finem faciam, Teque, Vir amplissime, precer, obtestorque,

Varia Chinæ chinæ formulæ pro ægrorum habitu, & temperaturâ.

que, ut mihi in causa propria fortè plura, quàm opus fuerat, dicenti humaniter parcas. Vale.

Datum Pisauri die 15. Martii 1711.

C A P. IX.

Ad confirmandum animum Domini Traversarii immeritò ab Anonymo insimulati, Auctor tum hujus objecta refellit, tum illius argumenta corroborat.

CLARISSIMO DOCTISSIMOQUE VIRO
BARTHOLOMÆO TRAVERSARIO

POLIATRO PISAURENSI

J O: M A R I A L A N C I S I U S

S. P. D.

CUM primùm abs Te missam Anonymi censuram graviter accepissem, acriorem postea quàm putaram, falsisque criminationibus refertam dolenter inveni, simillimam scilicet Auctori suo, quis ille fuerit, contumeliosam, minacem, indignam profectò, quæ de Te urbanissimo peritissimoque Viro loquatur. Conceptam tamen animo indignationem, tum indè plurimùm lenivit Apologetica Epistola tua, in qua Adversarii impetum ita debilitasti, tantâque humanitate acerbitatem vicisti, ut nihil addendum ad optimæ causæ, seu veritatis confirmationem reliqueris. Enim verò temere ille objecerat novitatem nullâ Scriptorum auctoritate suffultam propinandæ chinæ sub initium, si necessitas

Antiqua est sententia, propinari Chinam chinam posse febriū initio.

fitas postulaverit, malignarum febrium: nam semper nova erunt remedia, tametsi vetera, apud parum peritos Medicos, qui recens autumare solent, quod ipsi non usurpaverint. Et quanquam ego nullo duce ante annos 20. eam Romæ methodum in epidemia castrensi febrium tenuerim; deinceps tamen nunquam non de felici exitu sum gratulatus; cum cæteroquin illos ægros passim interire animadverterim, quorum Clinici, nè aleam recentis inventi tentarent, maturum, ut vocant, tempus exhibendi febrifugi opperiebantur, atque exinde aliis in dies experimentis eandem medendi viam ab amicis quoque munitam viderim, ac expeditam.

II. Miror proinde Censorem tuum, cum gratias Tibi tanquam Magistro acturus esset, convivium pro benefacto reposuisse. Quid? Quòd perniciosæ febres, cujusmodi plerunque sunt, quæ in epidemicis constitutionibus grassantur, sæpe sæpius intrà septimum diem perimunt ægros, ut accuratè observaveras, sapienterque monueras; itaut si 14. vel 21. diem quis expectare voluerit, non ægrotum, neque cadaver, sed resolutos penè illius cineres curandos susciperet. Hinc planè perspicio quàm longè absit obtrectator tuus non solùm à docti Censoris officio, verum etiam à simplicis Empirici munere, & cognitione: duo enim beneficia à Censoribus, qui ex veritate, non ex odio nos nostraque æstimant, solemus arcessere, rectiùs nimirum cogitandi, & accuratiùs agendi; ut, quæ bona sunt, animo præcipiamus, quæ mala, opportunè in agendo devitemus. Scire autem pervelim, quid Adversarius sua in epistola fuerit commentatus, unde vel Tu, Clarissime Vir, vel quisquis alius leviam saltèm, aut ethicam, aut physicam monita possit haurire. Fa-

Epidemiæ febres
celeriter interi-
munt.

teor

teor ingenuè mihi quidem videri illius scriptum non nisi detestandam calumniandi procacitatem, vulgaremque ac summopere poenitendam medendi methodum præferre.

Recidiva potius
quam mors ex-
petenda,

III. Quod autem interdum à Chinæ usu ægro-
tantes in eundem morbum relabi Censor objectet;
miror fanè non intellexisse, recidivam potius quàm
mortē expetendā esse, ubi hæc impendet; nisi febris
subitò profligetur. Cæterum ii quoque, qui absque
Peruviani corticis præsidio ab Epidemicis febribus
convalescunt, ipsâ morbi indole recidere in febrim
solent, ut longè ante detectam chinæ vim observa-
vit Hippocrates, qui secundum Vallesii divisionem
primo epid. sect. 1. num. 7. refert morbidam con-
stitutionem, in qua quicunque *Superstites manserunt,*
per multas solùm recidivas evaserunt, multique illo-
rum (ut istic contigit) *per hyemem egrotarunt,* &
num. 36. sect. 3. inquit, *nullum novi, qui superfue-*
rit, cui non contigerint recidivæ.

IV. Risum autem tenere non potui, cùm lege-
rim quas turbas excitet, ut querelas misceat, &
clamitet, propterea quòd unus è vulgo diem suum
repente obierit, posteaquam febrifugo curatus
istinc discesserat: perinde quasi qui Chinâ utuntur
nusquam sint morituri; vel sani etiam homines im-
provise ubique locorum interire non soleant, præ-
sertim cùm salutare Christi (Luc. 21. 34.) præce-
ptum minimè servaverint: *Attendite,* inquit, *vo-*
bis nè forte graventur corda vestra in crapula, &
ebrietate, & curis hujus vitæ, & superveniat in vos
repentina illa dies. Jurè igitur ac meritò tuorum
revalescentium auribus in Apologia inculcasti, nè
inductam à China china bonam valetudinem aut
lautiori, aut mala diæta (ut sæpe fit) labefactent,
& cor-

Salutare Christi
præceptū ad re-
pentinam mortē
præcavendam.

& corrumpant. Nolo interim hîc velut pro aris, & focus cum Cenfore tuo acriter pugnare, ubi Te (neque fortassis tacitè) in crimen ideo vocat, quia non purgas, nec repurgas febrientium corpora. Nam ubi per tempus licet, id prudenter opportunèque facis, facioque & ipse; sed interdum malumus ægros nostros sinè purgatione superstites, & recidivas patientes, quam post validas purgationes in deterius lapsos, atque sublato. At video, me longiùs adhuc provehendum, si omnibus illius Criticæ capitibus vellem respondere; cùm potiùs pudeat malevolentissimam ipsius obtrectionem, rescribendo esse hætenus prosequutum.

V. Laudo utique cum patientiam abs Te legendis Adversarii calumniis exhibitam, tum lenitatem respondendo insigniter probatam: quem quidem fructum unicum reputo, qui tibi ex illius acerbitate provenerit: neque Anonymo minorem certè utilitatem accessuram confido, si responsionis tuæ moderationem, doctrinamque ritè animadverterit. Vale.

Romæ VIII. Kal. Aprilis MDCCXI.

C A P. X.

Consilium scripto datum à Doctissimis Bononiensibus Archiatri in dubio recursuræ Pisaurensis Epidemiæ ab Eminentissimo Urbini Legato ad Auctorem missum :

QUanquam sub initium veris anni MDCCXI. omnia jam Pisauri procurata fuissent ad inhibendas stagnantium aquarum, aliorumque corporum computrescentium causas, quas suo loco singillatim recensuimus; ac proinde summa, pro cœli illius ingenio, valetudinis tranquillitas vigeret; tamen, quia nonnullorum Civium animi inter dubitationes futuri malorum recursus fluctuabant, placuit Eminentissimo Cardinali Tanaræ Bononensi, tum Vigilantissimo Urbinatis Ducatus Legato, ad duos Clarissimos Patriæ Academiæ Medicos perscribere, ut diligenter expensâ totius facti serie (quam Dominus Bartholomæus Traversarius Pisaurensis Poliater adornaverat) consilium ederent, quod, ut accepit, datis ad me benignè literis idem amplissimus Princeps è vestigio misit. Hoc autem, cum non modò summopere eruditum invenerim; verùm etiam in posterum valde utile, ac salutare ejusdem Urbis Populo fore censuerim, quemadmodum Eminentissimo Legato tunc per epistolam vehementer commendavi, ita pretium operæ me nunc facturum existimabam, si præsentibus Actis inseruissem. Porro hic præterire nequeo magnos Viros, tametsi longo temporis intervallo disjunctos, cum viderint conformes casus publicis rebus incommodare, ad con-

fimi-

similia excogitanda præsidia concordare, & convenire. Nam Eminentissimus Tanara mentem suam ad illud idem nostrâ ætate convertit, quod olim, scilicet exeunte seculo xvi., Franciscus Maria Urbini Dux excogitaverat, qui nimirum, cum animadvertisset Pisauri Cives pestilentium febrium recursum per singulas ætates affligi, Celeberrimum Herculem Saxoniam per id tempus Patavini Lycei splendorem, & ornamentum consuluit, cujus dissertationem typis editam inter hujus Auctoris opera legimus, legendamque Pisaurense Medici suademus.

TYPOGRAPHI MONITUM

Quod hic subjungendum erat, Consilium Auctor Medicis Bononiensibus jam diu remisit, quò si opus esset, ab eis castigatius acciperet: Quod cum se facturos recepissent, non dum tamen expleto jam anno suam fidem liberarunt: Nè igitur vanâ fortasse ipsius spe, urgentes jam typos retardarem, illud necessario prætermittendum duxi.

C A P. XI.

Agitur pressius de causis, quæ noxia effluvia ad Pisaurense Cœlum labefactandum per æstatem potissimum, & autumnum emittunt, & quibus amovendis jussu CLEMENT. XI. trium annorum decursu consultum est.

CUM igitur Pisaurense Cœlum variis de causis, unde maligna extiterat epidemia, contami-

Enumeratio cau-
sarum Pisaurensis
Epidemiæ.

Aggerum
everfio; unde
defecit aqua for-
dibus eluendis.

Fluminis, &
Vallati inunda-
tio.

Agrorum prope
litus inundatio.

Lacunæ duæ pu-
tidæ.

naretur, haud quaquam fieri potuit, ut omnes è vestigio tollerentur. Sed trium annorum spatio quotidianâ penè diligentia, atque assiduitate provisum est, ut popularium morborum radices stirpitus evellerentur. Juvat autem hoc loco easdem ordine recensere, ac veluti sub unum conspectum dare, cùm de earum amoliendarum rationibus verba facturi simus; nec posteris infructuosum erit edoceri quid sibi potissimum præcavendum sit.

I. Primam quidem præteritæ Epidemiæ causam censemus Vallati, qui mediam Urbem perlabitur, aquarum inhibitionem ob everfos subrutosque aggeres vi fluminis, à quo superiùs ad quintum lapidem in eandem Urbem derivatur: quamobrem, cloacis omnibus in eum canalem fordes exonerantibus, eadem variis in locis hæsitantes putrescebant, quod præ aquæ penuria elui non possent.

II. Præterea tunc temporis Vallatus extra Urbem inferiùs ad novum, quem vocant, portum mutato in fluviolum nomine vulgò *Foglietta*, aquas suas in idem flumen effundebat, à quo superiùs deducuntur: quare facilè eveniebat, ut Isaurus, ubi pluviis aquis intumesceret, Vallati aquas, quo minùs influerent, remoraretur, simul etiam in eundem superfusas, inferiora plana Urbis, & agros inundaret, quibus demum vinariæ etiam cellæ, ac stabula restagnantibus obducebantur.

III. Quoniam Isauri fluminis ripæ propè litus, ac portum depressiores erant, quoties illud aquarum auctus attolleret, humilior ejusdem litoris ora, vicinique campi alluvionibus erant obnoxia.

IV. Nec prætereundas censemus lacunas duas, putido semper humore refertas, minorem unam ad Portum novum, majorem alteram, ubi vetus olim

Por-

Portus, quæ longè graveolentior inferiorem Pisauri regionem teterrimis vaporibus afflabat.

V. In eundem censum venit magna vis fini putrescentis, & stagnantium aquarum in hortis suburbanis, haud dudum quâ Urbs ad orientem solem, & ad euronotum pertinet, confitis; unde noxii halitus emergunt.

Fimus, & aquæ putrescentes in hortis suburbanis.

VI. Bombycum studium serici opificii gratiâ, unde quæstum faciunt Pisauenses, non nihil ad inficiendum aërem contulisse videtur. Quum enim in ea Urbe fluentis aquæ inopia laboretur; excoctis bombycibus in magno lebetum numero, foetidam illam decocturam cum vermium cadaveribus, ac quisquiliis in vicos projiciebant, in quibus, quod nulla penè declivitas sit, semper putidus humor inhærescit.

Bombycum fordes, & decoctura in vias projecta.

VII. Compertum est coriarios strigmenta pellium, & corrupta præsegmina; similiter lanios varia inquinamenta in Vallatum conjicere consuevisse, etiamsi tenui rivo vix flueret.

Pellium strigmenta, & lanienarum fordes.

VIII. Pistores parum bonis aquis panem subigere, qui propterea malè olebat, ac longè deteriore fuisse, qui publicè prostabat; quandoquidem omnia serici quæstus cupidine in furnos ipsos, cæteroqui ad panem coquendum comparatos, madida bombycum involucra condebant exiccandi gratia: quæ res illos haud mediocriter polluit, atque contaminat.

Panis putidâ aquâ subactus.

His omnibus, aliisque putidorum effluviis causis summâ diligentia, sumptuque, magno amore, & charitate Principis provisum est.

C A P. XII.

Quæ peracta fuerint, ut Isauri aqua per Canalem Vallati ad liberum fluxum restitueretur.

Conventus à
SS. Pontifice in-
dictus in eam
diem.

QUum primum Sanctissimus Pater circiter Kalendas sextiles anno MDCCIX. præ cæteris Vallati cursum interseptum esse cognovit, conventum indixit in Quirinale Palatium, ut quæ revocandis in eundem alveum fluminis aquis opportuna essent consilia, quàm citissimè caperentur. Convenērunt itaque Excellentissimus Vir Dominus Horatius Albani Pontificis Germanus frater, Illustrissimus Nanzianzenus Archiepiscopus Alexander Bonaventura, egregius Physicus Michael Angelus de Paulis, quippe qui loci naturam, ac Pifaurense cœlum apprimè norant: necnon Ægidius Bordonus Hydrostaticæ peritissimus, atque ipse ego, ut enarrarem omnibus, atque exponerem, quæ ante alios de popularium morborum acerbitate didiceram.

Præcipuè actum
de restaurandis
aggeribus.

II. In eo autem consilio, etsi de cæteris Epidemiæ causis actum sit, præcipuè tamen in deliberationem venit totius rei caput, atque principium de restaurandis scilicet superioribus aggeribus potissimum deliberatum est, ut in Vallati alveum fluminis aqua reduci posset. Sed quia moletrinarum redditus, quæ intrâ Urbem iisdem aquis circumaguntur, Serenissima Medicea Familia hæreditario jure capit, in hanc sententiam discessimus.

Conventus illius
decreta.

III. Primò Exorandum Sanctissimum Patrem, ut ad Magnum Etruriæ Principem daret literas, quibus eundem impelleret ad peritos homines Pifaurem mittendos, qui cum Pontificis consultarent; quip-

quippe quod Pisaurenſis Civitatis ſalus ageretur, cui præſens auxilium ſinè ulla cunctatione ferendum eſſet.

IV. Secundò Primo quoque tempore allegandum eſſe Piſaurum aquarum Libratorem Ægidium Bordonum, Eminentiffimi Cardinalis Paulutii à ſecretis Status Eccleſiaſtici literis non ſolùm Urbinati Prolegato (quum Cardinalis Legatus ab-eſſet) verùm etiam Piſaurenſibus Magiſtratibus commendatum, ut eum omni ope juvarent, & uſui neceſſaria ſuppeditarent.

V. Tertiò Mandandum eidem Illuſtriſſimo Prolegato, ac Piſaurenſibus Magiſtratibus, ut darent operam, nè quidquam ſordidi, atque impuri poſt-hac in Vallati alveum conjiceretur; ſed purgamenta omnia extra Urbem ad mare deferri juberent, aliaque hujusmodi ad tuendam Cœli ſalubritatem procurarent.

VI. Hæc autem omnia non minori celeritate, ac diligentia perfectæ ſunt; enim verò Sanctiſſimus Pontifex ſua manu ad Sereniſſimum Etruriæ Principem literas ſcripſit, ut ad ferendas Piſaurenſi Civitati ſuppetias operam ſecum conferret. Haud ita multò poſt Ægidius Bordonus (præbente ſumtus Sanctiſſimo Pontifice) Româ profectus xvi. Kal. Septembris, Piſaurum venit xi. Kal. ejusdem menſis, quò pariter ſe contulit N. Franchus Magni Etruriæ Principis Architectus. Ambo igitur diu, ac ſæpius collocti in eo conſenſerunt, ut impensâ ejusdem Principis, qui ex moletrinis quæſtum perciperet, aggeres reſtituerentur.

Pontifex ſua manu ſcribit Etruriæ Principi, ut malo conſuleret.

Ægidius Bordonus à Pontifice, & N. Franchus ab Etruriæ Principe aquarum Libratores Piſaurum miſſi.

VII. Sed quoniam iidem aggeres multis ab hinc annis ligneo tantùm opere reſecti fuerant, quod parum firmamenti, ac roboris contra vim fluminis habe-

Quomodo aggeres reſecti ſint.

habere videbatur, statuerunt eosdem vel constructo muro, vel saltè projectis saxis in cunei speciem, atque oppositis defensoribus communire; itaut lapides, & sibi mutuo pondere incumbentes, & arenæ aggestione paulatim coagmentandi satè validam molem haud longo temporis spatio effecturi essent adversùs aquarum impetum, etiam cum se se major vis fluminis incitaret.

Ejus operis emolumentum.

VIII. Cæterum vix dum se se operi accinxerant, quum in Vallati alveum aqua decurrere cœpit, quæ continuò sordes, ac cœnum, & putrida animantium cadavera magna ex parte deterfit: quod ut majori cum fructu fieret, vetuit Bordonus, nè statim aqua ex majore Vallati alveo in rivulos ad molas circumagendas deduceretur; in iis enim incilibus fluitantia corpora, ac præcipuè peremptorum cœnum, aëri labem allatura, substitissent.

Desævit Epidemia.

IX. His rebus effectis remisit epidemica lues, ac tandem abolevit, quod summâ curâ provisum fuit, nè posthac insalubris panis, ut antea, fieret, nec sordida crassamenta, ac bombycum cadavera in vicos, & Vallatum dejicerentur.

C A P. XIII.

Proponuntur duæ opiniones de mutatione alvei Pifaurensis Vallati ad antevertendas alluviones, quæ per hyemem in inferiori Urbis parte, atque extra mœnia contingunt, ac primò expenditur, & excluditur obliquus percutiendus canalis in fluvium prope Portum.

Subinde verò de arcendis in posterum eluvionibus actum, quæ potissima cura omnium animis in-

infederat, ut, quod reliquum erat, Pisaurensum incolumitati consuleretur. Dictum est autem superius, Vallati aquas ab Isauro flumine ad quintum ab Urbe lapidem derivari, quæ postmodum mediam Urbem emensæ extra illius mœnia in inferiori regione effundebantur in alveum fluminis paullo depressioris earum superficie, per lineam, quæ ad rectos penè angulos profluentem secabat. Quapropter quotiescunque aut largorum imbrium, aut liquescentium nivium copia flumen augescebat, non modò Vallati aquas aditu prohibebat; verùm etiam in ipsum superfluens redundabat: unde inferior Urbs, & finitimi agri stagnis opplebantur: eoque faciliùs, quod sæpenumero contingebat, ut neque exundantes pluviae ex Urbe ipsa in Vallatum receptæ in Isaurum effundi, neque Isaurus procellosis ventis repellentibus in mare posset erumpere: has ob causas Ægidius Bordonus in quodam civium conventu coram Illustrissimo Præsule Francisco Barbarigo Urbini Prolegato Vallati sive *Folietta* cursum necessariò mutandum esse contendit, quæ oratio æquis animis accepta est.

Isauri fluminis,
& Vallati rivuli
descriptio.

Qua de causa fierent eluviones.

II. Sed, ut sunt hominum vel sapientissimorum de unaquaque re semper diversa judicia, in duas potissimùm sententias distrahi cœperunt, quas hinc luculenter exponere non incongruum existimavi; non modò nè quidquam historicæ fidei detraxisse videar; verùm etiam, ut, si quando alibi consimilis necessitas, ac difficultas oboriatur, hinc nullo negotio discat posteritas quid optimum factu, ac magis expeditum in ejusmodi temporibus usu ipso, & rerum eventu comprobatum sit. Prioris itaque sententiæ Auctor Vir quidem Egregius, & Mathematicis disciplinis non mediocriter eruditus opinaba-

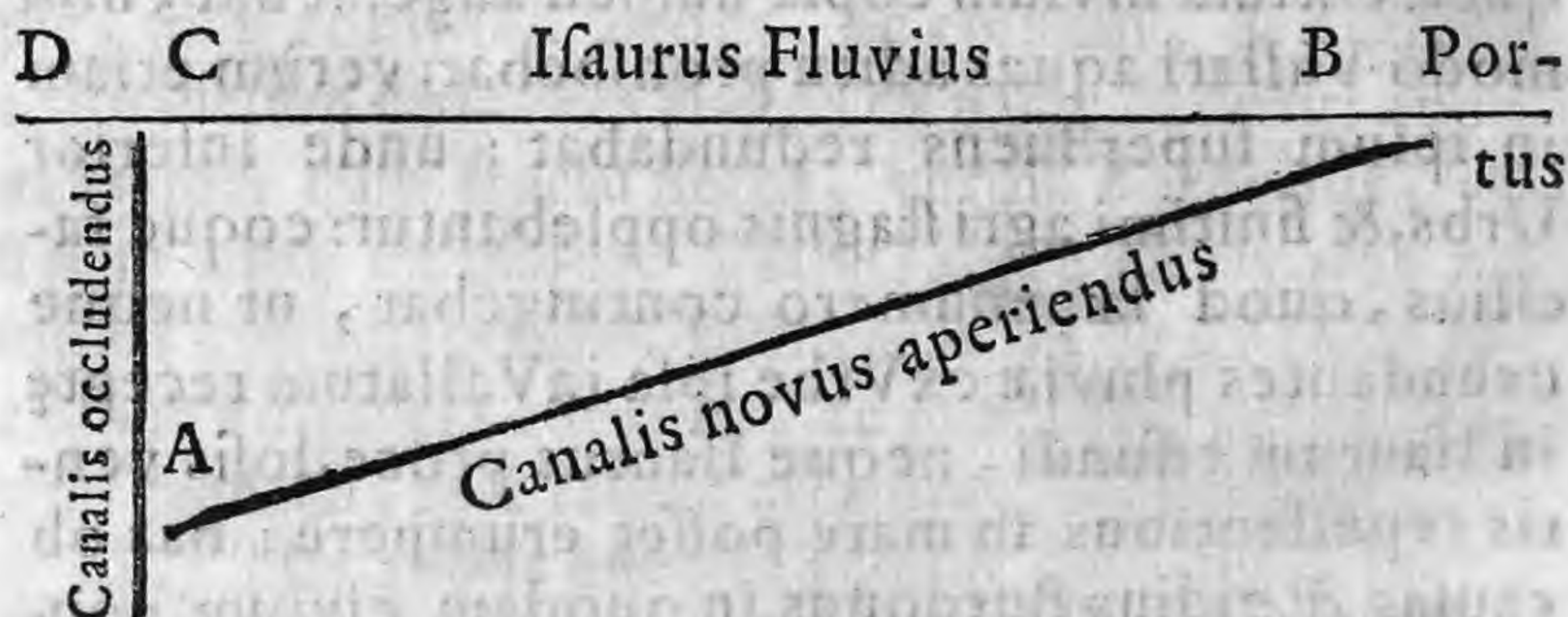
Duplex sententia de arcendis eluvionibus.

tur longiorem alveum ad inferiorem fluminis ripam prope maritimum ostium esse ducendum : posterioris autem eundem alveum rectâ ad mare per majoris stagni sinum satius esse perducî.

Exponuntur
prioris sententiæ
rationes.

III. Quod ad priorem attinet, hac ratione contendebat illius Auctor, omnino obstruendum esse Vallati canalem A C (ut in apposito schemate videre est) qui ad angulos penè rectos in flumen

D C B illabitur, ac propterea majorem fluvialium undarum renisum experitur, quod recto impetu in easdem incurrat : novum verò alveum A B effodiendum, cujus incidentiæ angulus C B A quum obliquior sit, longè procliviorè aperiet exitum Vallati aquis in fluvium.

Ægidius Bordonus
priorè sententi-
am refellit.

IV. Verùm Ægidius Bordonus hujusmodi sententiam, quanquam in genere veram laudibus sit profecutus; eâ tamen ad usum Pisauri revocatâ haud quaquam alluvionibus obviâ iri censebat, quòd semper restagnationis periculum imminebit, si Vallato in fluvium erit exitus; propterea quòd largiores imbres è montibus delapsi Isaurum supra Vallati superficiem in omne tempus sublaturi sunt, quo-

quocunque in loco istius emissarium in flumen aperiat. Huc accedit quòd novus alveus A B quum longior esse debeat, utpote obliquior, aquis retro labentibus auctus pluribus in locis per agros restagnaturus sit, quàm si brevior excavetur. Præterea, quum Vallatus ingentem limi, ac sordium ex Urbis cloacis absterfarum copiam vehat, ac propterea tardissimè fluat, si propius portum, & fluminis ostium illius emissarium effodiatur, extra omnem dubitationis aleam est, destitutis illic sordidis purgaminibus portum tandem aggeratum iri, atque complendum; quod herculès summopere cavere debemus, ac majores nostri præcaverunt mutato fluminis alveo in recentiore, ac breviorē lineam, ut concitatus laberetur, ac portum caveret potius, quàm oppleret. Hæc igitur huic sententiæ officiunt incommoda; quo circa satius erit novum canale rectâ ad mare deducere.

CAP. XIV.

Vallati Fluvium novo aperto alveo per lacunam antiqui portus rectâ ad mare deducendum, ut simul antevertantur inferiores Pisauri exundationes, atque ipsa lacuna per alluvionem exiccetur.

Postquam iis rationibus, quas superiori capite recensuimus, priorem sententiam confutasset Ægidius Bordonus, Vallati alveum ita mutandum judicavit, ut rectâ ad mare per majorem, graveolentiorēque lacunam veteris portus deduceretur:

Ægidius Bordonus novum alveum per majorem lacunam ad mare perducendum opinatus est.

idque non solum facillimum factu; verum etiam non poenitendum consilium, atque utilissimum esse Reipublicæ demonstravit.

Sententiam suam confirmat: quod maris superficies Vallati fundo longe sit inferior.

[2] *Asservatur in cod. M. S. cui tit. Raccolta Istordell'Epid. di Pesaro pag. 252. in secretior. Biblioth. SS. Patris.*

II. Ac primò quidem se nullo negotio id effecturum, nec fore unquam, ut Principem ejus operis impensarum poeniteret, ostendit; quod quum sæpius totam illius campi planitiem à flumine ad maris litus quâque versùs libellâ examinasset (cujus rei descriptum [a] exemplar attulerat) maris superficiem Vallati fundo, & quolibet fluvialis alvei loco depressiorem esse comperisset, deprehendissetque, quamvis procelloso mari reluctante, Vallati aquas retardari quidem parumper posse; sed intrâ suas ripas coërceri, nec eas unquam præterire.

Secundò, quod triplex commodum perciperetur: primùm eluvionum inhibitio

III. Quin etiam ex novo canali à se delineato triplex commodum, atque emolumentum perceptum iri docuit. Primùm quidem, quod haud quamquam in posterum frequentissimæ antea fluminis alluviones essent extimescendæ, quum scilicet montanis aquis adauctum, & eminens supra Vallati superficiem, in eundem torrentis instar exundabat.

Secundum Palustrium aquarum agitatio, atque dilutio.

IV. Alterum nec planè contemnendum emolumentum ex commotione, agitationeque palustrium aquarum in majori lacuna desidentium, quæ ut posthac computrescerent, nunquam fore opinabatur. Et quidem perfluente eas Vallati rivo, non segni motu cieuntur, tum ob perennem profluentis impetum, tum ob illius refluxum urgentibus à mari ventis, ita ut impressione facta palustris humor in omnes partes commovendus sit, simul etiam in mare abripiendus.

Tertium, ejusdem Lacunæ aggeratio.

V. Tertium verò aggeratio obtinebitur ex limosarum, turbidarumque aquarum transitu per ejusdem lacunæ sinum ex Vallato decurrentium, quæ

quæ porrò illuc delatæ necessario quidquid grave, ac terreum vehunt ad latera, ubi fluenti vis elanguescit, compellent atque destituent; quod certè omnibus in locis palustribus sinuosisque contingit, quæ per alluviones aggerari solent.

VI. Verùm quia nullum penè consilium tam perspicuis rationibus confirmatum comprobatumque reperire possis, quod si in frequenti confesso proposueris, non in difficultatem aliquam aut dubitationem incurrat; ideo mirum videri non debet, si hujusmodi Bordoni sententia nonnullorum reprehensionem effugere non potuerit. Diluit tamen ille eorum objectiones, quarum præcipuas hìc referemus.

Huic sententiæ aliquot difficultates objectæ.

VII. Prima in eo sita est, quòd etiam si campi planities ac situs ad libellam expensus sit, hydrostaticæ scientiæ scriptores velint, quum de aquis decurrentibus agitur, ut singulis decempedis certa declivitatis incrementa respondeant; quæ tamen in longissimo alvei ductu haud tanta foret, quantum res ipsa postularet.

Prima, Quòd haud tanta declivitas foret, quantum opus esset.

VIII. Sustulit verò hanc dubitationem Ægidius Bordonus, negavitque optimos Auctores, qui de aquarum decursu scripserunt, præcipere libratore, ut eum strictè servet ordinem, ac toties singulis decempedis declivitatem metiatur. Idque demonstravit exemplo canalis ad libellam constituti, atque horizonti circulo ubique paralleli, ex quo aquæ, concepto jam motu, finè dubio elabuntur, si in aliquo fundi loco foramen pateat ad illarum exitum.

Ostendit Bordonus haud tantam declivitatem postulari, quantum adversarii contenderent.

IX. Ajebant secundo fieri posse, ut Subsolani venti, ac maris procellæ congestis arenis novi alvei ostium obstruerent.

Secunda, Quòd novi alvei ostium obstrui posset.

X. At

Refellitur hæc
difficultas ratio-
ne, & Genicæ
rivuli exemplo.

X. At nihil incommodi ex tempestatibus even-
turum Bordonus ostendit. Enim verò intumescen-
te ob ventorum impetum æquore, necessarium om-
nino esse, ut novi canalıs aquæ iisdem ventis com-
moverentur, ac proinde pro suo modulo ad parem
quoque altitudinem assurgerent: sed nihil causæ
esse, cur omnino inhiberent cursum, neque in ma-
re saltèm per partes subterlabentes erumperent.
Deinde paullatim quiescentibus ventis sedato ma-
ris æstu easdem, nihil prorsus imminutâ, immò au-
ctâ sui ponderis vi, submoturas sensim quidquid
arenarum aggestum foret, ostiumque sibi facillimè
cavaturas, ac propterea id nunquam obstructum
iri. Eaque res Genicæ fluvioli exemplo confirma-
ta est, qui licèt longè minorem Vallatò aquam ve-
hat, semper tamen apertum in mare, atque expe-
ditum exitum habet sinè ulla hominum industria,
atque labore, quod cæteris omnibus, qui in mare
exeunt, rivulis usu venire deprehendimus.

Tertia, Quòd
Isauri portus op-
pleri posset.

XI. Tertiò denique verebantur, nè averſis aliò
Vallati aquis Isaurus semper tenuiùs flueret, ac
propterea ejusdem portus sensim oppleretur.

Diluitur ista su-
spicio.

XII. At metus iste facili ratione discussus est:
quum enim compertum sit omnibus tot mensium
spatio, quibus & flumen, & Vallatus fluento peni-
tùs destituti fuere, haud quaquam id incommodum
accidisse, nihil profectò metuendum erit in poste-
rum, si exigua Vallati aqua adimatur Isauero, cujus
portus tot retro annis identidem exiccato flumine
nunquam est aggeratus; quippe quem maris æstus,
ac septentriones venti excavare potius, ac purga-
re solent.

XIII. Huc accedit, quòd Vallati aquæ officere
potiùs eidem, quàm prodesse valeant; illuc enim
per-

perveniant sordibus ac limo graves, quæ omnia illic ad ostium deferuntur, & cumulantur.

XIV. Hæc igitur fuit peritissimi Viri sententia: sed quo pacto ad exitum perducta sit, deinceps capite sequenti narrabimus.

C A P. XV.

Quomodo post multas difficultates Vallati alveus per majorem lacunam ad mare deductus fuerit; Deque magno inde emolumentum ad antevertendas exundationes, tum ad lacunam ipsam exiccandam.

SED quia non fati erat novi alvei utilitates in genere demonstrasse, nisi de ejus aperiendi ratione, & qua circumjacentis agri regione effodiendus esset, eodem tempore statueretur: propterea suavit Bordonus, affirmavitque nihil præstabilius esse, quàm si Vallatus, ubi primum ex Urbis mœnibus erumpit, in canalem ad semicirculi, vel saltem ad obtusi anguli speciem excavatum effunderetur, ut proclivius dextrorsum ad majus stagnum iter arriperet; neque inflexâ ad rectum, vel acutum angulum viâ detortus in Urbem regrederetur.

II. Verum quia longior futurus erat alveus in semicirculum ductus, ac proinde gravior sumptus non solum ad majorem Canalem, incidendum; sed etiam ad extruendum lapideum pontem, quo publica via interrumpenda erat; Patritii quidam ac præsertim egregii Viri Comites Petrus Antonius Santinellus, & Joannes Franciscus Almericus, quibus judicio Eminentissimi Cardina-

lis

Canalis initio ad semicirculi formam excavandus.

Obiecta difficultate gravioris impensæ mutatur canalís forma.

lis Tanaræ Urbini tum Legatione fungentis Ægidius Bordonus perficiendi operis negotium commendaverat, supervacuis impensis ob temporum difficultatem parcendum existimarunt. Quapropter Vallati canalem extra mœnia per amplam Urbis fossam ad eum modum deduxerunt, ut curvato in rectum ferè angulum itinere dextrorsum ad usque propugnaculum, quod vulgò *Rocchetta* nominatur, perveniret, atque indè ad stagnum, & mare decurreret. Vix tamen ejus operis labore perfectò, nonnulli ex Civibus patriæ studium præferentes novum consilium improbarunt, ac Pontifici Maximo supplicem libellum Decembri mense, anno septingentesimo decimo supra millesimum porrexerunt. Civium aliqui huic operi adversantur.

III. Primum, Quòd Urbis mœnia paulatim aquis subrutum iri metuebant, si secundum ea longo alvei ductu, ac propè *Rocchettæ* propugnaculum laberentur.

Primò, Quòd Urbis mœnia subrui metuerent.

Secundò, Quòd major lacuna latior evasura esset.

IV. Secundum, Quòd verebantur, nè major lacuna, ubi portus olim fuit, immisso fluento latius se effunderet, ac cœlo deterius vitium afferret, quòd ejus stagni solum mollissimum esset, ac vetustis sudi- bus refertum.

Tertiò, Quòd assiduo sumtu opus esset, nè alvei ostium obstrueretur.

V. Tertiò, Sumtus denique magnitudine terrebantur; quoniam assidua cura, ac diligentia providendum foret, nè alvei ostium ad litus occluderetur.

VI. At supplex libellus à Sanctissimo Patre ad Amplissimum Cardinalem Legatum missus fuit, ut iis de rebus cognosceret, ferretque sententiam. Ille igitur objectas dubitationes scientissimè sapientissimèque dissolvit VII. Kal. Martias anno MDCCXI.

VII. Quod

VII. Quod ad primum attinet, nihil causæ esse respondit, cur tantopere formidarent; quum Urbana ædificia haud tantam firmitudinem, quantam mœnia, ac propugnaculum haberent, & parum altis fundamentis, nullaque objecta crepidine superstructa, nullum unquam prælabentibus Vallati aquis vitium fecissent; præsertim quòd antea exploratis muri fundamentis, quàm operi manus ad-moverentur, compertum sit, eadem multis pedibus novi alvei fundo esse depressiora: quod sanè periculum nuper ad imum quoque propugnaculum factum erat, ejusque fundamenta firmo opere ædificata quatuor circiter pedes infra alvei solum jace-re prehenderant. Cæterum spatii aliquantum intercedere ajebat inter alvei ripam, & muri basim, qui inferiore sui parte sex pedes crassitudinis, superiore tres ac dimidium haberet, ac præterea validissimis, & confertis tibicinibus ex interiori parte suffultus esset.

Emus Cardinalis Tanara diluit eorum dubitationes.

Primò, Quòd Urbis mœnia firmis fundamentis innixa forent, & alvei fundo depressiora.

VIII. Alteram verò difficultatem ratione diluit, atque experienciâ. Ac primò quidem stagnantium in veteri portu aquarum superficiem longè editiorem mari esse confirmavit; quam ob causam eò versùs decurrere cogerentur aperto canalus ad litus emissario. Deinde eventu ipso comprobatum esse demonstravit longè aliter rem evenire: quum paucorum mensium intervallo, advecto per Vallatum limo in angustiore jam sinum redacta esset lacuna, & majorem partem aggerata; quin etiam fluentis aquæ motu purgata, atque deterfa antiquam graveolentiam exuisset.

Secundò, Quòd major lacuna maris superficie superior esset, eademque reipsa angustior facta foret.

IX. Quod ad tertium spectat, hyeme illa ob ingentem siccitatem, humorisque defectum sæpius obtigisse confessus est, ut maris tempestates novi

Tertiò, Quòd Vallati aqua, nisi quum siccitas foret, ostium excavatura sit.

canalis ostium obstruerent, quod rarò tamen per hyemem accidere consuevit: sed reversam è montibus in Vallatum aquam sua sponte congestas circa litus arenas depulisse. Id præterea contigisse narravit, ut intumescentes maris fluctus in stagnum influerent, ac palustris aqua eorum impetu abrepta, per novum alveum sursum versùs regrederetur, sed paulo post, quàm fluctus resedissent, in mare, ut antea, decucurrerit: nunquam tamen Urbis fossam, nedum finitima moenibus ædificia, stagnantibus aquis fuisse obducta.

Bordonus ab Auctore rogatus omnia ex animi sententia successisse respondet.

X. Per idem tempus SANCTISSIMUS PATER mihi pariter mandavit, uti Bordoni sententiam sciscitarer. Quumque idem Ravennam prope diem profecturus esset, alia scilicet negotia ab Apostolicæ Cameræ Ministris sibi commissa procuraturus, ab ipso igitur percontatus sum. I. an immutato ejus consilio, quatenus Pifaurense secundum Urbis moenia novum alveum direxissent, aliquid noxæ iisdem inferri posse putaret. II. an prono lapsu aquas per novum canalem defluere ejusque ostium marinis tempestatibus obstrui animadvertisset. III. an stagnum devoto cœno aggerari nec nè deprehendisset.

XI. Ille autem ad interrogata respondit, se nuper in Pifaurensem agrum contulisse, omniaque ad voluntatem fluere comperisse; quamvis enim delineatum ab eo exemplum in recens cavato alveo aliquantulum esset innovatum; rem tamen ex animi sententia succedere, cum nec quidquam omnino Urbis moenibus esset metuendum, & labentes per novum canalem latices liberè ad mare devolverentur, quod eorum superficies marinis undis longè esset editior.

XII. Præ-

XII. Præterea quoniam Vallato cursus in majorem lacunam datus fuerat, ut exitiales vapores ex inertibus corruptisque aquis erumpentes arcerentur, eam rem, prout in optatis fuerat, intrâ paucos menses effectam asseveravit; quandoquidem profluentis impressione putida, pinguis, & bituminosa corpuscula ad summum stagni emerferant, paulatimque fluenti impetu in mare abrepta fuerant. Quin etiam majorem lacunæ partem adhærescente alvei lateribus cœno, terreisque sordibus aggeratam esse confirmavit.

Major lacuna
profluente pur-
gata, & aggera-
ta devector limo.

XIII. Huc addidit, quòd quamvis sæpe numero per id tempus montanis torrentibus auctum flumen excrevisset, atque illius aquæ effluentes in veterem alveum redundassent, attamen Urbem non amplius alluvionibus obducerent: sed, ubi primum ad mœnia pervenissent, continuò in novum canalem rectâ irrumpentes ad mare celeriter delaberentur. Unde pro comperto haberetur quantam novus alveus utilitatem, atque emolumentum afferret. Quamobrem Cives non mediocri lætitiâ perfusos gaudere, quòd tenuissent tandem propositum, ut & à fluminis auctibus nihil sibi in posterum metuerent, & stagnum per profluentis aggestiones oppletum viderent.

Nullæ præterea
exinde fluminis
alluviones conti-
gerunt.

XIV. Hâc igitur occasione arrepta Bordonus Pisaurenſibus persuasit, ut veterem Vallati alveum, ac ostium in flumen apertum præcluderent his præsertim de causis. I. ut tota fluminis aqua, si quando excrevisset, per suum alveum flueret; quapropter & altior, & rapidior foret, ac portum vehementiùs excavaret. II. nè turbida unda per novum alveum ad mare decurreret, ac litus, paulatim aggestâ humo, longiùs promoveret.

Vetus Vallati
alveus obstruen-
dus.

XV. Bordonus denique orationem conclusit maximo affectos beneficio Pisaurense per summam Sanctissimi Principis munificentiam ob novi operis consilium tam feliciter Pontificio ære absolutum, ex quo tantum fructum brevi temporis spatio percipissent, ac majorem adhuc, ut sperabat, percepturi forent.

C A P. XVI.

Pisauri status sub anno MDCCXVI. circa ea, quæ de arcendis amovendisque causis palustrium effluviorum superioribus Capitibus enarrata sunt.

Exquirat aucta
per literas, quis
sit præfens Pi-
sauri status.

Imprudens profectò forem, si meam nunc fidem minimè persolverem, lectores videlicet non admonendo novissimum Pisaurense Civitatis statum: Unde facile colligere possint Malignarum, & Castrense febrium ibidem foeturam ex palustri coeno, noxiisque indè assurgentibus effluviis omni tempore ortum habuisse. Perscripsi autem epistolam ad Eminentissimum Cardinalem nunc Urbini Legatum: nemo enim qui aut diligentius exquirat, aut fidelius referat, occurrit. Itaque cum literas, quas ad eundem Cardinalem dedimus, tum illius responsa Latine reddita hìc adjungimus.

Eminentissimo, ac Reverendissimo Principi

JO: ANTONIO DAVIÆ

*Amplissimo S. R. E. Cardinali, &
Urbini Legato vigilantissimo.*

JO: MARIA LANCISIUS

Diuturnam felicitatem.

QUoniam multo ab hinc tempore de Noxiis paludum effluviis, eorumque remediis, (argumento à nemine hætenus, quod sciam, de industria pertractato) scribere aggressus sum; studium nunc aprimè necessarium servandæ ubique historicæ veritatis, juvandæque Reipublicæ me impulit, ut Te, amplissime Cardinalis, gravioribus quam negotiis intentum audacter interpellarem. Quum enim describam inter cæteras ex palustri cœlo ortas Pisaurenses Epidemias per tres annos nostra ætate crudelissimè grassatas, actum Pontificis Max: jussu cuncta per literas non modò ab ejusdem Civitatis Medicis, verum etiam ab Eminentissimo Cardinali Tanara per id tempus Legato, & ab Illustrissimis Præsulibus Barbarigo, & Cavalerio Prolegatis diligentissimè fuisset sciscitatus; mihi tamen nonnulla adhuc ad præsentem Pisauri statum pertinentia supersunt exploranda, quorum apertâ cognitione, ut opusculum pro viribus perficiam, carere non possum.

II. Primò igitur magni interest, ut resciscam utrum aggeres (vulgò *le chiuse*) qui sub anno 1709.

refe-

refecti fuere, ad hunc diem integri firmique permaneant; unde Vallati rivus satîs vehemens sit ad fordes quàm citò eluendas, quæ ex Pisauri cloacis in eum immittuntur.

III. Deinde utrum vetus ejusdem Vallati emissarium, five, ut Pisaurense dicunt, *Folietta* ostium in flumen, nunc penitùs obstructum sit; an sola cataracta occlusum; ac proinde num Isauri inundationes ex ejus alveo in prædictum ostium refluxu, olim contingentes, omnino desierint.

IV. Tertiò num ex recèns aperto Vallati alveo stagnum veteris portus, advectâ per alluviam humo, penitùs fuerit solidatum.

V. Præterea non minùs rescire cuperem, num alii aggeres, qui ad Isauri ripam propè Carmelitarum propugnaculum, ut prohiberentur fluminis exundationes, diligenter excitati fuerint, etiam num facti rectique servantur.

VI. Denique te rogo, atque obtestor Eminentissime Princeps, ut inquire jubeas, an Pisaurense sedulò faciant, quæ ipsis anno mccc. fuerunt imperata; iis enim exquisitè provisum fuit, ut stagnantium aquarum, & noxii odoris causæ ubique locorum tum intrâ, tum extra Urbem radicitus tollerentur. Humanitatis quoque tuæ erit Edicti exemplar, si typis impressum istic fuerit, ad me mittere. Præceptionum autem tunc temporis editarum specimen ad hujus epistolæ calcem rejicio.

VII. Hæc sunt, Eminentissime Domine, quæ à Te percontari necessitas ipsa coëgit; quorum plenam perfectamque notitiam pro tua singulari benignitate me consecuturum esse confido; nam ad publicam, ut vides, incolumitatem, qua nihil tibi est antiquius, omnia referuntur. Ejus sanè beneficii gra-

gratia nunquam aboleſcer, atque interim ego, quoad vixero, futurus ſum Eminentiaſe Tuæ obſervantiſſimus, ac ſtudioſiſſimus cultor. Vale.

Romæ v. Nonas Octob. MDCCXVI.

*Summa rerum Piſauri promulgandarum
Principis Ediſto.*

I. **P**Iſtores ad ſubigendum panem ſalubribus aquis utantur, non inquinatis, ac malè olentibus.

II. Nè quis in Furnos vel publicos, vel privatos bombyces cum involucris condatur, exiccandi gratiâ.

III. Nemo eoſdem in lebetibus excoquat, niſi altiffimam domi foſſam habeat ſeceſſus cauſâ, in quam decoſtura projiciatur.

IV. Lebetum Domini bombyces interiori velamine exuant, prout à publicæ ſalutis Curatoribus docebuntur.

V. Bombycum cadavera nè conjiciantur in Vallatum, quum aquâ deficitur, ſed ad mare, ubi pharus eſt, deferantur.

VI. Laniones, & Coriarii ſimiliter purgamenta, non in Vallatum, fluento deſtitutum, ſed ad Maſauri pontem deveſta in flumen congerant, & ſicco flumine in mare projiciant; ſi aliter faxint, puniantur.

VII. In ſingulis domibus, quarum ſordes in Vallatum immitti ſolent, altiffimæ ſcrobæ defodiuntur, quo eadem conjici debeant, quum Vallati rivus exaruerit.

VIII. Nè quis in hortis intrâ vel extra Urbem
aquam

aquam pluviam in aquariis, aut scrobibus diutius collectam fervet: liceat tamen Olitoribus putealium aquarum habere receptacula; modò curent, ut semper pura, ac munda sint, & procul à fimi cumulis absint.

Responsum datum ab Eminentissimo

CARDINALI DAVIA

Rescripsit autem nobis pro sua humanitate Eminentissimus Pater, atque ad interrogata exquisitè, accurateque respondit.

I. **V**Allatum quidem, adhuc ut antea in Isaurum flumen per antiquum alveum effundi; novum verò canalem alluvionibus maximo esse impedimento; nam abundantibus tunc temporis ab Isauro aquis, subitò per eundem canalem patet iter ad mare, quibus arcendis non satís erat cataraeta ad inferiorem Urbis partem aquis objecta; illud utique diligenter animadvertendum Princeps Eminentissimus contendit, ut, cùm turbidi latices lentissimo cursu per novum alveum fluant, ac paulatim subsideant, summâ cum diligentia, quemadmodum jam semel purgatus fuit (quàm longissimè jumentis asportato cœno) ita, & in posterum, cùm res postulaverit, prospiciatur; semper tamen ineunte vere, nè mediis æstatis caloribus magno cum vitian-di cœli periculo uliginosa humus commoveatur.

II. Majorem, malèque olentem ad veterem portum lacunam, accumulato limo ex lentè fluentibus per novum alveum turbidis aquis maximam par-

partem esse aggeratam, parumque abesse, ut eadem pascua fiat.

III. Similiter aggeres ad dexteram Isauri fluminis ripam, & Carmelitarum propugnaculum nuper excitatos, obstare, quò minùs in finitimas Urbis regiones exundet, & agri ad veterem portum restagnent.

IV. Quandiu Isaurus Vallato aquam suppeditat, omnino urbicas sordes abstergi; quod fieri minimè potest, si quando per æstatem fluvius exarescit.

V. Præterea Pistores quàm optimis possunt aquis (sunt verò puteales) panem subigere, neque in iis furnis coquere, in quibus per id temporis bombycum involucra siccantur.

VI. Quin etiam domos illas, in quibus bombyces lebetibus excoquantur, altissimas fossas habere, quò grave olens decoctura, non verò in Urbis vicos, projici solet.

VII. Id quoque studere eos, qui serico opificio dant operam, ut bombyces extremo velamine exuantur, neve iidem in Vallatum, quum fluento destituitur, conjiciantur.

VIII. Nec minùs olitoribus curæ esse, ut pura, ac munda sint aquaria, nè quid aëris officiat salubritati.

Eadem confirmantur ab Eminentissimo
CARDINALI TANARA.

HÆC quidem omnia Amplissimi quoque Cardinalis Tanaræ, qui paulò ante Urbini & Pisauri Legationi præfuit, literis benignè ad me da-

tis, confirmata sunt, itaut non alius planè videatur Pisaurensium rerum status, quem si perpetuo contra stagnantes ac putidas aquas studio, curaque servaverint cives illi, nunquam fore arbitròr, ut in miserandam epidemicarum, & pestilentium febrium perniciem relabantur.

C A P U T U L T I M U M .

Quid ad præcavendas Pisauri Epidemias adhuc præstandum esset.

CUM Superioribus Capitibus rationes omnes fusè sim persecutus, quibus trium annorum decursu consultum fuit, ut aquæ fordesque tum intrà, tum extra Pisaurum per æstatem præsertim, & autumnum à stagnatione, ac congestione vindicarentur; quamobrem ea Civitas recurrentibus Epidemiis non est amplius obnoxia: nunc, qui meus est erga eandem amor, haud committam, ut diligentia curaque mea ad reliqua ibidem castrensium febrium semina extinguenda ullâ in re desideretur. Neque enim illinc vernaculorum aliquot morborum radix unquam prorsus evelli poterit; siquidem humilis loci situs, ingens fructuum, pisciumque vis, meridionalium ventorum flatus, & non levis aquarum desidia semper ignavam illius Urbis, incautamque plebem infernas præsertim regiones habitantem, ægrotationibus facilem reddet. Cives tamen ac patritii se in posterum proutiùs à novis Epidemiis tueri poterunt, si non solum omni industria (quod à nobis hætenus inculcatum est) sibi caverint ab aquis una cum sordibus in Vallato, in vicis, in hortis, intrà vel extra moenia computrescentibus; verum etiam diligenter cu-
rave-

Pisauri sunt aliqui morbi vernaculi.

raverint, ut posthac minor lacuna prope novum portum penitus oppleatur. Cùm autem id aggesta humo, aut aliunde advectis cæmentis finè ingenti sumptu fieri nequeat, promptius esset per alluvionem eandem aggerare. Quod quidem minimo negotio obtineri posset, ducto scilicet canali ex propinquiore fluminis ripa ad ipsum stagnum, alteroque canali ex opposito stagni latere ad mare exciso; itaut, cùm annis limpidus est, canalís ostium in ripa apertum demissâ cataractâ claudatur; eâdem verò elatâ influat per canalem in stagnum, cùm lutulentus, ac turbidus est: hac enim ratione (quemadmodum in majori lacuna jam contigisse diximus) aqua turbida illuc delata torpentibus permiscebitur, & in latius spatium diffusa hebetior fiet, ac propterea graviores terræ particulæ paulatim ad stagni latera, atque ad fundum decident, dum interim purior lymphæ per alterum canalem ad mare decurret.

Minor lacuna
prope novum
portum penitus
esset opplenda.

Qua ratione id
fieri possit.

II. Postremum, quod non minùs ad Pisaurenسيس Vallati rivus intra Urbem fornice contegendus. Civitatis elegantiam, atque ornatum, quàm ad ejusdem aëris salubritatem collaturum censerem, illud est, ut canalís, cui nomen Vallatus, intra mœnia fornice, ad instar cloacæ, ubique locorum contegatur; videlicet nè pravorum effluviolorum expiratione aërem vicinarum Ædium inquinet: Hoc quidem opus nec novum, nec arduum videbitur iis, qui ejus rei illustre exemplum viderint apud [a] Plinium ita ad Trajanum scribentem:

[a] Lib. x. epist. 99

Amastrianorum Civitas, Domine, & elegans & ornata habet inter præcipua opera pulcherrimam eandemque longissimam plateam, cujus è latere per spatium omne porrigitur nomine quidem flumen, revera cloaca fœdissima, quæ sicut turpis, & immundissima,

aspectu, ita pestilens est odore teterrimo. Quibus ex causis non minùs salubritatis, quàm decoris interest eam contegi, quod fiet si permiseris, curantibus nobis, nè desit quoque pecunia operi tam magno quàm necessario.

III. Quod sanè Consilium Trajano fuisse probatum ex sequenti ipsius epistola intelligitur: *Ratio- nis est, mi Secunde Carissime, contegi aquam istam, quæ per Civitatem Amastrianorum fluit, si intecta salubritati obest. Pecunia nè huic operi desit, curaturum te secundùm diligentiam tuam certum habeo; Por- rò haud dubito, quin, modò paulatim negotium hoc Pisauri etiam procuraretur, factu facillimum esset; præsertim si Pontifex, ut sæpe sæpius libera- liter fecit, pro sua beneficentia subsidio veniret. Ita enim Pifaurense omnem veneficorum miasma- tum occasionem arcerent, ac repellerent: ut proin- de salubri coelo incolumes perpetuò usuros, ut ma- ximè velim, considerem.*

IV. Verùm longiùs fortasse sum progressus fal- lente amore, ac studio, quibus sollicitus anxiusque feror in singulas salubritatis causas omnium quidem Civitatum, quæ sub imperio sunt Clementissimi Nostri Principis, sed præcipuè Pisauri, cujus à Ci- vibus multa benevoli, gratique animi testimonia tam præsens, quàm absens accepi, inter quæ maxi- mum certè est, quod subnectimus.

*Exemplar Latinè redditum literarum, quas
Pisaurensis Magistratus pro acceptis
beneficiis ad Auctorem dedit.*

ILLUSTRISIME, AC REVERENDISIME DOMINE.

URbem nostram tot pridem ærumnis, & cœli
nunc gravitate vexatam, maximis Te, Illu-
strissime Vir, prosequutum officiis, ope, benevo-
lentiâ apud Optimum, Maximumque Pontificem
certiores sumus. Tanto verò beneficio obstricti,
quo simus erga Te grato animo utinam possemus re-
comprobare; sed, cum modò vires deficiant refe-
rendæ gratiæ, hanc Tibi à nobis haberi amplissi-
mam, omniaque tuâ causa velle, certum, atque
exploratum tibi esse vicissim cupimus. Id sanè offi-
cii eximia tua in nos merita æquare nequit, sed il-
lud studio, ac desiderio nostro, non exiguitate
sua metiri debes. Cumulabimus autem, cum Ti-
bi, Vir Illustrissime, gerendi morem occasio se
offerat. Non enim frustrâ se se obtulisse compe-
ries, ac nos Tibi diligentius, nobisque satisfec-
cisse. Vale.

Pisauri xv. Kal. Novemb. MDCCIX.

Dñis Tuæ Illmæ, ac Rmæ.

*Addictissimi, ac Devinctissimi ad obsequendum
Vexillifer, & Decuriones Pisauri.*

Exem-

*Exemplar in Latinum Conversum Epistolæ ;
quam Auctor Pisaurensibus reddidit .*

Illustrissimis Viris Vexillifero , & Decurionibus
Pisauri .

J O: M A R I A L A N C I S I U S

S. P. D.

Quicquid ad restituendam Urbi vestræ salubritatem aëris consultum, factumque est, id omne Optimi Principis providentiæ, ac liberalitati referendum est, meumque salutis vestræ studium, cura, cogitatio, datumque non nihil eidem tuendæ consilium, atque opera ex ipsa æternum commemoranda, ac penè divina Summi Pontificis beneficentia profecta sunt; Quod tamen eâ de re literas ad me, Illustrissimi Viri, scribere volueritis officii, ac benevolentiae plenas, ago, habeoque vobis singulares gratias; atque ita vobiscum animo reputetis velim, me vestrâ humanitate provocatum, vos Viros Illustrissimos in dies magis magisque diligentius observaturum; etsi â me quidpiam nobilissimo Municipio vestro accedere possit utilitatis; curaturum tamen, ut ratio vobis constet perpetui obsequii, & voluntatis meæ. Valete.

Romæ x. Kal. Novembris MDCCXI.

QUIN-

Q U I N T A E P I D E M I A

Castrenfium Februm quæ Feren-
tini, Anagninæ, Finitimisque
locis Anno MDCCIX.
grassatæ sunt.

QUINTA
EPIGRAMA

Castellum Fepiumque Feren-
ti. Anagnini, Finimispae
locis Anno MDCCIX.
gratiae sunt.

gratiae sunt. Anagnini, Finimispae
locis Anno MDCCIX. gratiae sunt.

gratiae sunt. Anagnini, Finimispae
locis Anno MDCCIX. gratiae sunt.

C A P. I.

*De Situ, Planicie, & Aquis Ferentini,
Anagninæ & Frusinonis.*

Antiquissimæ, magisque illustres Hernicorum Urbes, Ferentinum, Frusino, & Anagnina: hæc, factæ ab Antonio cum Fulvia divorcio, ductæque in matrimonium Cleopatram celebris; Bonifacii quoque Octavi Patria: Omnes topographicis in Collibus, nec multum editis ad Orientem, & Austrum sitæ sunt. Quinque circiter millia ab invicem distant; se tamen mutuò respiciunt, atque inter sese agrorum fertilitate contendunt. Earum quippe interjecta, & quaquaversum extensa planicies montium veluti coronam terminatur. Harum autem Coelum minimè insalubre esset, nisi noxiis lentè decurrentium aquarum effluviis per æstatem sæpè sæpius inficeretur.

Anagninæ, & Ferentini, & Frusinonis descriptio.

II. Occurrit porrò in agris, qui Ferentinum inter, & Frusinonem interjacent, primum jugis aqua vulgò *di Tufano*, quæ ex contiguis montibus fluit, paulatimque collecta tantâ demum copiâ discurret, ut pontem exegerint viarum commercia, & duabus frumentariis molis versandis ipsa sufficiat. Æstate per incertas plerunque annorum periodos suis è venis solito uberius manat; ita ut, cum scrobes, per quas olim liberè decurrebat, aggestis modò sordibus, & succreto sensim limo, magnam partem inveniat obstructas, per campos necessariò diffluere, redundare, corrumpique cogatur.

De aqua perenni Tufanensi.

III. Profectò observatione dignissimum est, quod nos ipsi, cum iter quatuor abhinc annis ad Cœnobium Montis Casini Religionis causa suscep-

Limosæ concretiones muri speciem præbentes in amnis alveo.

De Nox. Palud. effl. Lib. 2.

Iii pisse-

pissemus, in effusissimis campis Anagninæ animadvertimus: nimirum antiquum dicti superius Amnis alveum tartareis concretionibus, ac protuberantiis ita inæqualiter obductum, oppletumque, ut eadem supra tellurem emergentes murorum rudimenta eminus viderentur.

Ob cæpas, & lini macerationem malè olere solet.

IV. Quanquam verò eiusmodi aqua nullum suapte naturâ spiret odorem, nullâque aliâ pravâ, infestâque qualitate prædita videatur; tamen propter cæparum in vicinis hortis sationem, linique, & cannabis in ea macerationem hîc illic malè olere solet.

Quinque alii fontes lacunam efficiunt incolis exitiabilem.

V. Præter aquam istam tophaceam inter Ferentinum, & Frusinonem quinque fontes scaturiunt, quorum alii dulces sunt, alii verò minerales.

Primus Ferentino propior est.

VI. Primus ad lapidosi collis radicem emergens Ferentino propior est, isque plures in rivos dirimitur. Sed erumpentes aquæ, cum per inæquale, & plano-concavum solum liberè decurrere nequeant, ideo sæpe sæpius prægrandem lacunam omnes simul confluentes efficiunt, vulgò, dictam *Scrofino*, tum Ferentinatibus, tum Finitimis adeò perniciosam, ut vulgare, tritumque illud per ora Provincialium circumferatur: *Quando esce Scrofino atterza Anagni, e smeza Ferentino.*

Cloaca excavata ad lacunæ aquam excipiendam.

VII. Provisum quondam fuit, ut torpidæ, ac putres hujus generis aquæ ad liberum promoverentur cursum per declivem, ingentemque subterraneâ Cloacam è saxo in fornicem exculptam, ad quingentos circiter passus, idest ad Theletem usque Campaniæ flumen, protensam, satîs latam, atque etiam altitudine insignem, ut quilibet, tametsi procerus homo intrâ eam & stare possit, & commodè incedere: non exiguam proindè credendum est in id operis

operis impensam erogatam à Romanis Ædilibus, quorum studio extructum fuisse, verosimillimum est. Nam, ut eadem diù duratura aperiretur, continuatum lapidem scalp pro excindi, atque altè excavari oportuit. At enim verò elaboratissimum hoc opus jam ob Civium incuriam, Colonorumque avaritiam, sationum potiùs lucro, quàm aëris salubritati studentium, terrâ, cœnoque infartum erat, undasque nostrâ, nostrorumque Patrum memoriâ interciperè, ac repellere potiùs, quàm excipere valebat. Quam ob causam Regio illa omnino aquis obducta palustris evasit.

VIII. Secundus deinde fons, ut ajunt di *Scrophello*, qui à primo non longè diffitus, è terræ poris exæstuans emergit totus sulphureus; atque ideo insigni foetore nares percellit, suamque per scrobem fertur in Caveam aquæ *Olentis* nuncupatæ, ubi cum superiùs memoratâ scrophinica permiscetur.

Secundus sulphureus est.

IX. Tertius apud Hernicos appellatus *fontana Olente*, nascitur in mediæ Viæ Consularis, totus pariter sulphureus, cui tamen duo rivuli junguntur, alter dulcis, qui ex proximâ Cavernulâ defluit; acidulus alter, qui è saxo scatens effunditur in subiectum terræ sinum, Conchæ simillimum, mirâ Naturæ elegantia, tanquam artis ingenio margine circumvallatum. Illic vetustissima quædam observantur Ædificii vestigia, quæ quidem Priscorum Balneorum rudera esse nemo non conjiciet.

Tertius pariter sulphureus.

X. Quartus etiam sulphure imbutus est, eique dulcis aqua permiscetur, quæ à loco vocitato *Bagnatojo* initium sumit.

Quartus item sulphureus.

XI. Quintus, & maximus à Montis Radicini visceribus biceps oritur sulphureus, & dulcis, quem,

Quintus sulphureus & dulcis è duplici scatebra omnium maximus.

cùm solito alveo contineri non posset, per arva diffundi necesse fuit.

Hæ aquæ omnes sulphure abundant.

XII. Hujusmodi igitur aquarum capita ferè omnia thermalia sulphure potissimum abundant; nam aliorum mineralium (excepto vitriolo) particulæ vix se se manifestant. Id sanè testari videtur nedum sapor, & odor, verùm etiam color: albicant enim; cùm cæteroquin pura lymphæ diaphana sit; alumini admixta splendeat, quod Infectoribus compertum est. Non aliunde igitur, quàm ex sulphureo halitu lacteæ possunt apparere. Hinc eleganter Virgilius: *Sulphureâ Nar albus aquâ, fontesque Velini.*

XIII. Neque hîc silentio est prætereundum, scrophinicum lacum musco viridescere.

Lapides præterea corrodunt, cutim abstergunt, scabiem tollunt.

XIV. Tanta prætereà in iis stygiis ferè laticibus inest acrimonia, ut etiam lapides, in quos incidunt (ceu ossa per cariem) corrodantur. Extrinsecus adhibitæ cutim abstergunt, scabiemque tollunt.

Æstivo calore mirum in modum augescunt, & septimo quoque anno exuberant.

XV. Demum non abs re fuerit animadvertisse, aquas hujusmodi, quasi Nili æmulas, æstivis fervoribus non tantum non minui, sed interdum etiam mirum in modum augescere: Id, quod ut plurimum singulis septenis, aut octonis annis solet recurrere.

Anno 1709. copiosius exundarunt, atque ærem, & segetes corruerunt.

XVI. Cùm igitur pleræque omnes sub æstatem anni MDCCIX. copiosius, atque licentiùs suis ex fontibus erumperent, promptiùs etiam, ac largiùs extrâ proprios alveos redundarunt, inque campos effusæ tum deprehensas segetes enecuerunt, tum ærem morbosis seminibus fœcundarunt, quod clariùs infra docebimus.

XVII. Et quoniam multa eorum, quæ præsentì capite breviter perstrinximus, à Domino Antonio Coc-

Cocchi, Medico apud Hernicos Eruditissimo, per summam diligentiam conquisita fuerunt, nobisque scripto communicata; Idcirco huc adnectendum arbitramur Exemplar literarum, quas tum ad illum grati animi nostri testimonium libentissimè dedimus.

Eruditissimo Domino

D. ANTONIO COCCHIO

*Rerum Naturalium studiosissimo, ac
de Medicinâ apud Hernicos
optimè merito.*

Auctoris epistola
ad Antonium
Cocchium à quo
hæc de Aquis Fe-
rentinensibus ob-
servata sunt.

Jo: MARIA LANCISIUS

S. P. D.

Impetravi tandem, quod vehementer cupiebam, Suavissime Cocchi, postremis tuis literis integram Ferentinensium, & Anagninarum Aquarum historiam, quam sanè abs Te, si non misisses, petere rursus constitueram: Non enim alterum librum de Noxiis Paludum effluviis, quo vestram etiam Epidemiam complector, pro viribus retractare, atque absolvere potuissem; nisi principium aëreæ labis vestrorum Camporum, quæ singulis plerunque septenis annis recurrit, ab istis veritatis quasi fontibus haussem. Sciebam utique adhuc puer crebrâ [a] Maronis lectione Populos esse, qui

[a] 7. *Æneid.*

. . . . rosci-

. . . . . *roscida rivis*

Hernica saxa colunt.

sed numerum, indolemque istiusmodi laticum, quâve olim arte ad proximum flumen liberè derivarentur, præsertim cùm incertis legibus copiosius suis è venis effluant, penitùs ignorabam. Maximas itaque Tibi gratias ago, pares videlicet immortalitati hujus beneficii, quod in publicam utilitatem Tu quoque contulisti.

II. Scitu sanè dignum, gratumque accepi, fuisse quondam isthic provisum, nè usquam malè olentes aquæ torperent; sed contra, ut summo artificio protectæ cum ingenti Accolarum emolumento adigerentur ad cursum; exciso nimirum duro saxo, apertâquæ longâ, ingenti, declivique subterraneâ fossâ, que mihi id quidem revocat in memoriam, quod Plinius Junior scriptum reliquit in Epistolâ IC. lib.x. ad Trajanum de foedissimâ cloacâ Mastriatorum, quæ cœlo patens, sicut turpis, & immundissima aspectu, ità pestilens erat odore teterrimo; quamobrem non minùs salubritatis, quàm decoris interesse judicavit, ut fornice contegeretur. Eò usque etiam apud Priscos perennis, & constans fuit cura munditiæ Viarum & clementiæ ipsius aëris; quâ quidem semper Hernici procul dubio fruerentur, nec per sæcula conterraneorum suorum mortes vulgari, quod apponis, proverbio lugerent, si cloacam illam perpetuò integram, perviamque servassent. Hoc sanè docemur, pleraque mala propter nostram desidiam, ac negligentiam nobis accidere; frustrâque nos de naturâ (ut nequiter de Superis) conqueri; cùm sortes nostras nostris in manibus habeamus. Tu interim perge, ut facis, in
Pa-

Patriâ otuari, strenuè tamen, atque actuosè; Nam, ut Menander ait: *Ignavorum Virorum ignavae sunt cogitationes*. Vale.

Romæ iv. Kal. Octobris MDCCXIII.

C A P. I I.

Febres Castrenses ex Ferentinensium Aquarum stagnatione apud Hernicos Anno MDCCIX epidemicè grassantes describuntur.

SUB æstatem Anni MDCCIX. ab Illustrissimo Præsule Curtio Origo, tunc Sacræ, ut ajunt, Consultæ à secretis, nunc verò meritissimo S. R. E. Cardinali, interrogatus, quid opinarer in causâ, cur per id temporis in humiliori Hernicorum Regione Anagninæ scilicet, Ferentini, ac Frusinonis malignarum febrium genus communiter grassaretur; contra verò Incolæ finitimorum montium nullâ penitus labe afficerentur; illico (quod miratus est Præsul) paludes aliquas nuper iis locis inductas horum malorum originem esse sinè ullâ hæsitatione respondi, obsecrans, ut rem ipsam diligenter exquireret. E vestigio autem, cùm id à Campaniæ Præsidi postularetur, non aliam reverâ, quàm hærentem, corruptamque in agris illis aquam debacchantis Epidemiæ causam extitisse, rescitum est.

II. Porrò Ferentinenses Aquæ mense Julio præfati Anni tantâ mole suis è venis eruperunt, ut extra alveos torrentis in modum effusæ universam penè planiciem inundarint. Ex foedissimâ verò ho-

Auctoris responsum de castrensi Anagninæ febrium causa exitu comprobatur.

Ingens aquarum exundatio anni 1709. Epidemiâ peperit.

horum laticum defidiâ, quâ malignorum morborum semina foveantur, ea demum aëris labes emerfit, unde perniciosissimæ, ac populares febres æstate, & autumnus ad hyemis usque initium per vicina loca vagatæ sunt; Quarum sanè indoles, mos, & phænomena in sequentibus ad nos datis literis descripta exhibentur.

*Viro Amplissimo, & Archiatro
Pontificio*

JO: MARIAE LANCISIO

ANTONIUS COCCHI

S. P. D.

Epidemia ex peculiari aëris acrimonia.

Quales aquæ Ferentinum inter & Frusinonem desideant.

IN magnis morbis ad Te recurrimus, tanquam ad Latinum Hippocratem, Vir Amplissime. Crudelis hoc tempore apud nos viget Epidemia Castrensiū Februm ab acri, ac penè realgarinâ, Aëris diathesi oriunda. Hanc porrò dolemus calamitatem, ut ipsum, quò vivimus, quod die, nocteque inspiramus, in communem perniciem evaserit Elementum. Scias, itaque oportet, diligens Naturæ Scrutator, ut per consilia Tua nobis opportunè succurras, Ferentinum inter, & Frusinonem palustres aquas jacere. Sunt verò sulphureæ præsertim, atque enormiter foetidæ, quæ hoc potissimum Anno supra modum auctæ, humiles agros, & fata penè omnia inundarunt. Minerales sanè particulæ, quæ hisce aquis per abditos Terræ sinus eve-

evecæ, atque indiscussæ retinentur, æstivis postea ardoribus in Atmosphæram elatæ tantò quidem deterius ad morbos parantur, & cladem, quantò magis pertinaciter in foveis otiosarum aquarum Linum, & Cannabes macerantur. Addo inquinamenta Ranarum, Bufonum, atque Amphibiorum, consimilium, quæ nunc humi degunt, nunc aliis cum vermibus viles aquas inhabitant: Ex quibus omnibus, Syrio acuate, pestiferi vapores prodeunt, qui, ubi per aërem discurrunt, altè feriunt hominem respirantem. Vix oppida in Montium Verticibus sita, à labe secura sunt. Eorum namque Plebecula susceptas in subiectâ Ferentinensi planicie febres convehit ad montana. Verùm Frusino, Ferentinum, & Anagnia virulenti Aëris damna maximè sentiunt.

Aliæ causæ vitia-
ti aëris.

II. Febres sunt verè malignæ, & epidemicæ, quippe in omnibus similes: cum rigore tamen, horrore, & artuum frigore periodicè recrudescent: Nempe unius, aut duplicis Tertianæ typum initio servant, perniciosissimam indolem suis mox phænomenis detecturæ. Torva occurrit, & plusquàm icterica Ægrotantium facies. Pulsus, qui est Cordis Echo, parvus, creber, inæqualis. Affligunt Capitis dolor, tinnitus Aurium, sitis, cibi fastidium, vomitus verminosus, Cardialgia, & Syncope: mordicato enim stomachi ore, per nervos ibi desinentes, Cerebrum, & Cor in consensum trahuntur. Vires usque ad languorem procumbunt; nec defunt pertinaces vigilæ, anxietates, deliria, & motus irregulares, quos puto, ex convulsivâ duræ Meningis oscillatione pendere. Ob exhaustos, vel torpidos animales spiritus, comatosus obrepit sopor. Lingua, cui utpote papillis nerveis contextæ

Harum Februm
epidemicarum
Symptomata.

magna fides debetur in morbis, arida est, scabra, & nigra, vel lento quodam latice obducta. Urinae corruptum lixivium æmulantur. Exanthemata, modò purpurea, modò livida, efflorescunt in Cute. Parotides interdum extuberant, interdum verò exostoses, gangrænosique decubitus patefiunt.

Harum Februm
malignitas variis
incolarum incō-
modis, atque in-
teritu demon-
stratur.

III. En tristis apud Nos grassantium febrium aspectus. Nunc verò earum facinora expendamus. Septimo, & Undecimo solent occidere, rarò decimum quartum attingunt, ut Ferentini præsertim observamus, cùm ipse ad plures Cives curandum accersar. Quæ superantur, nullâ unquam crisi integrâ solvuntur: ipsa enim Coeli impuritas criticos Naturæ motus distrahit perpetuò, ac turbat; Sed absumptis spiritibus, enervatoque sanguinis robore in Viscerum obstructions, Cachexiam, Quartanam, & alios hujusmodi Chronicismos migrant. Vidi septem Rusticos montium incolas, qui ad fecandam novam Cererem in Ferentini agro semetipsos, ut mos est, pro pane oppignerantes, morati fuerant. Hi verò, cum non aërem solùm venenatum, sed æstivâ siti, laboreque extenuati, aquas etiam veneni fontem hausissent, colore turpissimo infecti, se intus uri, simulque Caput in partes quasi dissilire, conquesti sunt: tanta erat gravitas, pondus, & dolor. Circa quartum morbi diem revedì ad patrios lares, angustioris rei domesticæ homines, brevi à tam funesto malo, & nonnulli parotide præcedente, jugulati sunt: quò sanè facit illud in Coacis: *Quæ dolenter ad aurem assurgunt, pestifera*: Aliqui lethargo stertentes, Alii verò adjuncto dysenterico fluxu (factâ scilicet salium acrium, & erodentium ad Intestina metastasi) occubuerunt. Plures contra iisdem ferè symptomatibus affecti, cum

cum per opportunum reditum tempestivæ medelæ locum dederint, ope nostrâ prorsus sunt in valetudinem restituti. Hinc conjicere fas est, quantum contulerit montanus Aër ob tenue, ac purgatissimum nitrum, vegetumque elaterem.

IV. Non est hic, ut Te, Vir Amplissime, detineam inutili causarum, symptomatumque explanatione: Cum Te non lateat, sales alchalino-acres, ipso aëre, ceu menstruo dilutos, atque inspiratione haustos per tenella Pulmonum cribra filtrari: primò salivâ quoque ad Ventrículum ablegatos unâ cum Chylo in massam sanguinis tranare. Quò cum pervenerint, tragicas agunt metamorphoses: fuso enim sanguine, ac veluti à sui fœdere sejunctâ parte lymphaticâ, fibrosa densatur, ut lac ex feri secretionē concrescit. Hinc febres oriuntur, à coagulo dictæ.

V. Curationem autem sic instituimus. Initio, cum urget aut vomitus, aut vomendi proclivitas, tincturam emeticam impero, ex croco Metallorum per vinum album elicitam, & quoties vomuerit Æger, aut alvum exoneraverit, hordei, & seminum Citri decoctum, ut nempè inania tormina præveantur, & vomendi conatus auspiciatò procedant: Id, quod in Cholerâ morbo utiliter fieri solet. Aëris labes salivæ impressa, & ad stomachum detrusa, priùs quàm tota in sanguinem intret, per viam omnium brevissimam eliminanda est, quam scilicet innuit Natura, & ejusdem fidelis interpres Græcus senex: *Medicari æstate superiùs, hyeme verò inferiùs convenit*: secus non posset non insequi diarrhæa, quæ sanguinis despumationem, ut in Pleuritide anacatharsim, impedit, quæque diuturna cùm sit, in dysenteriam non rarò degenerat. Paregoricum

Salium Alchali-
noacrium effecta

Curandi Metho-
dus exponitur.

semper sub noctem exhibeo, ut tumultus ab Emetico inductus sedetur. Sunt mihi prætereà in usu Aqua Prophylactica Sylvii: Gelatina Cornu Cervi, ut Mucilagine suâ sitim compescat, & sales acres cicuret, leniatque: Emulsa ex Amygdalis dulcibus, & Melonum seminibus cum aquis scorzonæræ, & sonchi, ut seri defectum resarciant. Contryervæ radix balsamico-sulphurea, Cornu Cervi philosophicum, stibium diaphoreticum, & Bezoarticum Jovis, ut peregrini fermenti moleculas Præcordiis potissimum, ac Cerebro hærentes solvant, & ad extrema vasorum urgeant, expellantque. Nec ea tandem omittuntur, quæ gregem helminticum destruere valent. ℞ Stib. diaph. gr. xv. Bezoart. Jov. gr. vi. Jecor. Viperin. gr. iv. Ol. scorp. Matthioli gutt. ii. Confect. Hyacinthin. s. o. Diascord. Fracastor. ana scrup. i. Coge in bolos, & inaura; quos deglutiat horâ somni, & bibat Aq. Card. benedict. unc. v. tot. Citr. unc. i. Laudian. liquid. Sydenham gutt. xii. Cùm inde optatus sudor emerfit, si febris nonnihil remiserit, statim ad Peruvianum Corticem, veluti ad Sacram anchoram convolamus, & tertiâ quâque horâ ejusdem doses repetimus.

VI. Cùm autem præceps instat à coagulatione malum, vix præmisso Enemate, aut leni dejectorio, ad stimulantia solidum, & liquidum iners, ad vesicantia scilicet festinamus, præsertim ubi æger pessimâ febris jactatus ad lethargum propendet.

Ægroticujusdam
miserandus interitus.

VII. Juvenis quidam temperamenti salino-terrei, tam victu, quàm Venere incontinens, nec aëris pravitate, nec tot funerum exemplis deterritus Ferentinum concessit, ubi propter negotia plures duxit dies, noctesque. Non dum erat reversus, cùm cœpit ægrotare: incidit enim in febrem popularem

cum

cum vomitu vermium. Idcirco nè vires morbo accederent procrastinatione remedii, sequentem mixturam præscripsi. & Mercur. dulc. gr. xii. diagrid. sulph. gr. v. Rhabarb. elect. scrup. i. Ol. scorp. Matth. gutt. i. i. Syr. flor. Persicor. unc. sem. m. Non solum viscida, & biliosa graveolentia, sed etiam extinctos lumbricos magnâ copiâ sursum, deorsumque, sinè ullo tamen levamine, ejecit. Jura deinde Cornu Cervino, soncho, radicibus Scorzonæræ, & Graminis alterata manè, & vesperi potabat cum Pulvere sudorifico alchhalino-fixo, & veneni acrimoniam simul retundente. Quinto largissimè sudavit, sed adhuc frustrâ: Quæ enim aderant symptomata, efferrata sunt; quæ non aderant, supervenerunt, nempe cruoris stillæ è naribus, surditas, & faucium absque tumore ad deglutendum impotentia. Undecimo convulsus interiit. Miramur tamen, quomodo sudor in die critico per universam cutim excitatus prodesse nequiverit: Miramur scilicet, acerrimum febrile fermentum nec despumatum esse, nec fractum, sed suimet inter scorias potiùs invaluisse.

VIII. Non ampliùs Te moror, Vir Amplissime, veritus, nè Tibi sim tædio. Cultus tamen erga Te meus, & devotio illud exigat, precor, ab Oraculis Tuis, ut mihi adversùs febres malignas verminosas ab aëre oriundas methodum aliquam peculiarem aperias, & Patrocinio Tuo me foveas. Vale, atque iterum vale Pontifici nostro Clementissimo.

Datum Fumone xiii. Kal. Septembr. mdccix.

C A P. III.

Auctoris responsio, qua idea, cause, & curatio Castrensiarum earum febrium perstringitur.

ERUDITISSIMO VIRO

ANTONIO COCCHIO

De Medicina apud Hernicos optimè merito.

JO: MARIA LANCISIUS

S. P. D.

PEtis a me, studiosissime Cocchi, ut tibi rescribam ecquid de palustribus isthic hærentibus aquis, deque inde ortis, & frequentiùs hoc anno per æstatem grassantibus malignis, ut ajunt, febribus sentiam. Quid rursus agendum, nè libitina adeò immaniter tuos in ægros desæviat, mihi videatur.

Agri Latini pars antiquitus etiam ob palustres aquas infamiâ laborabat.

II. Antiquissimam fortè putabit aliquis querelam, quam apud me habes, & in qua vehementer doles, ornatissime Vir, partem nempe Provinciæ, quam incolis, Ferentinum inter, & Anagninam, palustribus aquis plus solito identidem inquinari. Etenim Strabo, diligentissimus ille Romani Agri descriptor, postquam lib.V. Geographiæ omne Latium à salubritate commendavit; loca excipit quæ *palustria sunt, atque morbosa, qualis, inquit, est* ager

ager inter Antium, & Lavinium, usque ad Pometiam, & Setini agri quædam, & circa Tarracinam, & Circejum; quo sanè locorum circuitu isthæc etiam finitima tellus comprehendi posse videtur.

III. Sed non omnia, quæ dolemus, eodem jure queri possumus. Vel enim Regio ista, ob jugem aquarum scaturiginem, nullâque hominum industriâ vincendam telluris humilitatem, olim etiam coenosa fuit, & culpa in eos conferenda est, qui primi coluerunt; vel propter temporum injurias (ut arbitror) non corrivatis sedulò aquis, in hujusmodi statum pervenit, & excusanda minùs est posterorum, præsentiumque negligentia, quæ eosdem latice torpere finit, qui apertis tum veteribus, tum novis scrobibus, & canalibus, in amnes, ac mare tempestivè derivare potuissent.

IV. Quid quod multi, inductâ paulatim exaggeratione, desertis palustribus locis prudentissimè succurrerunt? Alterum siquidem excitandis lacunis, ac stagnis semper subservisse compertum est, scilicet alicubi vel non inventa circumstantis declivitas soli, per quam nascens, aut influens aqua liberè possit excurrere; vel importunè occurrens major altitudo proximi fluminis, aut pelagi: unde pigrum fluentum repellitur, quod illorum admisceri undis, ad integrum paludis exhaustum, oporteret.

V. Cæterum mirari defines, mi Cocchi, cur isthic hoc anno affluentior aqua, tam dulcis, quàm mineralis, suis ex scatebris effluerit, & vicinos campos inundaverit: etenim dum algidissima [*] hyems aqueos vapores è terra excitari prohibuit, recens, exterumque nitrum abundè nimis infusum est. Ver autem pluvium subterraneas venas latice

Vel suapte naturâ palustris est regio, vel incollarum negligentia, quæ potissimum accusanda est.

Inertium aquarum causæ vel regionis humilitas, vel pelagi, & fluminum altitudo.

Quibus de Causis abundantior hoc anno tam dulcis, quam mineralis aqua fuerit.

[*] Consule historiam Epidemicæ ortam ex Constitu-

ma-

*tione algidissima
hyemis anni 1709
à nobis descripta,
& in calce operis.
De Rom. Coeli
Qualitatibus ad-
nexam.*

magis implevit; exinde, sub æstatis initium utrâ-
que de causâ potuit uberior lymphâ mana-
re. Vidit phænomenon hoc ante mensem ipsa
etiam Roma, timuitque, cùm in valle juxtâ moenia
montis Coelii exigua cæteroquâ scaturigo, tantam
aquæ copiam ocysimè reddidit, ut brevî locum il-
lum impleverit, & insectorum, amphibiorumque
multitudinem admiserit, certò certius circumfusæ
etiam atmosphæræ plurimum nocitura, nisi summa
CLEMENTIS XI. providentia udam sinuosamque
vallem citissimè aggestâ terra oppleri jussisset.

*Ex variorum, ac
minutorum cor-
porum mixtione
infectis aquis so-
lis æstu pestiferi
vapores attollun-
tur.*

VI. Inertes verò latices, ideò tanto putore hu-
miliora circa Anagniam, & Ferentinum loca infe-
cerunt, quia iidem ex enormi diversorum, qua ve-
getabilium, sensilium, & insensilium, qua etiam
mineralium corporum mixtione inquinati, agitan-
te solis æstu, corruptivum fervorem cum innume-
rabilium vermium exortu subire coacti fuerunt,
quam sanè fermentationem suis, quos defert,
igneis salibus, ipse quoque per æstatem sæpè flans
auster, adauxit, qui, cum semper ex imis ad subli-
mia enitatur, ex palustribus, verminosisque aquis
lethifera effluvia & abripit, & attollit, facile etiam
ad montana oppida evecturus, nisi eadem effluvia
in sublime delata multùm dispertirentur, ac partim
ipso in volatu caderent, partim fumorum instar dis-
perderentur, ac dissiparentur. Undè fit, ut Patria
tua super montem posita innoxio Cœlo fruatur.

VII. Qua verò ratione hujusmodi labis semina,
sive animata, sive inanimata castrenses, ac pestilen-
tes febres gignant, & Tu innuis, & nos latius in
opere de Noxiis Paludum Effluviis, brevî edendo,
demonstrabimus. Nunc autem satis fuerit M. Var-
ronis [a] sententiam, hujusmodi infortuniis
pul-

[a] *Lib. 1. de Re
Rust. cap. 12. pag.
107.*

pulchrè accommodatam, referre: *Advertendum, inquit, etiam, si qua erunt loca palustria, & propter easdem causas, & quod arescunt, animalia quaedam minuta, quæ non possunt oculi consequi, & per aëra intus in corpus per os, ac nares perveniunt, atque efficiunt difficiles morbos*, quos deinceps Columella [b] Cæcos appellavit, quoniam subdit, *eorum causas nè quidem Medici* (nempe suæ ætatis) *perspicere queunt*: non enim per ea tempora vermium ex seminio, ovulisque propagatio tam clarè patuit; sicuti nostro ævo, quo vulgi etiam sermonibus trita est.

M. Varronis sententia de paludum verminibus, qui morbos gignunt.

[b] Lib. I. de Re Rust. cap. 5. pag. 22.

Columella idem significat.

VIII. Nec deest probabilis conjectura, exotico liquidum nostris fluidis incongruum à verminibus, dum stomachum, atque intestina corrodunt, suas per tenues proboscides, veluti per totidem syphunculos, in albas, rubrasque venas, immo in nervos etiam magno cum ægrotantium discrimine infundi. Accedit denique, quod per eadem ulcuscula multis aliis ab aëre derivatis particulis suapte natura nobis infensis, latius (præter pneumonicum) iter aperitur in sanguinem.

Quo pacto vermes humanum corpus inficiant.

IX. Triste fanè experimentum consimilis Epidemiæ Roma cepit superioribus annis, cum ad duo circiter millia hominum in Leonina Civitate propter stagnantes, corruptasque in Fossis Hadrianicæ Arcis aquas, verminosâ, & pestilenti febre trimestri spatio perierunt. Sed quemadmodum tunc temporis nobis accidit, ut funestis læta successerint; nimirum ingruentibus prope autumnalè æquinoctium pluviis, ventisque in contrarium versis, ita vobis, defervescentibus posthac æstibus, arbitror eventurum, & in antecessum gratulor. Cæterum, cum furit ex paludibus morbus, initio præsertim æstatis, vix ullis remediis, aut arceri penitus potest, aut

Epidemia Romana in Urbe Leonina.

Æstatis initio morbus curatu difficilis.

[c] 6. Epid. Sect. 7

reprimi; nè si Æsculapius quidem ipse, & Machaon propulsores, & curatores adessent. Unde ingenuâ, magnoque viro dignâ confessione scriptum nobis reliquit Hippocrates [c] in æstiva quadam constitutione, *nihil memorabile suis egrotantibus profuisse, scilicet non ventris turbationem, non venæ sectionem, neque quacumque alia, quæ ipse tentavit, quem omnia cum ratione tentasse putandum est: habent enim effluvia ista certum incrementi tempus, quod plerunque totâ æstate finitur; cujus decursu affatim irrumpentia in hominum corpora, quæ magis propensa sunt (sunt autem valetudinaria, aut quæ minùs congruâ vitæ ratione utuntur) duplici potissimum viâ (præter minus conspicuas) respirationis nempe, ac cibi penetrant, pariterque in fluidas, atque in solidas humani corporis partes debacchantur. Sed, cum pluere incipit, æstusque temperatur, tunc certè palustris humor, imbris dilutus, ut docuit Columella, [d] citius mitescit, & flantibus ventis è septentrione, non solum lethiferæ subsident in paludibus exhalationes, sed quæ jam in aërem sublatae fuerant, aliò converti solent, ac dissipari.*

[d] loc. cit. pag. 21

Qua ratione curationis instituenda.

[e] 1. Epid. Sect. 2

X. Ad curationem porrò grassantis morbi quod spectat, illam tu quidem suâ duxisti viâ, partim infusum venenum detrahendo, partim corrigendo, partim etiam volatilizando, ac dissolvendo. Sed quoniam mala sæpè sæpius Artis vim eludunt, propterea illud Hippocratis [e] ob oculos perpetuò à nobis habendum est, *si non prosis, saltem nè noceas.*

[f] De vet. Med. num. 17.

Medicus Gubernatori ab Hipp. comparatur.

Ac rite quidem Divinus Senex [f] Medicum Gubernatori navis comparavit: quemadmodum enim ille magnis in tempestatibus ita gubernaculum, & vela moderatur, ut ventorum impetus, secundos qui-

quidem, excipiat, adversos verò declinet, ne vel illidatur scopulis, vel mergatur undis; sic profectò solers Medicus nunquam, nimiam cupidine celerioris curationis, multiplicandis cum temeritate, vel confusione remediis, adduci debet; Sed ita diligenter naturæ motus observare, ut salubribus fa-
veat, noxiis obsistat, ægrumque, translatione sal-
tè in chronicum morbum (quod est hac in re ut ad-
modum frequens, ita summopere utile) ad salutis
portum utcunque perducatur. Exinde fit, ut hujus-
modi in febribus, rarò purgantia, nisi ab initio, &
quidem cum absente diarrhæa, quotidie remiserint,
aut alternis diebus rigore, aut saltè frigore exa-
cerbentur, juvare solent; tunc enim, quoniam non
levis febrilis fermenti portio hypochondriorum
glandulis, quæ in primas vias hiant, hæere solet,
non ægrè illinc blandis subito emeticis, aut deje-
ctoriis evellitur; ut indè locus fiat usui Chinæ chi-
næ, guttulis Olei Matthioli irroratæ, tanquam spe-
cifico hujus pestilentie alexipharmaco, quod ex-
perimento quoque utilissimum compertum est apud
illos, qui continuis quanquam febribus, gelido ta-
men artuum frigore laborant. Sed hæc purgatio
non nisi primâ, aut secunda die laudatur: postea ve-
rò, quoniam sæpè (excitatâ diarrhæâ, vel dysenterîâ)
ad alvum confluit malignus humor, ab omnibus pur-
gantibus penè cum superstitione abstinendum est,
solisque diaphoreticis, & alexipharmacis utendum.

XI. At verò, si febris servaverit ideam conti-
nentis, stipeturque delirio, lethargo, & convul-
sionibus, nullumque urgeat extremorum frigus;
quoniam significat acre, malignumque fermentum
majori ex parte intrâ sanguifera vasa furere, atque
in præcordia, cerebrum, & nervos impingere;

Purgantia in
hisce febribus
nisi ab initio ra-
rò prosunt.

Specificum harû
febrium pul. chi-
næ cum ol. Mat-
thioli.

Quibus in casu-
bus abstinendum
sit catharticis.

Remedia præ-
scribuntur.

purgantibus exasperari solet, etiam si nausæ, ac vomitu æger vexetur; exigitque tantummodo blanda crebraque enemata, stillatitias aquas vel simplicia, quæ longa vocant, jura acidovolatilium, ex decoctione rad. scorzonæ, pimpinellæ, gramin. contryer., acetosæ, ac foliis contusis sonchi; postulat pariter emulsiones ex semin. melon. cardui sancti, & amygdalis, additis temperatis diaphoreticis, & cardiacis, modò ex stibio diaph. succino, & camph. modò ex C. C., ac lapide Bezoar. vel guttulis spiritus sal. volat. sal. armon., modò ex confectioe Hyacinth., de Alcher., ac potissimum Diascordio Fracastorii. Quin imò, cum primùm coacti alicubi sanguinis indicia apparuerint, auri etiam tinctura, rite præparata, vel spiritus Mannæ, quem vitæ appellant, ægris exhiberi potest. Sed vesicantia præcipuè non solum artubus, verùm etiam cervici tempestivè, atque utroque in casu, modò absit dysenteria, admovenda erunt.

Vesicantia profi-
cua, & quando.

Quibusnam &
quando venæ se-
ctio utilissima
fuerit.

[g]6. Epid Sect. 6.

XII. Hoc tibi fortè mirum videbitur, quod, quanquam in maligna ista febre viperei dentis instar censeatur phlebotomi lanceola; nihilominus tamen ægrotantes plethorici, qui eadem febre cum dolore capitis, pulsuque magno, & æquali corripiuntur, sectâ venâ frontis, vel jugulari, tunc maximè, cum majori mentis motione, soporeque, immo parotide premerentur, quandoque levati fuerint: Sectiones enim istæ (modò extremorum frigus absit, & vires constant) accensetur illis, quas laudat Hippocrates, [g] & proximi ventris appellat; evacuant nanque, & revocant in præcordia, ac subindè in vitalem circulum multas cruoris partes, quæ piceam, & quasi non dixerim, polypeam consistentiam nactæ, sinibus duræ menyngis, atque uni-

universæ propemodum cerebri superficiei, perindè quasi supremi, mortalesque decubitus, pertinaciter adhæferant, atque illinc deturbari naturæ operâ non solent, nisi magno, ac plerunque irritò, parotidum conatu.

XIII. In eundem pariter scopum collimant non solum viscera recens mactatorum animalium, cranii futuris adhibita, utpotè quæ proprio sale oleoso volatili illas sanguinis particulas diluunt, leniunt, ac submovent, quæ summo capiti erant defixæ; verum etiam cucurbitulæ siccæ, atque adhuc semel scarificatæ, si opus fuerit, ac præ cæteris frictiones per totum morbi cursum, inunctis manibus oleo amygd., & Matth. cum camphora, identidem repetitæ, torpescens liquidis naturales motus inspirant.

Alia remedia traduntur.

XIV. Sed vereor, nè Tu arguas, meâ ex memoriâ discessisse remedium maximopere necessarium pellendis necandisque vermibus, quod fortè primas in hoc morbo tenere debuerat. Porro illius non sum oblitus, sed valdè dubito, nè, dum pharmacum (præter quàm ex amaris vegetabilibus, Chinâ præsertim, atque ex acidiusculis cardiacis) quærimus, venenum inveniâmus, quod ægros citius, quàm vermes perdat. Mercurialia enim in tanta naturalis œconomiae confusione, nervorumque potissimum oppressione quid quæsò aliud, nisi, mortiferâ in cerebrum inducta epigenesi, novas turbas facere possunt? Igitur in alexipharmacis, ipso in tempore, denique in naturæ præsertim solertia, quæ docta est sinè magistro, spem omnem collocare oportet, ut filii Patris simus, qui nos admonuit, ut saltèm non noceamus. Nanque Medicina est quoddam experimentalis prudentiæ genus, quæ vix do-

Remedia necandis vermibus ex China & acidis cardiacis paranda.

Mercurialia maxime periculosa.

doceri ab ullo potest; tota ferè sedulo, peritoque ab artifice in arena ipsa invenienda, ac tractanda est. Maacte igitur animo, mi Cocchi. Sed, dum aliorum valetudini incumbis, fac, ut tuæ quàm diligentissimè servias.

Romæ prid. Kal. Sept. MDCCIX.

C A P. IV.

De modo, & Fine Ferentinensis Epidemiæ.

Morborum Epidemicorum historia posteris utilissima.

Conducit etiam ad Posterorum utilitatem, ut eos non lateat modus, ac tempus, quibus Epidemicæ constitutiones solent desinere; ut inde non tantum naturam, ordinemque rerum ediscant; verum ut, quid Ars quoque præstare aliquando possit ad malorum exitum antevertendum, aperte deducant. Cum enim Ars sit imitatrix, & ministra naturæ, valebit certè, si locorum id ferat ingenium, debilitare, atque enervare causam Epidemiæ, cum illa maximè furit, ut aliàs diximus, & nunc rursus admonebimus.

Ferentinensis Epidemia sub hyemis initium defævit.

II. Itaque Ferentinensis Epidemia Anno 1709. circa solstitium æstivum orta, sextili mense aucta est, & ferè toto Autumno sic viguit, ut quingentos penè homines enecuerit, Ferentino præcipuè, & Anagniâ Civium jacturam sentientibus. Hyemis tandem initio ejusmodi luis incendium deferbuit: cum scilicet copiosi à Cœlo decidissent imbres ad temperandum, extinguendumque fervorem fracescentium aquarum, quæ postea obrigentibus frigore

cam-

campis coactæ sunt ; imo verò aquilonaribus ventis , quæ in aërem evectæ iam erant , morbidorum vaporum cohortes partim fugatæ , ac dispersæ , partim ad ima percussæ , simul , & cum propriis ovulis penè omnibus infecta in paludibus suffocata , atque exanima reddita sunt .

III. Pluviæ igitur in memoratâ Epidemiâ primum omnium juvare deprehensæ fuerunt : Nam sales alchalino-acres tum dilui , retundi , ac mitescere coeperunt ; non secus ac spiritus acido-urinofi , immò sales arsenicales , & venefici multitudine aquarum permisti de turbativâ , & corroderenti vim magnopere remittunt .

Cur pluvie morbum retuderint .

IV. Hinc verò nemo non videt , quod si Campaniæ flumen è vicinis Ferentino montibus transverso alveo Agros illos , & Consularem viam fecaret ; vel dulces aquarum fontes ab iisdem montium radicibus majori copia decurrerent ; fieri facile posset , ut , si quando mediâ æstate thermæ potissimum aquæ ob Villicorum negligentiam illic finantur corrumpi , statim per Aquilegem novis apertis canalibus , & scrobibus , vel adhibitis syphonibus eadem aut fluminis , aut fontium lymphæ , quò oportet , deductæ , corruptos latices pluviarum instar temperarent , atque diluerent . Quamobrem illa , quæ tot funera inferre solet , petita ab inquinatis aquis deleteria vis , per ipsasmet , dulces tamen , jugesque aquas (ut à magnis olim Medicis factum fuit) penitus extingueretur .

Dulcibus aquis infusis , thermalium putrescentium noxa levare posset .

C A P. V.

*De Præfidiis per Summum Pontificem adhibitis,
nè aquæ in posterum in Agro Fe-
rentinensi resideant.*

Pontifex Feren-
tinenſibus conſu-
li jubet.

Architectus li-
brandis aquis eò
mittitur.

Vetus cloaca
purgatur.

Sacratiffimus Princeps CLEMENS XI., cujus præcipuum ſtudium eſt in publica commoda maximas, paternasque curas dividere, ut etiam ſubditis, quos non videt, quàm diligentiffimè proſpiciat, mandavit, ut in Sacra, quam vocant, Conſulta negotium hoc ſedulò agigaretur: quod cum Eminentiffimi Cardinales illius Coetus accuratiſſimè feciſſent, decreto ſtatuerunt, ut exactis Kal. Ianuarii Ægidius Maria Bordonus R. C. Apoſtolicae in librandis aquis Architectus Ferentinum contenderet, & mala illa præſens contemplatus remedia pro ſua peritia opportunè adhiberet. Eò itaque Vir diligentiffimus ſe contulit, quumque omnia perpendiſſet, certò comperit Aquam ſcrofinicam tum copiâ, tum pravitate cæteras antecellere, eamque fuiſſe fontem, & originem graſſantis per ſuperiorem annum Epidemiæ.

II. Hanc igitur primò in curſum per antiquam cloacam revocandam cenſuit, ac propterea mandavit, ut faxeus ille, atque ingens, quem initio innuimus, ſubterraneus ductus à terra, cœnoque liberaretur, ſed vix amotis operculis teterrimas, & penè ſuffocantes, quales ſpelunca Canis Neapoli, vel ubique locorum frumenti puteus nuper reſeratus emittere ſolet, exhalationes expertus eſt; imò verò paſſim jacentium hîc illic aquarum odore ſulphureo

phureo caput adeò gravari sensit, ut ipse, ejusque Ministri, atque Operarii ad aquam Regina Hungariae, & nescio quæ balsama naribus, temporibusque admovenda non semel recurrere coacti fuerint.

III. Deinde Ferentini planum per horizontis libram expendens illud ad fluminis usque alveum satis inclinareprehendit, & idcirco fossas in solo recens effodi curavit, ut aquæ cæteræ ab invicem disfitæ moras rumperent, & singulæ ad Theletem Campaniæ flumen liberè devolverentur: id quod etiam in Anagninæ Campis confectum est. Cum enim Hernicarum aquarum vitia Bordonus diligenter perspexisset, alias scilicet in eo tantum peccare, quod in sinuosis locis otientur; alias infestum etiam sulphur olere, & ferè omnes tartaro sui generis abundare, quo sensim accreto, & lapidescente, ipsæ sibi vias impediunt; idcirco novos aquarum ductus altè effossos declivitate, atque margine munitos esse voluit. Nam telluris inclinatio nova sensim decurrentibus lymphis velocitatis momenta solet adjungere, quæ graviores, ac tartareas, quas illæ secum deferunt, partes in alveis subsistere ferè nusquam patiatur.

IV. Non defuerunt tamen ex Agriculis, qui, ut cannabem, linumque macerare, & cæpas ferere, atque alere commodè possent, diffusas huc illuc aquas in novos canales reduci, & liberè per suos alveos decurrere noluisse. Sed quàm misera est hominum conditio, qui tenue lucrum propriæ nedum salutis, verum vitæ etiam anteponunt! Nonnulli autem Anagninæ Cives lacunam quandam reliquam fieri satagebant, quò hyeme anates præsertim venatum irent, malum, quod subsequente æstate imminebat, minime præsentientes. Demum Sonni-

Effosis scrobibus aquæ in Theletem fluvium deductæ.

Stulta atque importuna incolarum studia lucrum potius quàm salutem spectantium.

nenfes , cum eorum oppidum ad fluminis dext. eram situm fit , ne prædictæ aquæ in illud exonerarentur , temerè obstabant , ignorantes flumina novarum aquarum accessu non quidem retardari , sed potius ad velociorem cursum impelli , quemadmodum lymphas ad fluxum promotas , ac dulcibus permixtas mortiferum virus non amplius emittere .

Res tandem ad exitum perducta

V. At enim verò , superatis ejusmodi impedimenti , ad exitum res perducta fuit , scilicet non amplius in Hernicorum Agris latices resident : Lini , & Cannabis maceratio , cæparumque etiam fatus Eminentissimorum Patrum decreto vetita sunt. Quamobrem incolæ illi , si de propriâ salute parum solliciti , tam necessarios aquarum ductus deinceps tueri neglexerint , & aut dilabente terra infarciri , opplerique denuò finant , aut rupto aggere lymphas ad irrigandos hortos rursus derivare tentaverint , utinam , adventante jam jam septennio , in pristinam , quod Superi avertant , haud recidant calamitatem .

Typis Io. M. Saluioni

INDEX RERUM

NOTABILIMUM,

Quæ in hoc Opere continentur.

A

A Ceti, & acetosæ utilitates
in locis palustribus pag. 170
Aciculæ cuspis viperæ vene-
no illita, ut mordens Vi-
pera necat 64

Adagium de emendis paludibus ex-
planatur 80

Admonitio Romanum agrum æstate
peragrantibus 80

Ægritudinum, & curationum in di-
stans incerta judicia 330

Ætiologia febrium Romæ epidemi-
carum 209

Urbevetanæ epidemiæ 250, &
seq.

Morborum, & Symptomatum
Balneoregiensis epidemiæ 280

Febrium Pisaurensum 339

Ferentinens. epidemiæ 444, &
seq.

Malorum, & Symptomatum à
lumbricis 68

Aër quid sit 4

Quibus constet particulis 5

Ejus varia nomina, & ipsorum
ratio 5

Qualitates proprietatesque
pag. 4. 6., & 74

Compressionis, & expansionis est
capax 133

Ea etiam loca subire potest, à qui-
bus non egreditur 133

Quomodo mediet inter cœlestia

ac terrestria 4

Aër per quos aditus corpus subeat 50

Varias in cerebro vires exerit 51

Cerebro, & ingenio vigorem
conciliat 37. 83., & 84

Salubris, vel insalubris unde 7

Salubris quid conferat animali
œconomix 54

— Ejusdem effecta, & con-
ditiones 8. 54., & 165

Siccus humido salubrior 9

Unde lentior, & crassior fiat 8

Crassior quare obfusiora reddat
ingenia 84

Ponderosior vitales motus, &
perspirationem imminuit 75

Noctu gravior fit, & quare 79. 271

Crassus, & impurus igne, & quo-
modo purgatur 97

Quomodo vitietur ab effluviis
paludum 75

Palustris ob crassitiem, vel ob
acritiem nocet 55

Inquinatus sanguinem conspur-
cat 75

— Quomodo animalem
œconomiam perturbet 54

Corruptus quomodo intus, & ex-
tra Incolas afficiat 280

Palustris indormientes, vel aliter
imprudenter afficit 78

Exiccatorum locorum quare sa-
lubrior evadat 84

- Aër quomodo in sylvis inquinamenta deponat** 112
Pisaurensis æstate ob subsides aquas fit insalubris 320
 — **Etiam a ventis alteratur** 324
 — **Eundem quæ inquinantur ante epidem.** 345
Venetus etsi palustris cur sit innoxius 21
Urbevetanus quare morbidus evaserit 251
Aërem salubrem quæ faciant 7. 97
Pestiferum quæ reddant 13
Contemerari ab halitibus palustrium animalium 37
**Inquinari etiam ab ipsorum for-
dibus** 437
Aquarum vitio epidemiæ causam fieri 269
Purgantia cur inutilia sint in vera peste 71
 — **Utilia sunt in febribus ca-
strensis** 71
**Aëris diversa temperies, & meteo-
ris unde** 6
**Et ætheris particulæ quid præ-
stent in nobis** 74
Inclementia in quo consistat 8
Inclementis effecta 8. 165.
**Labes quomodo homines affi-
ciat** 325.
**Palustris vitium testantur fœ-
tor, & fœdus Incolarum co-
lor** 275
Humiferi effectus 85
Nocturni major gravitas unde 173
pag.
**Salubritati cur aliquandò Sylva-
rum excisio conferat** 131
**Motus ignem versus qualis, &
unde** 97
**Mutatio præstantissimum reme-
dium in chronicis morbis** 364
**Aggestio paludum quot modis fieri
possit** 89
Albertus Leand. aërem Pisaurenssem
insalubrem asserit 322
**Amatus Lus. Pisaurensis coelum incle-
mens putat** 325
**Amuletorum vis in imaginatione con-
sistit** 178
Anagninæ, & Ferentini descriptio 429
**Anglorum leges prohibent lini ma-
cerationem in publicis aquis** 33
**Animalia venenata non morfu, sed
tabo salivali necant** 64
**Annibalis orbitas à palustri, & no-
cturno aëre** 173
**Anni tempora præcedentia populares
morbos inferunt** 194
**Anonymi cautiones variæ circa usum
Ch. ch.** 373
Idem inconsideratè scripsit 376
Anthelmintica - - vide remedia
**Ch. ch. & aliis cardiacis paran-
da** 449
**Mercurialia cur in febribus pe-
riculosa** 449
**Antliæ quibus Hollandi paludes ex-
hauriunt imitandæ** 89
Aqua quid sit 26
**Nullam in se putredinis causam
continet** 26
**Sub majori calore majorem per-
spirationem patitur** 29
Insectorum ovula continet 60
Ejusdem labes, & noxa unde 28
**Ob exotica permixta putrescit
pag.** 26
**Balnearum per poros cutis visce-
ra subit** 51
**Nucerina hermeticè clausa culi-
ces non gignit** 58
**Jugis in stagna derivata putrefa-
ctionem amovet** 95
**Saponata latius pestem diffundit
pag.** 17
**Aquæ dulces jugesque temperant, &
abstergunt loca coenosa** 95
**Salsis permixtæ citius putrefe-
cunt, & quare** 21. , & 137.
 — **Palustrium locorum ab or-
gani.**

ganicis effluviis inficiuntur 62
Aquæ, in quibus linum intabuerit, da-
 mnantur 32
 Fluentes etsi inquinatæ cur non
 putrescant 30
 Turbidæ Fluentis qua de causa
 clarescant 135
 Desides cur vitientur 27. 32
 — Quomodo aërem inficiant
 pag. 269. 279
 — Aërem, aër cibos potusque
 contemerant 269
 Minerale facilius computre-
 scunt 19
 Palustres per æstatem infectis
 abundant 43
 Isauri cur subsederint, & sordi-
 dæ evaserint 328
 Frusinonem inter, & Anagninam
 stagnantium indoles 436
 Ferentini dictæ *di Tufano* 429
 Scrophinicæ lacunæ majori ex
 parte sulphuræ 432
 — Lapidés corrodunt 432
 — Septimo quoque anno æsta-
 te exundant 432
 Cur uberius exundarint anno
 1709. 432. & 443
Aquarum quinque genera inducendis
 paludibus apta 18
 Infectarum potus noxius 438
 Putridarum noxa dulcium corri-
 vatione emendatur 444
 Foetor à permixtorum corporum
 putrefactione 444
 Deducendarum a paludibus tem-
 pus opportunum est finis hye-
 mis 93
 Palustrium quæ sint nocentio-
 res 19
 — Chymica distillatio 45
Aquileja paludum causa vastata 10
Araneæ cur in Apulia tantum sint ve-
 neficæ 63
Arbores Dearum membra finxerunt
 Veteres, & quare 100

Quæ nam intactæ servari debeant
 in Sylva Cisternæ excindenda
 pag. 147. & 154
Quæ reservari voluerit A.C. 159
Arborum vallum Pompt. Paludibus,
 & austris objectum relinquen-
 dum 148
 — Quod arborum genus re-
 spiciat 148
Atmosphæra ex quibus constet 6
 Calidis tempestatibus minus re-
 nititur exhalationi 48
Auctor consulitur de modo exiccandi
 palud. Balneoregieneses 306
 Ejusdem responsa 306. & seq.
Auctoris ingenua protestatio 139
 Animadversiones super ch. ch. &
 rhabarbari natura 353
 Observationes circa culicum ori-
 ginem 58
 Sententia de Montibus Albanis
 Urbi objectis 142
 Consilia pro compescenda Epi-
 demia Romana 202
 — Ad avertendam Epidemiam
 Urbevetanam 248. & seq.
 Judicium de Balneoregienfis Epi-
 demicæ causis 265. & 297
 Suspicio de observatis in cadave-
 ribus Balneoregii 301
 Epistola responsoria ad Illmum
 Eliseum 268
 — Altera pariter responsoria.
 pag. 289. 305. & 315
 — Ad D. Flaschi 301
 — Ad Pisaurense Decurio-
 nes 430
 — Ad Emum Daviam Urbini
 Legatum 417
 Quæ sita per Epistolam 418
Auctoris gratus animus erga Pifau-
 renses 429
 Prævium judicium de Ferentin.
 epid. causis 435
Auctorum sententiæ integræ perle-
 gendæ sunt 143
 Au-

- Augustus C. Ægyptum a Niliacis paludibus vindicavit 83
 Aures etiam sunt viæ aëris cerebrum subeuntis 51
 Auster cur in Palestina salubris sit pag. 127
 Cur contra Romæ insalubris 127
 Putida paludum corpora commovet, & elevat 118
 Quandonam pestifer sit 346
 Quare suburbium vetus ab epidemia Romana protexerit 119
 Austri ab imo ad summa convehunt pag. 111., & 135
 Idipsum exemplis confirmatur pag. 119
 Unde ad nos veniant, & cur æstuent 117
 Cur Ægyptum perflando non lædant 117
 Quomodo fluidorum cursum retardent 370
 Autumnus anni 1694. ad Rom. epidemiam conspirans describitur 194

B

- B**alneoregionens. ægros auxiliis destitutos SS^{mus} Pater relevat. pag. 278., & 286
 Balneoregii situs, & nomenclatura pag. 263
 Balneoregionensis cujusdam collis ruina ejusque causa 274
 Ruina stagna induxit, & lacunas pag. 274
 Civitatis quæ partes ab epidemia vexatæ, quæ immunes fuerint 277
 Beneficia, quæ nobis à veridicis censoribus proveniunt 395
 Ecclesiastica possidentes populorum peccata manducant 295
 de Blegnis animadversio super ch. ch. usu 380

- Boetii cur stupidi, & hebetes 84
 Boeticum ingenium quid significet *ib.*
 Bombycum aureliæ incautè project. Pisaurensibus obfuere 335. 401
 Bordonus Æg. Hydrostaticus Pisaurum missus 342., & 366
 Ejus sententia de arcendis Isauri exundationibus 407
 Novum canalem aperiendum suadet 409., & *seq.*
 Variæ contra id objectiones 410
 Ejusdem sententia exitu confirmata 414
 Auctoris postulatis satisfacit 414
 Roma Ferentinum missus 452
 Ejus opera Ferentini stagna sublata sunt 453
 Boreas à summo ad ima convehit 111
 Roman. epidemiæ causas depulit 235
 Bulla S. Pii V. interpretatur 144. & *seq.*

C

- C**adavera inhumata morbidum aërem reddunt 12
 Continuas ob febres denatorum quid Romæ exhibuerint 209
 in Cadaveribus tertianâ epidemica functis quid observatum 207
 Dysenteriam tentatis intestinorum gangræna reperitur 233
 Cæsaris miles, religionis causa, Sylvam cedere detrectat 109
 Cajetanorum Familia laudatur 107
 Cajetanus Princeps licentiam petit cædendi Sylvam Cisternæ 104
 Ejusdem mens aperitur 146
 Ch. ch. usu à tertiana perniciofa convaleuit 218
 Calor, & quies palustrium aquarum corruptionem adjuvant, & quomodo 27., & 28
 Canes cur non singulis anni temporibus rabidi fiant 63
 Ca-

Canum interfectio cur utilis pestis
tempore 15
Cannabis maceratio aërem vitiat 242
Linumque non benè exiccata
Constantinopoli luem quotan-
nis inferunt 254
Capitis dolor corripiebat, deambu-
lantes Leoninam Civitatem
epidemiæ tempore 197
Capuccini coenobitæ prudenter con-
ferunt Sylvas contra insalu-
bres ventos 115
Carnes animalium alibi pastorum
quotidie comedant Incolæ
locorum Epidemia vexato-
rum 282
Casolus aquarum Architectus lau-
datur 124
Catharticum lene est prophylacticum
sub corrupto coelo 175
— Quid conferat in principio
februm castrensum 358
Catulli testimonium de insalubritate
Pisaurensis coeli 321
Cautiones ne semel emunctæ paludes
renovetur 88
in Cerebello viri convulsionibus ob-
noxii glandulæ induratae oc-
currerunt 300
Ceredi Jos. dogmata de exhaustiendis
paludibus laudata 88
Chin. chin. præstantissimum antife-
brile 369
Ejusdem vis, & virtutis ratio
pag. 218., & 382
Februm radicem non evellit 370
Quo tempore, & quibus cautio-
nibus adhibenda sit 370
Eandem exhibendi modi diversi
pag. 217., & 393
Etiam castrensum februm initio
propinari potest 394
Ab Auctore inter primos feliciter
exhibita in principio februm
Castrensum 395
Citò exhibenda in malignis sed

rigoriferis febribus 330. 379
Quibus pharmacis sociari possit
pag. 370
Nullo etiam præmisso cathartico
febres extinguit 389
Quibus purgantibus socianda
sit 391
Rhabarbaro primùm ab Auctore
juncta 353
Cum oleo Matthioli efficit spe-
cific. perniciosarum febrium
pag. 283., & 447
Imbecillioris virtutis visa est an-
no 1710. 382
Improbatur in prophylaxi fe-
brium Castrensum 176
Ante tertiam diem exhibita pro-
fuit in Epidemia Rom. 216
Seriùs propinata inutilis erat 216
Cur minus profuerit in continuis,
quàm in tertianis perniciosis
pag. 221
Volatilibus admixta tutior sit 381
Cur prætermisso cathartico Pi-
saurensibus exhiberetur 384
Non fuit causa Pisaurensum re-
cidivarum 383
Chinæ chinæ, ut cæterorum remedio-
rum nocet abusus 392
Cum radic. gentianæ tinctura
est antifebrile efficacissimum
Ufus exigit diuturnam abstin-
tiam ab acidis, & dulcibus 354
pag. 380
Chirographum SSmi Patris continens
licentiam cædendi Syl. Cister-
næ 156., & seq.
Illius Præsul Chrispoltus laudatur
pag. 125
CHRISTI præceptum ad præcaven-
dam repentinam mortem 396
Chronici morbi qui epidem. febribus
succeedunt, quomodo curandi
sint 302., & 364
Cibaria corpus vel alunt, vel infi-
ciunt 255
Opti-

- Optima seligi debent epidemiæ tempore 255., & 258
- Cibarium ratio qualis conveniat sub cœlo corrupto 271
- Cibus vel largior, vel pravior quæ ratione lædat 169
- Ciceronis aurea sententia de valetudine tuenda 273
- Cisterna oppidum Sylvæ excisione infalubrior fieret 137
- Cisternæ Sylva *vid. Sylva Cajetan.*
- Civitatem periclitantem servare æque gloriosum est, ac novam condere 252
- CLEMENS XI. Balneoregiensibus largiter subvenit 276., & 291
- In Pisaureses beneficentissimus pag. 342., & 351
- De Ferentinensium salute consuli jubet 452
- CLEMENTIS XI. laudes 289
- Vigilantia erga subditorum incolumitatem 156., & 250
- Cura privatarum, & publicarum rerum 107
- Cloaca elegans Scrofanî aquas apud Ferentinenses educens pag. 430., & 452.
- Eadem purgatur jussu Sanctissimi Patris 452
- Mastrianorum ob foetorem pestifera 434
- Clysteres post quartam diem in febr. Castrensibus laudantur 358
- Coctio in pestilentibus morbis non expectanda 361
- Cœli mutatio præstantissimum remedium in chronicis affectibus 236
- Cœlimontanus Romæ collis naturâ salubris 196
- Cœnoscas terras veneficos halitus emittere 197
- Cœnum palustre à spoliis, & fœcibus insectorum conflatur 28
- Ab exhaustis paludibus educendum, ac sepeliendum 93
- Vel alio modo pro locorum ingenio corrigendum est 93
- Cocchi A. apud Hernicos erudit. Medicus 433
- Cœtui super excisione Sylvæ Cisternæ qui interfuerint 106. 158
- Super Pisaurensium incolumitate qui interfuerint 402
- Cohobatio chymica quid præstet 46
- Coinquere quid significet 102
- Colle Jo. consilium ad avertendas Pisaureses contagiones 322
- Remedia Pisaurensibus præservativa 325
- Columellæ opinio de Peste, & paludum effluviis 36., & 445
- Condimenta acida cur utilia sint sub inquinato Cœlo 169
- Conditiones quibus concessa fuit Sylv. excisio Cajet. Principi pag. 158., & sequen.
- Conlucare quid 102
- Consilia Medica ex observatione capienda 329
- Consilii summa ab Auctore super Sylvæ Cajet. excisione dati 149
- Urbevetanis dati utilis exitus pag. 260
- Consilium anceps, ni res bene cognita sit 268
- Consuetudinis vires 24., & seq.
- Controversia de modo arcendi Pisauren. eluviones 405., & seq.
- Controversia inter Neapolitanos Medicos de lini maceratione in lacu Aniano exponitur, & conciliatur 33., & 35
- Convalescentes ab epidemia Balneoregii facilè recidivi fiebant pag. 298
- Convulsiones, & deliria unde in febribus 361
- Corpora minùs cachochyma magis obniti aëris inquinamenti 332
- Magis sobria etiam pestis labem evadere 332
- Cor-

Corpus à corpore, & natura à natura
differunt 356
Emi Corradini opus citatum, & lau-
datum 113
Craſis corporum, & animorum indo-
les climatibus reſpondent 85
Crises ſalutares cur raro fiant in pa-
luſtribus affectionibus 215
Quænam Balneoregii fierent.
pag. 280., & 298
Cryſtalli, pretioſorumque lapidum,
vis alexipharmaca in quo con-
ſiſtat 362
Curcubitulæ, & jugularium ſectio ju-
verunt quibuſdam peſtilentia
affectis 222
Culices ſunt papiliones vermium na-
tantium 57
Ipſorum origo, & metamor-
phoſeos 57
Ova deponunt in aquis deſidibus
pag. 58
Sunt mirum in modum foecundi,
ibid.
Telum acutum, & fiſtuloſum ha-
bent 57
Culicum vermes piſcium ritu ſe invi-
cem comedunt 59
— Qui antea movebantur
obturatâ phialâ immobiles fi-
unt 59
Copia in paluſtribus locis unde
pag. 57
Et inſectorum inſolita viſ Balneo-
regii obſervata ante epide-
miam 275

D

Emi Daviæ Reſponſi de ſtatu rerum
Piſaurenſium ad Auctorem
ſumma 420
Deſiderius Longobard. Rex Balneo-
regienſ. aquis reſtituitur.
pag. 263
De Nox. Palud. effl. Lib. II.

Ejuſdem Edictum quoddam eſſe
fiſtitium pag. 263
Deuteronomium Moſaic. tradit præ-
cepta ſanitatſ tuendæ 256
Diarrhæa cur ſit periculofa in febr.
caſtrenſibus 362
Ejuſ remedia *ibid.*
Diaſcordium Fracaſtorii commenda-
tur in febribus epidemic. 284
De Diis Agreſtibus, & fontanis an-
tiquorum commenta 100
Diſquiſitionis de Sylvæ Cifternae ex-
ciſione ordo 107
Domicilium quale ſeligendum ſit ſub
corrupto cœlo 271
Domo non exeundum ante ſolis or-
tum, & occaſum, epidemia
vagante 271
Donii Jo: Baptiſtæ ſententia de Syl-
varum exciſione explicatur.
pag. 142
Auctoritate abutuntur adverſa-
rii 143
Dormientes prope paludes cur faci-
lius luem contrahant 78. & ſeq.
Iidem majorem pernicioſorum
halituum copiam imbibunt 80
Dormitio prope paludes æſtatis tem-
pore exitialis 77
Dryopum fabuloſa metamorphoſeos
pag. 100
Dyſenteria critica, & ſalutaris ratio
pag. 233
Cur quibuſdam Romæ exitiales
fuerint 234
Mortales quæ fuerint in epide-
mia Romana 233
Diuturnæ curatio 364
in Dyſenteria critica curatione quæ
remedia nocuerint, quæ opi-
tulata fuerint 234. & ſeq.
Dyſenteriarum utraque ſpecies in
epidemia Romana obſervata
pag. 232

E

Edicta veterum aquarum stagnationem prohibentia pag. 331
 Edicti Pisauri promulgati ad tuendam aëris salubritatem summa 419
 Effluvia paludum quid sint 6., & 43
 Eorum vis, & potestas unde 44
 Quomodo differant ex Quercetano 39
 Diversa à paludibus exsurgunt pag. 43
 Ipsorum successiva mutatio chymica distillatione adumbratur pag. 45., & 46
 Vel organica sunt, vel inorganica 44., & 347
 Quibus ex causis in aërem propellantur 47
 Directè feruntur, ut fumus 167
 Differunt pro anni temporum diversitate 42., 44., & 47
 Eorum noxa consistit in mixtione exoticarum particularum pag. 54
 Æstate sunt deteriora 53
 Noctu perniciosiora sunt, & quare 79
 Non ubique, & semper eadem sunt, ejusdemque materiæ. pag. 41., & seq.
 Cur quandoque per æstatem tantum sint noxia 48
 Sub dio elevata noctu recidunt pag. 46
 Plurifariam obsunt 9
 Varios, sed non semper eosdem morbos inferunt 41
 Tripliciter aërem inficiunt 55
 In sicco putrescentium cur minus noceant, quàm ea, quæ putrescunt in humido 15
 Morbida quomodo ab arboribus coërceantur 113

Suo tempore affectis pulmonibus medentur 41
 Animata, & contagiosa Kircherii quid 38
 — Tripliciter corpus nostrum lædunt 65
 — Cum cibis in ventriculum descendunt 61., & 348
 — Non intrant per poros cutis pag. 61
 — Tum fluida, tum solida afficiunt 349
 — Quomodo evadant febrium castrensiū causa 348
 Inorganica per se mortifera sunt, & quare 53
 — Per vias aëris corpus subeunt 50., & 61
 — Cur benignas primū, dein etiam pestilentes febres inducant 350
 Elater in quo consistat 6
 Illi Elisei Balneoregensi. Episcopi Epistola ad Auctorem 266
 Ejusdem sedulitas, & charitas pag. 275
 Epistola informatoria ad Auctorem 314
 Gratiarum actionis ad Auctorem pag. 288
 — Altera ad SSmū Patrem pag. 291
 — Commendatitia, & exortatoria ad SSmū Patrem 310
 Epistola ad Auctorem de sua, & sodalium rusticatione 304
 Emetico cur facilius, & melius stomachus abstergetur 386., & sequen.
 Emeticum in tertianis, & quartanis laudatur 364
 Ejus variæ formulæ 357
 Initio febrium epidemicarum profuit robustis corporibus. pag. 299., & 357
 Empedocles, derivatis in stagna flumi-

minibus, Salinuntios à pesti-	
lencia liberat	96
Obstructis montium faucibus pa-	
trios agros salubritati resti-	
tuit	167
Endemicæ febres otiosa, & segniora	
corpora magis affligunt	330
Endemicis malis quotannis obno-	
xium fuisse Pisaurum	322
Epidemiarum historia Posteris utilis-	
sima	450
Ordo, & progressus observan-	
dus	42
Certas Urbium regiones infe-	
stantium exempla	200
Restituto aquarum cursu subla-	
tarum exempla	331
Epidemicæ febres plerunque intrà	
septimum perimunt	395
Epidemici morbi plerunque ob ho-	
minum incuriam accidunt.	
pag.	201
Cur æstatis initio tam difficulter	
curentur	446
Quare mitescere soleant post	
imbres, & septentrionales	
ventos	351., & 446
Eorum specificum Tyaneo apo-	
phtegmate continetur	269
Epidemiæ à paludibus excitatæ raiò	
similes sunt, & quare	42
Epidemià affecti qua ratione tractari	
debeant	282., & seq.
Epidemia Romana quibus ex causis	
suborta fuerit	118., & 445.
Eidem quæ signa, & tempesta-	
tes præcesserint	pag. 193.,
& 198.	
Quibus limitibus se continuerit	
pag.	198
Circa eandem quædam observa-	
tu digna	194., & seq.
A corruptis aquis suborta fuit	
pag.	200
Ejusdem initium	204
—Exitus	235

Eidem qui magis vel minus ob-	
noxii fuerint	200
Cur illam pauci naturæ benefi-	
cio evaserint	201
Etiā Incolas Montis Marii au-	
strorum flatu invasit	200
Quibus auxiliis averti potuisset	
pag.	201
Quibus remediis tractata fuerit	
pag.	217., & seq.
Noxia primùm tentata remedia,	
dein specifica adinventata	212
Cur plerique interierint quibus	
parotides eruperunt	228
Cur alii è contra convaluerint.	
pag. 229., & seq.	
Eandem quæ mala per hyemem	
subsequuta sunt	236
Epidemia Coelimontana à Panarolo	
descripta	196
Epidemiæ Urbevetanæ causæ recur-	
rentes	243., & 252
Eadem quibus symptomatibus	
prodierit	244
Epidemia Mutinensis humiliora tan-	
tum loca corripuit	200
Epidemiæ Balneoregiensis descriptio	
pag.	266
Indoles & symptomata	266. 277
Causa fuerunt corrupti latices	
aërem inquinantes	279
Qua crisi solverentur febres	
pag.	278
Eadem post largas pluvias, &	
septentrionales ventos desæ-	
viit	302
Finis qualis fuerit	316
Recrudescentis vanus timor	313
Eadem quos in morbos conces-	
serit	302
Epidemiæ Pisarenensis initium, & in-	
doles	335
Cur mitior fuerit Romana	350
Eidem quæ præcesserint	345
Causæ, illarumque remedia	
pag. 400. & seq.	

Epidemiæ causæ remotæ quæ fuerint 334., & *seq.*
 Eadem inopinatò cessit æstate anni 1709. 366
 Subsequentium annorum 1709., & 1710. descriptio 366
 Alterius, quam variolaris excepit, descriptio 395
 Epidemiæ Ferentinensis processus, & finis 404. 450
 Causa fuit peculiaris aëris acrimonia ob putidas aquas 436
 Eandem curandi ratio 446
 Præcautiones in posterum 422
 Erucarum ingens vis Pisauri observata 377
 Etheris vis, & effecta in solida, & fluida 8
 Eventus curiosi in ruina Collis Balneoregionensis 274
 Exanthemata ab ictibus vermiculorum excitari 66
 Exhalationes putrescentium aquarum quare diversæ sint naturæ 42

F

Fæces à culicum vermibus egestæ observatæ 59
 Fabula jocosa de secure finè manubrio in sylva jacente 147
 Febres cur dissimiles fiant ab eadem causa 247
 Diurnæ pendent à materia crassa 371
 Paludum causa inductæ semper lumbricis stipantur, & quare pag. 43, & 248
 — Cur primum tertianarum indolem referant, dein mores in deterius mutant 46. 71
 Epidemicæ à comuni causa fiunt pag. 71
 Perniciosæ Romæ per æstatem accidunt iis, qui prope paludes

dormiunt 77
 Febres Chinâ ch. extinctæ cur acidorum, & dulcium usu reviviscant pag. 353
 Tertianas perniciosas Romanas quæ remedia depulerint. pag. 212., & *seq.*
 Pisaurense ann. 1709., & 1710. qua methodo curatæ fuerint. pag. 377
 — Ipsarum speciales qualitates ann. 1710. 378
 — Eadem remittebant prope hyemem 379
 Febris tertiana epidemica Romana quos invaserit 205., & *seq.*
 Eadem V. die naturam, & mores mutabat, *ibid.*
 Ejus signa, & symptomata pag. 205., & *seq.*
 Ferentinensis malignitas pluriû interitu demonstratur 438
 Eadem etsi benè cedant nulla crisi terminantur 438
 Origo coagulum 439
 Curandi ratio *ibid.*
 in Febribus benignis cur æstu crescente perniciosæ succedant. pag. 350
 Castrensibus à principio purgandus est aër 356
 — Probatur alexipharmacum est ch. ch. cum oleo Matthiol. pag. 359
 Febrium causæ quænam sint 247
 Tertianarum fomes ab hypochondriis suggeritur 352
 Epidemicarum diversitas unde pag. 204
 Urbevetanarum causam lini macerationem fuisse 250. & *seq.*
 Continuarum in Urbevetana epidemia signa, & symptomata 245
 — Ipsarum tutior curandi ratio *ibid.*
 Fe-

Febrium continuarum quæ ex his infeliciorem exitum habuerint . pag. 246
 Intermittentium in epidemia Urbevetana signa , & symptomata 244
 Pisaurenſium ſpecies , & ſymptomata 336
 —Eædem parum pernicioſæ fuerunt 337
 Pisaurenſium recurſus cauſæ recoluntur etiam ex Jo: Colle pag. 323, 344, & 378
 —Ab initio etiam non dum comperta cauſa , in ſtagna refunditur ab Auctore 327
 Caſtrenſium cauſæ conjunctim ſunt confiderandæ 73
 in Febrium caſtrenſium ſtatu quibus periculis occurrendum ſit 360
 Fenestræ lacunis obverſæ etiam interdum claudendæ contagionis tempore 272
 Ferentinenſes ſtagnorum exiccationem detrectant 453
 Ferentinus ager ſuapte natura paluſtris 443
 Cur magis paluſtris evaſerit 431
 Fermenta pernicioſa cur difficulter excernantur per naturales colos 215
 Fermentatio mixtorum facilius fit in quiete 31
 Flaſchus Joſ. Maria Medicus à SSmo Patre Balneoregium mittitur . pag. 276
 Ejuſdem epistoſta ad Auctorem pag. 297
 Fluitatio quomodo aquas à putrefactione tueatur 30
 Foemina plebeæ magis interibant in Romana epidemia 210
 Foetidorum putatitia vis contra aëris corruptionem refellitur 14
 Utilitas in affectibus hystericis concinnè explicatur 15

Fons Urbevetanus aquæ falſæ , ejusque efficacitas 241
 Sulphureus in Ferentino agro . pag. 431
 Fontes varii in Ferentino agro deſcribuntur 430
 Foſſæ paluſtribus in locis excavatæ quomodo muniendæ ſint 308
 Franciſcus Maria Urbini Dux Piſauro ſalubritatem quomodo reſtituerit 325
 Frondes arborum auſtris obverſæ citius tabeſcunt , & cadunt 134
 Fructuum, herbarumque ſalubritas, vel inſalubritas unde procedat 63
 Copia etiam obſuit Piſaurenſibus 335

G

Galeniſtarum opinio de paluſtribus exhalationibus pag. 37
 Gandulphi oppidum olim ob Lacus Turni expirationes inſalubre . pag. 120
 —A Paulo V., exiccato Lacu, ſalubritati redditur 24
 Graciles in tabem proclives paluſtri aëre juvantur , & quare 23

H

Habitatores paluſtrium locorum quid animadvertere debeant circa domos pag. 166
 Quam cœli regionem ſeligere debeant 167
 Domos ſuffiant 167
 Abſtineant à deglutitione ſalivæ pag. 174
 Quo victu uti debeant 168
 Non egrediantur domo yacuo ſtomacho 170
 Caveant à motu violento 173
 Ha-

Habitatores vitent nocturnum, & antelucanum aërem 173
 Gestent spongiam aceto, the-riaca, & spiritu vini imbibitam 175
 Quomodo etiam per noctem cavere possint aëris labem 173
 Habitatorum numerus auctus instauratam cœli salubritatem testatur 128
 Hamadryadæ, arborum conservandarum causa effictæ 100
 Hebræi Romæ, quanquam sordidiora loca incolant, carniū tamen delectu sanitatem tuentur. pag. 256
 Hæmorrhagia juvit quibusdam pestilentia affectis 222
 Hepar, & intestina cur adeò labefactata occurrerint in Cadaveribus Epidemiæ Romanæ 208
 Hilaritas quos effectus pariat in fluidis 177
 Præservat à peste, & quare 177 & 272
 Hippocrates aërem communem febrium causam judicavit 345
 Ejusdem locus de palustribus aquis explanatur 25
 — Præceptum in tertianæ curatione 385
 Hippotomi Palamidæ parotidum citò urendarum apud Hippocratem exemplum 230
 Historia est fax veritatis Medicæ 211
 Hoffmanni Frid. opinio de humidarum tempestatum noxa 40
 — Idem demonstrat siccum solum humido salubrius esse 9
 Homo sanus quomodo valitudinarius fiat ob palustrem aërem 75
 M. Hostilius, sedis translatione, Salapinos ab annua peste liberavit 166
 Humidæ tempestates quomodo noxam inferant 40

Hydra ac Lernæa palus 87
 Hydræ fabula paludum perniciem designarunt Veteres 35
 Hydri, & Cherfydri nomine quid 92
 Hypochondriorum tensio, febribus Pisaurenſibus succedanea, quibus remediis sublata fuerit pag. 380

I

Igne Græcas Urbes à peste liberavit Hippocrates pag. 281
 Ignis præsertim resinolorum lignorum aërem purgat, & qua ratione 96. 254. & 281
 Vis medica in quo consistat 97
 Vermes epidemicos in cinerem redigit 255
 Incolæ palustrium locorum statim vitiatum colorem contrahunt. pag. 66
 Montis Gundii, seu Marii, qui & quare immunes fuerunt ab epidemia Romana 119
 Civitatis Leoninæ ad meridiem cur fuerint immunes ab epidemia Romana 199
 Indigenæ vide habitatores.
 Indicationes curativæ in febribus castrenſibus 356
 Inedia noxia in locis inquinati aëris pag. 171
 Innocentii XII. pietas, & charitas recolitur 210
 Inquinamenta aëria tum solidis tum fluidis partibus nocent 349
 Inscriptiones FF. Arvalium de lucis conservandis 102
 Insecta sunt paludum alumni 60. 65.
 Minuta emitti ab aquis cœnosis. pag. 36. & 60
 Etiam viva palustros latices inficiunt 27
 Paludum cur sint deteriora 64
 In-

Insecta paludum ingesta multifariam
nocent 76

— Suis nostros succos infi-
ciunt, & chylum conteme-
rant 66

An ubi morfu salivam, ibi etiam
ova deponant 65

Deglutita chylum depascunt, &
subtrahunt 67

Tenuissima in aquis reperiit La-
vvenoechius 57

Insectorum spolia, & fæces palustre
Coelum conficiunt 28

Ovula palustri humido fovantur
pag. 27

In diversis locis diversum virus
pag. 63

Morsus vim addunt inorganicis
paludum-effluviis 65

Intemperantes cur citius graviusque
ubique ægrotent 25

Ipecauchanæ radice utilitas in dys-
enteria 213., & 364

Isauri fluminis, & Vallati descriptio
pag. 405

Exundationes qua de causa fiant
pag. 405

— Cur Pisauero obfuerint 334

— Novi canalis percussione
sedata 415

Italiae quæ pars primum Italia dicta
fuerit 264

Jugularium venarum sectio utilis in
morbis convulsivis febrien-
tium 361

— Qua ratione juvent 222

Julia Albani Amita SSmi ad ulti-
mum senium Pisauri 11. 328.

Jus Apostolicæ Sedis super Sylva
Cisternæ 152

K

A Kircheris Varronis sententiam
de Vermiculis pestiferis resu-
scitat 38

Eiusdem opinio de utiliter ex-
hauriendis Pomptinis Paludi-
bus 124

L

L Acuna metallica in Sylva Cister-
næ. 126

Lacunæ exiccari non debent æstatis
tempore 270

Ipsarum exiccatione provisum
fuit recursum æpidemiæ Bal-
neoregien. 313

Lacus Turni jussu Pauli V. exiccatur
pag. 24

Lacuum insalubrium exempla 137

Illmi Lambertini summa consilii su-
per Sylvæ Cisternæ excisione
pag. 151

Rationes, cur tota Sylva Ci-
sternæ cædi non debeat *ibid.*

Langii C. opinio de contagios. morbis
pag. 38

Lanienæ tabernæ Urbium aërem in-
ficiunt 251., & 405

Extra Urbes transferantur epi-
demiæ tempore 255., & 258

Latini agri pars olim etiam ob palu-
des infamis 442

Latrinarum olfactionem ab Utopica
epidemiâ præservasse 114

Laureta quodnam pestilentia genus
avertant 116

Leges, prætensâ Religione, munie-
bant Veteres 109., & 113

Leigl. C. opinio de paludum natura
refutatur 31

Le-

Lenientia initio febrium epidemiarum Balneoregii fuerunt utilia 299
 Lentilii R. testimonium de paludum noxa 11. & seq.
 Lini, & cannabis macerationem alii nocuam, alii innocuam putant 32., & seq.
 Maceratio innocua est in fluentibus, fecus in defidibus aquis pag. 34
 — Stagnorum vitium auget. pag. 437
 — Apud Hernicos vetita 454
 de Lini emollitione in lacu Aniano celebris controversia 33
 Linum pestilentes auras emittere 33
 Linteamina saponata latius pestem diffundunt 17
 Liquida, & solida quomodo à palustri aere afficiantur 55
 Litora quæ sint insalubris aeris 21
 Humilia, & arenosa cur præruptis sint minus salubria 22
 Loca humilia quæ paludes austris obversas habent, sunt deterioris aeris 23
 Palustria quomodo alluvione exiccati possint 91
 — Juvantur à Sylvis 112
 Quædam insalubria evaserunt ob lacus, & stagna 324
 Corruptis aquis inquinata quo tempore purganda sint 94
 Leoninæ Civitatis ab epidemia divexata 199
 Locorum salubritas non semper ab Incolarum colore detegitur. pag. 123
 Luci apud Romanos sacri 101
 Sacri tot fuerunt, quot loca stagnis, aut foetoribus obnoxia pag. 113
 Lucorum Sacerdotes 101
 Lucos in agris colendos XII. tabulæ jusserunt 99

Lucus Feroniæ Pometiam ab halitibus maris protegebat 113
 Mephytis ad arcendam aeris labem Romæ confitus 101
 Lumbrici cur mirè propagentur intrà paludum Accolas 67., & 208
 Quomodo intestina laceffant, & spasmos excitent 69
 Morfu, & excrementis nocent pag. 69., & 209
 Cur inquieti fiant 208
 Rabidiores fiunt ob esum palustrium insectorum 67
 Quales, & cur exeant à corporibus febrientium 209
 Lumbricorum furentium effectus 68
 Zootomia, & Ætiologia ex Laurentio Bellino 68
 Humanorum patria sunt intestina 224
 Vis in humano corpore 208

M

M Acauda Jo: B. Leoninæ Civit. Medicus laudatur 201
 Mala sunt divinæ iræ flagella peccatis provocata 295
 Plerunque accidunt ob nostram incuriam 434
 Mangeti sententia de pestiferis insectis 38
 Mariana rivus extra alveum egressus olim Romæ epidemiam induxit 196
 Marini salubritatem tuetur incædum nemus 115
 Medendi ratio non eadem convenit ubique 355
 Medicamenta non nisi tuta adhibenda sunt 354
 Differunt pro diversitate regionum 356
 Medici quinam meliùs de ægris mereantur 355
 Me-

Medicos valetudinarios Plato ; sanos
Hippocrates commendat 364
Medicus de rebus potius , quàm no-
minibus sollicitus sit 344
Optimus , & morbos curat , &
causas præcavet 256
— Si juvare nequit , saltem
non nocet 368
— Gubernatori ex Hippocrate
assimiliatur 446
Serò accitus quomodo se geret
circa Febres castrenses 356
Quidam Lemocomio damnatur
in pœnam datî consilii 340
Meotis improprie palus dicitur .
pag. 2
Mercurius est optimus anthelminti-
cus 223
Quibus partibus constet 224
Methodus qualis simplices , & beni-
gnas tertianas feliciter cu-
randi 352
Metus , & tristitia ipso pestilenti ve-
neno sunt nocentiora 272
Ipforum effecta , *ibid.*
Mexecani ob consuetudinem palu-
dum noxam non sentiunt 25
Mixture , qua pelles condiuntur ,
omnino alexipharmaca est 17
Monginot , & Sydhenam nil Chinæ
chinæ admiscendum putant .
pag. 381
Montes Albani quare Romæ utiles
sint 142
Monumenta olim purgati piaculi ob
ferrum luco illatum 102
Morbi communes communi à causa
pendent 268
Communis causa quotuplex esse
possit *ibid.*
Cur graviores accidant ubi aquæ
minerales stagnant 19
Qui fiant ab aere crassiori , &
acriori 55
A paludibus excitati etiam Vete-
res vermibus adscripserunt 37
De Nox. Palud. effl. Lib. II.

Morbis pertinaciter recurrentibus
quibus remediis occurri pos-
sit 253
Morborum causas quomodo natura
expellat 355
Morbos omnes ab aere ex Hippocra-
te 52
Tum ab effectibus , tum à causis
oportet rimari 343
Facilius præaffectis partibus ad-
hærere 247
Morsus animalium veneficorum non
necat , sed viam aperit ipso-
rum veneno 64
Motus vitales ab aere 59
Quomodo aquam à putrefactio-
ne defendat 31
Corporis sanguinis circuitum
accelerat 59
— Concitator cur vitandus
sub corrupto cœlo 271
Muscæ , & Crabrones unde fiant con-
tagiosi pestis tempore 63
Myontii culicum cœdio patriam reli-
querunt 57

N

NAres , & os sunt viæ aeris in
pulmones ; & sanguinem 52
Per easdem etiam aer stoma-
chum subit , *ibid.*
Neapolitana epidemia lini quondam
macerationi adscripta 34
Nebulæ , & rubiginis noxa chymicis
exemplis explicatur 50
Nebulosæ exhalationes transpiratio-
nem prohibent 53
Nemora meridiem versus posita infa-
lubres ventos arcent 114
— Iisdem excisis Ager Roma-
nus insalubrior evasit , *ibid.*
Nemorum utilitas 98. , & 114
Jussu Dei excisorum exempla
pag. 99

Nemus austris objectum Bononiam,
protegit ex Aldrovando 114
Nili incrementum cur innocuas red-
dit Alexandriae paludes 20
Nivis usus utilis - - *vid. Potus niva-*
tus.
Nosodochii - - *vid. Valetudinarii.*
Novilunium, solisque defectiones
vim habent in sublunaria 274

O

Obstusiones, & quartanæ febrî-
bus castrensis succedunt 43
Obtrectatorum mos 368
Occasio scribendi de Nox. Palud. ef-
fluviis xxxi
— De Sylvis 104
Odor, & foetor cur recreent, vel læ-
dant 51
Odoramenta prophylactica sub inqui-
nato coelo 272
Volatilia cur non præservent, ut
acida à contagione 175
Oleum, & Hydragirus quare omnis
generis vermes enecant 223
Oleum Matthioli Chinæ ch. utiliter
fociatum fuit 217
Oppida ad meridiem versa etsi subli-
mia à palustribus effluviis non
sunt immunia 24
Ostense coelum deterius factum post
excisas Sylvas 115
Ova insectorum cum palustribus ef-
fluviis per aera disperguntur
pag. 60
— Eadem porosis viscosisque
rebus implicantur 60

P

Paliliorum ritus apud Veteres.
pag. 100
Paludes ex quibus conflentur 27

Sunt insectorum Seminaria
pag. 65
Paludes sunt veluti grande naturæ
matracium respectu solis 45
Quid exhalent per æstatis ini-
tia, & progressum, *ibid.*
Innocuæ quot 20
Quousque sint innoxia 28
Quo tempore insalubres fiant -
pag. 23
Cœnosæ nocentiores sunt 19
Non sunt æqualiter noxia, &
cur 18
Exitiales magis sunt quæ fiunt à
diversis aquis, *ibid.*
A pluviis inductæ minùs nocent,
& quare 19, & *sequen.*
Perenni lymphæ deterfæ inno-
cuæ penè sunt 20
In Ægypto ubi à Nilo diluuntur
perniciem amittunt 96
A sola aqua marina factæ ob fa-
lis copiam innoxia sunt, *ibid.*
Profundæ pariter, & piscosæ
sunt minùs exitiales 20
Septentrioni expositæ, vel ab
austro protectæ etiam per
æstatem incorruptæ perstant.
pag. 28
Quò diuturniores eò deteriores
sunt 306
Ubi possit, exhauriendæ 83
In acclivi positæ quomodo ex-
hauriri possint 87
Exiguæ sinè arte exiccantur 86
Quanam difficulter in perpe-
tuum exicari possint 82
Æstate non sinè Incolarum peri-
culo exiccantur 281
Tutò per hyemem *ibid.*
Paludis etymon, & definitio 1., &
sequen.
Nomen qua latitudine accipiatur
ab Auctore 3
Exiccatio quæ commoda afferat
pag. 83., & 87
Pa-

Paludis exiccatio omnem aeris labem tollit 83
 In Coëlio monte nuper exortæ origo, & remedia, pag. 89
 & sequen.
 Paludum ordinariæ causæ 443
 Noxam quæ augeant, vel minuant 18
 Accolæ quare insalubris aeris damina minùs sentiunt 24
 Exiccandarum ratio, & tempus pag. 307
 — Rationem scire debet Medicus 86
 — Diversitas 87
 Exhaustio cur fieri nequeat per æstatem 92
 Aggerendarum species 89
 Aggestio quando alluvione perficienda 90
 — Ejus exemplum in Pisaurensi Palude 91
 Exiccatarum quomodo prohibenda renovatio 87
 Exiccatores jure meritò publicis oneribus eximuntur 83
 Palustria loca exitialia sunt insuetis pag. 25
 Palladius pestem timet ab infectis paludum 36
 Pallia Urbeyetanus fluvius 241
 Panis ex aqua impura, & sub inquinato cœlo factus, noxius 335.
 & 401.
 Parotides sunt infidum morborum, epigenoma, & quare pag. 225.
 & 361.
 Ipsarum causæ, & prævia signa pag. 226
 — Sedes ex Arantio 227
 — Certa prognosis statui nequit 230
 — Felices, & infelices exitus pag. 337
 In epidemicis febribus ægros plerunque suffocant 226

Parotides quomodo suffocent, & jugulent 226
 Cur etiam rupto vel aperto abscessu necent, *ibid.*
 Malignæ ante suppurationem, urendæ 230
 Frustrà intumescebant in Balneoregiensibus ægris 298
 post Parotides suppuratas denatorum exempla 227
 in Parotidibus urinarum imminutio cur exitialis 228
 Quibusdam ustio profuit 229
 An spiritus vini tutò adhiberi possit 232
 Parotidum malignarum materies per subjecta, & vicina loca se diffundit 227
 Ustio quibusdam lethalis fuit, & quare 230
 Medela ex venæ sectione 231
 Pauli Mich. Ang. Patritius Pisaurensis, & Protomedicus Romanus laudatur 343
 Eñi Paulucii epistola responsoria ad Illmũ Eliseum nomine SSmi Patris 294
 — Altera 312
 Pellium conditura examinatur 17
 Pestilentias ab austro avertunt Sylvæ ad meridiem plantatæ 116
 Pestis origo, & causa ex Varrone, & Lucretio sunt vermes 36
 Adscribitur vermiculis per vasa, & viscera debaccantibus ibique nidificantibus 70
 A Deo immittitur in poenam nostrorum criminum 179
 A pestilenti febre in quo differat 71
 Palustrium locorum ab inorganicis effluviis excitatur 70
 Phasiani paludum acolæ describuntur 85
 Phlebotomia in tertianis improbat, & quare 352
 O o o 2 Phle-

Phlebotomia improbatum etiam à Fracastorio in febribus pestilentibus 359
 Quando utilis erit in malignis febribus 448
 Noxia fuit in epidemia Romana pag. 204
 — Etiam in Balneoregienti. pag. 283
 In parotidibus à Riverio laudata pag. 231
 — Cur non fuerit Romæ experta *ibid.*
 — Pisaurenſibus juvit 362
 Phænigmorum utilitas duplex, & qualis 214
 Pietatis officia apud Balneoregientes epidemiæ tempore 292
 Pilulæ de tribus verbis, certum remedium corrupti aëris, quæ sint. pag. 166
 Pisaurenſes ægri finè Chinæ ch. usu quæ in mala inciderint 384
 Recidivam timent à febrifugis febres tantummodò suspendentibus 379
 Pisaurenſis ſoli ubertas 323
 — Coeli ſalubritas unde ſperanda 422
 — Magistratus per epistolam gratias agit Auctori 427
 Pisaurentium malorum cauſam in aerem confert Jo: Colle 324
 Pifauri etymon, & topographia. pag. 319., & 334
 Scriptores diſſentiunt circa ejus nomen 319
 Everſiones, & inſtaurationes. pag. 320
 Commoda à mari, & fluminibus, *ibid.*
 Regionēs cur una plus, alia minus endemicis morbis obſiciantur 327
 Inferior pars epidemia tentatur, immune ſuperiore 339

Pifauri frequens eſt apoplexia 374
 Lacuna penitus opplenda, & quomodo 423
 — Aggerata 415
 Vallatum Fornice contegendum deducto exemplo ex Plinio in civitate Amaſtianorum 423
 Piſaurum cur ſuapte naturâ ſit inſalubre 321
 Humidum eſt, & noxiis ventis patens pag. 326
 Exiccatis lacunis, & perenni aqua inductâ ab aeris cenſura vindicatum 11., & 343
 Ob ſtagnantes aquas denuò aeris labem contraxit 344
 Quibus remediis ſalubrior fieri, & ab epidemiarum recurſu defendi poſſit 322., & 351
 Vernaculis morbis eſt, eritque obnoxium 422
 Piſonis olim ſententia de non immutando Tiberis alveo 110
 Placentiam ab inſalubri aſtro tuetur ſylva muris conſita 115
 Pleuro-pneumonica conſtitutio poſt inſolitos algores 338
 Pluvia quomodo Romanam epidemiam repreſſerit 235
 Juvit etiam in Ferentinenſi epidemia 451
 Pomaria, & ſylvæ domibus proxima utiliter reciduntur 132
 — Nimiùm vicina domibus quare aerem labefactent 132
 Pomptinæ paludes cur toties fruſtrâ exiccatae 82
 Eaſdem Cæſar, & Auguſtus exiccari curaverunt 121
 — Fuiſſe olim, & adhuc eſſe inclementis coeli 111. 121., & ſeq.
 Earum perniciem quæ augeant. pag. 122
 Inclementiam teſtantur morbi Indigenas quotannis affligentes 122
 Pom-

Promptinas paludes, incenso quondam
nemore latius excrevisse 145
Pontificum Romanorum sollicitudo
ob utramque hominum salu-
tem 211
Populi, Urbesque in Italia salubres,
vel insalubres 10
Porci immolandi ritus apud Veteres
pag. 102
Portus marini qui, & unde fiant insa-
lubres 22
Potus nivatus quid præstet in visceri-
bus, & venis 173
—— Vermium ortum prohibet,
ibid.
—— Perutilis est in locis palu-
stribus 171, & 257
—— Quomodo paludum accolae
ab epidemicis morbis tueatur
pag. 72, & 257
—— Quare juvet æstatis tempo-
re 257
Potus qualis conveniat ægris epide-
mia detentis 284
Prævidentia malorum à paludibus
unicum, ac tutius remedium
pag. 81
Principatus fulcitur à populorum in-
columitate 98
Prophylaxis degentium prope palu-
des 165
—— Hippocratica sub corrupto
coelo 174
Cæter. vid. Remedia.
Propositum secundæ Partis hujus
operis 81
Pueri paulatim etiam venenis assuef-
cunt 24
Pulvis pyrius utiliter incenditur in
aëre inquinato 168
Purgantia cur noxia fuerint in epide-
mia Romana 212, & 220
Importunè post Chinæ ch. repe-
tita febres contumaciores red-
dunt 388
Vim Chinæ ch. imminuere cre-

dunt nonnulli 392
Ipforum usus Clinici pruden-
tiam exigit 397
Nisi ab initio rarò profunt in fe-
bribus 447
Purgantium nocendi ratio in acutis,
& pestilentibus morbis 22
Purgatio importuna ab Hippocrate,
& Ettmuller. improbatur 387
In febribus quo tempore, & qua-
re adhibenda 386
Putei Urbevetani descripto 241
Puteorum impuritates noxiæ 254
Putredinis aëreæ causa est lini mace-
ratio, ex Avicenna 33
Putrefactio, & corruptio describun-
tur 29
Aquarum in quo consistit *ibid.*
Pythonis fabulâ paludum pernicies
adumbratur 36

Q

Quercetani sententia de paludum
effluviis 39
Quæsitæ nonnulla circa mo-
dum exiccandi paludes Bal-
neoreg. 306
Quies aquarum corruptiva 30
Ejusdem effecta 30, & seq.
Quietis causâ innoxia quædam in
aquis cohærent, & noxia fiunt
pag. 31

R

Ramazzeni B. sententia de causis
Epid. Mutinen. comprobata 40
Ranarum, bufonumque subita genera-
tio fit ex ovo 60
Recidiva in ægris. est expetibilior
ipsâ morte 396
Ejus causa in ægris Pisaurenſibus
pag. 383

Reipublicæ quæ utilitates proveniant
à Doctis Viris Commentaria
scribentibus 340

Remedia anthelmintica varia, 223.,
& *sequen.*

— Tutiora in epidemia Ro-
mana quæ fuerint 225

— Non profuerunt, iis quibus
viscera viciata forent, *ibid.*

Sub corrupto coelo qualia 230.,
& *seq.*

Quibus arceri possint noxæ in-
quinati aëris 271

Prophylactica in locis palustri-
bus 170., & *seq.*

Utiliter adhibita in febribus pe-
stilentibus Romæ 222

— In epidemia Balneoregienti
pag. 292., & 298

Quæ utilia, vel noxia fuerint in
epidemia Urbevetana 246

Proficua in epidemia Pifaurenfi
pag. 339

Quibus Pifaurense à recidiva-
se tuebantur, *ibid.*

Omnia, quæ antea non usurpa-
runt, nova dicunt imperiti,
pag. 395

Remediorum usus tumultuarius im-
probatur 350

Prophylacticorum summa ex
Celfo 178

Remedium tutius sub morbido aere
est fuga 165

Idem quod juvat in morborum
successionibus necare potest.
pag. 235

Rhabarbarum Chinæ ch. utiliter so-
ciatur 391

Felicius purgasse ann. 1708., &
1709., quàm 1710. *ibid.*

Riva G. celeberrim. Romæ Anato-
micus ob incautam dormitio-
nem prope paludes interiit.
pag. 78

Romana plaga cur esset salubrior

priscis temporibus 23

Romanum agrum aquis, & arboribus
abundasse ex Theophrasto 113

Romæ insalubrior regio fornacum,
beneficio tutò incolitur 98

Roris nebulæque natura 79

S

Sacchettus M. Orator Hierosolym.
ordinis à temperantia laudatur
pag. 169

Sacrificiorum antiquorum ratio de-
tegitur 102

Salium alcholino - acrium effecta 429
à Salivæ deglutitione abstinendum
est, & cur locis inquinatis.
pag. 174., & 272

Sanguis dormientium segnius move-
tur, & quare 79

Ejus discrasiam qui effectus con-
sequantur 76

Sanorum corpora qua ratione defen-
di possint ab epidemicis mor-
bis 281

Sapientiam cerebro ab aëre impertiri
pag. 51

an Sapientum otium vel negotium
utilius sit Reipublicæ 340

Serica opificia ob foetorem nocent.
pag. 366

Siccum solum humido salubrius est 9

Signa indicantia vim veneficam pu-
trescentium aquarum 198

Quæ præcesserunt epidemiam
Romanam *ibid.*

Et Symptomata febrium Pifau-
rensi pag. 336., & *seq.*

Situs locorum quid conferat ad ar-
cenda, vel excipienda palu-
dum effluvia 23

Socrates ob temperantiam diù vixit,
& pestem evasit 168

Solis natura, & vis mechanicè expo-
nitur 28

Solis

Solis radii à collibus reflectuntur eorumque vis augetur 45
Radii quomodo corpora dissolvant 48
Actio in paludes in quo consistat pag. 28. 29. 31., & 347.
— Ab austris adjuvatur 29
Idem est qui urget, & elevat paludum effluvia 47
Somnum vitent qui per æstatem palustria loca frequentant 78
Sordes paludum dulci, jugique aqua utiliter diluuntur 202
Viarum, & cloacæ Urbevetanum aerem inquinant 243
Specifica in singulis morbis applicare deberet Medicus 359
Speluncæ canis mephytim expirantis noxa 452
Spongia aceto, & spongia vini imbuta à contagione præservat, & quare 175
Stagna in agro Romano sali faciendi destinata 21
Ob stagnantes aquas pernicies Italici Urbibus illata 9
Stelliones in Græcia lethiferi apud Italos sunt innoxii 63
Stutgardia, exiccatis stagnis, salubris reddita 12
Stutgardinarum febrium indoles describitur *ibid.*
Stybiæ calcinatio sub radiis solaribus pag. 48
Subditorum incolumitas Principum sapientiæ commendata est 249
Sublimatum dulcificatum noxium expertum in verminosis febribus pag. 224
Sudor colliquativus quare lethalis sit in febribus 363
Suffitum alexipharmacorum varia genera 168
Utilitates & formulæ contagionis tempore 272
Sulphuris accensio inquinatum aerem

purgat 168
Halitus quare inficiat vultum, fodinas tractantium 280
Superficies externa viscerum qualis pag. 61
Superstitiones veterum circa Sylvas pag. 109
— Earundem ratio *ibid.*
Sylva mechanico-philosophicè describitur 112
Se habet ut vannus ad percolandas aëris fordes 112 129
Est veluti agger palustrium locorum 104
Melius à noxiis effluviis oppidatuetur, quàm collis, & quare pag. 112
Cisternæ describitur 125
Ejusdem Iconographia 154
Eadem quomodo in Cajetanorum dominium concesserit 152
— Nusquam ante excisa 108
— Quæ obstant ex Illmo Lambertino nè penitus excidatur pag. 152. & seq.
— Cur integrè excidi non debeat pag. 108. & seq. 124. 127. & seq. 129. 135.
— Etsi depressior objecta loca ab austris protegit 135
— Quorum oppidorum salubritatem sustentet 136
— Quæ mala immineant ab ejusdem omnimoda excisione pag. 107 136
— Tutò per partes excidi potest 138 146
Ejusdem excisio Mercatorum, arbitrio non permittenda 147
Quid cavendum sit post excisionem 149
Quibus conditionibus excisio concessa fuerit 147. 159. & seq.
Nonnisi intra XVIII. annos totidem portiones cadendæ 159
Sylva

Sylva qua via ad mare conlucatae arbores deducendae 149
 Dicta *di Madama* ager fuit epidemiae Romanae 119
 Sylvae quibus Numinibus dicatae forent antiquitus 109
 Incæduæ conducunt ad tuendam locorum salubritatem 111
 Quæ, & quales recidi debeant pag. 143
 Salubribus in locis confitæ impunè reciduntur 132
 Insalubribus ventis, & paludibus obversæ loca protegunt à noxiis effluviis 111 131
 In plantiæ positæ etiam montana loca ab austris defendunt 116
 Septentrioni obversæ excidendæ quòd salubres ventos intercipient 130. & seq.
 Cur impunè cædantur in Germania 130
 Iisdem non indigent quædam loca palustria 129
 Sylvarum civilia, & naturalia commoda 98
 Abusus varii 99
 Utilitas vel noxa non ab ipsis sylvis, sed à situ, & ventis colligitur 145
 Cura Romanis Consulibus mandata 101
 Objectu noxiorum ventorum impetus inhibetur 142
 Conservationem religione firmabant veteres 100
 Excisio cur alicubi proficua fuerit 129
 Sylvas diis sacras quàm nefarium olim esset ferro temerare pag. 181 103
 Æsculapio sacras 104
 Symptomata ab inquinatis liquidis quæ, & unde 76
 In epidemia Romana duplicis generis 204

Febrem pestilentem Romanam comitantia 223
 Contagionis Balneoregiensis, pagina 298
 Febris Pisaurensis per initia, & progressum 336 & seq.
 Febrium epidemicarum Ferentini 437
 Syrofanicus ventus ob Pomptin. exhalationes Romæ noxius 124

T

Emi Tanaræ Urbini Legati vigilantia in Pisaurentium incolumitatem 421
 Idem difficultates contra Aquilegis Bordonii opinionem subortas diluit 413
 Tela venenata Scytharum 64
 Tellus à paludibus vindicata cur cæteris feracior sit 83
 Putida dulci jugique lympa dilui debet 95
 Tepor palustrium locorum affectis pulmonibus medetur 41
 Tertiana *vide Febris*
 Tertianis epidemicis Romæ quæ mala successerint 219
 —Obfuit larga nutritio *ibid.*
 Theriaca profecit in epidemia Romana 218
 Tiberis exundatio epidemiam Romanam præcessit, & invexit 194 & seq.
 Timor ipsa contagione nocentior est pestis tempore 177
 Timoris & mœroris nocendi ratio pag. 176
 Traversarius H. B. Pisaurens. Medicus laudatur 341
 Ejusdem narratio Pisaurensis epidemiae 133 & seq.
 —Apologia pro ch. ch. usu in epidemia Pisaurensi 375
 Mul-

Multum timet ab ægrorum diffidentia 376
 Tolfam infalubrem olim evasisse post excisum nemus 115
 Eadem toties epidemicis morbis fit obnoxia, quoties nemus exciditur, *ibid.*
 Tufani amnis limosæ concretiones in Agro Ferentino muri speciem præbent 430
 Aquæ cur quandoque malè oleant, *ibid.*
 Turullii exilium ob cæsam Æsculapii Sylvam superstitiosè receptum à Romanis 104

V

Valesii filios cur olim pestifera mala invaserint post lucoseverfos 103
 Valetudinarii construendi necessitas
 Balneoregii 282
 Ejusdem ordo, & ratio 285
 Idem *Clementiæ domus* quare dictum, *ibid.*
 Vallonæ odor aeris labem avertit 17
 Valsalva A. M. Anatomicus celeberrimus laudatur 51
 Vapores morbidi caloris vi à paludibus attolluntur 28
 —A ventis aliò vecti, etiam ibi similes morbos pariunt 251
 Corruptarum aquarum quomodo caput offendant 198
 Vaporum perpetuò per aëra ascendentium, & descendentium circuitus 6
 Variolaris constitutio Pisauensem epidemiam excepit 338
 Varronis M. opinio de pestis origine pag. 36., & 445
 Idem obversis domorum fenestris morbidam Corcyram incolum mem reddidit 166

Vegetabilia coenosis in locis fata putridos ipsorum vapores coercent pag. 94
 Venæ per sonnum plus hiant 170
 Venenum animalium est inorganica substantia in corpore organico elaborata 64
 Venti, & nebulae proprio sale paludum effluvia in aere præcipitant 50
 Etiam saluberrimi solâ vi impulsus nocent 49
 Australes qua vi paludum effluvia in accolâs immittant *ibid.*
 —Cur sint aliis nocentiores, *ibid.*
 —Proprio sale, & sulphure paludum fermentationem promovent 22., & 49
 —Partem incolarum Leoninæ Civitatis ab epidemia Romana protexerunt 199
 Romæ qui sint infalubres 111
 Regionarii à paludibus, & lacubus oriuntur 126
 —Quando magis noceant 127
 Septentrionales in regione Leonina sunt infalubres, & quare pag. 200
 Ventorum in Æolipilis ratio 126
 Impetus ab arboribus frangitur pag. 134
 Qui ante epidemiam Romanam perflarunt observatio 195
 Ventus quare incendia comitatur, & sequitur 97
 Quid interjectu collis vel sylvæ patiatur 112
 An sylvarum interiora ingrediantur 133
 Veritas Medica Historiæ innititur. pag. 296
 Vermes virulentissimi sunt pestis, & contagionis causa juxta Veteres 36., & 71., & *seq.*
 Non sunt causa pestis, sed putre-

- trefactionis effectus 38
 Vermes quomodo humanum corpus
 afficiant 445
 — Quomodo virus exerant 38
 — Etiam interna viscera mor-
 fu lādunt, 66
 — Ut scabiei pellicelli extrin-
 secus cutim petunt *ibid.*
 — An sanguifera penetrent in
 febribus castrensis inexplor-
 ratum est 72
 — In sanguine extracto visi,
 non sunt causa, sed effectus
 malorum, *ibid.*
 Nusquam in visceribus, vel abs-
 cessibus in Epidemia Romana
 reperti sunt, *ibid.*
 Cum cibis assumpti quomodo
 noceant 62
 Fiunt esca lumbricorum huma-
 norum, qui ob id magis nocent
 pag. 67
 Fructuum ingesti grandiores ex-
 cerni observatum, *ibid.*
 Intestinales cur ferociiores fiant
 in febrientibus 68
 In lacte cæterisque cibis ova de-
 ponunt 62
 Ipsorum ova à ventis deferri ex-
 perimento demonstratur 59
 — Cum cibis corpus sub-
 eunt 62
 — Intrant etiam per or-
 gana respirationis 223
 — Effluviorum in viventibus
 diversoria 70
 — Innumeræ sunt species, quæ
 iisdem pharmacis non necan-
 tur 223
 Verminosa miasmata à putrescenti-
 bus elewantur 38
 Vesicantium efficacitas, & juvandi
 ratio 197. 214., & 216.
 Applicandorum tempus juxta
 H. Saxoniam 214
 Usus in febribus castrensis
 commendatur 359
 Ubi, & quo tempore utiliter
 admota fuerint in epidemia
 Romana 214., & 448
 Eadem occipiti admota quomo-
 do convulsiones, & deliria
 tollant 361
 Quibus noceant 214
 Et China ch. specifica fuerunt
 in epidemia Romana 213
 Et synapismata maximè profue-
 runt in epidemia Balneoreg.
 pag. 283., & 298
 Vesicantibus quo copiosior, & dete-
 rior fueret sanies, eò ci-
 tius Romanos ægros relevabat
 pag. 216
 Vespillonum subitus interitus ob se-
 pulchri mephytim 197
 Veteres cur in demissis potius locis,
 quàm acclivibus ædificarent 117
 Esta pecudum inspiciebant, ut
 de locorum salubritate judica-
 rent 255
 Vetuliæ, olim Tirenſis Civitas, me-
 morabilia 263
 Vicorum tempeſtiva deterſio epide-
 mias avertit 254., & 258
 Viſtus ratio Piſaurenſibus præſcripta
 pag. 332
 Viæ, per quas effluvia paludum in
 corpora humana ſubeunt.
 pag. 348
 Per quas aer noſtra ſubit corpo-
 ra deſcribuntur 51
 Lateribus ſtratæ ſalubriores ſunt
 iis, quæ ſilicibus 326
 Vina cur turbentur ab auſtris 117
 Vini uſus aquæ præferendus in locis
 paluſtribus 171
 Vinum meracum, & nivatum ſub cor-
 rupto cœlo laudatur 271
 Viſcera animalium recens macerato-
 rum utiliter capiti admota.
 pag. 449
 Vita quid ſit, & in quo conſiſtat 73
 Ejus-

Ejusdem ratio clarior fit horologi
gii exemplo 74
Ejusdem constituentia, & con-
servantia quæ sint *ibid.*
Vitales motus segniores fiunt sub ae-
re minùs elastico 75
Vitruvii sententia de palustribus ha-
litibus 37
—De Pompt. Paludibus 122
Vivendi cupiditas hominibus innata
est 249
Ulcera vesicantium palustris miasma-
tis particulas excernunt 215
Vomitione quæ corpora, quæ contra
cathartico tractanda sint 283
Vomitum ratio, & utilitas 439
Vorghæ vulgò ad cannabis macera-
tionem prope Urbem veterem
extructæ illius aerem inqui-
narunt 242
Longiùs ab ea Urbe in posterum
effodiendæ 253

Urbes in Italia quæ paludum causa
vastatæ 9
—Quæ, & cur salubri vel in-
salubri cœlo fruuntur 10
Urbis Veteris etymon, & situs 239
Divisio, & nativa salubritas.
pag. 240., & 242
Eadem quibus ventis pateat.
pag. 240
Salubritas quibus de causis vi-
tietur pag. 242. . & seq.
Eadem Pontifices à Barbarorum
excursione servavit 239
—CLEMENTEM XI. mode-
ratorem habuit *ibid.*

Z

Zelus Episcopalis à Deo inculca-
tur pag. 270
—In quo consistat 295

F I N I S.

IN OPERE.

Errata Corrige.

pag. 6 l. 4	multitudine	à multitude
l. 17	illa	ille
l. 18.	duratura	duraturus
17. 18. 38.	Diemem- broeckius	Diemberbroekius
45 l. 2	temperata	temperatæ
l. 3	evecta	evectæ
47 l. 19	Æquinoctium	Solstitium
54 l. 7	crasis	crases
84 l. 5 à f.	crassioe	crassiore
96 l. 11	Pater	Petrus
101 l. 7 à f.	decideret	decidere
106 l. ult. - adde -	Aloysius Casolus Aqua- rum Librator	
111 l. 4 à f.	hæc	hæ
119 l. 4	dicto	dicta
121 l. 25	Laviniam	Lavinium
130 l. penul.	monitum	montium
131 l. 14	empiricus	deleatur
133 l. 18	crescere	dele
148 XIX.	IX., & seq. num. usq. ad fin.	
149 l. 18	lingua	ligna
166 l. 23	prohibentur	prohibetur
172 l. 5	tarius	rarius
174 l. 5 à f.	septimum	sextum
219 l. 2	propriis	præparatis
225 l. 3	amygdalorum	amygdalarum
227 l. 4	parotidas	parotides
232 l. 6 à f.	nonnunquam	nonnunquam
253 l. 7 à f.	tenuioribus	tenuiores
256 l. 15	reaptè	reapse
292 l. 6	minus	minimus
306 l. 13 à f.	1707	1708
310 l. 7	exæviit	exæviit
326 l. 2. à f.	Civium	Civitatis
335 l. 14	aëris	aëri
337 l. 4	latentem	latentis
362 l. 9 à f.	præ	per
383 l. 2	causarum	causam
384 l. 7 à f.	voluti	veluti
388 l. 6 à f.	Auctorem	Auctorum
407 l. 14	recentiorem	rectiorem
419 l. 5	promulgandarum	promulgatarum
426 l. ultim.	MDCCXI. MDCCIX,	

IN NOTIS MARGINALIBUS.

Errata Corrige.

pag. 38	concinit	coincidit
39	Mutinenti	Mutinenfi
41	similifvæ	similifve
43	Nevvon	Nevvton
54	effectum	effectus
64	venetico	venefico
67	facto	pacto
87	accliviocibus	acclivioribus
147	reliquendæ	relinquendæ
172	salubrias	salubris
174	ibi	lib.
112	212	
226	ingulat	jugulat
230	admonendus	admovendus
285	ægrotante cu-	ægrotantes cu-
	ratis	rati
308	dum coales-	ut coalescant
	cant	
335	castrentium	castrensum
351	therapneu-	therapeuticæ
	ticæ	
395	epidemiæ	epidemicæ
416	Aucta	Auctor

